

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**TÜSİAD'ın lise öğrencileri için önerdiği
'Coğrafya 2001' kitabı**

Coğrafyasızlığın Coğrafyası

- *Türkiyeli bilim insanları kopyalama ve embriyo deneyleri hakkında ne düşünüyor?*
- *Hastalık olarak takıntılar ve tedavisi*
- *Alâeddin Şenel ve Ayhan Yalçinkaya'nın aşk üzerine tartışması*

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Altı Cilt Tamamlandı...

- Bu eserde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'mizin büyük önderi Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün belgeler bir araya getirildi...
- Hiç yayımlanmamış belgelere ulaşıldı...
- Osmanlıca, Fransızca, İngilizce ve Rusça metinler, asıllarından ve ilk kaynaklarından yeniden çevrildi; yayımlanmış metinlerle karşılaştırıldı; yüzlerce eksik yayımlama, çeviri ve tarih hatası giderildi; yanlış okumalar düzeltildi...
- Metinler eserde tarih sırasıyla ve yorumsuz olarak yer aldı...
- Tamamı 15 cilt... ■ 17x24 cm., bez cilt, iplik dikiş, birinci hamur kâğıt...

6. Cilt (27 Aralık 1919 - 1 Mart 1920):

Meclisi Mebusan seçimleri... İzmir'in Yunanistan'a ilhakı teşebbüsleri ve buna karşı hazırlanan "Çok Gizli" Taarruz Planı... Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti'nin örgütlenmesi... İngilizlerin örgütlediği gericî Anzavur ayaklanması ve elebaşları... Meclisi Mebusan'ın açılması ve başkanlık tartışması... ilk taslağını Mustafa Kemal'in hazırladığı Misakı Milli'nin Meclisi Mebusan'da kabulü, Misakı Milli ile ilgili belgelerin tamamı... Akbaş Cephaneliği'nin Kuvayı Milliye tarafından basılması ve silahlara el konulması... Bolşeviklik tartışmaları... İstanbul ve Anadolu'ya başka ülkelerden Rum ve Ermeni göçü... Talât Paşa'ya mektup... 436 sayfa... 309 belge...

PEŞİN:

Her cildin fiyatı 15.000.000 TL'dir. İsteğinizi lütfen işaretleyiniz...

.....cilt / ciltleri istiyorum ☐

İstek formunu ödeme belgesiyle birlikte bize ulaştırdığınızda, kitaplar postaya verilecektir. Posta gideri Kaynak Yayınları'na aittir.

Sonraki ciltlerin de ödemesi olarak adresinize gönderilmesini istiyorsanız, lütfen işaretleyiniz. ☐

Adı Soyadı :

İmza :

Adresi :

Tel :

Posta Kodu :

TAKŞİTLE:

6 CİLT: 105.000.000 TL PEŞİNAT 15.000.000 + 6 ay x 15.000.000 TL'dir.

Peşinat tutarı, aşağıdaki hesap numaralarımızdan birine yatırılıp, form doldurulup bize gönderildiğinde (faks, posta) teslimat yapılacaktır.

ABONELİK: Tamamı (15 cilt) 225.000.000. TL'dir.

Tamamına abone olmak istiyorum ☐

.....ciltlere abone olmak istiyorum ☐

Form ödeme belgesiyle birlikte bize ulaştırıldığında, yayımlanmış ciltlerle beraber Abone Sözleşmesi adresinize gönderilecektir. Posta gideri Kaynak Yayınları'na aittir.

☐ İsmet Öğütücü 655239 no.lu Posta Çeki Hesabına..... TL yatırdım. Fotokopisi ilişktedir.

☐ İsmet Öğütücü İş Bankası Galatasaray Şb. 700991 no.lu hesaba..... TL yatırdım. Fotokopisi ilişktedir.

YURTDIŞI: 1 cilt 40 DM. ☐ İsmet Öğütücü İş Bankası Galatasaray Şb. 1022 320710 nolu DM hesabına..... DM yatırdım. Fotokopisi ilişktedir.

Bilim ve Ütopya

Eylül 2001 Sayı: 87

Bilimsel Yayıncılık**Sahibi ve****Sorumlu Yazışları Müdürü**

Mustafa Ozan Yazıcıoğlu

Yayın Yönetmeni

Ender Helvacıoğlu

Yazışları

Nalân Mahsereci

Ruken Kızılar

Nazlı Demirel

Canan Topaloğlu

Kiraz Perinçek

Tanıtım ve Halkla İlişkiler

Ruken Kızılar

Teknik Sorumlu

Mutlu Selçuk

Yönetim Yeri ve**Yazışma adresi**

İstiklâl Cad. Deva Çıkmaşı

No: 7 / 5 80070 Beyoğlu/İST.

Tel-Faks

(0212) 244 23 61

(0212) 244 23 72

e-posta

utopya@bilimutopya.com.tr

www.bilimutopya.com.tr

Ankara Büro

Meşrutiyet Cad. No: 14724

Özsoy İşhanı Kat: 8 Kızılay

Tel: (0312) 425 23 99**Faks:** (0312) 425 69 22

ankara@bilimutopya.com.tr

Yurtdışı temsilcisi

Murat İnce

Wallenstein Str 33

70437 Stuttgart - ALMANYA

Tel-Faks: 0711 / 870 99 99**ABONE KOŞULLARI**

6 Aylık: 11.000.000 TL

Yıllık: 22.000.000 TL

Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM

Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Yurtdışı abone bedelleri için**Ozan Yazıcıoğlu**

Posta Çeki Hes. No: 1054195

İş Bankası Beyoğlu Şubesi

Hes. No: 1011 1452390

Yurtdışı abone bedelleri için**Mehtap İnce**

Stuttgarter Bank

Konto No: 335962009

BLZ: 60090100

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI

Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF

İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.

Hollanda: 8 Fl.

Organizatör

Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.

Baskı Yeri: Serier Matbaası**Dağıtım:** BİRYAY A.Ş.**ISSN 1301-6717****KAPAK****COĞRAFYASIZLIĞIN COĞRAFYASI****Ender Helvacıoğlu**

Coğrafyasızlığın coğrafyası

8

İnsan klonlaması ve embriyo deneyleri hakkında
ne düşünüyorsunuz?

20

Alâeddin Şenel

Aşk ve sevgi üstüne desteksiz atışlar

26

Ayhan Yalçınkaya

'Kırık' bir aşk 'hikâyesi'

30

Nalân Mahsereci

TÜBA, kültür sektörü projesini hayata geçiriyor

36

Nazlı Demirel

SUTA, tümüyle yerli malı sualtı teknolojisi üretiyor

41

Doç. Dr. Fulya Maner ile söyleşi

'Takma kafaya' demekle olmuyor

44

Alix Fano

Hayvandan insana yapılan organ aktarımlarının tehlikeleri

48

Doç. Dr. Ahmet Duman

Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretimin neresindeyiz?

54

Prof. Dr. Fuat Bozkurt

Türkiye Türkçesi

58

Sadık Usta

Yeni cadılar

60

H. Tuğrul Atasoy

Akıl-duygu birliği ve 'Descartes'ın Yanılgısı' üzerine

62

Halk sağlığının hizmetinde bir yaşam: Andriya Stampar

68

Güven Burma

Tarım sektöründe neler oluyor?

72

42. Uluslararası Matematik Olimpiyatı sorularının çözümleri

74

Bilim Gündemi

76

İz Bırakanlar / Firdevs Gümüšoğlu

Parvus Efendi

82

Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci

85

Kim Bunlar

90

Merak Ettikleriniz / Ruken Kızılar

92

Matematik Sohbetleri / Ali Nesin

93

Satranç / Metin Hatipoğlu

94

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu

96

Darwin ve yaratılışçılık

Bilim ve Ütopya'nın Temmuz 2001 tarihli, 85. sayısında Doç. Dr. Haluk Ertan'ın "Büyük doğa bilgini Darwin, Ceviz Kabuğu'na sığar mı?" adlı bir yazısı çıktı. Sayın Ertan bu yazısında, son zamanlardaki "Ceviz Kabuğu" programlarının hemen hepsine bir ilahiyatçının ya da dinsel görüşü savunan bir kişinin katılması yüzünden, programların artık eskisi kadar tat vermediğinden haklı olarak yakınmaktadır.

Ancak, felsefecilerin "biyoloji, antropoloji ve paleontoloji gibi tamamen araştırmaya dayalı alanlarda" konuşmaya bu kadar hevesli olmasından yakının Sayın Ertan, söylediği bilim insanlarının, kendi deyişiyle "biyolojik evrim ve insanın kökeni" konusunda yaptıkları açıklamaların yeterince aydınlatıcı olduğuna inanıyor mu?

Konunun "biyolojik evrim" bölümü üzerine bir şey söyleyecek değilim. Bu alanda bilimin, insan da içinde olmak üzere bütün canlıların, tek hücreliden başlayıp günümüzdeki biçimini alıncaya dek geçirdiği gelişmelere kesin denebilecek açıklamalar getirdiği konusunda en küçük bir kuşkuyla düşülmesini bile kabul etmediğimi belirtmekle yetineceğim.

Ancak insanlaşma, yani insanın düşünsel ve moral yanlarının oluşumu için de aynı şey söylenebilir mi? Genlerde ortaya çıkan çok sa-

yıdaki rastlantısal değişmelerden çok az bir bölümünün saklı tutulması yoluyla, bir canlının bedensel değişmelerinin ya da kazandığı organların tümünü açıklama olanağının bulunduğu doğrudur. Fakat aynı yoldan, insanların, düşünme, usavurma ve etik kuralları oluşturma başarılarını gösterme olanağı var mıdır?

Son 50 yılda genetik alanında elde edilen baş döndürücü bilimsel başarıların verdiği gururun, bilim insanlarının, biyolojik evrimin bir uzantısı olsa bile tümüyle değişik bir yoldan gerçekleşen insanlaşma konusuna gereken önemi vermesini engellediği anlaşıyor. Oysa yaratılışçıların, birtakım saçma düşüncelerden kendilerini kurtarabildikleri anda ilk soracakları soru, genetik ya da biyolojik evrimden salt insana özgü niteliklerin nasıl doğduğu sorusu olacaktır?

Günümüze dek bu soruya verilen yanıtlar, her şeyi genetik ve organik gelişmenin ürünü olarak açıklamaya çalışan son derece ağırlıksız yanıtlardır. Gerçekten, birkaç örnek, insan beyninin hayvanlarınkinden daha büyük ya da daha gelişmiş olması, insanın dik yürümeye başlamasıyla boştaki kalan ellerin araç ve gereç yapımında birtakım başarılar sağlaması türünden açıklamaların hiçbir değerinin bulunmadığını göstermeye yetecektir.

Doğar doğmaz bir ormanda yitirdiği ve bir hayvan tarafından beslenip büyütüldüğü varsayılan ve böylece yetkin bir insanın gen ve organlarına sahip olan bir insanın, salt insana özgü niteliklerden herhangi birini kazanacağı düşünülebilir mi? Öte yandan, toplum içinde büyüüp insanlığını kazandıktan sonra yalnız yaşamak zorunda kalan bir insan da, çevresinde işbirliği yapacak başka insanların bulunmaması yüzünden insanca bir yaşam sürdüremez.

Dahası da var. Petek yapmak için yaratıldığı düşünülecek hiçbir organı bulunmayan arılar ya da yuva yapmaya özgü hiçbir organları bulunmayan kuşların, peteklerini ya da yuvalarını yapabilmeleri, canlıların birtakım başarılarının salt o başarılarla özgü olan organların bulunmasına bağlı olmadığını göster-

miyor mu? Bir kaza sonucunda kollarını yitirdikleri için ayak parmaklarıyla yazı yazabilen insanlara rastlanmıyor mu? Böylece genlerde ve organlarda ne denli büyük değişmeler olursa olsun, bundan insanlaşmanın doğmayacağı gibi, insanlaşmanın başlaması için genlerde ve organlarda bir değişmeye gerek bulunmadığı da anlaşılmış oluyor.

Demek ki insan insanlığını ancak bir toplum içinde, hem de bir işbirliği toplumu içinde kazanabilmekte ve ancak bir işbirliği toplumu içinde sürdürebilmektedir... Her birimiz, başta insanlığımız olmak üzere, özgürlük ve mutluluk gibi, yalnızca insanlarda bulunan değerlerin hepsini, yaratılışımıza ya da genlerimize değil, insanlara borçluyuz. Toplumsal yaşamı göz ardı eden her türlü insanlık anlayışının "yaratılışçı" damgasını yemekten kurtulması olanaksızdır.

Doğal olarak burada da, henüz insanlaşmamış olan primatların, bir işbirliği topluluğu kurarak insanlaşma yoluna girmeyi nasıl başarabilecekleri sorusu ortaya çıkmaktadır. İşte bilim insanlarıncaya aydınlatılması gereken durum tam bu noktada kendini gösterir. Belki Sayın Ertan'ın evrimi açıklamaya yetkili gördüğü biyolog ve antropologların "Bizim işimiz insanın biyolojik evrimini açıklamaktır, moral evrimin açıklanmasını ilgili bilim insanlarına bırakıyoruz" demeleri gerekir.

Gerçekte bu durumun gerek Batı dünyasında gerekse toplumumuzda hiç düşünülmediği de söylenemez. Benim *İnsan Felsefesi* adlı kitabımla, *Bilim ve Ütopya* ve *Cumhuriyet Bilim ve Teknik* dergilerinde yazdıklarımı bir yana bıraksam bile, biri Batı'dan öteki de toplumumuzdan olmak üzere iki örnek verebilecek durumdayım.

Cumhuriyet Bilim ve Teknik dergisinin 15 Mayıs 1999 tarihli 634. sayısında "Margaret Mead" başlıklı kısa yazıda, Margaret Mead adlı kadın antropoloğun "İnsan davranışını genetiğin değil kültürel şartlanmanın belirlediği fikrini destekleyecek kanıtlar buldu" belirtiyor.

Öte yandan Türkiye'de de prehistorya çalışmalarıyla haklı bir ün yapmış olan Prof. Güven Arsebük,

Duyuru

**Sevgili
Bilim ve Ütopya
okurları,
Dergimizin tanıtım
bölümünde,
yarım / tam gün
çalışacak
arkadaşlar arıyoruz.
İlgilenenler, dergi
telefonlarından bize
ulaşabilirler.**

Nisan 2001'de Kültür Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta, insanlaşmanın, bir yönüyle de toplumsal bir olay olduğunu öne sürmüştür. Sayın Arsebük, benim bir sorum üzerine de, insan kalıntıları'nın bulunduğu her yerde, en azından 15-20 kişilik bir topluluğun bulunduğu saptandığını ve bunun insanlaşmanın toplumsal bir yanının olduğu anlamına geldiğini belirtmiştir (Sayın Arsebük'ün görüşünü belleğimden yazdığım için biraz değiştirmiş olabilirim, ancak önemli bir çarpıtma yaptığımı sanmıyorum).

Özetlersek, insanlaşmanın genetik değil toplumsal bir olay olduğu kabul edilerek bu konu yeterli bir aydınlığa kavuşturulmadıkça insanın ne olduğunun anlaşılması olanaksız olduğu gibi, yaratılışçılara da susturucu bir yanıt verilmesi olanaksızdır. Gerek Sayın Ertan'ın, gerekse yaratılışçılara susturucu yanıtlar verilmesiyle ilgilenenlerin düşüncelerini bildirmelerinin bu konunun aydınlığa kavuşması bakımından çok yararlı olacağını sanıyorum.

Burada, göstereceğimiz kanıtlar ne kadar güçlü olursa olsun, yaratılışçıların yine de bildiklerini okuyacaklarını söyleyenlerin de haklı olacaklarını kabul etmek gerekiyor. Ancak bilimsel düşünceye değer veren insanlar için, karşıt savlara verdikleri yanıtların, önce kendileri için inandırıcı olması önemlidir.

Vehbi Hakkıadroğlu

F Tipinde bilimle güzelleşmek

Öncelikle buradan, bu daracık ama kocaman dünyamızdan selam ve sevgilerimi *Bilim ve Ütopya* çalışanlarına iletmek istiyorum.

İşyanların bilimle donanması, bilimin aydınlık rehberliğinde yol alması gereğince inanan biri olarak *Bilim ve Ütopya*'yı altı yıldır düzenli takip ediyorum. Olaylara, olgulara yaklaşımındaki diyalektik materyalist bakışı açısı, *Bilim ve Ütopya*'yı diğer bilim dergilerinden benzersiz kılıyor. Okunan yazılardan alınan bilimsel tadın verdiği mutluluk, hakikatin bilgisiyle insan beyninin aydınlanıyor olmasının

Abdullah Rıza Ergüven'i kaybettik

Günümüz ozan, yazar, denemeci, eleştirmen ve düşünbilimcilerinden Abdullah Rıza Ergüven'i 16 Ağustos 2001'de kaybettik. 1925'te Avanos'da doğan yazar, 1952'de İÜ Türkoloji Bölümü'ndü bitirir. 1967'de gittiği İsveç'e yerleşir. Orada Wenergrens Center (1968-71)'de İsveç Dil ve Yazın öğrenimi görür. Bir süre çevirmen olarak çalışır. 1978-90'da Stockholm Üniversitesi'nde öğretim görevlisi, Lektor i Türkoloji ve araştırmacı olarak çalışır. 1990'da emekliye ayrılır. *Yasak Tümceler* romanında konuya değgin açıklamaları gerekçe gösterilerek; "dine hareket" ve "Anadolu insanını uyandırıyor" iddialarıyla, yaklaşık iki yıla mahkûm edilir. *Gece de Güneş Doğar* romanı da aynı suçlamayla yargıya verilir. Yayınlanmış ve yayınlanmayı bekleyen yapıtlarının sayısı 90'ı geçmektedir.

Tanırları Nasıl Yaratmış adlı kitabı 2000 yılında Turan Dursun Araştırma-İnceleme Ödülü'ne layık görülmüştür. Değerli aydınlanmacı yazarımızı saygıyla anıyoruz.

verdiği haz da *Bilim ve Ütopya*'nın apayrı bir özelliği. Kuşkusuz daha birçok olumlu özelliği vurgulanabilir. Bütün bu özelliklerinden kaynaklı olarak her sayısını aynı zevkle okuyor ve yeni sayılarını sabırsızlıkla bekliyordum. Daha önce kaldığım Bursa Özel Tıp Hapishanesi'nde dergi, koğuşuma gelirdi ve ben gelen dergiyi hemen alır, okur ve biriken sayıları da cilt haline getirerek yanbaşımda bulundurur, zaman buldukça yeniden ve yeniden okurdum. Ta ki "Hayattan Dönüş Operasyonu"yla F Tipi hapishanelere getirilene kadar. Operasyonla binlerce kitabımız, dergilerimiz gibi *Bilim ve Ütopya*'nın biriken bütün sayıları da bu operasyondan nasibini aldı. Buraya getirildikten sonra *Bilim ve Ütopya* birkaç ay sonra alınmaya başlanınca ben de satın almaya başladım hemen. İçinde bulunduğumuz malum koşullar içinde bile *Bilim ve Ütopya*'yı okuyarak bilimle iç içe olmanın farklı güzelliğini yaşıyorum. Haziran sayısında yeni adresleri bildirmeye ilişkin açıklamayı okuduktan sonra size yazmaya karar verdim. Daha önce koğuşlarda kalırdık ve bir sayıyı onlarca kişi okurduk. Şimdi bunun koşulları yok. Birer, üçer kişilik yerlerde kalıyor oluşumuz bu

imkân elimizden alıyor. Daha önce koğuşumuzda temsilcinin adına geldiğinden derginin şu an bana ulaşma imkânı yok. Bundan dolayı adresime *Bilim ve Ütopya*'yı göndermenizi istiyorum. Çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

**Serkan Meriç /
Edime F Tipi Cezaevi**

Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği nasıl kurulamadı?

Geçen yılın son aylarında yazarınız, değişik alanlardan gelen, değişik yaş ve yetişmişlik düzeyindeki ve büyük çoğunluğu akademisyen olan ya da üniversitede çalışan uğraş kişileriyle, bilimsel-akademik bir örgütlenme çabası içine girdi. Yeni adayların da katılımıyla ilk başlarda sayıları 40'ı aşan ve çoğunluğu Ankara'da bulunan bu akademisyenlerden ilk olarak bir araya gelen 11'i, bilimle, bilimsel felsefenin keşifme noktalarında etkinlik gösterecek bir çevre ya da dernek kurma olasılıklarını tartıştılar; çoğunluk (9 kişi), ikincisinin amaçlarına daha uygun bir örgütlenme olacağına karar verdi. Daha sonra, çoğu 2000 yılının Aralık

ayının ortalarındaki ikinci toplantıya katılan 20 kişi arasından 13 kişi, kurucu üye olarak gerekli "bürokratik" işlemlere başladı; bunun için, savcılıktan alınan ve "sabıkalı" olmadığını gösterenler de içinde olmak üzere gerekli belgeleri tamamlamışlardı. Bu arada aralarından, kurmaya çalıştıkları Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği'nin beş kişilik geçici yönetim kurulunu da oluşturmuşlardı. Bu kurul, kurucuların hazırladığı taslak tüzüğü geliştirmiş, onlarla tartışarak tüzük metnine son biçimini vermiş, kurucu üyelikle ilgili belgeleri de bir araya getirip derneği kurmak üzere Valilik aracılığıyla Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne başvurdu.

Ancak daha başvuru sırasında karşımıza önemli bir sorun çıktı: Dernek'in düşünülen merkezi, son zamanlarda gittikçe daha ciddi biçimde uygulanan dernekler yasası hükümlerine tam uymuyordu. Ekim 2000'in sonlarındaki ve Aralık ortasındaki ilk iki toplantıdan aylar sonra (Mayıs ve Haziran başlarında), iki kez daha toplanan üyeler arasında dernek işlerinde deneyimli olanlar vardı. Onlar da, ülkedeki

derneklerden bir bölümünün amaçlarının yerine göre çok dışına çıkmalarına bağlı olarak, ilgili devlet kurumlarının son zamanlarda yeni dernek kurulması konusunda da yasal düzenlemelere tam uyulmasını gündeme getirdiklerini belirtiyorlardı. Kendileriyle bağlantı kurduğumuz emniyet yetkilileri, bu konularda bizi aydınlattılar ve gerçekten bize yardımcı oldular. Ancak muayenehane, yazıhane vb. işyerlerinin ikinci ve değişik bir amaçla kullanılması artık uygun görülüyordu; bu, özel konutlar için de geçerliydi. Burada başlıca gerekçe, bir derneğin "kapatılması" durumunda yaşanacak büyük güçlükler. Ben, örneğin kendi açımdan böyle bir durumda yaşanabilecek sorunu anladığımı sanıyorum. Fakülte'de ya da evimde çalışma odamın kapısının üzerinde "Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği" yazısı varken, onun üzerinde "kapatıldı" diye yazdığını düşünüyorum da... Gerçekte böyle bir durumu kim ister? (Bu arada, yayınevi sahibi bir arkadaşım da konuyu ilk açtığımda girişimimizi benimsedi, ona sıcak baktıysa da,

kendi "işyeri"nin derneğin merkezi olup olamayacağı gündeme geldiğinde, buna doğrusu beklediğim ölçüde istekli görünmedi)

Dernekler yasasına göre, ilgili yöneticilerin uygun görmeleri, daha açık bir anlatımla "izin vermeleri" durumunda, devlet kurumlarında bilimsel-akademik derneklerin merkezleri bulunabiliyordu. Düşünebileceğiniz gibi biz, üyelerimizin bağlı bulunduğu üniversitelerin değişik düzeylerdeki yöneticilerine de bu konuyu açtık; ancak yine başlangıçta sıcak karşılanan isteğimize, daha sonra değişik gerekçelerle açık bir yanıt alamadık (Ya da dolaylı bir yanıt aldık: Örneğin, gerici bir örgütün de özdeş isteği ileri sürmesi durumunda bir üniversite yöneticisi ne yapabilecekti?).

Biz, belki kirasını ve harcamalarını karşılayabiliriz düşüncesiyle kiralayabileceğimiz olası bir daire için aramızda para toplamaya da başlamıştık; dernek kurulacakmış gibi, bir banka hesabı da açtık. Ancak sonradan düşündük ki kira ve öteki harcamaların karşılanabileceği miktarları toplayabilsek ve bütün bu harcamaları zama-

Ruh sağlığı dünyası İstanbul'da buluşuyor

Bu yıl 31.'si düzenlenen "Avrupa Davranış ve Bilişsel Terapiler Kongresi"ne İstanbul ilk kez ev sahipliği yapacak. Tüm dünyadan ve Türkiye'den bine yakın uzman psikolog, erişkin ve çocuk psikiyatrinin katılacağı kongre, 11-15 Eylül 2001 tarihleri arasında, The Marmara Oteli'nde gerçekleştirilecek.

Türkiye'de 1995 yılında kurulan Kognitif (Bilişsel) ve Davranış Terapileri Derneği'nin ev sahipliği yapacağı 31. Avrupa Davranış ve Bilişsel Terapiler Kongresi, ABD'den, Almanya'ya İsrail'den Kanada ve Fransa'ya kadar çok sayıda ülkeden yüzlerce uzmanı ağırlayacak.

Kongre'nin ana temasını psikofarmakoloji ile bilişsel ve davranış terapilerinin etkileşimi ve entegrasyonu oluşturuyor. Bir araya gelecek farklı yaklaşımlardan uzmanlar, kombine tedavilerin avantajlarını, dezavantajlarını, ekonomik, etik ve yasal sonuçları ile psikoterapinin biyolojik etkilerini tartışacak.

Kongrenin en önemli özelliklerinden biri; psikiyatrik bozuklukların tedavisinde, ilaç tedavileri ile bilişsel davranışçı terapilerin etkinliklerinin karşılaştırılması, hangi hastaya, hangi tür tedavinin daha uygun olacağı gibi konularda tartışma ortamı oluşturması.

Kongre hazırlıklarının üç yıldır sürdüğünü söyleyen Avrupa Davranış ve Bilişsel Terapiler Birliği Başkanı, aynı zamanda Türkiye'deki Kognitif ve Davra-

ş Terapileri Derneği'nin de olan Başkanı Dr. Mehmet Z. Sungur şöyle konuştu: "Bilişsel davranışçı terapiler, son on yılda gelişen, Avrupa ve ABD'de giderek yaygınlaşan bir tedavi yaklaşımı. Klasik psikoterapi yaklaşımlarına oranla, daha kısa sürede etkili sonuçların alındığı bilişsel davranışçı terapi uygulamaları, Türkiye'de ancak son yıllarda yaygınlık kazandı. İstanbul'un bu yıl, tüm dünyada otorite kabul edilen çok sayıda profesyoneli buluşturan Avrupa Davranış ve Bilişsel Terapiler Kongresi'ne ev sahipliği yapması, hem bilim dünyası hem de Türkiye'nin tanıtımı açısından önemli bir fırsat."

Bilişsel davranışçı terapiler başlangıçta depresyon, fobi, obsesyon, panik, travma sonrası stres gibi kaygı bozuklukları alanlarında etkili olarak kullanılırken, son yıllarda şizofreni de dahil olmak üzere, hemen tüm psikiyatrik hastalıkların tedavisinde uygulanmaya başlandı. Dr. Mehmet Z. Sungur, bu tedavi yaklaşımının aile içi sorunlar ve cinsel işlev bozukluklarının tedavisinde de aynı etkinlikte kullanıldığını söyledi.

Kongre programında aynı zamanda "depresme bağli korkular", "fobiler, takıntılar", "cinsel kimlik bozuklukları", "bilgisayarlı tedavi", "evlilik ve cinsel sorunlar", "yeme bozuklukları", "sadakatsizlik" ve "iş stresi" gibi günlük yaşama ait ilgi çekici konular da yer alıyor.

nında ödeyebilsek bile, o yerde kimler her gün belli süre kalıp olası denetim ve belki daha az bir olasılık da olsa "kapatılma" işlemleri için bekleyebilirlerdi? Bu arada, kurucu üyelerin ellerindeki belgeler yavaş yavaş altı aylık geçerlilik süresini yitirmeye başlamıştı. Sonuç olarak biz şimdi, Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi olarak varlığımızı sürdürülebileceğimizi, akademik düzeydeki etkinliklerimize başlayabileceğimizi düşünüyoruz (Kurmayı tasarladığımız derneğin merkezi için bu sırada bir yer bulabilirsek, belki, tüzük taslağında imzaları bulunan "eski" kurucu üyeler, belki belgelerini yenileyip başvurabilirler; ya da onların arasından ve dışından aday olacak "yeni" kurucular söz konusu olabilir).

Kendi adıma, çevre olarak kalmamız durumunda, demek olmanın getireceği biçimsel yükümlülüklerden, bunları yerine getirmeye çalışırken harcayacağımız zamanı yitirmekten vb. kurtulacağımızı düşünüyorum. Bu arada, demek kurulmasının bürokratik işlemlerini yerine getirelim derken çevre olarak da yapabileceğimiz akademik etkinlikleri gerçekleştiremedik. Hukuk açısından biçimsel olmayan, bir bakıma "gevşek" diyebileceğimiz bir örgütlenme biçimi olan çevre'yi sürdürdüğümüzde ise her bir etkinlik için çok daha ileri bürokratik işlemlerle karşılaşacağımızı biliyoruz. Bu duruma düşmemek için düşündüğümüz çözüm, her bir etkinliği, gerçekte dernek olmamız durumunda da olacağı gibi, en başta üniversitelerin bölüm, anabilim dalı gibi akademik birimleriyle ya da benzeri başka demek ve kurumlarla ortak olarak gerçekleştirmektir.

Derneğin tüzük taslağından, akademik-bilimsel yönlerini belirten iki alıntı yapmak, atılımımızın temel yaklaşımını ortaya koyması açısından açıklayıcı olacaktır kanısındayım.

Tüzük taslağının giriş tümcesinde belirtilen kuruluş nedeni: "Felsefe de içinde olmak üzere tüm akademik alanların, genel olarak düşünce yaşamımızın, bunların yanında dünya ile ilgili görüşlerimizin, günlük yaşamdaki tutumlarımızın ve insan yaşamının tüm önemli yönlerinin, bilimsel felsefenin mantıksal, eleştirel, kavramsal ve anlambilgisel sorgulamasının ışığında süzgeçten geçirildiği düşünsel-akademik bir ortamın sağlanması". Derneğin, tüzük metninin 2. maddesini oluşturan amacı ise şöyle: "Doğa bilimlerinin, uygulamalı bilimlerin ve

tüm öteki akademik alanların, çağımızda gelişmiş olan bilimsel felsefe ile kesiştikleri noktalarda çok yönlü araştırmalar yapmak ve bunların yapılmasına yardımcı olmak, bu yolla ilgili konuların Türkiye'de ve dünyada tanınmasına, gelişmesine ve bunların altında yatan bilimsel dünya görüşünün yayılmasına katkıda bulunmak". Dernek kurma atılımının, bu anlatımların altında yatan temel çıkış noktaları, kuşkusuz Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi için de tümüyle geçerlidir.

Yaklaşık bir yıldır hazırlık çalışmalarıyla uğraştığımız Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği'ni kuramamamızın Çevre'nin üyelerinden bir bölümünde yarattığı düş kırıklığını sezer gibiyim.

Ben kendi adıma, emek ve zaman yitirmemize, akademik etkinliklere başlayamamış olmamıza ve düşünülebilecek başka olumsuz noktalara karşın, yakınıyor değilim. Geçirdiğimiz olumsuzlukları (yaşamda hiç bitmeyecek birçokları gibi) birer deneyim olarak görüyorum; bunun yanında, kuşkusuz "Viyana Çevresi"nden de esinlenerek oluşturduğumuz bilim ve bilimsel felsefe alanındaki birlikteliğimizin bir çevre olarak ortaya çıkmasını, bize sağlayacağı esneklik dolayısıyla olumlu da buluyorum.

Çevrenin son "genel" toplantısında, önümüzdeki sonbahar- kış aylarında tasarlanan üç etkinliği yürütmek üzere üç çalışma grubu oluşturuldu. Düşünülen etkinlik konularını zaman sıralaması içinde belirtirsek: "evrim", "küreselleşme ve üniversite", "üniversite ve etik". Bunların dışında ve onlardan daha önce ise, Çevre'nin yukarıda belirtilen kuruluş nedeni ve amacına yönelik olarak bir akademik toplantı düzenlemeyi ve olabilirse bu

FOTOĞRAF SERGİSİ

Leslie W. Tuttle, Mamo Baran, Murat Metin'in
"Cansız hayallerdeki hayat" adlı fotoğraf sergisi,
2-21 Eylül 2001 tarihlerinde gezilebilir.

Adres: Fotoğraf evi
Galatasaray Meydanı,
Tütüncü Çıkmaşı, No: 4,
Beyoğlu - İSTANBUL
Ayrıntılı bilgi için:
0212 251 05 66

konuda, şu anda Ankara dışında oturan Sayın Cemal Yıldırım Hoca'nın konuşmasını sağlamayı düşünüyoruz (Kendi adıma ben bu doğrultuda, üyelerimizden Sayın Osman Gürel'in aracılığıyla, Mart ayında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin İstatistik Bölümü'nde "Bilimler, Felsefeler ve Bilimsel Felsefe" başlıklı bir konuşma yaptım).

Bu arada, Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği ile ilgili çalışmalarını duyan genç bir felsefe öğretim üyesi, (sancım özellikle ileri yaştaki felsefe öğretim üyelerini ya da "hocalarını" kastederek) "felsefeciler böyle bir atılımı hoş karşılamayacaklardır" diyerek sanki bize bir "uyarıda" bulunmuş gibiydi. Burada kendi adıma konuşmam

Düzeltilme

1) Dergimizin 86. sayısında "Sanatta evrim var mı?" başlıklı söyleşide 17. sayfanın sonunda yer alan soruda bir atlama olmuştur. Sorunun doğru şekli şöyledir: "Daha somut bir soru sorayım, bir ürünü sanat yapıtı yapan ne? Yani bir marangozun yaptığı sehpayla, sanatçının yaptığı sehpa benzer bir formu nasıl ayırıyoruz? Ürün üzerinden sanat olanı nasıl ayırıyoruz?"

Aynı söyleşinin 19. sayfasında da bir ara başlık düşmüştür. Başlık: "19. yüzyıldan itibaren estetiğin ayakları yere bastı" şeklindedir.

Düzeltilir, okurlarımızdan ve Sayın Afsar Tımugün'den özür dileriz.

2) Yine 86. sayımızdaki "Merak Ettikleriniz" bölümündeki "Gökcisimlerin bize olan uzaklıklarını nasıl ölçeriz?" başlıklı yazının üçüncü paragrafında bir atlama olmuştur. Cümle, başından itibaren şöyle olacaktı: "AB bazını büyötmek için şöyle bir yöntem kullanılır: Uzaklığı istenen yıldızın bulunduğu bölgenin bir fotoğrafı çekilir (Yerküre'nin A durumu). Altı ay sonra gene aynı bölgenin fotoğrafı çekilir (Yerküre'nin B durumu)". Düzeltilir, yazarı Prof. Dr. Metin Hotinli ve okuyucularımızdan özür dileriz.

gerekirse, bir bakıma "bu konular benim tekelimde/bizim tekelimizdedir" anlayışına göre ileri sürüldüğünü düşündüğüm bu gelenekselci savın altında, doğrusu kendi adıma pek de dikkate almayacağım bir tutum yatıyor. Evrimi boyunca (ki genel düşüncüye göre böyle bir evrim de pek söz konusu değildir), kanımca inanılmaz boyutlarda kağıt tüketimine neden olmuş geleneksel ve genelde bilimsellik karşıtı olan felsefe, bu tüketim açısından belki ancak (ona göre çok değişik bir etkinlik de olsa) bürokrasi ile karşılaş-

tırılabilir. İşin özüne yönelik olarak da ben, bilimsel felsefe okulunun bana göre en önde gelen temsilcisi Hans Reichenbach'ın bu konuda belirttiğine çok benzer biçimde şunu söyleyebilirim: Bilimsel felsefeci, felsefede sistem oluşturma işini bu sistemlerin felsefe tarihi denen müzede yer alabileceğini düşünerek geleneksel felsefecilere bırakır ve kendi işini yapmaya bakar. Ben Çevremiz'in oluşturulmasında, bu temel noktadan yola çıkarak ancak felsefe çevrelerini toptan dışlamayı kuşkusuz hiç düşünmeden, fel-

sefe etkinliğinin en etkili olarak felsefecilerden çok, başta temel bilimler ve ona dayanan uygulamalı alanlardan gelecek olmak üzere öteki akademik alanların temsilcileriyle yürütülebileceğini düşündüm. Burada, Çevre'nin/olası derneğin başlıından açıkça anlaşılması gereken en temel bir noktayı da vurgulamak durumundayım: Biz "herhangi" bir felsefe toplumu/topluluğu değil, belirli, "güdümlü" bir akademi ve felsefe çevresiyiz.

Yaman Örs

Bilim ve Ütopya Yaz Kampı yapıldı

Her sene yaptığımız yaz kamplarından dördüncüsü bu kez Marmaris'in Turunc Beldesi'nde bulunan Internationale Akademle Marmaris tesislerinde yapıldı.

Bu sene de kampımıza çeşitli yazarlarımız katıldı. Akşamları dergimiz yazarlarıyla birlikte yaptığımız söyleşiler ilgiyle izlendi. Hemen belirtelim daha önceki senelerden aldığımız eleştirileri dikkate alarak bu seneki programı biraz daha rahat düzenledik. Fakat bu sefer de program yüklü değil, gündüzleri boş kalıyoruz diye eleştiri aldık. Haklılar; gündüzleri katılımcılar denize de girebilsin diye boş bırakmıştık!

İlk söyleşimizi Doç. Dr. Alâeddin Şenel ile yaptık. "Jeosfer, Biosfer, Noosfer (Nedensellik, İşlevsellik, Ereksellik)" başlıklı söyleşisinde Şenel, insanın düşünsel gelişiminin evrimini gözler önüne serdi. Sonraki söyleşi konumuz ise ODTÜ'den Sargun Tont idi. Tarih boyunca denize bakış açılarını çeşitli örneklerle anlatan Sargun Tont, kampta kaldığı süre boyunca ilgi odağı oldu. Sargun Hoca'dan ayrıca dergimize de ekoloji ve çevre haberlerinden oluşan bir sürekli bölüm sözü aldık; sözünü tutmasını bekliyoruz!

Kampımızın beşinci günü beklediğimiz Doç. Dr. Haluk Ertan bize bir sürpriz yaparak Afşar Timuçin'i de beraberinde getirdi. Afşar Hoca daha önce, rahatsızlığı nedeniyle katılamayacağını belirtmişti. Yaklaşık bir hafta boyunca kampımızda kalan Afşar Timuçin ile çeşitli konularda söyleşiler yaptık. İlk söyleşisinin konusu, tahmin edileceği üzere, Ağustos sayımızda kapak konusu olarak ele aldığımız ve kendisiyle de yapılan uzun bir söyleşinin başlığı olan "Sanatta evrim var mı?". İkinci söyleşi, kendisinin hakkında uzun çalışmalar yaptığı estetik alanındaydı. Klasik ve çağdaş estetik akımları ve farklarını ortaya koyduktan sonra günümüzde estetik sorununu inceledik. Son söyleşisini ise çağdaş sanat akımları üzerine Uğur Değirmencioglu ile birlikte yaptık. Gündümüz sanatının sorunlarını ve yeni gelişen sanat akımlarını ele aldığımız bu söyleşide çeşitli görüşler ortaya kondu.

Doç. Dr. Haluk Ertan'a ise, yorucu bir günün ardından canlıların biyolojik evrimi gibi zor bir konuyu oldukça anlaşılabilir bir şekilde bize anlatabildiği için sanırım teşekkür etmek gerekiyor. Üzerinde çeşitli tartışmaların yapıldığı evrim konusu, kampımızda da oldukça ilgiyle karşılandı.

Kampımızın son söyleşisini Prof. Dr. Ahmet İnam ile yaptık. Ahmet İnam, her sene kampa katılacağını söyler fakat son andaki işleri hep gelmesini engellerdi. Bu sene nihayet kendisiyle birlikte tatil yapma olanağı bulduk! Ask konulu söyleşisinde, görüş ve düşüncelerini yalın bir dille ortaya koydu.

Kamp süresince çeşitli arkeolojik alanlara da geziler düzenledik. İlk gezimizi Dalyan'da bulunan Kaonos'a yaptık. Kazı Fahri Başkanı Prof. Dr. Fahri Işık ve kazı ekibinden Prof. Dr. Adnan Diler eşliğinde yaptığımız geze Kaonos hakkında bilgi aldık. Daha sonraki gezimiz ise Datça'da bulunan Knidos'a'ydı. Knidos'ta da bizi kazı başkanı Prof. Dr. Numan Tuna karşıladı. Tuna, şu anda kazdıkları yerin Eski Knidos okluğu yolundaki görüşleri bulgular eşliğinde anlattı.

Kampımızda söyleşilerin yanı sıra çeşitli atölyelerimiz de vardı. Uğur Değirmencioglu ile yaptığımız "Disiplinlerarası sanat ve sanatsal yaratıcılık atölyesi" ve psikiyatrist Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu ile yaptığımız "Psikodrama" katılımcılara eğlenceli dakikalar yaşattı. 8 Ağustos'ta Ziver Aslan eşliğinde yaptığımız Ödüllü Satranç Turnuvası'nın galibi genç arkadaşımız Nazlıcan Güneri, ikincilik ve üçüncülüğü Kendi

aralarında paylaştan Coşkun ve Sevinç Öruç kardeşleri de bir kez daha tebrik ediyoruz. Marmaris'in eşsiz koylarına yaptığımız tekne gezilerini ve Yüksel Usta'nın yemeklerini, İAM çalışanlarının konukseverliğini ve yardımlarını da unutmayalım...

Üç haftalık kamp dönemi boyunca çeşitli dostluklar kuruldu, bilgiler geliştirildi. Dergi okurlarıyla yazarlar arasında tartışmalar yapıldı, katalardaki sorular cevaplandı. Yetmişini geçkin İsa Amca'nın dediği gibi: "Daha öğrenecek çok şey var!"

Sonbahar dosyaları

Sonbahar aylarında düşündüğümüz dosyalarla, amacımız, ülkemiz gündeminden kopmamak ve Türkiye'nin önündeki derin sorunlara getirilebilecek çözümlerin bilimsel gerekçelerini oluşturmak.

Bilim ve Ütopya'nın varlık nedeni de budur zaten.

Ender Helvacıoğlu

Bu köşede zaman zaman, gelecek sayılar için üzerinde çalıştığımız dosyalara ilişkin yayın yaparız. Amacımız sadece okurları bilgilendirmek değil, onlarla fikir alışverişi yapmak, önerilerini ve katkılarını almanın yollarını açmaktır. Çoğu zaman bu alışveriş sayesinde, hem dosyalarımıza yeni boyutlar katılır, hem de yepyeni makale ve kapak konuları ortaya çıkar. İşte yaz mevsiminin sona erdiği ve yeni bir sezonun başladığı Eylül ayında yine böyle bir Parantez yazmak istedik.

Yeni eğitim sezonunun başında yayımlamak hedefiyle, geçtiğimiz ilkbaharda çalışmalarını yürüttüğümüz "Safsata Anketi", büyük olasılıkla Ekim sayısının kapak dosyası olacak. Anketimizde üniversite öğrencilerine astroloji, UFO'lar, telepati, reenkarnasyon, falcılık, melekler-cinler, Havva-Adem efsanesi, nazar, kader gibi konularda ne düşündüklerini sorduk. Esas olarak İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerimizin temel bilimler bölümlerinde okuyan öğrenciler arasında gerçekleştirdiğimiz bu anketin sonuçları son derece çarpıcı ve bir o kadar da düşündürücü. Aldığımız yanıtları çeşitli açılardan oluşturduğumuz tablo ve grafikler halinde okurlarımıza sunacağız ve değerlendireceğiz. Saniyoruz sonraki sayılarda da sürecek bir eğitim sistemi tartışması yapacağız. İlgiyle okunacağını ve inceleneceğini umuyoruz.

Üzerinde epeydir çalıştığımız bir diğer dosya da "Türkiye Bilim Politikası". Bu, öyle bir sayıda sonuçlandırılabilir bir konu değil. Çerçevesini oluşturmaya çalışarak bir tartışma açmak istiyoruz. Yeni kurulan ve ilk genel kurulunu yapan Bilim ve Ütopya Kooperatifi (BİLKOOP) de çalışma grupları oluşturarak tartışmayı yönlendirecek. Bu kapsamlı çalışmanın çeşitli aşamalarını, geniş dosyalar halinde *Bilim ve Ütopya*'da yayımlamayı hedefliyoruz. Ama öncelikle çalışmanın amacını, yöntemini ve çerçevesini sunacağımız bir yayın düşünüyoruz. Özellikle genç okurlarımızdan bu tartışmaya katılmalarını, çalışma gruplarında aktif görevler almalarını isteyeceğiz. Umarız, bu çalışmaların sonucunda kapsamlı ve gerçekçi bir Türkiye bilim politikası önerisi oluşturabiliriz.

Ağustos sayımızın Yayın Dünyası bölümünün "Ne Okuyorlar Ne Öneriyorlar" köşesinde Prof. Dr. Yaman Örs, iki teorik fizikçinin yazdığı, Postmodernizmi eleştiren bir kılaptan söz etmişti. Sayın Örs'ün "olağanüstü bir yapıt" diye nitelediği bu eser, Mehmet Baydur ve Ongun Onaran tarafından çevriliyor ve sanırım yakında

yayımlanacak. *Bilim ve Ütopya*, ilk başta bu eserden yola çıkarak bir postmodernizm tartışmasına (eleştirisi-ne) girecek. Eserin Fransa'da da etkili olduğu ve birçok tartışmaya kaynaklık ettiğini biliyoruz. Bu tartışmaları da okurlarımıza yansıtmayı hedefliyoruz.

Sözünü ettiğimiz bu üç dosya da, son noktayı koyan değil, tartışma başlatan konular. Bu nedenle, okur katkısına hem açıklar, hem de ihtiyaçları var.

Sonbahar planımız genel anlamda böyle. Fakat yaşam çok hızlı ve Türkiye de son derece dinamik bir ülke. Oldukça yoğun geçeceği açık olan Türkiye sonbahar gündeminin, farklı konuları dergi kapağına taşıma olasılığı da büyük. Kaldı ki, yaptığımız plandan da anlaşılabileceği gibi hedefimiz, ülkemiz gündeminden kopmamak ve Türkiye'nin önündeki derin sorunlara getirilebilecek çözümlerin bilimsel gerekçelerini oluşturmak. *Bilim ve Ütopya*'nın varlık nedeni de budur zaten.

Dostumuz ve yazarımız Aydınlanmacı yazar, şair ve düşünür **Abdullah Rıza Ergüven**'i 16 Ağustos'ta kaybettik. Ergüven, uzun yıllardır çok sevdiği yurdundan uzakta, sürgünde yaşadığı İsveç'te, 76 yaşında hayata gözlerini yumdu. Ergüven, *Yasak Tümceler* adlı romanında dine hakaret ettiği gerekçesiyle iki yıla mahkum edilmiş, cezası tecil edilmişti. Öte yandan *Tanrıları Nasıl Yarattık* adlı kitabıyla 2000 yılı Turan Dursun Araştırma-İnceleme Ödülü'ne layık görülmüştü. Ardında 70'e yakın değerli yapıt bırakan Aydınlanma savaşçısı Abdullah Rıza Ergüven'i saygıyla anıyor; ailesine ve tüm dostlarına başsağlığı diliyoruz. Yaşamı, düşünceleri ve eserleri daima yolumuzu aydınlatacak.

Bilim ve Ütopya'nın fiyatını elinizdeki sayıdan itibaren 2 milyon TL'ye çıkarmak zorunda kaldık. Sonbahar aylarını fiyatta artırım yapmadan geçirmek istiyorduk, fakat başaramadık. Dergimizin kağıt ve teknik hazırlık giderlerinin dolara bağlı olması, zar zor denkleştirmeye çalıştığımız bütçemizi her ay alt üst etmekteydi. Bu giderlerin, artırım yapmadığımız 6 ay boyunca neredeyse katlandığını tahmin edebilirsiniz. Okurlarımızın 2 milyon TL'lik *Bilim ve Ütopya*'yı anlayışla karşılayacağını umuyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

TÜSİAD'ın Türkiye gençliğine önerdiği

'Coğrafya 2001' kitabı

Coğrafyasızlığın coğrafyası

Coğrafya savaşmak içindir. TÜSİAD'ın coğrafya kitabı da savaşıyor; ezilen dünyaya ve onun bir parçası olan Türkiye'ye karşı. Gençlere köleliği ve coğrafyasızlığı öneriyor. Fakat başka bir coğrafya daha var: Küreselleşmeye direnişin ve sömürüye başkaldırının coğrafyası, yurtseverliğin coğrafyası.

Ender Helvacıoğlu

Az gelişmişlik sorunları üzerine uzman olan Fransız coğrafyacı Yves Lacoste'un 1976'da kaleme aldığı *Coğrafya Savaşmak İçindir* adlı kitabının (Özne Yay., Çev. Aysın Arayıcı, İstanbul, Ekim 1998) Önsöz'ü, çoğumuzun bildiği ünlü bir Hint öyküsüyle başlıyor:

Bir Hint köyünde beş kör "Bir fil nedir?" diye sorarlar. Onlara filin görünümünü tarif etmekten bıkmış olan köylüler, bir prensin kırk filiyle köylere uğramasından yararlanırlar ve kırk filden birini körlere tanıtırlar. Birincisi kuyruğu tutar ve şu sonuca varır: "Fil bir iptir". İkincisi hortumu tutarak şöyle bir tepkide bulunur: "Hayır, fil bir borudur". Üçüncüsü hayvanın boğruüne dayanarak şöyle düzeltir: "Fil bir duvardır". Dördüncüsü hayvanın ayağını yakaladıktan sonra, kesin olarak şunu söyler: "Fil bir sütundur". Hayvanın çevresinde bir tur attıktan sonra, sonuncusu filin bakiçısına sorar: "Peki ama bu neye yarar?". "Efendim sefere çıktığında veya törene gittiğinde fili kullanır."

Önsöz'de bu öykü aktarıldıktan sonra kitabın sorusu soruluyor: "Coğrafya ne işe yarar?" veya "Coğrafya nedir?" Lacoste, çalışmasına koyduğu başlıktan da anlaşılacağı gibi şu sonuca varıyor:

"Yeryüzeyinin bilgisi, bize ilk bakışta insanın dünyayı algılama çabasının sonucu gibi görünür. Ancak, oluşturulan bu yeryüzü bilgisi üzerindeki ve altındaki varlıklarının saptanabilmesiyle anlamlı hale gelir. Akademisyenlerin bu varlıklara ilgisi, soyut bir ilgi gibi görünse de,

TÜSİAD'ın lise öğrencileri için önerdiği 'Coğrafya 2001' adlı kitap.

bu çabanın harekete geçirilişi egemenlik ilişkileri içinde anlaşılabilir. Coğrafya, bir coğrafyacı açısından 'bilgi için bilgi' gibi görünse de, gerçekte dünya kaynaklarına egemen olmanın aracıdır. Eski tip haraççı imparatorluklardan modern sömürgecilığe, çok uluslu şirketlerin doğal kaynakların ve emek gücünün envanterini çıkartmasından tekil devletlerin turizm potansiyelini hesaplamaya kadar tüm siyasi ve iktisadi ilgiler coğrafyasız yapamaz. Bu açıdan coğrafya stratejik bir bilgidir."

Biz de bu dosyada aynı soruları soracağız: coğrafyanın ne olduğunu, ne işe veya kimin işine yaradığını, "doğa bilimleri ile sosyal bilimleri kesişim noktasında bulunduğu" söylenen bu bilim dalının ideolojilerle, yani sınıfsal bakış açılarıyla ilişkisinin nasıl olduğunu ortaya çıkarmaya

çalışacağız. Fazla teorik çözümlemelerde bulunmaya ihtiyacımız yok. Çünkü, temel bir kaynağımız var: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)'nin yayımladığı *Coğrafya 2001* adlı kitap. Bu kitabın içeriğinin sadece sergilenmesi bile, yukarıdaki sorulara net yanıtlar üretebilmek için yeterli. Bakalım, TÜSİAD'ın coğrafyası kimin coğrafyasıdır, kimin işine yaramaktadır, dünyaya ve Türkiye'ye nereden ve kimin gözlüğüyle bakmaktadır... Ve tabii, başka türlü bir coğrafya mümkün müdür?

Coğrafya 2001'in temel yaklaşımları

Örnek bir lise yardımcı kitabı olarak önerilen *Coğrafya 2001*'in amacı ve temel yaklaşımı Önsöz'ünde şöyle açıklanıyor:

"Bu çalışmanın öncelikli hedefi; uluslararası mal, hizmet, insan ve bilgi akımları ile iletişim ağlarının giderek karmaşık bir hale geldiği, küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin ülkelerin siyasal sınırlarını zorladığı 21. yüzyılın eşğinde disiplinler arası bir mekân/coğrafya okumasından hareketle Türkiye'deki okul kitaplarına yönelik bir tartışma zemini yaratmaktır.

"Kitapta, genç bireyi dünyada ve bölgesinde yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusuna itmeyen, bilgilenmeye-sorgulamaya-çözümlemeye dayalı bir bakış açısından hareketle kendisini ülke-bölge-dünya ölçeklerinde konumlamasına, her düzeyden sorunlara karşı duyarlılık geliştirmesine, işbirliği ve dayanışma ilkelerine dayalı

'Coğrafya 2001' kitabında '20. Yüzyılın Sonunda Dünya Mekanının Örgütlenmesi' başlıklı harita. Ulusal devletler yok! Dünyanın hakimî olan 'Üçlü Kutup' ve bu kutuplara olan bağımlılıklarına göre dünyanın diğer bölgeleri işaretlenmiş. Belirtilen kentler ise küresel sistemin kumanda merkezleri olan büyük metropoller.

evrensel demokratik yurttaşlık değerleri ile buluşmasına yardımcı olacak bir yaklaşım izlenmiştir." (s.3).

Görüldüğü gibi TÜSİAD, varolan lise coğrafya kitaplarını yetersiz bulmakta, alternatif bir ders kitabı önermektedir. Alternatifini oluştururken önkabullerini de özeltiyor:

- Küreselleşme tartışmasız bir 21. yüzyıl gerçeğidir.

- Küreselleşme ülkelerin siyasal sınırlarını ("ulus devletleri") dersek belki daha iyi anlaşılır) zorlamaktadır.

- Türkiye'nin genç bireyi, sözkonusu küreselleşme koşullarına göre konumlanmalı, kendisini sınırlamamalı, "evrensel demokratik yurttaşlık değerleri" ile (bu değerlerin neler olduğu birazdan görülecek) buluşmalıdır.

Hemen anlaşılabilceği gibi *Coğrafya 2001*, "kimin coğrafyası?" sorusuna, daha ilk satırlarında net yanıtını vermektedir: Küreselleşmenin coğrafyası. O kadar ki, dört ana bölüm-lük kitabın "Dünya" başlığını taşıyan ilk iki bölümüyle "Avrupa" başlığını taşıyan üçüncü bölümü çeviridir. Hachette Yayınevi'nin, "Hachette Education" serisi içinde yer alan Christian Bouvet yönetimindeki lise

son sınıflara yönelik "Geographie Terminale" ile lise ikinci sınıflara yönelik "Geographie Premiere" kitaplarının ilgili bölümlerinin çevirisi. Küreselleşmiş dünyada, Türkiye'li lise öğrencisinin okuyacağı kitabın yazarının Mösyö Bouvet olmasında, doğal olarak, bir sakınca görülmemiş. Küreselleşmenin coğrafyasının yazarları da ulusal değil, küresel olur tabii ki!

Coğrafya 2001'in "Dünya-Avrupa-Türkiye" biçimindeki ana bölümlerinin kurgusu da, bir diğer temel önkabulün ipuçlarını vermektedir: Türkiye, küresel dünya sistemine Avrupa Birliği yoluyla entegre olmalıdır. İşte coğrafya böyle bir bilim. İçindekiler kurgusunu, örneğin, "Dünya-Asya (=Avrasya)-Türkiye" biçiminde yaparsanız, karşınıza bambaşka bir coğrafya kitabı çıkarır.

Şimdi TÜSİAD'ın "küresel dünyasının" içeriğine biraz daha yakından bakalım.

Coğrafya 2001'in Dünya Siyasal Haritası

Coğrafya 2001'in 54-55. sayfalarında, "20. Yüzyılın Sonunda Dünya Mekanının Örgütlenmesi" başlığı altında bir dünya haritası var. Harita, kitabın dünyaya nereden baktığını,

dolayısıyla kimin coğrafyasını oluşturduğunu, kendi deyişiyle kimin mekânının örgütlenmesini yansıttığını açık ve seçik biçimde ortaya koyuyor. Klasik coğrafya kitaplarında "Dünyanın Siyasal Haritası" dendiğinde ulusal devletlerin sınırları çizilir, bu devletlerin başkentleri ve diğer önemli kentleri işaretlenirdi. *Coğrafya 2001*'in küresel dünyasında ise ulus devletler ortadan kalkmış. Dünya yine çeşitli parçalara ayrılmış, gezegenin kara parçaları kırmızıdan beyaza farklı renklerle boyanmış ama, mantık farklı: Küresel dünya sisteminin merkezleri (ABD, Batı Avrupa ve Japonya'dan oluşan "Üçlü Kutup") kırmızıya boyanmış. Dünyanın geri kalan bölgeleri, bu merkezlerle olan bütünleşme derecelerine göre sarının çeşitli tonlarıyla gösterilmiş. Kavuniçi renkli bölgeler (Türkiye de bu bölgede) "bütünleşmiş ve ortak" olarak niteleniyor. Sarı renktekiler "orta düzeyde bütünleşmiş", açık sarılar ise "az bütünleşmiş bölgeler. Aynı ulusal devletin sınırları içinde çeşitli tonlara rastlamak olası. Örneğin Çin'in kıyı bölgeleri kavuniçi, iç bölgeler ise, kıydan uzaklıklarına göre sarı ve açık sarı renkte. Haritada bir de beyaz bölgeler var. Güney Amerika'nın Ama-

TÜSİAD'ın kitabı, İstanbul deyince büyük alışveriş merkezlerini, bankaların ve büyük holdinglerin binalarını anlıyor.

zon bölgesi, Sahra Afrika'sı, Orta Asya, Sibirya, Kanada'nın kuzeyi, Grönland ve Kuzey Avustralya bu renkte. Buralar da "Ölü bölge (askeri sınır ya da stratejik rezerv)" diye niteleniyor. Haritada ulusal sınırlar yok ama, bazı kentler işaretlenmiş: Küresel dünyanın "kumanda merkezi konumundaki büyük metropoller". Küreselleşmenin patronları, dünyayı bu metropollerden "kumanda" ediyorlar. TÜSİAD'ın Dünya Siyasal Haritası böyle.

Haritayı takip eden sayfalarda (s.58) mekânın bu örgütlenmesi açıklanıyor:

"ABD, Japonya ve Avrupa Birliği, dünyadaki üretimin ve ticaretin üçte ikisini gerçekleştirmekte, her alandaki -siyasal, mali, bilimsel ve kültürel- karar, kumanda ve yenilik yetkisini elinde tutmakta ve tüm dünyada araçlar bulundurmaktadır. Bu yapılanma 'Üçlü Kutup' denen merkezi oluşturmaktadır."

"Çevreler, merkezin üç kutbunun tersine çok daha düşük yaşam düzeyleri, karar alma özerkliklerinin ve

üretimlerinin zayıflığı ve merkezlere işgücü ve hammadde sağlamalarıyla ayırt edilmektedir. Çevre ülkeleri genelde merkezin egemenliği altındadır, fakat bu egemenlik farklı durumlarda farklı düzeylerde gerçekleşmektedir."

"Merkezle bütünleşmiş çevreler çok çeşitlidir. Bazıları (bunlara ortak ülkeler denir) topraklarında gerçekleştirilen yatırımlar, ticari akımlar ve sağlanan gelişmeyle merkezin etkinliklerine katılmaktadır. Başka ülkeler (bunlara sömürülen ülkeler denir) ya sahip oldukları kaynaklar nedeniyle ya da sundukları ucuz işgücü ve uzmanlık olanaklarıyla ekonomik etkinliklere az çok katılmaktadır."

"Kendi haline bırakılmış çevre ülkeleri olan en az gelişmiş ülkeler... merkezler için ekonomik açıdan fazla önem taşımamaktadır. Günümüzde, bu ülkelerin küreselleşmeye katılımı, hammadde ihracatı ve zengin ülkelerden aldıkları yardımlarla sınırlıdır."

"Günümüzde ekonominin coğrafyası, büyük metropoller ile bu metro-

pollerin bulundukları bölgeler etrafında örgütlenmektedir. Teknolojik güç, son derece uzmanlaşmış hizmetler, zenginlikler ve insanlar giderek, 20-25 metropolden oluşan ve dünya çapında bir ağ meydana getiren sınırlı sayıda merkezde toplanmaktadır... Küreselleşme bu metropoller arasındaki ilişkileri o kadar yoğunlaştırmıştır ki, bugün artık dünya ekonomisine hayat veren büyük bir kentsel sistemden söz etmek mümkündür."

TÜSİAD'ın coğrafya kitabı, söz konusu harita ve bütün bu açıklamalarla, Türkiyeli genç bireylere hangi ideolojiyi ve hangi değerleri şıngılamaktadır:

- Küreselleşen dünyada ulus devletin ve ulusal kimliğin bir rolü kalmamıştır.

- Dünyanın egemenleri vardır. Tüm karar, kumanda ve yenilik yetkisi onların elindedir. Yani kaderin onların elindedir.

- Bu egemenlerle bütünleştiğin (onlara hizmet ettiğin) sürece belki bir figüranlık rolü edinebilirsin.

- Yoksa seni bekleyen kendi haline terk edilmek veya en fazla "dölencilik"tir. Senin varlığının fazla bir önemi de yok.

Kıscası: bu dünyada ya köle olursun ya da ölüme terk edilirsin! Küreselleşmenin coğrafyasında, küreselleşmenin haritasında Türkiyeli gence çizilen kader budur. Liseli gencin buluşması istenen "evrensel demokratik yurttaşlık değerleri" de, görüldüğü gibi aslında coğrafyasızlığın, köleliğin, kulluğun değerleridir.

En büyük patron ABD

Coğrafya 2001, dünyanın egemenleri olarak "Üçlü Kutup"u sayarken, onlar içinde de bir hiyerarşinin olduğuna dikkat çekmiş:

"ABD en güçlü ve en eksiksiz kutup olarak yerini korumaktadır. Bu ülkenin gücü yüksek bir yaşam düzeyine, uluslararası bir para birimine, çok etkin araştırma merkezlerine, yayıncı bir kültüre ve eşi olmayan bir siyasal ve askeri bir güce dayanmaktadır. ABD tüm uluslararası örgütlenmelerde ağırlıklı bir role sahiptir: Güvenlik Konseyi, IMF, G7, Dünya Bankası vb." (s.58).

"Amerikan Barışı (Pax Americana): ABD, 1990'dan beri dünya çapında bir süper güç olduğunu iddia edebilecek tek ülkedir. ABD, dün-

yadaki siyasal krizlerde hakem rolü oynayabilen tek güç olarak ortaya çıkmaktadır ve uluslararası siyasal davranış normlarını belirlemektedir.” (s.20).

Kitap böylece küresel dünyanın kiblesini de Türkiyeli genç bireylere göstermiş: Dünyanın esas patronu ABD’dir. TÜSİAD’ın coğrafyası ABD’nin coğrafyasıdır. Coğrafya 2001’de, siyasi, mali, kültürel, hemen her konuda ABD’nin zirvede yer aldığı bir dünya piramidi çizilmektedir.

Dünya nasıl yönetiliyor?

Coğrafya 2001’in dünyadaki gelişmeleri ele aldığı ilk iki bölüm incelendiğinde, dünyanın hangi mekanizmalarla yönetildiği sorusuna yanıt arandığı görülüyor. Küresleşmiş ve başta ABD olmak üzere “Üçlü Kutup”un hakimiyetindeki dünyada öne çıkan, söz sahibi güçler sıralanıyor. Coğrafya 2001’e göre ulusal devletler, kendi topraklarında bile egemenliklerini kaybetmişlerdir, küresel güçlere boyun eğmek zorundadırlar. “Yeni Dünya Düzenine Doğru mu?” başlıklı bölümde (s.20) bu güçler şöyle sayılıyor:

“Dünya devletleri, bugün, egemenlik haklarını zayıflatan, uluslararası ve uluslararası üç dış güç alanıyla uyum içinde olmak zorundadır: Politika alanı (BM, Avrupa Birliği, ASEAN, ...), ekonomi alanı (WTO, NAFTA, ve çok uluslu şirketlerin stratejileri) ve kültür alanı (dinler, dünya medyası...)”

“Bölgesel örgütler, şirket stratejileri, ticaret akımları, iletişim ağları ve dinsel ve kültürel kimlikler, mekânın inşasında giderek daha belirleyici olmaktadır.”

“Siyasal, ekonomik ve kültürel küreselleşme, ulusal toplumların dışında yer alan ikinci bir düzeyin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bölgesel örgütlerin kendi yasaları, çokuluslu şirketlerin kendi hissedarları ve yöneticileri, kiliselerin kendi hiyerarşileri, STK’ların kendi militanları vardır.”

Kitapta sözü edilen “Amerikan Barışı (Pax Americana)”nın önemli örgütü NATO’nun işleyişi şöyle açıklanıyor:

“(ABD) Kuzey Atlantik İttifakı’nı (NATO) denetlemekte ve 1997’de Polonya, Çek Cumhuriyeti

ve Macaristan’ın katılımı sırasında görüldüğü gibi, bu örgütün genişlemesinde etkili olabilmektedir. NATO, kilit komuta noktalarında, ABD ordusu subaylarının etkili olduğu ortak bir komutanlığa sahiptir.”

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler’in (BM), yeni yüzyılın küresel dünyasındaki rolü ise şöyle konuluyor:

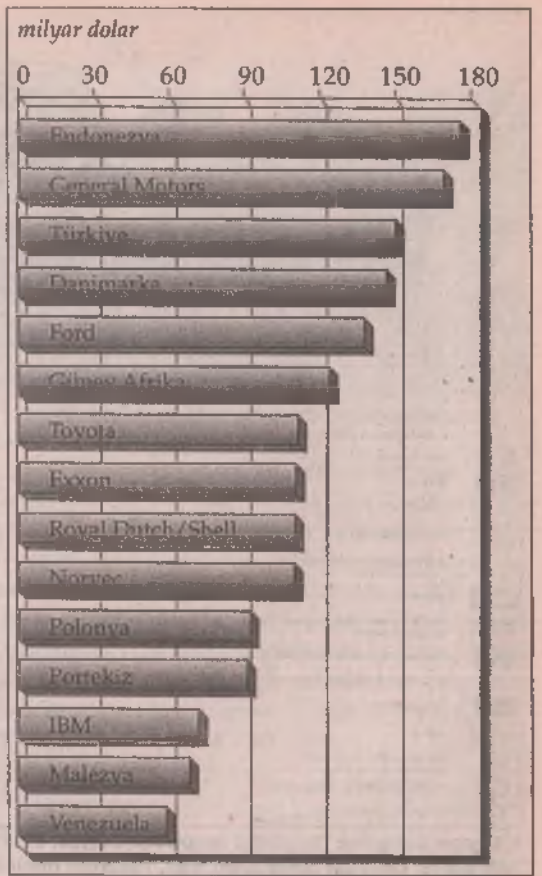
“BM’nin rolü, barışın korunmasından barışın zorla kabul ettirilmesine dönüşmüştür.”

BM, hangi barışı zorla kabul ettirecek gibi, safça bir soruyu sormaya bile gerek yok. Çünkü bölümün başlığı: Amerikan Barışı (Pax Americana).

TÜSİAD’ın coğrafya kitabı, çokuluslu şirketlerin dünyadaki “öncü” rolüne sık sık vurgu yapmaktadır:

“Çokuluslu şirketler, hareket olanağı elde edebilmek için sanayi, ticaret ve finans şirketlerini bir araya getiren büyük gruplar halinde yapılmaktadır. Kendi aralarında ittifaklar kurmakta, taşeronluk ve katılım anlaşmaları yapmaktadır. Bugün sayıları 40.000’i bulan çokuluslu şirket ve bunlara bağlı 270.000 şube, dünyadaki üretimi ve ticareti kontrol etmektedir. Çokuluslu şirketlerin birbirlerine bağımlılığı, ulusal üretim sistemlerinin özerkliğini sınırlamaktadır.” (s.56).

Çeşitli tablolarda, önde gelen çokuluslu şirketlerin toplam cirolarıyla, çeşitli Güney devletlerinin milli gelirleri karşılaştırılmakta ve söz konusu şirketlerin gücüne dikkat çekilmektedir. Örneğin General Motors’un cirosu, Türkiye’nin milli gelirinden fazladır. Tablolara göre, Ford, Toyota, Exxon, Royal Dutch/Shell, IBM gibi önde gelen çokuluslu şirketlerin ciroları onlarca Güney ülkesinin milli gelirlerinden kat kat fazladır. Bütün bu tablolar ve yapılan vurgularla söylenmek istenen şudur: Ulusal devletlerin

Bazı çokuluslu şirketlerin toplam cirolarıyla, bazı ülkelerin milli gelirleri karşılaştırılıyor. Dünya, çokuluslu şirketlerin dünyası.

fazla bir önemi ve gücü kalmamıştır. Bırakın dünyanın hakimi olan büyük kutupları, merkezleri o kutupların herhangi birinde olan bir çokuluslu şirketin gücü bile, Güney’in devletlerinin gücünü aşmaktadır. Dünya, dev tekellerin dünyasıdır. Başta sorduğumuz, Coğrafya 2001 kimin coğrafyası sorusuna şöyle bir yanıt da verebiliriz: Çokuluslu tekellerin coğrafyası.

TÜSİAD’ın coğrafya kitabının, din kurumlarına ve Sivil Toplum Kuruluşları’na (STK’ler), ulusal devletlerin karşısında özel bir önem verdiği de görülüyor:

“Sivil Toplum Kuruluşları ise, insani konularda işçilerine karışma hakkını, yani sivil halka yardım götürmek ya da çevreyi korumak için devletlerin iradesine kimi zaman karşı gelerek sınırları aşma hakkını talep etmektedir.” (s.20).

Sonuç olarak Coğrafya 2001’e göre dünyanın yönetiminin esas aktörleri, etkinliklerine göre şöyle sıralanabilir:

- 1) ABD
- 2) Üçlü kutup (ABD, AB, Japonya)

laştırmaktadır. Amerikan kültürü de buna kendi damgasını vurabilmektedir. Bu kültürün, Amerikan İngilizcesi denen bir dili ve büyük tüketim ürünleri vardır. Manila'dan Buenos Aires'e, Cape Town'dan Moskova'ya kadar, giyim tarzlarında (jean, tişört), beslenme alışkanlıklarında (fast food), yapılan ya da televizyonda izlenen sporlarda (futbol, Olimpiyat Oyunları, otomobil yarışları), müzikte ve sosyo-kültürel davranışlarda (dünya müziği, sinema, gösteriler) aynı eğilimler göze çarpmaktadır. Öte yandan dünya kültürü, bazen yerel düzeyde tartışmalar doğuran, bireysel özgürlük, kadın erkek eşitliği, çocuk hakları gibi değerlerin de taşıyıcılığı üstlenmektedir." (s.28).

Kitabın aynı bölümünde geliştirilen bir diğer kavram da, "küresel modernlik modeli" kavramıdır:

"Başlangıçta seçkinlere yönelen ve daha sonra, tarihe damgasını vurmuş olan kültürlerini halka yayan Avrupa'daki geleneksel kültür odaklarının tersine; Amerikan şirketleri, yerel kökleri olmayan popüler bir kültür üretmekte ve bunu ihraç etmektedir. Amerikan şirketleri, başka ülkelere herkes tarafından bilinen üç tip mekân aracılığıyla -dolaşım (otoyollar, havaalanları), tüketim (hipermarketler, Mc Donald's), iletişim (uydular, internet)- küresel bir modernlik modeli sunmaktadır." (s.28)

Bu "küresel modernlik modeli"nin dili de bellidir:

"Giderek küçülen günümüz dünyasında İngilizce, kendini zorla kabul ettirmektedir." (s.22).

Ashında bu dile, yukarıdaki alıntı da ifade edildiği gibi "Amerikan İngilizcesi" demek daha doğru olur. *Coğrafya 2001*, "dünya kültürü" yaratmanın temel aracını da "modern medya" olduğunu belirtiyor:

"Teknolojik araştırmanın ve ekonomik gücün ürünü olan modern medya, coğrafya olarak belirli noktalarda toplanmıştır. Dünya çapındaki iletişim, ABD, AB ve Japonya'daki özel grupların egemenliğindedir. En güçlü gruplar Amerika'dadır." (s.28).

TÜSİAD'ın coğrafyasına göre, tek tek ülkeler "Küçük Amerika", dünya ise bir "Büyük Amerika" olma yolundadır. Belki bazı direnişler

Kitabın gençlere önerdiği 'küresel modernlik modeli', tam bir Amerikan kültürü.

olmaktadır, örneğin bazı Asya ülkeleri "ABD'nin insan hakları anlayışına karşı çıkmış ve Asya'ya özgü aile, topluluk, disiplin ve otorite anlayışlarını savunmuşlardır" ama (Amerikan kültürünün "insan hakları", direnen kültürlerin ise "disiplin-otorite" ile özdeşleştirilmesine dikkat!), küresel dünyanın esas eğilimi (zorla da olsa dayatılan eğilimi) Amerikanlaşmadır.

Kültürel coğrafyaya ilişkin bütün bu yazılardan sonra, kitabın Önsöz'ünde açıklanan "temel yaklaşım"ı anımsayalım:

"Kitapta, genç bireyi dünyada ve bölgesinde yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusuna itmeyen, bilgilenmeye-sorgulamaya-çözümlemeye dayalı bir bakış açısından hareketle kendisini ülke-bölge-dünya ölçeklerinde konumlamasına, her düzeyden sorunlara karşı duyarlılık geliştirmesine, işbirliği ve dayanışma ilkelerine dayalı evrensel demokratik yurttaşlık değerleri ile buluşmasına yardımcı olacak bir yaklaşım izlenmiştir."

TÜSİAD'ın "dünyada ve bölgesinde yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusuna kapılmayan" "evrensel demokratik yurttaşlık değerlerini benimsemiş" genç bireyin kim olduğu, yukarıdaki alıntılardan sanırız anlaşılmalıdır: "Amerikan Türkçesi" konuşan, hipermarketlerde tüketen, Mc Donalds'da yemek yiyen, fast food bağımlısı, popüler müzik (gürültü demek daha doğru) dinleyen, jean-tişört giyen, otomobil yarış izleyen ve bütün bunların da "insan hakları" ve "bireysel özgürlük" olarak yutturulduğu, "küresel modernlik modeli"nin coğrafyasına yabancılaştırılmış (kitabın diliyle yalnızlık ve yalıtılmışlıktan kurtulmuş) Türk genci! Birkaç mil-

yar veya bir araba kazanmak uğruna, haftalar boyu gece-gündüz kameralar altında yaşamayı, bayılına kadar bir arabaya dokunmayı, bu derecede aşağılanmayı içine sindirebilen Türk genci! Televolelerde görüp, yaşamlarına imrendiği taş bebekler gibi olabilmek için, kitleler halinde "Lolita yarışmalarına" katılan Türk kıızı!

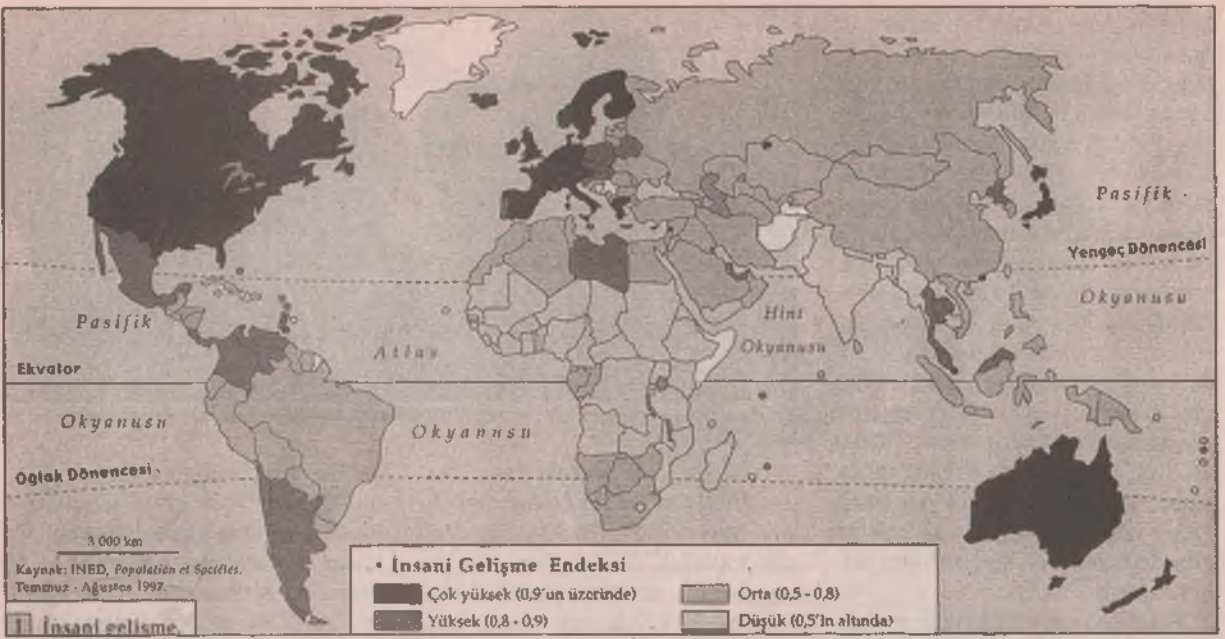
'İnsani Gelişme Endeksi' ymiş!

Coğrafya 2001'in Kuzey-Güney farklılıklarını ve "Dünyadaki Gelişme Eşitsizlikleri"ni incelediği bölümlerde öne çıkan bir kavram da "İnsani Gelişme Endeksi":

"Dünyada gelişme konusunda önemli farklılıklar vardır. Gelişme niteliksel (kalitatif) kavramlara (beslenme, sağlık, eğitim, yaşam süresi gibi) bakılarak belirlenmekte ve İnsani Gelişme Endeksi ve kişi başına düşen GSMH gibi, ülkeler arasında karşılaştırma yapmaya olanak veren göstergeler yardımıyla ölçülmektedir. Genel olarak, bir ülke ne kadar sanayileşmiş ve zenginse, gelişme düzeyi de o kadar yüksek olmaktadır." (s.45).

İnsani Gelişme Endeksi; kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), kişi başına enerji tüketimi, okuryazarlık oranı, beslenme, temiz içme suyuna ulaşabilme gibi kriterler kullanılarak oluşturuluyor. Bu bölümde, bir "İnsani Gelişme Endeksi Haritası" çizilmiş. Ülkelere 0 ile 1 arasında puanlar verilmiş. ABD, Kanada, Batı Avrupa, Japonya, Avustralya gibi Kuzey ülkelerinin İnsani Gelişme Endeksi 0.9'un üzerinde, yani çok yüksek.

Doğal olarak bu sıralamalar da "İnsani Gelişme"den ne anladığı-

Kitaba göre, insani gelişmenin en yüksek olduğu yerler Kuzey ülkeleri. Kriterleri farklı alırsak, bu harita tepe taklak olur.

mıza bağlı. Çok farklı kriterler kullanılarak, çok farklı haritalar elde edilebilir. Bu noktada, *Coğrafya 2001*'e göre İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında en tepelerde bulunan ABD'ye ilişkin, bu dosya içinde verdiğimiz istatistiklere bakmakta, yarar var. Kaynağımız

ABD'li siyaset bilimcisi Michael Parenti'nin *Kirli Gerçekler* adlı kitabı. Parenti'nin kaynağı da bizzat Amerikan devletinin çeşitli kurumlarının verdiği rakamlar (1995-96 yıllarına ait istatistikler).

Örneğin (hepsi yıllık olmak üzere): Sağlık ve eğitim hizmetlerin-

den parasız yararlanma oranı; onbin kişiye düşen intihar, cinayet, ateşli silahlarla yaralanma sayısı; marihuana kullanma oranı; kişi başına düşen saldırı, ırza tecavüz, silahlı gasp, hırsızlık, kundakçılık gibi suçların sayısı; psikiyatri ve psikoterapi merkezlerinden, zihinsel ya

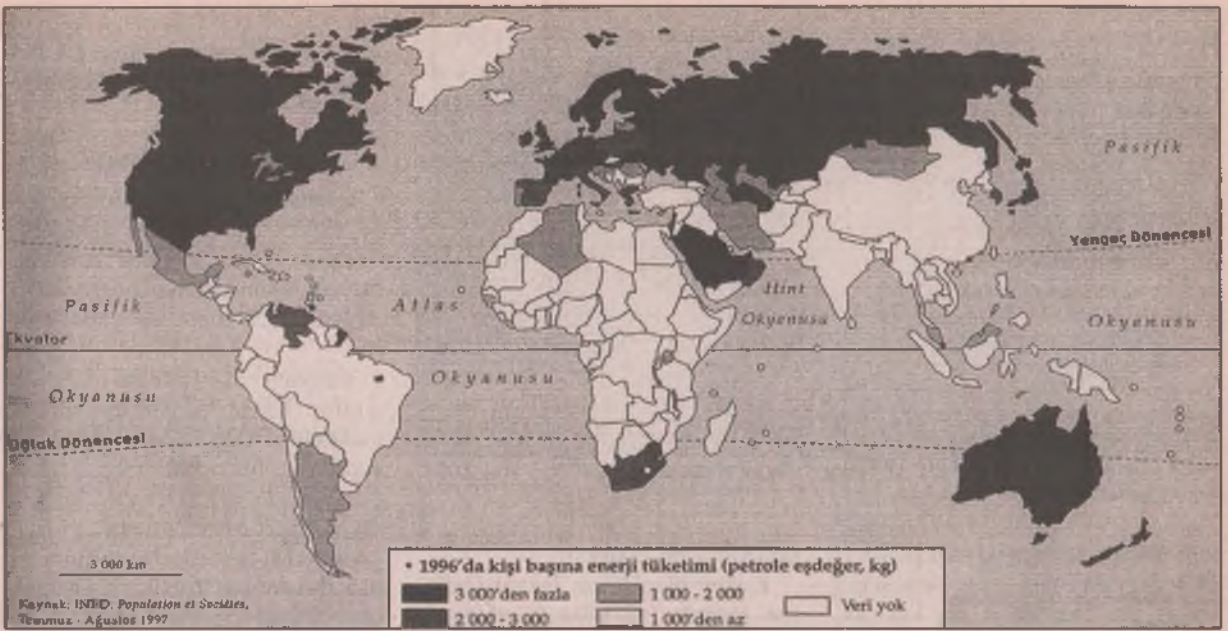
İşte ABD'nin "İnsani Gelişme Endeksi"

Aşağıdaki bilgileri Amerikalı siyaset bilimci Michael Parenti'nin *Kirli Gerçekler* adlı kitabından (İmge Kitabevi, Çev. Ali Tartanoğlu, Eylül 1997) aldık. TÜSIAD'ın gençlere önerdiği *Coğrafya 2001* adlı kitap, ABD'nin İnsani Gelişme Endeksi'nin 0.9'un üstü, yani çok yüksek olduğunu belirtiyor. Bir de bu istatistiklere bakalım, değerlendirmemizi ondan sonra yapalım.

- ABD'de her yıl;
- 27 bin kişi intihar ediyor.
- 5 bini intiharı deniyor, bazı tahminlerde bu sayı daha da yüksek.
- 26 bin kişi evlerinde talihsiz kazalar sonucu ölüyor.
- 23 bin kişi öldürülüyor.
- 85 bin kişi ateşli silahlarla yaralanıyor.
- Bunlardan, 2600'ü çocuk, 38 bini ölüyor.
- 13 milyon kişi; saldırı, ırza tecavüz, silahlı gasp, hırsızlık, kundakçılık gibi suçların mağduru oluyor.
- 135 bin çocuk, okula silahla geliyor.
- 5.5 milyon kişi her türlü suçtan (trafik suçları hariç) tutuklanıyor.
- 125 bin kişi, aşırı alkol kullanımı yüzünden genç yaşta ölüyor.
- 473 bin kişi, yine erken yaşta tütüne bağlı hastalıklardan dolayı ölüyor. Bunlardan 53 bini, kendileri sigara içemedikleri halde soludukları dumandan etkilenenler.
- 3 milyonu ağır tiryaki denilebilecek, 31 milyon 450 bin kişi marihuana kullanıyor. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu 37 milyon kişi, bir başka deyişle her altı Amerikalı'dan biri, sakinleştirici kullanıyor. Bu tür ilaçların kullanımını doktorlar teşvik ediyor; ilaç firmaları keyifle üretiyor; kârlar ise çarpıcı boyutta.
- 2 milyon kişi, kontrolsüz bir şekilde ve "kimyasal deli-

gömlüğü" diye adlandırılan zihinsel uyarıcı ilaçlar kullanıyor.

- 5 bin kişi, psikolojik uyarıcı ilaçlar yüzünden ölüyor.
- 200 bin kişi, beyin ve sinir sistemi üzerinde tahrip edici olduğu bilinen elektrik şoku tedavisi görüyor.
- Çoğunluğu kadın olan 600 ile 1000 kişinin beyninin bir kısmı alınıyor.
- 25 milyon kişi, yani her 10 Amerikalı'dan biri, psikiyatri, psikotepari veya tıp merkezlerinden, zihinsel ya da duygusal sorunların çözümü için yardım istiyor. Bunun yıllık toplam maliyeti 4 milyar dolardan fazla!
- 2 milyon kişi, gereksiz ameliyatlara maruz kalıyor, 10 bin kişi de bu ameliyatlardan yüzünden ölüyor.
- 2 milyon 900 bin çocuk ciddi bakımsızlık, psikolojik işkence ve kasıtlı aç bırakma dahil kötü muameleye maruz kalıyor.
- 5 bin çocuk, anne-babaları ya da büyükanne-büyük babaları tarafından öldürülüyor.
- 1 milyon çocuk, evden kaçıyor. Çoğunlukla, anne-baba ve öteki aile büyüklerinin cinsel saldırıları dahil kötü muamele yüzünden... Cinsel saldırıya uğradığı için evden kaçan çok sayıda çocuktan yüzde 83'ü beyaz.
- 150 bin çocuğun kayıp olduğu söyleniyor.
- Bunlardan 50 bini sanki yok olmuş. Yaşları ise bir ile beş altı arasında. *New York Times* gazetesine göre "Bunların bazıları ölü. Bu ülkede John and Jane Does Cenaze Şirketi'nin gömdüğü ölümlerin muhtemelen yarısı kimliği bilinmeyen çocuklar."
- Aralarında 7 yaşındakilerin bile bulunduğu 900 bin çocuk, çocukların çalıştırılmasıyla ilgili yasalara aykırı bir biçimde, günde on saatten fazla, düşük ücretli tarım işçisi, bulaşıkçı, çamaşırhane işçisi, ev hizmetçisi olarak çalışıyor.

Kişi başına enerji tüketiminin yüksek olması, her zaman insani gelişmeyi değil, doğa tahribatının yüksekliğini de gösterir.

da duygusal sorunlarının çözümü için yardım isteme oranı; gereksiz ameliyatlara maruz kalma oranı; ciddi bakımsızlık, psikolojik işken- ce ve kasıtlı aç bırakma dahil kötü muameleye maruz kalan çocuk oranı, evden kaçan çocuk oranı; 100 yetişkin kadın başına düşen tecavüz

sayısı; huzur evlerinde yaşayan yaşlı oranı... vb. kriterlere göre birer dünya haritası hazırlasak ABD hangi bölümde yer alacak dersiniz? Ve bu verilere göre bir İnsani Geliş- me Endeksi oluştursak, ABD'nin puanı, *Coğrafya 2001*'de yansıtıldı- ğı gibi 0.9'un üzeri (çok yüksek)

olabilir mi? Yukarıda rastgele sıra- ladığımız kriterlerin "insani geliş- me" açısından önemli kriterler ol- duğunu reddedebilir miyiz? Her yıl 27 bin kişi intihar edecek, 23 bin kişi cinayete kurban gidecek, 13 milyon kişi ağır saldırı suçlarının mağduru olacak, 31.5 milyon kişi marihuana

- Her 45 saniyede bir olmak üzere yılda 700 bin kadın tecavüze uğruyor.

- 5 milyon işçi, iş kazası geçiriyor. Bunlardan 150 binin- de işle ilgili sakatlıklar meydana geliyor. Görme, işitme bo- zuklukları, kısırlık, felç dahil.

- 100 bini aşkın insan, iş koşullarına bağlı olarak kara- ciğer, akciğer, kanser, verem gibi hastalıklara yakalanıyor.

- Yüzde doksanı erkek olmak üzere 14 bin işçi, her yıl iş kazalarında ölüyor.

- 3 milyondan fazla insan, felç, sağırılık, körlük veya da- ha basitleri de olsa beyinsel ve fiziksel sakatlık yaşıyor.

- Bunların çok büyük bir kısmı yoksul. Oysa bu sakatlıkla- rın çoğu, daha iyi yaşama koşulları sağlanarak önlenebi- lir, ya da erken tedavi ile düzeltilebilir.

- 2 milyon 400 bin insan, çeşitli ciddi kronik zayıflık sendromundan yakınıyor.

- 40 milyondan fazla insan sağlık sigortasından veya salgın hastalıklara karşı korumadan yoksun olarak yaşı- yor.

- Aileleriyle birlikte yaşayan 1 milyon 800 bin yaşlı, zor- la eve hapsedme, yetersiz beslenme ve dayak gibi ciddi saldırılara maruz kalıyor. Kendi çocukları ya da öteki ya- kınlarının yaşlılara kötü muamelesi, ekonomik koşullarda- ki kötüleşmeye paralel olarak artıyor.

- 1 milyon 200 bin yaşlı, huzur evlerinde yaşıyor. Sayı- ları belirlenemeyen ancak mutlaka bundan daha çok sa- yıdaki yaşlı ise en yüksek kâr amacıyla işletilen bu kurum- larda pislik, bakımsızlık içinde, saldırılara uğrayarak yaşa- maya çalışıyor.

- 1 milyondan fazla çocuk yetimhanelerde, ıslah evle- rinde yetişkin mahkumlarla birlikte yaşıyor. Bunların çoğu ya tamamen suçsuz, ya da küçük suçlardan dolayı tutuk- lanmış ve usulsüz olarak hapse atılmış. Çoğu yoksulluk içinde büyümüş. Çoğu dayaca, cinsel saldırıya, uzun sü- reli katı ev hapsine maruz kalmış, zihinsel uyarıcı ilaç kul-

lanmış hatta bazı durumlarda psikolojik tedavi görmüş.

- 4 milyon çocuk, hem de ilgilenilmeyen öğrenme ye- tersizliğiyle birlikte büyüyor.

- 4 buçuk milyondan fazla çocuğun veya yoksulluk yar- dımı alan 9 milyon çocuğun yarısından fazlasının yetersiz beslenme sorunu var. Bunların birçoğu doğum öncesi ve- ya bebeklikteki yetersiz beslenmeden kaynaklanan beyin hastalıklarına yakalanmış.

- 40 milyon kişinin veya her dört kadından ve 10 erkek- ten birinin çocukluğunda, özellikle 9-12 yaşlarında, ço- ğunlukla yakın akrabalarının veya aile dostlarının cinsel taciz veya tecavüzüne uğradıkları tahmin ediliyor. Bu tür saldırılar, hemen daima çok erken yaşlarda oluyor. Terapi sırasında bellek tazelernen ortaya çıkmıyor; tersine sü- rekli bir anı olarak belleğin bir parçası haline gelmiş du- rumda.

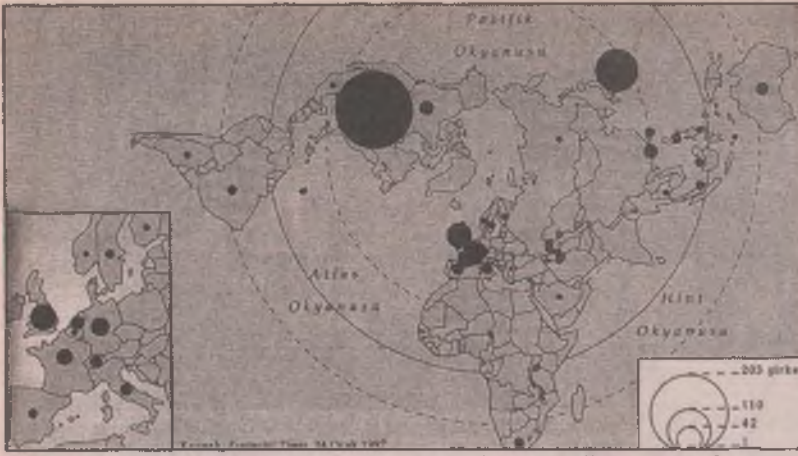
- 7 ile 12 milyon arasında işsiz var. Rakamlar iş alanla- rına göre değişiyor. Kronik işsizlerin artan sayısı, stres ve duygusal depresyonun kanıtı.

- Tam gün işe ihtiyacı olduğu halde 15 milyondan fa- za insan sosyal güvencesiz, yarım gün ya da daha kısa zamanlı sözleşmeli işçi olarak çalışıyor.

- Amerikan Çalışma Bakanlığı'nın tahminlerine göre 80 milyon kişi yetersiz bir geliri, bunların 35 milyonu ise yok- sulluk düzeyinin de altında bir geliri yaşama savaşı ver- yor.

- 2 milyon hatta daha fazla insan evsiz. Sokaklarda ya- şayıp kaldırımlarda ya da geçici barınaklarda uyuyor.

- 160 milyondan fazla insan, bir şekilde bir yerlere borçları olan ailelerin üyesi. Bu sayı 10 yıldan da az bir süre önce 100 milyon idi. Bunların çoğunluğu, lüks için değil zorunlu gereksinimler için borçlandıklarını vurgulu- yor. Borçlanma, çok büyük sayıda aile için bir mali çöküş demek

En büyük çokuluslu şirketlerin yönetim merkezleri gösteriliyor. 'Coğrafya 2001' emperyalist tekellerin coğrafyası.

kullanacak, 25 milyon kişi psikolojik tedavi görecektir, 2 milyon kişi gereksiz ameliyatlara maruz kalacak, her 45 saniyede bir olmak üzere yılda 700 bin kadın tecavüze uğrayacak, 135 bin çocuk okula silahla gelecek, 1 milyon çocuk evden kaçacak, 1.2 milyon yaşlı huzur evlerine mahkum olacak; fakat bu ülkenin İnsani Gelişme Endeksi 0.9'un üzeri, yani çok yüksek olacak! Üstelik *Coğrafya 2001*'in kıstaslarına göre, ABD'nin bu olumsuz rakamlarının çoğu (örneğin uyuşturucu kullanımı, gereksiz ameliyatlara, huzur evlerine tıkmalar, psikiyatri merkezlerine başvurular, silah satışının kitleselleşmesi) ekonomiye artı olarak giren, dolayısıyla GSYİH'yi yükselten ve sonuç olarak sözde "İnsani Gelişme Endeksi"ni yükselten faaliyetler. Uyuşturucu kullanımı azalırsa, ABD'nin İnsani Gelişme Endeksi düşer! Cinayet sayısı azalırsa da (silah satışının azalmasının bir sonucu olduğundan) İnsani Gelişme Endeksi düşer!

Kitaba göre, kişi başına enerji tüketimi, İnsani Gelişme Endeksi'ni yükselten bir unsurdur. Bu enerji tüketiminin ne kadar insanların gerçek ihtiyacı, ne kadar kapitalizmin tüketim budalalığının sonucu? Öte yandan, kişi başına enerji tüketiminin artması ile doğa tahribatının artması arasında bir doğru orantı yok mu? Kitabın kriterlerine göre doğa tahribatının artması, İnsani Gelişme Endeksi'ni yükseltmektedir. Güney ülkeleri de Kuzey ülkeleri kadar enerji tüketse, gezegenimizde insan türü var olabilir mi? Yükselmesi insan türünün yok olması sonucunu verebilecek bir İn-

sani Gelişme Endeksi!

Kuzey ülkelerinin İnsani Gelişme Endeksi'ni yüksek gösteren *Coğrafya 2001* kitabı, bu ülkelerdeki gelir dağılımı uçurumlarından da hiç söz etmiyor. Sadece kendi ülkesinin emekçilerini değil, bütün dünyayı sömüren ve dünya kaynaklarına el koyan çok küçük bir azınlığın rakamlarıdır yansıtılanlar. Kuzey ülkelerinde yaşadığı halde, bu kabuk halini almış küçük azınlığın dışında kalan büyük çoğunluğun İnsani Gelişme Endeksi de 0.9'dan yüksek midir? Bu da TÜSİAD'ın coğrafya kitabının "atladığı" ve görmek/işitmek istemediği bir sorudur. Bu sorunun yanıtını, Seattle'da, Cenova'da isyan eden yüzbinlere sorabiliriz.

Söz İnsani Gelişme Endeksi'nden açılmışken, konuya bambaşka bir açıdan yaklaşalım. Nicelleştirilemeyen, dolayısıyla kapitalist göstergelere giremeyen, ama insanı insan yapan nitelikleri ele alalım. Dayanışma, paylaşma, sevgi, aşk, yardımseverlik, fedakarlık, yurtseverlik, onur, vicdan, namus vb. niteliklerden söz ediyoruz. Bu niteliklerin toplumdaki yıllık toplam üretimini ve kişi başına düşen payını hesaplayabilirsek ve bu hesaplara göre haritalar oluşturursak, acaba durum ne olur? Bu nitelikleri de İnsani Gelişme Endeksi'nin içeriğine kattığımızda *Coğrafya 2001*'in haritaları tepetaklak olmayacak mıdır?

Konumuz bu olmadığı için örnekleri çoğaltmıyoruz. Sadece, oluşturacağımız coğrafyanın, iktisadın ve sosyolojinin, dünyaya nereden baktığımıza, bu bilimlere ki-

min için oluşturduğumuza bağlı olduğunu göstermek istedik. En baştaki soru kritiktir: Kimin coğrafyası?

Kimin coğrafyası?

Bütün bu yazdıklarımızdan sonra TÜSİAD'ın Türkiye gençliğine önerdiği *Coğrafya 2001* adlı coğrafya kitabının kimin coğrafyası olduğuna derli toplu bir yanıt verelim.

Coğrafya 2001; doğal olarak bir taraftır. Kitap, şu cümleyle başlamaktadır: "Günümüzde ABD tek süper güç, liberal demokrasi tek siyasal modeldir." Devam etmektedir: Küreselleşme tartışılmaz bir olgudur, ulus-devletlerin etkili bir rolü kalmamıştır. Tehlike içe kapanma eğilimlerindedir. Anlaşıldığı gibi *Coğrafya 2001*, küreselleşmenin coğrafyasıdır.

Kitap, dünyadaki bütün karar, kumanda ve yenilik yetkisinin ABD, Batı Avrupa ve Japonya'dan oluşan "Üçlü Kutup"un elinde olduğunu vaaz etmektedir. Dolayısıyla Kuzey'in, ezenlerin coğrafyasıdır.

Coğrafya 2001, Üçlü Kutup içinde de ABD'nin başı çektiğini, ABD'nin en güçlü ve en eksiksiz kutup olduğunu döne döne belirtmektedir. Yani ABD'nin coğrafyasıdır.

Coğrafya 2001, dünyanın geri kalan bölgelerini, kapitalist merkezlerle bütünleşme oranlarına göre sınıflandırmakta; egemenlere köleliğin, insanlığın büyük çoğunluğu için tek "kurtuluş" yolu olduğunu savunmaktadır. Köleliğin ve sömürünün coğrafyasıdır.

Coğrafya 2001'e göre dünya, ulusötesi şirketlerin, dev tekellerin dünyasıdır. Bu şirketlerin muazzam gücü karşısında, Güney'in ülkelerinin bile etkisi çok zayıf kalmaktadır. Dolayısıyla kitap, emperyalist tekellerin coğrafyasıdır.

Coğrafya 2001, günümüz dünyasında ulus-devletlerin rolünün giderek azalmasına karşın, büyük kentlerin rolünün arttığını, bu metropollerin küresel sistemin kumanda merkezleri olduğunu belirtmektedir. Örneğin İstanbul dendiğinde, kitabın aklına Levent veya Maslak'taki büyük holdinglerin ve bankaların merkezleri gelmektedir. TÜSİAD'ın İstanbul'u bunlardan

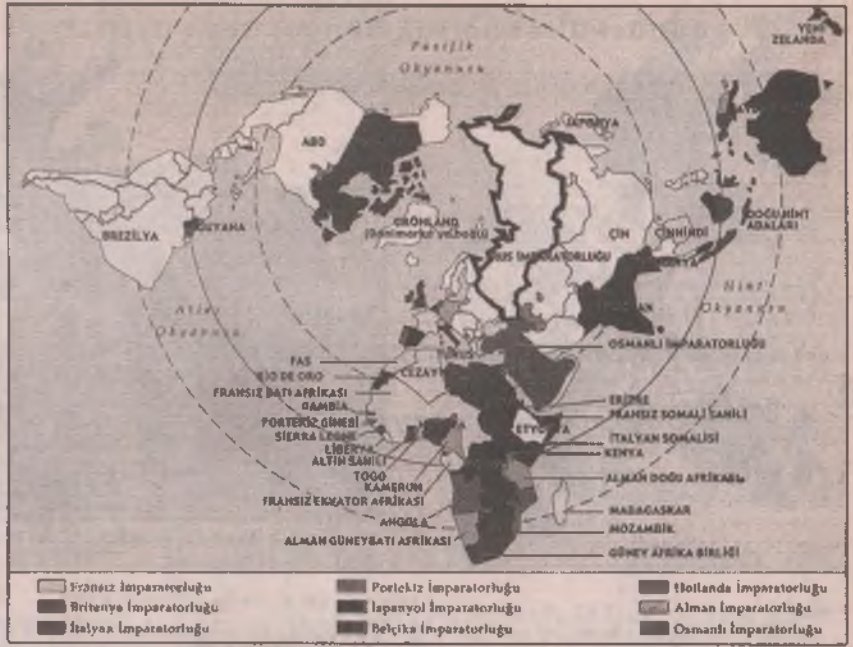
ibarettir. Kitap, kapitalist üsle-
rin coğrafyasıdır.

Coğrafya 2001, dünyadaki hakim "küresel modernlik kültürü"nü Amerikan kültürü olduğunu, bu kültürün "evrensel demokratik yurttaşlık değerlerini" temsil ettiğini belirtmekte; Türkiye'li gençlere "yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusuna kapılmadan" bu küreselleşme eğilimine boyun eğmeyi önermektedir. Kitapta ulusal değerler ve yurt sevgisi; sürekli küçümsemekte, "içe kapanma" eğilimi ve günün gerçeklerini gözardı etme olarak değerlendirilmektedir. TÜSİAD, liseli gençlere coğrafyasızlığı önermektedir, dolayısıyla *Coğrafya 2001*, coğrafyasızlığın coğrafyasıdır.

Yves Lacoste "coğrafya savaşmak içindir" diyordu. Gerçekten de *Coğrafya 2001*, emperyalizmin safında, ezilen dünya halklarına karşı savaşmak için yazılmıştır.

Coğrafya 2001 bilimsel mi?

Coğrafya 2001 bilimsel midir? Bu soruyu, "kimin coğrafyası" sorusunu bir kenara bırakarak, en genel bilimsel kıstasların ışığında tartışalım. Ortaya atılan siyasal bir tezin bilimsel olup olmadığını, bu tezi etkileyebilecek çok çeşitli unsurları objektif bir biçimde dikte alıp almadığına bakarak saptayabiliriz. *Coğrafya 2001*, küreselleşmeyi tartışılmaz bir olgu, liberal demokrasiyi tek siyasal model, ABD ve diğer emperyalist merkezleri, tek karar, kumanda ve yenilik yapma mercii olarak tespit etmesiyle, daha ilk sayfasında bilimsel bir eser olmadığını göstermiştir. Bu saptamalar, bırakalım gelecekte gelişebilecek olası eğilimlerin günümüzdeki ipuçlarını, varolan gerçeklere de aykırıdır. Kitaptaki haritada küresel sistem ile bütünleşmiş ve ortak olarak işaretlenmiş bölgelerin hepsinde, Amerikan hakimiyetine, küreselleşmeye karşı ciddi muhalefetler vardır. Haritaya göre ABD ve Üçlü Kutup, dünyada istedikleri gibi at oynatmaktadır; bu gerçek midir? Batılı gerçekçi ideolog ve stratejistlerin analizlerinin hiç de böyle olmadığı biliniyor. ABD'nin ve Batı'nın korkulu rü-

Dünyanın 1914'teki durumu. Büyük sömürge imparatorlukları dönemi. Çok değil, 5-10 yıl sonra bu harita yerle bir oldu.

yası Avrasya Bloğu, Çin-Rusya ittifakı, Şanghay Beşlisi vb. bu coğrafyanın neresindedir? Ulus devletler buhar olup uçmuş mudur? *Coğrafya 2001*, kaba bir emperyalist propaganda kitabı olmaktan öteye geçmemektedir. Bu niteliğiyle de bir **ham hayal coğrafya**sıdır. Bilim değil, bir ütopyadır; bir kara ütopya!

Başka bir coğrafya

Peki, başka bir coğrafya mümkün müdür? Bu, başka bir dünya mümkün müdür gibi bir soru. Öncelikle yakın tarihe bakalım.

TÜSİAD'ın kitabında dünyanın 1914'deki siyasal durumunu gösteren bir harita var. Dünya Avrupalı sömürgeciler tarafından paylaşılmış durumda. Henüz sömürgeleştirilememiş, ama üzerine çullanılmış iki bölge var: Osmanlı İmparatorluğu ve Çin. Ve Birinci Dünya Savaşı kapıda. Çok değil, 5-10 yıl sonra bu haritanın toptan değiştiğini biliyoruz. Ortada ne Osmanlı İmparatorluğu kalmıştır, ne de Rus İmparatorluğu. Yine 30-40 yıl içinde, üzerinde güneşin batmadığı sömürgeci imparatorlukların yerinde de yeller estiğini biliyoruz. 20. yüzyıl öyle bir zaman kesitidir ki, yapılan dünya siyasal haritaları on yıl bile dayanamamıştır. On yıl önceki haritalarla bugünküler karşılaştırdığımız zaman da bunu anlayabiliriz.

Siyasal haritalar, dünya çapındaki sınıf mücadelesinin soyutlanmış ifadeleridir. Daha doğrusu karşı karşıya gelmiş tarafların kurmaylarının özlemlerini ve hedeflerini yansıtır. Mücadele eden ne kadar taraf varsa; o kadar da coğrafya vardır; bu coğrafyalar çatışırlar. *Coğrafya 2001*, Kuzey'in kurmayları tarafından yazılmış; onların hedeflerini, özlemlerini, hayallerini yansıtır. Almışlar dünya haritasını karşlarına, burası Üçlü Kutup, bu noktalar kumanda merkezleri, buralar ortak, buralar fazla bütünleşmemiş, buralar ölü bölge ya da stratejik rezerv diye renklere boyamışlar; Türkiye'yi de uygun gördükleri yere yerleştirmişler. Olabilir, haklıdır; çizdikleri kendi coğrafyalarıdır, kendi savaş planlarıdır. Fakat bir itirazımız, bir de hatırlatmamız var: İtirazımız, bu coğrafyanın Türkiye'li gençlere okutulmasıdır; bunu yapamazlar. Türkiye'de ezenlerin coğrafyası okutulamaz. TÜSİAD, bu önerisiyle, truva atı rolü oynamaktadır.

Hatırlatmak istediğimiz ise, başka bir coğrafyanın var olduğudur: Ezilenlerin coğrafyası, küreselleşme saldırısına direnişin ve sömürüye başkaldırının coğrafyası, yurtseverliğin coğrafyası, büyük insanlığın ve onun bir parçası olarak Türkiye emekçilerinin coğ-

20. yüzyılın başında, Anadolu halkı ve Rusya emekçileri başka bir coğrafya oluşturmaya giriştiler.

rafyası.

- Bu coğrafya gerçekçi ve bilimsel olacaktır. Emperyalist politikaları, kapitalist merkezleri, onların güçlerini ve etkilerini dikkate aldığı gibi, bu politikalara direnen güçleri ve eğilimleri de yansıtmaktadır.

- Bu coğrafya taraflı olacaktır (unutmayalım, coğrafya savaşmak içindir). Dünyaya Güney'den, ezilen dünyanın safından bakacaktır. Olgulardan yola çıkacak ve emperyalizme direnişin, dünya ve ülkemiz çapındaki gerçeğe en uygun stratejisini oluşturmaya çalışacaktır. Gençlere; ezenlere, sömürücülere karşı nasıl mücadele edeceklerini, onların haritalarını nasıl tepe-

taklak edeceklerini öğretecektir.

- Bu coğrafya, gençlere yurt sevgisi ve halk sevgisi aşılayacaktır. Gençlere yaşadıkları coğrafyayı ve insanlarını tanımalarını, sevmelerini, gözleri gibi korumalarını öğütleyecektir. Vatanlarının her türlü zenginliğini, birikimini gençlere öğretecektir.

- Bu coğrafya, yurtsever olduğu gibi dünyalı da olacaktır. Gençlere tüm dünya halklarını sevmelerini, tanımalarını, kardeş olmalarını öğütleyecektir. Onları Evliya Çelebiğe davet edecektir.

- Bu coğrafya gençlere, insanlığın binlerce yılda yarattığı yüksek değerleri (emeğin herşeyin yaratıcısı olduğunu, paylaşmacılığı, dayanışmayı, insanları sevmeyi ve

insanlığa güvenmeyi, onurlu ve vicdanlı olmayı, boyun eğmemeyi ve kimseyi ezmeyi vb.) aşılayacaktır.

- Bu coğrafya doğayı sevmeyi; insanın doğa ile uyum içinde yaşamasını öğütleyecektir. Bu kitabı okuyan genç, ülkesinin hayvanlarını, bitki örtüsünü, dağlarını, göllerini, nehirlerini gezip görmek, tanımak için yanıp tutuşacaktır.

- Bu coğrafya, geleceği yaratacak olan gençlere, yaşam sevincinin sonsuz dinamizmini ve tarih bilincinin yıkılmaz sağlamlığını aşılayacaktır.

Bizim coğrafyamızın temel yaklaşımları bunlardır. Hiç şüphe olmasın, bu coğrafya dünyanın her yerinde tuğla tuğla oluşturuluyor. Bu coğrafyanın haritaları ve tabloları ise çok farklı.

Ve bir ütopya...

Yazımızı bir ütopya ile noktalayalım: Yıl 3001. Bir kitap... Bu kitapta bir dünya haritası. İnsanların koyduğu sınırlar kalmamış, sadece doğanın koyduğu sınırlar var. Bu haritada ne merkezler, ne bütünüleşenler-bütünüleşmeyenler, ne stratejik rezervler, ne de kumanda merkezleri var. Sadece denizler, dağlar, göller, nehirler ve insanlar... Kitap şu cümlelerle başlıyor: "Bu bir coğrafya kitabı değildir, çünkü artık insanlar savaşmıyor."

Coğrafya 2001, koca bir yalan! Coğrafya 3001 ise insanlığın on bin yıllık düşü.

**13. cilt
çıktı!**

**Dünya bilimine 7 yıldır
Türkiye'den katkı yapan bir
dergi var:**

**Bilim ve Ütopya.
Bilimsel-teknolojik
gelişmeleri sorgulayan,
sadece eleştirmeyen;
aynı zamanda
alternatifler de üreten ve
"ütopyasız bilim olmaz"
diyenlerin dergisi
Bilim ve Ütopya...**

Bir cilt 8.000.000 TL

Ciltlerin tamamını alana % 25 indirim!

Bilgi ve sipariş için: (0212) 244 23 61 / 244 23 72

Genetikçilere, biyologlara ve felsefecilere sorduk:

İnsan klonlaması ve embriyo deneyleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiyeli bilim insanlarına, insan kopyalaması ve embriyo üzerindeki deneylerle ilgili ne düşündüklerini, hangi sınırlamaları gerekli bulduklarını, kopyalanmayı isteyip istemediklerini sorduk. Çok farklı ve ilginç yanıtlar aldık.

Gen teknolojisindeki gelişmelerle, insan kopyalamanın önü ne zamandır açık. İnsan ha kopyalanır, ha kopyalanacak. Gün geçmiyor ki, klonlamayla ilgili bir haber basına yansısın. En son, Ağustos ayı başında İtalyan doktor Severino Antinori ve Kıbrıs Rum asıllı meslektaşı Panos Zavos, "60 gün içinde klonlanmış insan embriyoları elde etmeyi ve 200 gönüllü kadını klonlanmış embriyolarla hamile bırakmayı planladıklarını" açıkladılar. Deneyi, ülkelerin olası müdahalesine karşı, uluslararası sulardaki bir gemide gerçekleştirmeyi öngördüklerini de bildirdiler. Açıklama dün-

ya kamuoyunda çok farklı tartışmalar yarattı. Vatikan, hükümetler, çeşitli dernekler ve örgütler kadar, bilim çevrelerinden de bu açıklamaya karşı çıkışlar oldu. *Science* dergisinde Temmuz ayında yayımlanan, Hawaii Üniversitesi Biyomedikal Araştırma Merkezi ile Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, sağlıklı ve normal görünümlü kopyalanmış hayvanların bile gizli kalmış genetik kusurları var. Bunun da kopyalanan canlıların yaşam süresini ve kalitesini düşürdüğüne dikkati çeken kimi bilim insanları, "insan kopyalanmasını tehlikeli buldukla- rını" belirttiler. Dünyanın ilk kop-

yalanmış canlısı Dolly'nin yaratıcısı Prof. Ian Wilmut da bu araştırmaların "insan kopyalanması" konusundaki yasağın ileri araştırmalar yapılmasına kadar uzatılması gerektiğini bir kez daha kanıtladığını belirtti.

Diğer yandan kök hücrelerle ilgili araştırmalar İsrail, ABD ve değişik Avrupa ülkelerinde ilerlemeyi sürdürüyor. ABD kamuoyunda embriyo deneyleri bir süre tartışıldıktan sonra, 9 Ağustos'da, Başkan George Bush insan embriyosundan alınan kök hücreler üzerinde yapılacak bilimsel araştırmalarda hükümet fonlarının sınırlı bir biçimde kullanılmasına yeşil ışık yaktı.

İnsan klonlaması ve embriyo deneylerinin somut gelişmelerle gündeme oturması ve sıcak tartışmalar başlaması üzerine, biz de, Türkiye- li etikçiler, biyologlar ve genetikçiler arasında konuyla ilgili bir soruşturma yürüttük.

Bilginin ilerleyişinin önüne geçilebilir mi?

İçinde bulunduğumuz yüzyıldan biyoteknoloji yüzyılı diye söz ediliyor. İnsanoğlunun genetikteki gelişmelerle önünde durduğu, hatta adını attığı "eşik", ona kendi doğasının efendisi olma yolunda çok geniş olanaklar sunarken; bu olanakların kimin elinde, ne şekilde ve kimin yararına kullanılacağı haklı kaygılarını da beraberinde getiriyor.

İÜ Biyoloji Bölümü'nden moleküler biyolog Doç. Dr. Haluk Er-

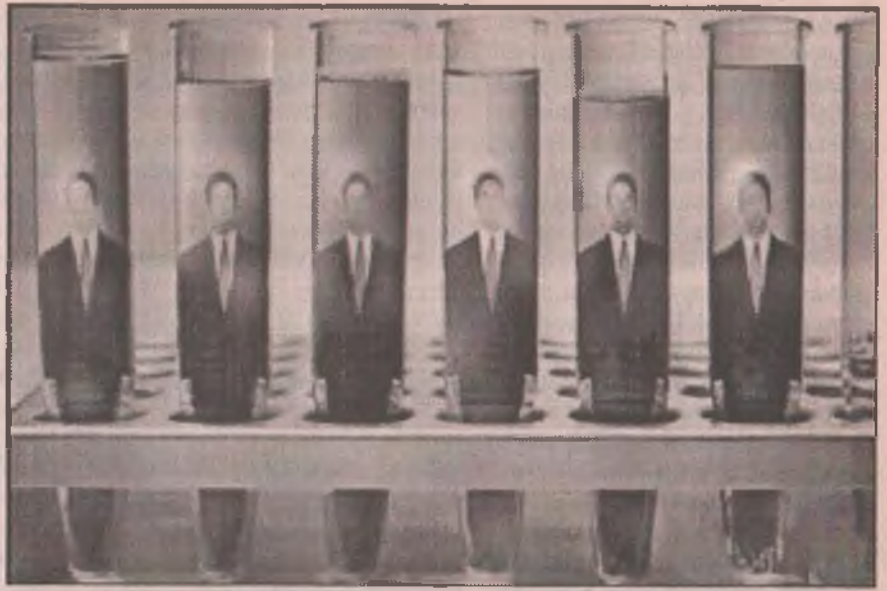
Prof. İan Wilmut ve Dolly

tan, son yarım yüzyıldır genetik alanında meydana gelen gelişmelerin, "uygarlık tarihinde yalnızca birkaç kez yaşanmış bilimsel devrimlerden biri olduğu" kanısında. "Moleküler biyoloji devriminin tanıklarıyız" diyor. OD-TÜ Felsefe Bölüm Başkanı **Ahmet İnam** da, bu gelişmelerle insanlığın geldiği noktanın çok önemli bir aşama/sınav olduğunu vurguluyor: "İnsanlık çok önemli bir sınavla karşı karşıya. Belki bu önemli aşamayı, belalar atlatarak geçecek".

Bu alandaki bilgi-teknoloji üretiminin önlenemez bir yükselişi var. Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nden felsefeci **Betül Çotuksöken**'in değindiği gibi, "Her geçen gün birbirine büyük bir hızla eklenilen bilgiler içinde özellikle bilimsel bilgi, tüm dünya insanlarını, varolan her şeyi etkilemektedir. Teknolojinin, artışına hız kattığı bilimsel bilgi, oluşturulması sırasında her türlü değere kayıtsızdır. Alıştığımız bir deyimle 'iyinin ve kötünün ötesinde'dir."

Bilginin ilerleyişinin önüne, iyi ya da kötü acenilerle, ya da yasaklamalarla geçilebilir mi? Ahmet İnam, insan klonlanmasının ne olursa olsun, mutlaka deneneceğini söylüyor: "Ne denli kötüye kullanılabilir sonuçları olursa olsun, insan bu aşamadan geçecek. Yani embriyoya müdahale edecek, insan klonlamasını gerçekleştirecek. İnsanın bu gezegendeki serüveni için böylesine bir aşama gerekiyor. Dolayısıyla telaş edecek bir şey yok. Eğer bunların sonucunda insan türü ortadan kalkacaksa kalker; ama insan bu aşamayı alınının akıyla geçmek zorunda."

Sayın Çotuksöken bu konuda İnam'dan farklı düşünüyor: "İnsan kuşkusuz, yapısı gereği bir 'homo creans' (yaratıcı varlık); ama aynı insan kendine, yaratmasına sınır koymayı bilen bir varlık olmayı da başarmalıdır". Peki sınır neye göre konacak? "Önünde sonunda bilgi, insan ve insan dünyası içindir. Öyleyse, sonuçları bakımından insanı doğrudan doğruya ilgilendirecek olan bilme etkinlikleri üzerinde, yaratıcı düşünmenin bir sonucu olarak

ortaya çıkarlar üzerinde, -eleştirel düşünme edimini etkin kılarak- düşünmek gerekir. Böyle bir düşünme etkinliğinde ölçü olarak alınacak olan insandır. Çünkü insan, her zaman ve her koşulda amaç olarak alınmalıdır."

AÜ Tıp Fakültesi Tıbbi Etik ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. **Yaman Örs**, öncelikle "klonlama" terimiyle ilgili kaygılarını dile getirmiş: "İnsan ya da hayvan, canlı bir bireyden onun tıpkısının üretilmesi konusunda topluma yönelik olarak ve konunun ahlaki/etik yönlerini tartışırken, 'kopyalama' sözcüğünü kullanmamız daha doğru olacaktır. Çünkü 'klonlama' bu işin gerçekleştirilmesi sırasında bilimsel açıdan belki onun en teknik yönünü belirtirken, 'kopyalama' onun son ürününü bize anlatmaktadır ki, konunun bizi bu bağlamda ilgilendiren yanı da, ilkece ya da temelde bu olsa gerektir." Bu arada Haluk Ertan'ın, soruşturma yanıtında, klonlama teriminin yerine Türkçeleştirilmiş hali, 'eşçoğaltım'ı kullandığını belirtelim. Bu kullanım da, belki bir öneri olarak düşünülebilir.

İnsan kopyalanması 'Faustça' bir eylem mi?

Bu terim kullanımına ilişkin kısa değiniden sonra, soruşturmamızı yanıtlayan bilim/düşün insanlarının insan kopyalanması hakkındaki görüşlerine yer verelim.

Yaman Örs, klonlamaya ilişkin "olumsuz düşünüyorum" diyor.

Kopyalamanın tıp açısından sağlayacağı yararlar ne olursa olsun, yaratacağı önemli ahlaki ve genel sonuçların göz ardı edilmemesi gerektiğini söyleyerek, belli başlı kaygılarını maddeler halinde sıralıyor: "a) 'Kopyalanmış' insan örneklerinin birbirine tutum ve davranışları doğal ikizlerdeki gibi mi, yoksa farklı mı olacaktır? b) Onların 'kopyalanmamış' insanlarla ilişkileri nasıl olacaktır? c) Parasal olanaklar ve inançlar gündeme geldiğinde, ilgili teknolojinin 'sağladığı' olanaklardan toplumun ancak belli sınıfsal katmanları, kesimleri, aileleri ve bireyleri yararlanacak, onlar bu yolla 'çoğalacaklardır'. d) İnsan 'kopyalarının', tıp, biyoloji, toplumsallık, psikoloji vb. açısından ne gibi sorunlar doğurabileceğini şimdiden gerektiği ölçüde kestirebilir miyiz? e) Canlılar dünyasındaki evrimin sürüp gitmesinin, daha somut bir anlatımla türlerin yaşamda kalabilmelerinin başlıca dayanağı, bir türün bireyleri arasındaki çeşitliliklerdir ki, ancak buna bağlı olarak o tür, uyum gösteren değişik bireyleri aracılığıyla bir bütün olarak değişen çevre koşullarına karşın varlığını sürdürebilmektedir."

Haluk Ertan, kişisel olarak, belli koşullar dışında insan eşçoğaltımını çok önemli ve yararlı görmediğini söylüyor. Ama yaklaşımının, konuya kötümser bakanlardan farklı olduğunu da, ayrıntılandırdığı açıklamalarla belirtme gereği duymuş. Farklı düşündüğü yaklaşımlar arasında, Yaman Örs'ün evrim süreci-

nin dayanağı olan, "türün bireyleri arasındaki çeşitliliğin" zarar görebileceği kaygısı da var. "Eleştirel görüşlerden biri, yönlendirilmiş bir seleksiyonun insan gen havuzunu küçülteceği şeklindedir. Bunu ancak uzun süre sonra geçerli olabilecek bir sorun olarak görmekteyim. Bir diğer eleştirel görüş, kişinin klonunun, o birey için doku reddi sorunu taşımayan bir organ ve doku tarlası olabileceğidir. Fakat bilimin, klonlama ve kök hücre çalışmalarının yerleşmesinden önce, doku reddi mekanizmalarını çeşitli yollarla aşacağını düşünüyorum". Ertan, kopyalama yoluyla Yeni Hitler'ler, Lenin'ler, Atatürk'ler yaratılabilir mi şeklindeki düşüncelerin, için biyolojisini bilmekten kaynaklandığını belirtiyor. "Bir kişinin klonunun kendisi ile hem biyolojik, hem de sosyo-kültürel açıdan aynı olmasının olanağı yoktur. Klon orijinal bireyin sadece genetik içerik açısından (bazılarında mitokondri DNA'ları farklıdır) kopyasıdır. Klon, farklı bir ana rahminde yetişeceği için, oradaki dinamikler farklı olacaktır. Klondaki genetik mesajın çalı-

şma düzeni, yani hayata geçiş şekli de bazı farklılıklar içerecektir. Buna ek olarak, klon orijinal bireyin kültürel kopyası olmayacaktır." Ahmet İnam da bu yanlış anlaşılma-ya değinme gereği duymuş: "Gen teknolojisi, bir başka canlının aynısını hiçbir zaman yapamaz. Her canlı biriciktir. Hücresel yapı ne kadar aynı olursa olsun, diyelim ki ben 20 yaşında klonlandım, klonlanan eşim benim 20 yıllık deneyime sahip olamadığı için, hiçbir zaman ben olamayacak." Haluk Ertan açıklamalarına devam ediyor: Gen teknolojisiyle seçilmiş insanlardan oluşan biyolojik bir sınıfın oluşabileceği kaygısı karşısında, bu tür bir durumun günümüzdeki toplumsal sınıflaşma içinde de yaşandığını vurguluyor, "Bu, şu andaki toplum-

sal sınıfların yarattığı sonuçtan çok farklı sonuçlara varmayacaktır. Dar gelirli, sömürülen sınıf insanların yetersiz beslenme, barınma ve eğitimden dolayı ciddi bedensel ve zihinsel kayıplara uğradıkları, yani kısmen de olsa, biyolojik anlamda bu grubun içine itildikleri açıktır." Ertan'ın insan klonlamasını onayladığı durum ise, çalışmaların bilimsel bilgiye katkı yaptığı noktada: "Doğal yollarla çocuk sahibi olmayan ve klonlamayı onaylayan çiftlerin olası çocuk ya da çocuklarının incelenmesiyle, aynı genetik yapıyı paylaşan insanların kişilikleri üzerinde genomun ve ortam koşullarının nasıl etkili olduğu netleşebilir. Bu bağlamda, onaylı ve kontrollü klonlama çalışmaları İnsan Genom Projesi'ni tamamlayıcı

nitelikte bir işlev yüklenebilir."

Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı İoanna Kuçuradi, insan kopyalanmasına sıcak bakmıyor. İnsan klonlama isteğini "Faust-ça" bir arzu olarak gördüğünü söyleyen Kuçuradi, "amaç" konusunun tartışılmasını önemli bulduğunu belirtiyor: "İnsan klonlamak isteyen bilim adamına niçin bir insanı klonlamak istediğini; klonlanmak isteyen insana da niçin klonlanmak istediğini sormak isterim. Yani insan klonlamanın amaçları ne olabilir? Sanırım bunlar hiç tartışılmıyor. İnsan klonlamayı gereksiz buluyorum, bunu yapmak isteyen bilim adamının da böyle bir şey yapmanın sorumluluğunun farkında olmadığını düşünüyorum".

Betül Çotuksöken'in de, bu teknolojinin kimin yararına kullanılacağı konusunda kaygıları var: "Kopyalama işlemlerinde de, hiçbir ayırım yapılmaksızın, insanlığın ve insan dünyasının ortak yararı gözletilmelidir. İnsan, bu bağlamda da herhangi bir başka yararı sağlamanın amacı kılınmamalıdır. Örneğin, sağaltma, insan ömrünü uzatma açısından organ kopyalama, hiç kuşkusuz insanlığın, tek tek insanların yararına. Ancak, henüz dünyada temiz içme suyu bulma olağından yoksun milyonlarca insanın var olduğu düşünülürse, bu tür olanaklardan -organ kopyalama işlemlerinden- zenginlerin yararlanacağı açıktır. Asıl amaç insan olmalıdır ve dünya nimetlerinden herkes hakkaniyet çerçevesinde yararlanmalıdır."

AÜ Tıp Fakültesi Tıbbi Biyoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Işık Bökesoy, klonlamanın bilimsel gelişme olarak son derece önemli olduğunu, ancak konu insan klonlaması olduğunda birtakım çekinceler taşıdığını belirtiyor: "Tüm bilimsel gelişmelerde olduğu gibi, bu konuda da tek-

nolojinin 'doğru' kullanımıyla ilgili kaygılar elbette var. Bunlar teknolojinin başarısı, güvenliği gibi kaygılardan öte, sosyal olarak topluma ne getireceğiyle ilgili. Toplum bu sorunları aşmaya hazır mı ya da zorlanır mı? Özellikle kadınlar ve onların yavruları 'meta' mı olacak gibi kaygılar."

Kopyalama değerli bilgiler sağlayabilir, ama...

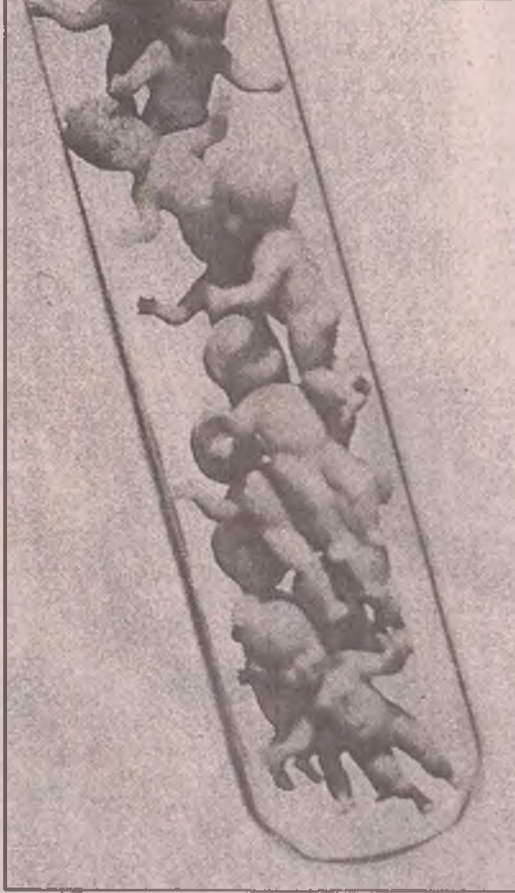
TÜBİTAK MAM Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji Araştırma Enstitüsü Araştırmacısı Prof. Dr. Beyazıt Çırakoğlu, insan kopyalama çalışmalarını erken bulduğunu söyleyerek, teknik sorunlara vurgu yapıyor: "Koyun Dolly'nin doğumundan 4 yıl sonra bile memeli hayvanların klonlanmasında karşı-

laştılan birçok sorun var. Bu teknik sorunlar tümüyle çözülmeden insan üzerinde benzer çalışmalar yapmayı zamansız buluyorum". Bu teknik yaklaşımın ötesinde dikkat çekmek istediği şey, Sayın Kuçuradi'nin de vurguladığı amaç konusu: "Neden insan klonlamak istendiğini anlayabilmiş değilim. Amaç, çocuk sahibi olamayan çiftlere bir fırsat vermek ise, babadaki problemin klonlanacak 'oğul'da da ortaya çıkabileceğini düşünmek gerekir." Çirakoğlu'nun insan hakları bağlamında da söylemek istedikleri var: "Bireyin genetik özelliklerinin başkaları tarafından belirlenmesi, insan haklarına karşıt bir tutumdur."

BÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Başkanı Prof. Dr. Aslı Tolun ise, insan kopyalama deneylerinin kendi içinde kısır döngü yaratan ikili yönünden söz ediyor: "İnsan kopyalaması deneyleri bilimsel açıdan çok değerli bilgiler sağlayacaktır. Ancak henüz kimse klonlanmadığından, klonun normal bir insan olup olmayacağı bilinmiyor. Kopya hayvanların birçok acayip hastalıktan mustarip olduğunu uzmanlar belirtiyor. İnsan, koyun ve dana gibi şimdiye kadar kopyalanmış hayvanlardan genetik olarak daha karmaşık olduğundan, klon insanda da bozukluklar bekleniyor. Dolly doğduğunda biyolojik olarak genetik annesinin yaşındaydı; üç yaşında doğdu. Yani hücre telomerleri, üç yaşındaki hücrelerle aynı kısalıktaydı. Kırk yaşında bir kişinin klonu, acaba kırk yaşında mı olur? Klon insanda hiç bir biyolojik bozukluk olmasa bile, bir kişinin kopyası olmanın onda bazı psikolojik sorunlar yaratacağını uzmanlar belirtiyor. Bu nedenlerle insan klonlaması etik açıdan doğru değil ve yapılmamalı. Ama yapılmadığı sürece de, insan klonunda bir bozukluk olup olmadığını bilemeyeceğiz."

Dergimizin 82. sayısında söyleşi yaptığımız Alâeddin Şenel'in kopya insana ilişkin söyledikleri, Aslı Tolun'un kimi kaygılarına açıklama getirir ve farklı bir noktayı vurgular

nitelikte: "Bir insanın ya da kendimin biyolojik kopyası çıkarılacak diye rahatsızlık duymam. Çünkü biyolojik kopya, aslında yapışık bir yaşam sürdürmedikçe, farklı zaman ve koşulların etkisiyle bir insanın 'kültürel kopyası' olmayacaktır. Asıl rahatsız olup korkmamız gere-

ken şey, fizyolojileri farklı olan insanların, çağdaş kitle iletişim araçları kullanılarak, eleştirel düşünme yetilerinin köreltilip, 'sürüleştirilecek' biçimde, 'kültürel kopyalama' sistemlerinin kullanılmasıdır."

Embriyo deneyleri hakkında düşünceler

Soruşturmamızda, embriyo deneylerine ilişkin ne düşünüldüğünü de sorduk. Işık Bökesoy, embriyolar üzerinde deney yapılmasını doğru bulmuyor. Gerekçesini şöyle açıklıyor: "Ağrıyı hissetmesinler diye kesim hayvanları üzerinde bile tartışılırken ya da deney hayvanlarında nasıl çalışılacağı üzerinde durulurken, bu nokta insan için unutulmamalı. Burada söz konusu olan o embriyo değil, 'insan onuru' diye

düşünüyorum." Alâeddin Şenel'in embriyon deneylerine, hatta klonlanacak embriyonların kullanılmasına yaklaşımı Işık Bökesoy'inkine karşıt. Şenel, kürtaja karşı çıkma-yanların embriyo deneylerine de karşı çıkmaması gerektiğini vurguluyor: "Duygu ve düşünce (ruh) düzeyine ulaşmayan bir organizmanın klonlanıp başka bir canlıya aktarılmasında; bu işe, başarısızlıkla sonuçlandığında klonlanan dokunun canlılığını yitirme riski göz önüne alınarak, bile bile girilmiş olsa da; etiğe aykırı bir yan görmemekteyim. Bu duygu, duygu ve düşünce sistemleri çalışmaya başlamamış bir fetüsün alınmasına çok benzeyen bir durumdur. Kürtaja karşı çıkmayan buna da karşı çıkmamalıdır. Aynı benzerlikten yararlanarak insanlığın, zamanla kürtaja alışıp, çocuk aldırma hakkını tanıması gibi, klonlamaya da alışıp bunun bir hak olarak tanınacağı düşüncesindeyim."

Embriyo deneylerine, canlı embriyoların deney için yok edilmeleri nedeniyle itiraz edenlere karşı olduğunu belirten Aslı Tolun da şunları söylüyor: "Tüp bebek çalışmalarında, çocuk isteyen bir çift için laboratuvarında fazla sayıda embriyo oluşturuluyor, sonra bunların fazlası atılıyor. Bu fazla embriyolar çöpe atılacaklarına, insan hastalıklarının

sağaltımında kullanılabilir. Ben bunda etik açıdan bir sakınca görmüyorum". Ama bir koşulla, "Tabii iş ticarete dökülmemeli." Tolun'un söz ettiği olası bir uygulama da, hastaların kendi embriyolarını hücrelerini kullanmak üzere klonlamak. "Embriyo hücrelerinin hastalara nakledilmesine izin verilse bile, doku nakli bağışıklık sistemimizin sıkı denetimine tabi olduğundan, ancak çok özel durumlarda olumlu sonuç veriyor. Bu nedenle, hastanın kendi hücreleri kullanılarak bir embriyo oluşturmak, sonra da ondan kök hücreler alarak hastayı sağaltma yoluna gitmek en iyisi. Kök hücreleri uygun sinyaller aldığı anda, kas ya da sinir hücreleri gibi uygun dokuyu oluşturabiliyor. Ama bu durumda, embriyo bir haftadan

fazla yaşamasa bile, hasta klonlanmış olacak. Hastayı sağaltmanın başka bir yolu da olmadığından, bence bu uygulamanın bir sakıncası yok.”

Beyazıt Çırakoğlu da, embriyo deneylerinin önemini vurguluyor: “Embriyo üzerindeki deneylerin, hücre farklılaşmasının tümüyle anlaşılması, devamında kök hücrelerden doku geliştirilmesi gibi konularda önemli gelişmeler sağlayacağına ve insan sağlığına katkı yapacağına inanıyorum.”

Haluk Ertan da aynı görüşte: “Bu konuya insan klonlanmasına göre çok daha olumlu bakıyorum. Çünkü burada tüm bir insanın kopyasının yaratılması yerine, hücrelerin kullanılması söz konusu. Kök hücre ve doku kültürü çalışmaları olarak tanımlanan bu araştırmalar sayesinde, henüz farklılaşmamış embriyonik hücrelerden yapay besli ortamlarında istenen niteliklere sahip doku ve organların eldesi mümkün olacak. Canlı gelişiminin temel mekanizmalarının aydınlatılması yanında, sağlık sorunlarının çözümü ve ilk aşamada bunlarla ilişkili önemli biyolojik ürünlerin üretiminin çeşitlenmesi ve ucuzlaması açısından, embriyo çalışmaları çok önemli.”

Yaman Örs, embriyo üzerindeki araştırmaların etik açısından, belki ancak çok sınırlanarak gerçekleştirilebileceğini düşünüyor: “Anne-babanın izni ile, ağır ‘patolojileri’ bulunan embriyonların bilimsel amaçlarla kullanılmasına bir ölçüde izin verilebilir. Kuşkusuz bu araştırmaların etik açısından denetlenmelerini hiç eksik etmeden” diyor.

Bu uygulamalara getirilecek etik-hukuki sınırlar neler olabilir?

Sorularımızı yönelttiğimiz bütün bilim/düşün insanlarımızın, yani insan kopyalama ya da embriyo deneylerine karşı çıkanlar kadar, onaylayanların da, bu çalışmalara

ilişkin etik/hukuki sınırlama önerileri var.

Yaman Örs genel bir çerçeve çiziyor: “Genel eğilimim, yine koşullara bağlı olmak üzere, bu çalışmaların etik kaygılarla ve geleceğin kestirilmesinin güçlüğünden yola çıkılarak sınırlandırılmasıdır”.

İnsan klonlamasını gereksiz bulduğunu söyleyen İoanna Kuçuradi, organ üretiminde bir sakınca görmediğini belirtiyor: “Tedavide kullanılmak amacıyla organ ‘üretim’de etik bir sakınca görmediğim gibi, yapılabildiği takdirde böyle bir ‘üretim’i yararlı görüyorum” diyor.

Haluk Ertan belli sınırlamalara taraftar, “Fakat bu sınırlamalar, bilimsel araştırma paralarının denet-

çekleştirilmelidir.”

Beyazıt Çırakoğlu teknolojinin kullanım amacının, ona toplumun yarar ve zararına yönelik işlevler yükleyebileceğini belirttikten sonra, “insan embriyosu ile yapılacak çalışmaların amaç ve yöntemler çok iyi belirlendikten sonra, hazırlanacak düzenlemeler çerçevesinde yürütülmesinin ve bu konuda uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunu düşünüyorum” diyor.

Betül Çotuksöken, araştırmalar için çizilecek hukuksal çerçevede, insan hakları ve etik değerlerin de hesaba katılması gerektiğini düşünüyor: “Söz konusu alanlarda araştırma yapanların ve bu alanlara bütçe ayrılmasında etkili olanların, her

şeyden önce, insan hakları, etik değerler ve özellikle insanın değeri üzerinde düşünmesi gerekiyor. Bu alanda çizilecek olan hukuksal çerçevenin, söz konusu haklar, değerler ve değer bilgisi hesaba katılarak hazırlanması, sorumluluğu olanların temel görevidir”.

Işık Bökesoy, insanlığın henüz bu çalışmaları tehlikesizce yürütebilecek kadar “akılcı” düşünmediğini söylüyor: “Bu uygulamalar için zaman geçmesi gerektiğini düşünüyorum. İnsanlar, çıkarları doğrultusunda değil, akılcı dü-

şünce üretmeliler. İnsan için sağduyulu olunmalı”.

Biyoteknolojiyi, insana kendi doğasının efendisi olma olanağı verdiği için coşkuyla selamlayan Alâeddin Şenel de, bu çalışmalara sınırlamalar getirilmesi gerektiğini düşünüyor: “Klonlamanın, kimi insanlar ya da belli sınıflar yararına, kimileri zararına ‘biyolojik sınıflar’ (kastlar) yaratma yolunda kullanılmasına; yaşamımı ortaya koyacak denli karşı çıkabilirim. ‘Etik sınırlar’ım bu ve benzeri şu tasalarım: Klonlama tekniğinin ve ürünlerinin özel mülkiyet konusu ve pazar ekonomisi malı olarak alınıp satılması da, insanın hiçbir zaman bir araç olarak görülüp kullanılmaması etik

lenmesi yoluyla değil, hukuk ve sosyal devlet ilkelerinin ödünsüz savunulması anlamında olmalı. Olumsuzluklar, birbirinden farklı olgular gibi gözükseler de; hepsinin ortak noktasını insanın, ‘etinden, sütünden ve yününden yararlanılacak bir meta’ olarak görülmesi oluşturuyor.” Ertan bu araştırmalardan dünyamız yararına sonuçlar elde edilebilmesi için daha köklü çözümler önermekte: “Hukuk, narsistlerin, rıkkıların, din tüccarları ve kâr hırsıyla yanan vahşi liberallerin bu işten olabildiğince uzak tutulmasını sağlayacak şekilde düzenlenirken; insanı ve içinde yaşadığı doğayı merkez kabul eden bir sosyo-ekonomik düzenin kurulması ger-

ilkesi gereği onaylayamam.” Şenel de, Bökesoy gibi çalışmaların zamana bırakılmasından yana, bunu şöyle gerekçelendiriyor: “Zaman” sınırının konmasına gelince; canlıya, dahası bilinçli olabilecek bir canlıya yönelik, ‘yaparken kırılıp dökülse bile yenisini yapar, takarım’ gibi, cansız nesnelere gösterilene benzer bir tutumun gösterilmesi karşı olup; ona daha büyük bir ‘değer’ verilmesi düşüncesiyle, söz konusu araştırmaların risklere girmeden, sabırla zamana yayılıp, güvenli adımlarla yapılmasından yanayım.”

Kopyalanmak ister misiniz?

Bilim/düşün insanlarımızın klonlanmayı isteyip istemediklerini de merak ettik. İoanna Kuçuradi klonlanmak istemiyor, “Çünkü ortaya çıkacak ve ben olmayacak varlığın sorumluluğunu taşıyamam” diyor. Işık Bökesoy da klonlanmak istemeyenlerden: “İnsan kendini her gün yaşadığı olaylar karşısında bile zor tanıyor. Bir klonum olsa, belki ilginç bir şey ama, görmek isteyeceğimi bile sanmıyorum. Bana gerekebilir mantığıyla da klon istemem. Başka canlıların haklarını düşünürken, klonumun haklarını kendi haklarım uğruna göz ardı etmek, yakışsız geliyor.” Yaman Örs de benzer düşünüyor: “Pek istemem. Zaman zaman insanın kendisi yine ‘kendisine’ çok geliyor. Çevremde başka ‘benler’ görmek

istemem. Bu ciddi karışıklıklar da doğurabilir. Bir bakıma aynaların bana yettiğini söyleyebilirim”. Alâeddin Şenel, pek hevesli olmasa da, “salt materyalist dünya görüşünün gücünü görmek, insana olan güvenin anlamını, bilimin gücünü somutta göstermek adına” klonlanmak isteyebileceğini söylüyor. “Üstelik klonumun yetişmesini gözlemlemek, çocukluğumu göz önünde canlandırmamı sağlayacağından, bu iş eğlenceli de olabilir” di-

yor. Aşlı Tolun soruya bir genetikçi gözüyle yaklaşmış: “Bir genetikçi olarak, kişinin kendiyi aynı genetik yapıda birini büyürken gözlemlemesinin çok ilginç olacağını düşünüyorum. Ama bir kopya olduğunu çocuk hiçbir zaman bilmemeli. Tabii klonun bir biyolojik bozukluk taşıyamayacağına da var sayıyorum.” Haluk Ertan, konunun ilginç bir boyutuna değiniyor: “Klonlama sonucu beklenen gelişmeler, doğal süreçler sonucu oluşanlara çok aykırı değil. İnsanlar hem dış, hem de iç özellikler açısından, diğer insanlarla birçok aynı klonal altgrup içinde yer almaktadır. Bugüne kadar, pek çok insan gibi, dış görünüş açısından kendime oldukça benzer

birkaç kişiye rastladım.” Ertan insan klonlanmasını şu anda gerekli görmese de, bu işin yapılacağı gelecek günlerde kopyalanmanın kendini rahatsız etmeyeceğini söylüyor: “Klondaşlarımın farklı ortam ve yaşam koşullarındaki tepkilerinin ilginç olacağını düşünüyorum. İyimser bir yaklaşımda bulunmam gerekirse, şu anda içinde bulunduğumdan daha uygun yaşam koşullarında, klonumun bana göre daha verimli ve olumlu bir kişi olacağına inanıyorum.” Ertan klonlanabilme olanağının insanda yaratabileceği psikoloji için de şunları söylüyor: “İnsan psikolojisiyle ilgili olarak uzun vadeli bir spekülasyon yaparsam, klonlanma olgusunun, ‘öbür dünya’ cennetinde yakalanabileceğine inanılan ölümsüzlük, zenginlik ve mutluluk özlüklerinin yerine geçebileceğini söyleyebilirim.”

Gen teknolojisi bütün tartışmalara karşın, hızla ilerliyor. Bakalım, gelecek günler, hangi toplumsal-etik-hukuki sorunları (dolayısıyla tartışmaları) doğuracak, ne gibi gelişmelere gebe?..

CENGİZ ÖZAKINCI

Çoktanrıçılıkta, Yahudilikte, Hristiyanlıkta Gericilik ve MÜSLÜMANLIKTAKİ İRTİCANIN TARİHSEL KÖKENLERİ

İSLAM’DA BİLİMİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

827 - 1107

ISBN 975-8410-04-0

otopsi

Aşk ve sevgi üstüne desteksiz atışlar

Karşı cinsten birine duyulan tutkulaşmış sevgiyi (aşkı) öteki sevgi biçimleriyle karşılaştırdığımda, onun dine, ideolojiye benzer nitelikler taşıdığını görüyorum.

Alâeddin Şenel

Bu söyleşide ben, aşkı suçlayacaktım, arkadaşım ve meslektaşım Ayhan Yalçinkaya, onu savunacaktı. Birdenbire rahatsızlanmayıp gelebilseydi, söyleşinin gidişi değişecekti. Bunun bir ipucunu vereyim. Ayhan'ın fakülte'deki öğrenci arkadaşlarımıza, kendilerini yetiştirmeleri için çaba göstermelerini, bu yolda hiçbir şey yapamıyorlarsa, hiç değilse aşık olmalarını öğütlediğini duydum. Burada arkasından kendisiyle polemiği başlatmak için "gerçekten de hiçbir şey yapamayanlar aşık olur" demeyeceğim. Bunu, onun yüzüne siz söyleyin.

Aşk sağlıklı bir duygu değil

Aşk üstüne desteksiz atışlara bir olguyu saptayarak başlayacağım. Aşk, sevgi değildir; ya da sevginin bir türüdür; tutkulu sevgidir; dolayısıyla sağlıklı bir duygu değildir. Bu saptamamı bir sürü kanıtla destekleyebilirim; ama, biri yeter: Bir şarkıya güfte yapılan şu dörtlüğe bakın:

*"Bütün sevgileri atıp
içimden! Varlığını yalnız
ona verdim ben! El-
verir ki, bir gün bana
derinden! Taa derinden
bir gün bana gel desin"*

Bütün sevgileri içinizden atıp, varlığınızı yalnızca sevgiye vermişseniz, bu sevgi değildir; aşktır, tutkudur ve tutku sağlıklı bir duygu değildir. Karşı cinsten (bazen de aynı cinsten) birine duyulan tutkulaşmış sevgiyi öteki sevgi biçimleriyle karşılaştırdığımda, onun dine, ideolojiye benzer nitelikler taşıdığını görüyorum: Sevgiliye, Allah'a, öndere tapınma. Bu olguyu yansıtan şarkı da var: *"Bir Allah'ı bir de beni sakın unutma"*.

Okuyacağınız makale, Alâeddin Şenel'in *Bilim ve Ütopya*'nın Ankara Bürosu tarafından düzenlenen "Aşk" konulu tartışmalı söyleşide yaptığı konuşmanın metnidir. Söyleşiye, Şenel'in yanı sıra Ayhan Yalçinkaya da katılacaktı, fakat sağlık sorunları nedeniyle katılamadı. Fakat Yalçinkaya, Şenel'in konuşmasının metnini inceleyerek eleştirilerini ve kendi görüşlerini kaleme aldı. Bu makaleyi de hemen bu yazıdan sonra okuyabilirsiniz.

Bunları saptarken, kendimi dışında tutuyordum değilim. Aşk, düşündüğüm gibi toplumsal ve kültürel kökenli bir psikolojik ve düşünsel "salgın hastalık" ise, ben de bu toplumun içinde yetiştiğime göre, bu hastalığın virüslerinin zaman zaman canlanmasına yenik düşen biriyim.

Gelelim sevgi ve aşk üstüne düşüncelerimi özetleyen nitelikte öteki alıntılara: *"Gül sen gülün olayım, dile kulun olayım"*. *"Ben senin neyin olayım, kulun kölen olayım"*: Şarkı, türkü sözlerinin bir dökümü yapılırsa bu efendi-köle (kul) ilişkisini

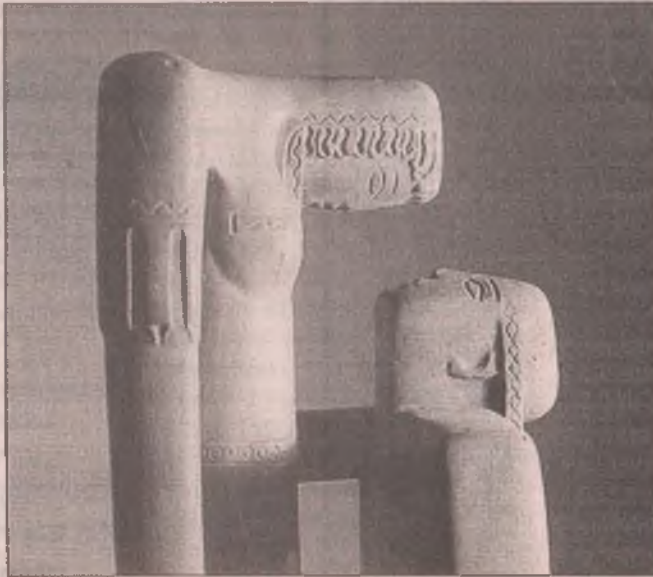
ni dile getiren sözlerin oranının yüzde 10'a ulaşabileceğini sanıyorum.

Şiir, müzik, yanı sıra mitolojiden de, ilgili saptamalarımı destekleyen iki örnek seçtim. Kuşkusuz, mitolojinin insan psikolojisinin evrensel görüntülerini yansıtmaları yanı sıra, ideolojik ve pedagojik işlevleri de vardır. Bir de ele aldığı konuda bir ortak kültür oluşturma işlevi var. Dolayısıyla aşk olgusunu hem yansıtan hem de besleyen bir kaynak.

Mitoslar ve aşk

Seçtiğim mitoslardan birincisi "Andrejinler mitos": Tanrılar önce andrejinleri, yani hem erkek hem kadın (hermafrodit, hünsa) türünü yaratmışlar. Bunların her birinde

her erkeklik hem kadınlık organları, başlarının her iki yanında yüzleri, dört ayakları, dört kolları varmış. Bu organlarıyla en sarp dağlara bile kolaylıkla tırmanabilirlermiş. Güçlü, kendilerine güvenen canlılar. Kendi kendilerini dölleyebildikleri için de, başkalarına gereksinim duymayan, kendilerine yeterli varlıklarmış. Birçok bakımdan tanrılardan geri olmadıklarını düşünerek onların buyruklarını dinledikleri gibi, Olympos Dağı'na tırmanıp tanrı-

Hüseyin Gezer'in 'Efenin Aşkı' adlı heykelinden bir ayrıntı, 1951.

ların yönetimini devirmeye kalkışmışlar. Bu davranışları karşısında Zeus'un tepesi atmış. Onlara hadlerini bildirmek istemiş. Pişmiş bir yumurtayı at kuyruğu kılı ile ikiye bölercesine ikiye bölmüş onları. Kesik yerlerini kapatmak için derilerini göbek noktasında büzüp toplamış. Bunun üzerine bölünenler çılgın gibi öteki yarılarını aramaya başlamışlar. Yarılarını buldukları zaman ise birbirleriyle sarılıp ayrılmıyorlarmış. Ancak cinsel organları, yüzleriyle aynı yönde olmadığından, sarıldıklarında çiftleşemiyor, cinsel suları boşuna akıyormuş; üreyemiyorlarmış. Üreyemedikleri gibi birbirlerini bırakmadıklarından aç kalıp ölüyorlarmış. Yeryüzünden yok olmaları tehlikesi doğmuş. Zeus kıyamamış, başlarını cinsel organları ile aynı yöne gelecek biçimde tutup çevirmiş. İşte o günden beri insanlar yaşamları boyunca öteki yarılarını aramaktalarmış. Yarılarını bulduklarını sandıkları zaman kendilerine güven geliyormuş. Bu, Zeus'u "gene ayaklanmaya kalkarlarsa?" diye korkutmuş. "O zaman bir daha bölерim, tek ayakla sıçraya sıçraya, çıksınlar bakalım Olympos'a, çıkabilirlerse" diyerek rahatlatmış.

İnsanlar, tanrılara bir daha başkaldırıp, Zeus onları bir daha böldü mü? Görünüşe bakılırsa bölmemiş. Ama onları cezalandırmak için bu kez bedenlerini değil "ruhlarını" bölmüş olamaz mı? Homoseksüelliğin, lezbiyenliğin kaynağında böyle bir ceza yatabilir; kim bilir! Aşk ve sevgi üzerine düşüncelerimi biyolojik evrim sırasında gerçekleşen cinsel farklılaşmaların doğurduğu sonuçlarla desteklemeye çalışırken andrejinler mitosunu anımsatan bir durumla karşılaşacağız.

Andrejinler mitosu, cinsel farklılaşmanın ürünü olarak insanların kendilerine yetersiz, başkalarına muhtaç durumlarını yansıtır. Aşk böyle bir biyolojik temel üzerinde gelişecek bazı toplumsal ve kültürel koşulların ürünü olarak doğmuş tutkulu bir sevgi ve bir umuttur. Onun ne tür bir umut olduğunu ise bir başka mitos "Pandora

mitosu" yansıtmaktadır.

Yunan mitolojisine göre tanrılar önce erkeği yaratıyorlar. Sonra da "canı sıkılmasın" diye kadını. Onun adını "Pandora" koyuyorlar: "Herkesin armağanı". Böyle bir ad koymalarının nedeni onu erkeğe gönderirken tanrıların her birinin çeyiz sandığına bir armağan koyması. Pandora'ya, sandığı yolda açmamasını söylüyorlar. Bu sözleri Pandora'yı daha da meraklandırıyor; kendini tutamayıp sandığın kapağını açıyor. Açar açmaz tüm iyi armağanlar duman gibi sandıktan uçuyor. Dehşete düşen Pandora, sandığın kapağını kapattığında, içinde yalnızca açlık, has-

Rodin'in "Ölümsüz İdol" adlı heykelinden ayrıntı, 1889.

talık gibi kötü armağanlar ve bir de "umut" kalmıştır. Bu aşk olmasın? Aşk da genelde kendisinden beklenenlerin pek azını veren "boş bir umut" değil mi?

Gördüğünüz gibi aşka pek olumlu bakmazken, sevgiyi öyle görmü-

yorum. O zaman gelelim aşk ile sevgi ayrımına ve bu ayrımı dayandırdığım tanımlarıma: "Sevgi, öznenin çevresiyle, çevresindeki özne ve nesnelerle kurmuş olduğu, olumlu bir psikoloji yaratan, olumlu pratiklere yol açan duygusal ilişki biçimidir" diyebiliriz. İnsan, cansızlara (doğaya), canlılara (insanlara), karşı cinsle sevgi duyabilir. Bu genel anlamda sevgi içine giren duygulardan biri de "cinsel sevgi"dir. Bu biçimleriyle sevgi, gerçek (olgularla büyük ölçüde örtüşen) ve olumlu (mutluluk yaratan, hiç değilse mutsuzluk yaratmayan anlamında olumlu) bir ilişkidir. Aşk ise "tutkulu cinsel sevgi" olarak, düşsel, sanal bir biçim alabilmesi yanı sıra, yapısında çok büyük olumsuz öğeler taşıyabilen bir duygu ve ilişkidir.

Aşkın biyolojik, toplumsal ve kültürel kökenleri

Böyle bir duygunun kökenlerine gelince, onları insanın biyolojik evriminden başlayıp kültürel ve toplumsal evrimine dek çeşitli düzeylerde araştırmalıyız. Zamanımızdan 1.2 milyar yıl kadar önce bölünerek çoğalan canlılar yanı sıra, cinsel (eşeyli) üreyen canlılar görülmüştür. Cinsel üreme biyolojik evrimin düzeneklerinden biri ve biyolojik evrimi hızlandıran bir düzenektir. Ama beni burada ilgilendiren, cinsel farklılaşmanın yarattığı, acı meyvesini tutkulu cinsel sevgide veren köklerdir. Amacım ise aşkın sınıf ve mülkiyet, hatta toplum ve kültür öncesi kökenlerine dikkati çekmek.

Cinsel yoldan üreme, cinsel farklılaşmayı da geliştirmiştir. Biyolojik evrim *Homo sapiens* türüne vardığında, cinsler arası (biyolojik) farklılaşma, antropologların "dimorfizm" (erkek ile dişinin oldukça farklı iki morfolojiye sahip olmaları) noktasına ulaşmıştır. Erkek daha iri ve güçlüdür. Bu durumda kadına "zarif" ve "güzel" yanlarını öne çıkarma rolü kalmıştır.

Cinsel gereksinim söz konusu olduğunda, iki cins de birbirine muhtaç, dolayısıyla bağımlıdır. Özgürlükleri bu bakımdan (karşı cinsten kimselerin duygu ve dü-

şünceleriyle) sınırlıdır. Bunlar, sevginin olduğu kadar tutkulu cinsel sevginin (aşkın) köklerini sala-bildiği biyolojik olgulardır.

Bundan sonrası toplumsal, kül-türel evrimin alacağı biçim ile il-gilidir. İnsan bireyinin kendine yetersiz olmasının yarattığı sorun-lar, karşı cinsten biri ile ortakya-şam ve bütünleşme ile aşılmaya çalışılmıştır. Böyle bir ortakyaşa-mın ve bütünleşmenin çeşitli yol-ları vardır. Birisi erkeğin "yakala-dığı" bir dişi ile cinsel gereksini-mini gidermeye çalışmasıdır. Ya böyle bir birleşmenin ürünü ola-rak doğabilecek çocuğun durumu ne olacak? Topluluk içinde yaşa-mın olanaklı ve uyumlu olabilme-si için bu ilişkilerin düzenlenmesi, kurallara bağlanması gerekmiştir. "Cinsel tabular" böyle bir gereğin ürünüdür. Ancak cinsel tabu, insa-nın doğasına aykırıdır. İnsanın do-ğasına yönelik bir sınırlamadır. Biyolojik bakımdan olgunlaşmış, psikolojik yönden hazır kişiler, ta-bularla, düşünsel yollardan engel-lenerek gereksinimleri "ketlenme-yer" çalılışır.

Ketlenme sevgiyi tutkuya ve oburlaşmaya götürür

Bu noktada toplumsal düzeyden psikolojik dü-zeye geçmeliyiz. Ket-lenme sonucunda bastırılan gereksinimlerle il-gili duygular (istekler) yoğunlaşır (tutkulaşır). Tutku, öteki gereksinim-lerin ve duyguların önü-ne geçtiği gibi, onlar üzerinde egemenlik ku-rar. Tutkuya dönüşmüş böyle bir sevgi, sağlıklı bir duygu değildir. Bir "psikolojik bunalım" durumu yaratır. Mutlu-luktan çok mutsuzluk üretir. Öte yandan, kına-nan, ketlenen cinsel duygu, Freud'un çok iyi saptadığı gibi yüceltile-bilir. Yüceltilirken de içeriği boşaltılır. Artık nesnel bir ilişkiye var-mak yerine, soyut, sim-gesel bir sevgi biçimine, platonik aşktan tutun tanrı aşkına dek saptırı-labilir; kendini dolaylı

yollardan bin bir kılıkta ortaya ko-yabilir.

Doğal bir gereksinimin ketlen-mesi sonucunda onunla ilgili duy-gunun aktığı bir başka biçimi, sev-ginin "tutkuya" dönüşmesi ve "oburlaşmasıdır". Bunun ne zararı olur? Cinsel gereksinimleri karşı-lanamamış bir gencin, tüm dünya-sı cinsel sorunu çevresinde dön-meye başlayıp, kişiliği ona göre oluşabilir. Her şeyden çok cinsel konulara ilgi duyar olur. Kişiliğini çok yönlü oluşturacak enerjiye sa-hip genç için bu, büyük bir savur-ganlıktır.

Oburlaşan bir duygunun bir başka açılımı, sapkın ilişkilere yön-nelmesi olasılığıdır. Biriken biyo-lojik, psikolojik, düşünsel enerji, cinsel tabuyu zorlamaya başlar. Toplumdaki tanımlanmış davranış yollarının dışına çıkma eğilimi baş gösterir: Ensest, cinsel taciz gibi. Evliye tutulma, öğrencisine, öğretmenine tutulma vb. durumlar önemli sorunlar yaratabilir. Stan-dart ilişki biçimlerini çok fazla zorlama gibi sonuçlar doğurabilir. Bunlar hem kişide, hem toplumda psikolojik, düşünsel rahatsızlıklar yaratabilir.

Cinsel sevginin cinsel tutkuya dönüşmesinin başka ve dolaylı açılımları da olabilir. Kişinin, ilgi çekme amacıyla spor, sanat vb. alanlarında başarılı olmaya çaba-laması gibi. Bunlarda, spor, sanat amaç değil, araçtır.

Aşk ideolojisi

Toplumun (yöneticilerin, yaşlı-ların vb.) bu olgulara karşı tutu-mu, cinsel sevgiyi hayvanca gö-rüp ayıplarken, onun aşka dönüş-mesini hoşgörmektir. Başka seçe-nek de yoktur. Bunun sonucunda, "aşk ideolojisi" dediğim bir kültür birikimi oluşur. Toplum ve kişi için koşullar değişse, cinsel öz-gürlük koşullarına ulaşılsa bile, bu aşk ideolojisi (kültür, sanat yollarıyla) kendini üstyapıda ye-niden üretirken, nesnel tabanı ol-masa da tutkulu duygu ve davra-nışları üretebilir. Yeni kuşaklarda, sosyalleşme, kültürleşme yoluyla, cinsel erginliğe bile ulaşılmadan cinselliğe aşırı bir ilgi yaratabilir. Bu bakımdan aşk, yurttaşları tanı-madıkları, bilmedikleri insanlara düşman edebilen ideolojilere ben-zemektedir.

Gerçekten aşk ve ideoloji birbi-rine benzer yapıdadır. Althusser, bilindiği gibi ideolojiyi, öznenin çev-re ile kurduğu "düşsel ilişki" olarak tanımla-mıştı. Sevgiyi de özne-nin çevreyle kurduğu gerçek ve olumlu ilişki olarak tanımlamıştı. Aşkta ise söz konusu olan, öznenin öteki öz-nelerle kurduğu cinsel, tutkulu ve düşsel olabi-len türden bir ilişkidir, dolayısıyla olumsuz (mutluluk vermeyebi-len) bir ilişkidir.

Sonuç olarak aşk, di-yebilirim ki, uzatılmış, çözümsüz ve kurumlaş-mış bir bunalımdır. Ve bir çılgınlık (delilik) du-rumudur. Çünkü yapı-sında kıskançlığı da ba-rındırır. Kıskançlık ise psikolojik ve düşünsel bir rahatsızlıktır.

Din de bir ideoloji ol-duğu için, onunla aşk arasında da benzerlikler

Mary Leunig'in bir çizimi.

vardır. Kişi, ilişkisine önce "kulun kölen olayım" diye alttan alarak başlar. Sonra, sevdiği üzerinde gereksinim ve isteklerine uygun tepkiler alabilmek için çeşitli denetim yolları, yöntemleri geliştirir. Sonunda efendi rolüne geçmeye çalışır. Sevgi tutkuya dönüştü mü, insanın her türlü yaratıcılığını o alana yönelterek sömürür. Din ve ideoloji de insanın bütün yeteneklerini bir yönde sömürüp, öteki alanlarda kısırlaştırmıyor mu?

Aşk da bir gencin bütün yeti ve yeteneklerini, örneğin öteki insanlarla sevgi ilişkilerini, onların sorunlarını görüp paylaşma alışkanlığını, onlarla giriştiği kolektif eylemleri, ülke sorunlarına yönelik ilgilerini, düşüncelerini ve eylemlerini azaltıcı hatta yok edici etkiler yaratabilir. Gençleri, devrimci duygu, düşünce ve eylemlerden alıkoyması aşkın bir başka sonucudur.

Demem odur ki, biyolojik evrimle cinsel farklılaşmanın üzerine oturan toplumsal farklılaşmaya (sınıflaşmaya), mülkiyetin (sahiplenmenin), bireyciliğin ve aşk ideolojisinin eklenmesi, cinsel sevginin tutkulaşmasına yol açmaktadır.

Özgür cinsellik kınanırken aşkın (toplumca) bu denli hoşgörülmesinin altında birçok neden yatmaktadır. Düzene eleştirel bakan çevrelerde bile aşk, yabancılaşmış, sevgisiz bir dünyada sevginin bir sığınacağı olarak görülmektedir. Bu hoşgörünün başlıca nedenini açıklarken Marx'ın din hakkındaki bir saptamasına yapacağım analojiden yararlanacağım. Marx, "din, vicdansız bir dünyanın vicdanıdır" demişti. Din adına tarih boyunca ve günümüzde yapılan onca vicdansızlık düşünülürse, bu sözleyle dinin vicdansız bir dünyada vicdan işlevine soyunmuş olduğunu belirtmek istemiş olmalı. Hiç değilse sözünü ben böyle yorumluyorum. Benzeri biçimde, bence aşk da, yabancılaşmış, mallaşmış insan ilişkilerinin egemen olduğu bir dünyada sevgi rolü oynamakta, sevgi işlevi görmektedir.

Ne var ki tutkulu cinsel sevgi, kolaylıkla nefrete dönüşebildiği gibi, insanı ikiyüzlülüğe de itebilmektedir. Tutkusunun etkisiyle kendi gereksinimlerinden başka

şeyi düşünemez duruma düşen kişiyi, bunu gizleyip, tam tersini söylemeye yöneltebilmektedir. Demek istediğimi şu dörtlük ile daha iyi anlatabilirim:

Ben ne insanları sevdim! Ne insanlar beni (sevdi) Ben insanlarda kendimi sevdim! İnsanlar ben de kendilerini (sevdi)

Sevgiyi sömüren bu rahatsızlıktan nasıl kurtulunacak?

Peki sevgileri sömüren bu psikolojik, kültürel rahatsızlık salgınından kurtulmanın yolu, koşulları nedir? Bu konudaki kabaca görüşlerime kısaca değinerek söyleyişi noktalamak istiyorum. Çözüm, sevgi ve cinsellik ilişkilerini liberalleştirmekten mi geçmektedir? Günümüzün liberal toplumlarında bile cinsel sorunun ve tutkulu cinsel sevginin yarattığı sorunların çözülebildiği görüşünde değilim. Bunu anlamak için, sanat ve edebiyat endüstrisinde "aşk" hegemonyasına bakmak yeter. Günümüzün liberal toplumu, kapitalist liberal toplumdur. Yaptığı, sevgiyi ve cinselliği özgürleştirmek değil, mallaştırmaktır. Bunun için de "aşk ideolojisi"ne gereksinimi vardır. Ona yatırım yapmaktadır. Ne var ki bu ticarete, kimileri alışverişin öznesi durumundayken, kimilerini nesnesi durumuna indirgemıştır.

Burjuva toplumunun ortadan kalkmasıyla sevginin tutkuya dönüşmüş bazı biçimlerinin ortadan kalkabileceğini kabul ediyorum.

Ama tutkulu cinsel sevginin, incelediğimiz, kökenindeki biyolojik koşulları göz önüne alınırsa, tümüyle ortadan kalkacağı kanısında değilim. Açıkçası, tutkulu cinsel sevginin (aşkın) kaynaklarından birinin de cinsel işlev farklılaşmasına dayandığı görüşündeyim. Erkeğin "döllemek", kadının "doğurmak" biçimindeki biyolojik işbölümünün, sorunun sorumlu nedenlerinden biri olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, kördüğümün son düğümünün, biyoteknolojik yöntemlerle, örneğin klonlama yoluyla üremekle çözülebileceği umundayım.

Söyleşinin çeşitli nedenlerle bant çözümü yapılamayan tartışma bölümünün sonunda A. Şenel'in eki:

Söyleşi sonundaki verimli eleştiriler ve tartışmalar, atladığım birçok noktayı ortaya koydu. Yalnızca birine değinecek zamanım kaldı: "genel sevgi", "cinsel sevgi", "tutkulu cinsel sevgi" sınıflandırmasının içine, sevgi ile cinsel sevgi arasına bir de cinsel olan ve olmayan türleriyle "tutkulu sevgi" sınıfı konmalıymış. Aşk yanı sıra olumlu olumsuz öteki "tutkulu" sevgiler (Örneğin "Türkiye aşkı", "mülkiye aşkı") bu sınıfa girmektedir. Bu olguyu "Mülkiye Marşı" ne güzel yansıtır:

"Başka bir aşk istemez! Aşkınla çarpar kalbimizi! Ey vatan gözyaşların dinsini! Yetiştik çünkü biz"

‘Kırık’ bir aşk ‘hikâyesi’

Alâeddin Şenel aşkın ideolojisinden söz ederken gerçekte kendisi bir tür aşk metafiziği kurgulamaya çalışıyor. Bense düz anlamda ve birincil düzeyde aşkın felsefesinin olanaksız ve giderek anlamsız olduğunu, böyle bir çabanın zorunlu olarak metafiziğe mahkûm olduğunu düşünüyorum.

Ayhan Yalçinkaya

Bu metin, Alâeddin Şenel’in 14 Nisan 2001 tarihinde, *Bilim ve Ütopya* dergisinin, Ankara’da düzenlemiş olduğu bir söyleşide yaptığı sunuşun bant kayıtlarını esas almaktadır. İlgili söyleşinin programında ben de yer almama karşın rahatsızlığım nedeniyle söyleşiye katılamamıştım. Bu nedenle ve Alâeddin Şenel ile derginin isteği üzerine, söyleşiye katılmıyım gibi, olabildiğince rahat bir üslupla, bu tartışma metnini kaleme aldım. Toplantıya asıl olarak Alâeddin Şenel’le tartışmak üzere çağrıldığım için, bu metinde de esas olarak onunla tartışmayı seçtim, kendi yaklaşımımı aktarıp açıklamayı değil. Ama kuşkusuz, yürütülen tartışma yaklaşımına ilişkin kimi ipuçlarını içermektedir.

Alâeddin Şenel, söyleşinin hemen başında bana bir “taş” atarak toplantının seyrinin nasıl değişeceğini, daha doğrusu aramızdaki bakış açısı farkının nasıl uçurum özelliği taşıdığını saptayarak giriyor konuya. Aktardığı ifadeyi, doğrusu, hangi bağlamda, nasıl kullandım şu anda anımsamıyorum ama kullanmışımdır; bu doğru. Çünkü ben, daha en başta açıklamalıyım ki aşkın “hiç kimsesi olmayanların kimsesi, hiçbir şeyi olmayanların şeyi” olduğunu düşünüyorum. Ya da kim bilir, belki de aşka en uygun, en meyilli kesimler olarak hiç kimsesi ve hiçbir şeyi olmayanları görüyorum. Aşk, nasıl bizi

dünyaya karşı özgürleştirirse, bu özgürleşme olanağının olmadığı kapıları da çalmayacak kadar “akıllı” geliyor bana. Belki bu yüzden ve kolayca en çok gençler ve dünyanın bin bir nimetini tadıp dünyadan geçmiş geçkin orta yaşlılar aşık oluyorlardır. Fakat sunuşundan anlaşıldığı kadarıyla aynı cümleyi A. Şenel şöyle okuyacaktır: “Anlaşılan marazi duyarlılığın aranması gereken ilk kesimler bunlar.”

Ancak böyle bir okuma ve genel olarak A. Şenel’in ileri sürdüğü bütün görüşler, bana içerikleri bir yana, metodolojik olarak hatalı geliyor. Şenel’in sunuşunu boydan boya kesen sağıklılık-sağlıksızlık “saplantısı” ve giderek veri toplum düze-

nini savunmaya kadar varan eğilimi bu metodolojik hatanın kaçınılmaz bir sonucu.

Aşkın din ve ideolojiye benzetilmesi, analogik bir mantık

“Karşı cinse, bazen de aynı cinse tutkulaşmış sevginin niteliği hakkında, öteki sevgilerle bağlantı kurduğumda, dine ve ideolojiye benzetiyorum. Dini ve ideolojiyi birleştiren de tapınma, Allah’a tapınma gibi sevgiliye tapınma, sürekli onu düşünme...” diyerek aşkı anlatmaya, daha doğrusu aşk üzerine yaklaşımını açıklamaya giriyor Şenel. Fakat belli ki, din ve ideoloji gibi kavramları kullanırken genel geçer olarak

kullanıyor ya da daha doğru bir ifadeyle, din ve ideoloji gibi kavramları tarihten kaçırarak, belirli özler üzerinden tanımlayıp aşkı da bu tanımların gerektirdiği özelliklerle ilişkilendiriyor. Örneğin, din ve ideolojinin belirli bir genel geçer çerçeve içinde köleleştirici rolüne dikkat çekip buradan da kolayca, aşkın da bir tür köleleştirici rol üstlendiğini söyleyiveriyor. Ama, eğer bu genel geçerliliğin biraz dışına çıkarsak, aynı analogik mantık gereği, aşkın özgürleştirici olduğunu da söylemek pekâlâ mümkündür. Nasıl ki dinin ya da ideolojinin belirli koşullar altında, eğer özsel bir ideoloji ya da özsel, tarih üstü bir din tanımlanması yapmıyor-

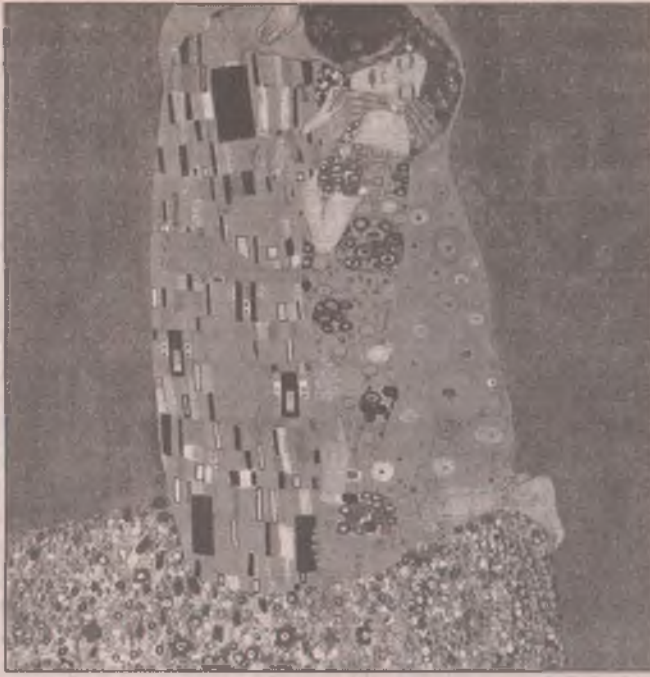

Kadın ve Erkek Nü, İbrahim Çallı (1882-1960).

sak, özgürleştirici bir rolü varsa, aşkın da aynı ölçüde özgürleştirici bir rolü olacağının farklı bir ifadesinden başka bir şey olmayacaktır bu analogik ifade. Eğer özgürlüğe de aynı biçimde ötsel olarak yaklaşmayacaksak, özgürlüğün belirli bir duruş noktasından zorunluluk ve hatta giderek kölelik olduğunu söylemek de mümkün. Dolayısıyla, genel geçer bir çerçeveye yetinip aşkın tıpkı din ya da ideolojiler gibi köleleştiriciliğinden söz etmek, onu anlamak için bize çok fazla yardım etmeyecektir. Çok somut bir örnek vermek gerekirse, “aşkından deli divane olmak”, “aşkın gözü kör olur”, “iki aşık bir olunca samanlık seyran olur” gibi deyim ve atasözlerimiz acaba bir köleliği mi yoksa bir özgürlüğü mü anlatıyor? Köleliği anlatıyor çünkü aşğın dünyasının maşukuyla sınırlı olduğunu söylüyor tüm bu ifadeler. Ama aynı zamanda özgürlüğü anlatıyor; çünkü aşğın aşk dolayımıyla tüm dünyadan geçtiğini, dünyanın zorunluluklarının artık onu bağlamadığını yani dünyaya karşı özgürleştiğini anlatıyor. O halde bu tip analogik bir yaklaşımı baştan terk etmekte yarar var gibi geliyor.

A. Şenel'in mitosları

Alâeddin Şenel'in sunuşu hemen devamında bir kırılma yaşayarak mitolojiye sığıyor, ama burada da benzer bir mantık işliyor. Mitolojinin birden fazla işlev üstlendiği (ideolojik, pedagojik gibi işlevler) şöyle bir belirtildikten sonra, nedense daha çok belirli bir yöne doğru yorumlamaya çalışıyor Şenel, örnek olarak ele aldığı mitosları. Ama belli ki burada da ötsel bir mitoloji anlayışı kendini gösteriyor. Mitolojinin ya da daha doğru bir ifadeyle mitosların anlamlandırılıp yorumlanması dikey bir kesit üzerinden, dikey ve katmanları birbirinden ayırarak yapmak yerinc, bütün tarihi kesen yatay bir çizgi üzerinden yapıyor. Böylece A. Şenel için bir mitos beş yüz, bin yıl önce nasıl anlamlandırılmış-

'Öpücük' (1907-1908), Gustav Klimt.

sa, bugün de kolayca aynı biçimde anlamlandırılmaya açık, hazır hale gelmiş oluyor. Oysa Pandora mitosunun Antik dünyaya söylediğiyle bize söylediği, bir ve aynı şey olmaz. Aynı mitos aynı dönemlerde aynı işlevi, örneğin benzer ya da aynı ideolojik işlevi üstlenmez. Başka başka bağlamlara oturur. Kaldı ki bu bir yana burada, tıpkı dinin gündeme getirilişinde olduğu gibi, mitoloji ile ideoloji arasındaki farklılıkları göz ardı ediyor Şenel. Pandora mitosunu her ne kadar genel geçer bir ifadeyle mitos olarak adlandırılıyorsa da, pekâlâ mitos değil bir ideoloji olarak da ele alınabilir. Yani, burada ben mitosların ideolojik işlevlerinden çok ya da ideolojik işlev üstlenmelerinden çok, bir ideolojiye dönüşmelerinden söz etmenin daha anlamlı ve işlevsel olduğu kanısındayım. Kabaca burada Eliade'nin mitin hep bir başlangıç öyküsü anlattığı yolundaki kabulünden ve Barthes'in mitosların doğal kodları kültürel kodlara çevirdiği yolundaki yaklaşımından hareket ediyorum. Bu yaklaşım gereği, bir mitos kültürel kodları, kadın-erkek eşitsizliği gibi, doğal kodlara dönüştürmeye başlamışsa, bu artık bir ideolojiye dönüştüğünü göstermektedir. Bu karmaşık tartışma ortamının olanaklılığı bile, Şenel'in aşka karşı kullandığı mitolojik örneklerin sorunlu bir alanda yer aldığını göstermeye

yetmektedir.

Alâeddin Şenel'in mitosları okuma biçimi de fazlasıyla ötsel görünüyor. Örneğin Pandora mitosunu anlamlandırırken, kutunun açılmasıyla geride kalan tek iyi şeyin umut olduğunu belirtiyor ve ekliyor: “Bu da işte sevginin umut olduğunu anlatan bir mitos.” Baştan sevgi ile aşk arasında nasıl olduğunu bilmediğimiz bir ayrımı veri sayıp, arkasından umudu sevgiyle ilişkilendiriyor. Peki neden bu mitosun söylediği geriye kalan umut tam da aşkı anlatıyor olmasın ki? Sorunun yanıtını, en azından verdiği mitolojik örnek bağlamında, Şenel'in sunuşundan çıkarma şansına ne yazık ki sahip değiliz.

Sevgi-aşk ayrımının ölçüsü nerede?

Şenel, sunuşu boyunca, sevgiyle aşkı birbirinden ayırıyor. Ölçü nedir, bilmiyoruz. Dolayısıyla bu ayrım tümüyle ötsel tanımlara dayanıyor. Sevgiyi “öznenin çevreyle (...) kurmuş olduğu ve olumlu bir psikoloji yaratan, olumlu pratikler sağlayan ilişki biçimi” olarak tanımlarken, aşkı “çoğunlukla karşı cinsten birine duyulan şiddetli yani tutkulu düşsel ve gerçek olumsuz duygu ve ilişki” olarak ele alıyor. Ama burada kullanılan hemen her terim sorgulanmaya muhtaç. En başta, aşkın niçin “çoğunlukla” karşı cinse yöneldiğinin veri sayıldığını, neden sevgide olduğu gibi örneğin bir bilgi aşkıdan söz edilmediğini anlanıyoruz. Neden tutkulu olan sevginin tutku ölçüsü olarak, niceliksel bir değer “şiddet”in seçildiğini de anlayamıyoruz. Devamla, neden tutkulu olanın düşsel olmak zorunda olduğunu ve tersine gerçek olanın olumsuz olmak zorunda olduğunu da bilmiyoruz. Ve elbette “düşsel” ve “gerçek” terimlerinin neye karşılık geldiği de oldukça sorunlu. Şöyle ki bilgisayarlar yoluyla birbirimizle kurduğumuz ilişkiler sanal mıdır? “Gerçek” dediğimiz şeyin kendisi değişmiş ve “sanallaşırsa”, ortada en azından

bizim kavrayabilmemiz açısından bir garabet vardır demektir. Sanki o sanallığın dışında ille de bir gerçek aramaya mahkûmuz. Elbette değil; gerçek olan tam da odur. Ama biz onu kabullenmekte güçlük çekiyor ya da kabullenmemekte inat ediyoruzdur; sorun gerçekte bizim sorunumuzdur; gerçekliğin ya da sanallığın sorunu değil. Mecnun'un Leyla'ya aşkı ne kadar düşsel, ne kadar gerçektir? Mecnun'un Leyla'dan geçip Mevla'ya varmasını nasıl anlamlandıracağız? Gerçek aşkın Hak aşkı olduğunu söyleyerek mi? Bu işin kolayına kaçmaktan başka bir şey değildir. Mecnun Leyla'dan geçip Mevla'ya varsa da Leyla gerçektir, en az Mevla kadar; dolayımı ortadan kaldırırsanız gerçek olarak aldığınız şeyi zedelemiş, düşsel kabul ettiğiniz şeyi de olanaksız hale getirmiş olursunuz.

Aşk, duyguların oburlaşması ve israf mı?

Mitolojik örnekler üzerinden sevgiyle aşkı ayıran Şenel, yeni bir kırılmayla, biyolojik alana sığıyor. Fakat burada da özcü bir mantık işletiyor. Bizim biyolojik evrime yaklaşımımızın bizatihi biyolojik olmayacağını, kültürel kodlardan dolayınlanarak biyolojik evrim üzerinde bilgi ve söz sahibi olduğumuzu göz ardı ediyor. Örneğin, erkek ve kadının cinsel farklılaşmaya uğradığından hareketle bir diğer farklılık olarak "erkeğin güçlü, kadının güzel olmasını, sevgi ve tutkulu aşkın köklerini salabilecekləri biyolojik farklılıklar" olarak sunuyor. Fakat hemen sormak gerek; "güçlü" ne demek, "güzel" ne demek ve bunların sevgi ile aşkla bağlantıları nedir ve nasıl kurulabilir? Bu kadar doğrusal bir ilişki kurma cesaretini nasıl bulabiliriz? Güçlülük ya da güzellik, özellikle güzellik tümüyle kültürel bir koddur, biyolojik değil.

Biyolojik evrimden cinsel gereksinimlerin karşılanması sorununu ödünç alan Şenel, buradan toplumsal uyum adına baskı

ve düzenleme mekanizmalarının işletildiğine sığıyor ve hemen bir sonuca ulaşıyor: Bu mekanizmalar sonucunda aşk, psikolojik bir bunalım ortaya çıkarıyor. Sağlıklı olmayan bir sevgi olarak. Çünkü biyolojik olarak giderilmesinin önüne geçilen cinsel gereksinimler, kendisini toplumsal olarak yüceltmeye başlıyor ve bu yüceltme Tanrı aşkına kadar uzanıyor! Diğer bir boyutu ise sevgi tutkuya dönüşerek oburlaşıyor ve sapkın ilişkilere yöneltiyor kişiyi. Yani, "toplumdaki tanımlanmış davranışların dışına taşma eğilimi" ortaya çıkıyor.

Alâeddin Şenel, elbette her toplumsal düzenlemenin, toplumsal davranış kalıplarının, toplumsal tanımların aynı zamanda bir iktidar şebekesi içinde anlamlandırılabilirliğini bilmektedir. Dolayısıyla, şaşırıyorum bu noktada. Tanımlanmış toplumsal kodları alttan alta sağlıklı olarak veri sayan bu yaklaşımı ve buradan hareketle bu kodlardan sapmaları sağlıksızlıkla damgalamaya hazır olmasını anlayamıyorum. Örnekler veriyor; enest gibi, evliye tutulma gibi, öğrencisine, öğretmenine tutulma gibi. Bunları oburlaşan duyguların, yani sağlıksızlığın göstergeleri olarak kullanı-

yor. Oysa tam tersine, toplumsal kodlar bir iktidar şebekesinin parçasıysa, sağlıksız olarak görünenler de birer direnme odağı olarak kabul edilebilir; biyolojik evrimi çıkarıldığı rotaya sokma çabası olarak düşünülebilir. Ama Şenel böyle düşünmüyor. Bir yandan biyolojik evrime yaslanarak bunun toplum tarafından nasıl yoldan çıkarıldığından söz eden Şenel, bir anda toplum düzeninin, standart ilişkilerin savunuculuğuna yükseliyor; aşkı ille de bir sağlıksızlıkla ilişkilendirmek adına. Hele de bir de sevginin oburlaşmasıyla israf arasında ilişki kuruyor ki "fiziksel, düşünsel enerjisini, bilgilerini daha çok o konularda (cinsel konularda) toplamaya başlar; bu israftır" diyor ki ben yine şaşırıyorum. Cinsel konularla, cinsellikle aşk arasında bu kadar kesintisiz bir bağlantıyı kesinlikle anlamlandıramadığım gibi, bu "israfçı" yaklaşımın, kıskanç tanrılara sahip tek tanrılı dinlerin müminleriyle, kıskançlıkta onlarla aşık atabilecek Stalinist sosyalizmin müminlerine yakıştırabiliyorum ancak, ama Şenel'e değil. Fakat Alâeddin Şenel bu noktaya ilerde ısrarla yine vurgu yapmaktan kaçınmıyor.

Şenel'in 'aşk ideolojisi'

Alâeddin Şenel bize büyük uçurumlarla örülmüş bir sunuş yaptı aslında. Tam bu noktada yine büyük bir uçurumu yokmuş sayarak, nedense cinsel tutkuyla aşkı bir sayıveriyor. Biyolojik evrim, cinsel farklılaşma, cinselliğin toplumsal düzenlenmesi, bastırılmış cinsellik sonucunda ortaya çıkan cinsel tutku ve aşk... Bu zincirleme mantık fazlasıyla zorlama görünüyor. Uzmanlık alanım olmadığına göre, (kimin alanıdır bilemem ama) iddia sahibi değilim elbette ama şunu anlamak istiyorum ya da bu mantık içinde anlamlandırmaya çalışıyorum: Örneğin Leyla ile Mecnun hikâyesini bu mantık içinde nereye oturtmalı? Mecnun, cinsel gereksinimleri bastırılmış olduğu için Leyla'yı yüceltti ve büyük aşk böyle doğdu. Peki sonra? Neden

'Öpücük', Picasso, 1969.

Mecnun Leyla'ya kavuşunca aslında aşkın biten bir sevişmede değil de süren bir serüvende olduğunu düşündürüyor bize? Alâeddin Şenel, kusuruma bakmasın ama kendi sözcükleriyle bir "aşk ideolojisine" sahip ve ne yazık ki o ideolojinin sınırları "bir kızı seversin, yatamazsın aşk olur"dan öteye geçmiyor. Dikkat; bir kızı seversin, bir erkeği değil! Fazlasıyla erkek merkezli tınlamıyor mu?

Şenel'in sunuşu burada bir kez daha "kırılıyor" ve aşk ile ideoloji arasındaki bağlantıya dönecekmiş gibi yapıyor, ama aslında dönmüyor ya da yeni bir açılım yapmak üzere dönmüyor en azından. Aşk ile ideolojiyi birbiriyle benzetmeye kararlı gözükten Şenel, Althusser'in ideoloji tanımına başvuruyor; "Öznenin çevre ile kurduğu gerçek ilişki değil, düşsel ilişki". Ama unuttuğu bir şey var; aynı Althusser bu tanımlı yaparken bu "düşsel ilişkinin" gerçek olduğunu bal gibi biliyordu! Bu yüzdendir ki ideolojinin baştan tu kaka edilecek bir şey olamayacağını, en başta Althusser'den çıkartıyoruz! Althusser'in ideoloji tanımıyla, kaynağı belirsiz bir sevgi tanımını karşılaştırıyor Şenel ve burada "gerçek olumlu ilişki" ifadesini kullanıyor ya da aktarıyor bize. Bu kez karşımıza gerçek olmak yanında olumlu olmak ölçütü çıkıyor. Ancak "olumluluk" kategorisinin tümüyle tarihsel, toplumsal bir kategori olduğunu belirtmiyor nedense. Tekrar yukardaki sorunla karşı karşıya geliyoruz. Biyolojik evrime yaslanarak özgürlükçü bir tutum takınacağını düşündüğümüz Şenel, tarihsel-toplumsal kategorilere yaslanarak, gerçekte biyolojik evrimin dayattığı gereklilikleri mahkûm ediyor; toplumsal düzenin savunuculuğuna soyunuyor.

'Aşk eleştirisi'nin böylesi!

Sevginin ardından yeniden aşkın olumsuzluklarını sıralıyor ve en başta gelen şey olarak aşkın "uzatılmış, çözümsüz ve kurumlaşmış bir bunalım" hali olduğunu saptadıktan sonra, nihayet en ağır saldırısını gerçekleştiriyor: "Ve bir delilik halidir." İnanılmaz bir ölçütü var Şenel'in, delilik hali için. "Çünkü bünyesinde kıskançlığı da barındırır. Ve kıskançlık psikolojik ve düşünsel bir rahatsızlıktır." Birçok

faktörün bir türevi olarak ele alınabilecek kıskançlık bir anda delilik göstergesi sayılıyor. Delilik de psikolojik ve düşünsel bir rahatsızlık. Neye göre? Veri standartlara göre. Kimin standartları? Alâeddin Şenel'in. Nedir bu standartlar? Bilmiyoruz. En azından ben bilmiyorum. Bu sunuş içinde bu standartlar yok. Delilik gibi, psikolojik ve düşünsel sağlıksızlık gibi nitelermelerin, biyolojiyle temellendirmeye çalışılsa da kültürle ve tarihle iç içe geçtiğini tümüyle göz ardı ediyor Alâeddin Şenel.

Sona doğru Şenel tam anlamıyla bir Stalinist söz-cükleriyle konuşmaya başlıyor ve aslında sunuşunu burada bitiriyor: "Aşk tutkusu bir gencin yeteneklerini (...) ülke sorunlarına yönelik düşünce ve eylemlerini yok edici bir etkiye sahiptir. Bütün potansiyelin boş yere tüketilmesidir. Kısacası gençleri devrimci duygu ve düşüncelerden alıkoyması bir başka sonucudur." Artık birilerinin dilinde günah keçisi haline getirilen 1980 öncesinde bile ve hemen sonrasındaki dönemde de hiç bu kadar açık seçik ve sert bir "aşk eleştirisi"ne tanık olmadım ben; bu gerçeklerle. Ola ki Sayın Şenel bu cephaneliği bir yerlerden devşiriyordur ama sözünü ettiği aşkın tarihsel bir şey olduğunu yine göz ardı ederek sesleniyor bize. O halde bu sağlıksızlık niçin hoşgörülmemektedir? Bunun için de Marx'tan yardım alıyor ve dinle ilgili analogiye yeniden başvuruyor, bu kez Marx üzerinden: Marx demiyor muydu "din vicdansız bir dünyanın vicdanıdır" diye. İşte aşk da böyle; sevgisiz bir dünyanın sevgisi ama, Şenel biraz yorumlayarak aktarıyor bize. "Aşk (...) sevgi rolü oynar" diyor. Oysa Marx din vicdan rolü oynar demiyordu, vicdanıdır diyordu; "ruhsuz bir dünyanın ruhudur" diyordu, "ruh rolüne çıkar"

'Kucaklama', Maxim Kantor, 1995.

demiyordu. Apaçık ruhudur. Bu yüzdendir ki din bir kurtuluş olanağını imler, bu yüzdendir ki an gelir din devrimci bir olanağın ta kendisidir.

Sayın Şenel sunuşunu liberal toplumun çözüm olmadığı ve daha- sı, burjuva toplum ortadan kalksa da sorunun (aşk hastalıklılık, sağlıksızlıkla ilgili bir sorun ya) biyolojik kökenleri nedeniyle tümüyle ortadan kalkacağı kanısında olmadığı saptamasıyla bitiriyor ama dönüp bu sunuşa baktığımızda aşka ilişkin hiçbir biyolojik kökenle karşılaşmıyoruz. Biyolojik köken üzerine kurulu toplumsal düzenlemeler ve toplumsal kodlarla karşılaşmıyoruz. O halde hangi biyolojik kökenden söz ediyor Sayın Şenel?

Alâeddin Şenel, aslında baştan sona aynı varsayımına hareket ediyor, özellikle metodolojik düzeyde: Her şeye bir öz atfediyor. Özsel tanımlar, özsel kabuller üzerinden hareket ediyor. Biyolojiye yaklaşımı da, dine, ideolojiye ve aşka yaklaşımı da tümüyle özçü. Bu yüzdendir ki Leyla ile Mecnun'da da, Hülya Avşar ile Kaya Çilingiroğlu'nda da, "çıtır kızlarla cıks oğlanlar"ın ilişkilerinde de, Rosenberg'lerde de, Jenny ile Marx'ta da, Nazım Hikmet'le Piraye ya da Münevver ya da Vera'da da, nihayet Cezmi Ersoz'le Ahmet İnam'da da hep aynı özü görmek istiyor ve elbette "arayan bulur, dileyen alır!"

Bu aslında neredeyse tümüyle dinsel bir yaklaşım ya da en çok kendisini dinlerde cisimleştiren olumsuz anlamda metafizik bir yaklaşım. Alâeddin Şenel bir anlamda aşkın ideolojisinden söz ederken gerçekte kendisi bir tür aşk metafiziği kurgulamaya çalışıyor. Bense düz anlamda ve birincil düzeyde aşkın felsefesinin olanaksız olduğunu ve giderek anlamsız olduğunu düşünüyorum. Böyle bir felsefi çabanın neredeyse zorunlu olarak metafiziğe mahkûm olduğunu kabul ediyorum. Bu yanılla, ilk elde aşkın felsefesinden çok, yapılabilir ve yapılması gerekenin aşkın tarihi olduğunu varsayıyorum. Felsefe, ancak bu tarihin önüne çözebileceği sorunlar koyan bir üst-dil olarak anlamlıdır. Aşkın özü üzerine düşünen bir felsefeyi beyhude olarak kabul ediyorum. Felsefe ancak aşkın kendisi üzerine değil, tarihi üzerine düşünebilir. Bu açıdan Alâeddin Şenel’le tümüyle farklı noktalardayız ve bu farklılık şu anda benim, tam bu noktada susmamı da gerektiriyor. Susuyorum, çünkü ne kadar aşk varsa, o kadar farklı deneyim ve o kadar farklı tarih vardır demeyeceğim; ne kadar tarihçi varsa, o kadar tarih vardır gibi. Susuyorum çünkü henüz sahip olduğumuz felsefelerin aşkın tarihini yapabilmek ya da üstüne konuşabilmek için gerekli ve yeterli bir dili; gerekli sözcükleri, terimleri, kavramları, anahtar cümleleri ve en önemlisi bağlaçları bize sunmadığını, sunmadığını çünkü tarihin felsefeye bunu yapabilmesi için gerekli malzemeyi vermediğini, vermediğini değil, düşünüyorum. Bir yılanın kuyruğunu ısırması gibi oldu sanırım.

Kim bilir belki de aşk, kafasını kaldırmış bir yılanın çatallanmış dilinin güneşte parıldadığı anda, onunla göz göze gelmenin bir anlatısından ibarettir; epeyce kısa bir anlatıdan; Borges’in kütüphanesi kadar yoksul. Şimdi yeniden sormalı mı Alâeddin Şenel hangi aşktan söz ediyor diye: “Bir kimse aşık olmaz. İlla ki maşuku cemalinden tanıyıp bildiğine olur. Müşahade edemez, illa ki marufu kemalinden eder.” Bundan mı, yoksa şundan mı: “Eflatun’da aşağıdan yukarıya, mağaranın duvarından güneşin hakikatine bir yükseliş, bir kavsi uruç bulunur. Muhabbeti zati bir güneştir ki hakayiki eşyayı ısrak edip nur paş olmuştur. Eczayı cihan o nur ile dolup vücuda gelmiştir.”

BİR TUTKUYU YAZIYA DÖKTÜK...

Yolculuğumuz sürüyor...

MÜZİK KİTAPLIĞI

Tarkan Yıldız Olgusu

N. AYSUN YÜKSEL

MÜZİK KİTAPLIĞI YAYINLANANLAR

popüler müzik ve iletişim
JAMES LULL

pop kültür oluyor
CRAIG MCGREGOR

Jethro Tull
ORHAN KAHYAOĞLU

Ütopyanın sesleri
HALİL TURHANLI

kurt cobain
DAVE THOMPSON

tanrılar yeni yaratıklar
JIM MORRISON

MÜZİK KİTAPLIĞI BU AY

cazın tarihi
MARSHALL W. STEARNS

popüler müzik teorileri
KEITH NEGUS

TEL: 0216 330 83 16 - 330 83 99 FAKS: 0216 418 26 01

Çivi yazıları

Sizin Yerinizde

BUDA OLSAYDI NE YAPARDI?

Görülük Yaşam Sorunlarına 101 Yarat

Franz Metcalf
Türkçe: Nuri Yener

- Buda blrısı ondan nefret ettiğı zaman ne yapardı?
- Buda hastalandığı zaman ne yapardı?
- Buda diyet konusunda ne yapardı?
- Buda bir krizle karşı karşıya kaldığında ne yapardı?
- Buda hayalkırıklığına uğradığı zaman ne yapardı?
- Buda eleştirildiğı zaman ne yapardı?
- Buda sıkıldığı zaman ne yapardı?
- Buda başaramamaktan korkunca ne yapardı?
- Buda modern yaşamın zihni dağıtan yönleri hakkında ne yapardı?
- Buda aptallara kızmak konusunda ne yapardı?
- Buda sevdiği biri ölünce ne yapardı?
- Buda çocuğı yaramazlık ederse ne yapardı?
- Buda kredi kartları çoğaldıkça ne yapardı?
- Buda sağlık, güzellik, mutluluk, statü, saadet kazanmak için ne yapardı?

Bu kitap 2500 yıllık geçmişe sahip bir öğretinin temel ilkesinden, yaşama, insana, doğaya bakış açısından yola çıkarak gündelik yaşamda sık sık karşılaştığımız sorunlarla, acılarla, kaygılarla nasıl başa çıkabileceğimiz konusunda bir anlayış geliştirmek, yol göstericilik, rehberlik etmek için hazırlanmıştır.

Ola ki siz de bu bilgelikte işinize yarayan bir bilgi, bir anlayış, bir tutum bulabilirsiniz.

OSHO

Bhagwan Shree Rajneesh

Ayaksız Yürümek Kanatsız Uçmak

Derleyen:
Swami Satish Sahayashri
Türkçe: Nuri Yener

An be an yaşayarak, hazırlanarak, milim milim ilerlemelisiniz. Ve bilinmeyenin güzelliğiyle gittikçe daha çok aşına oldukça içinizde yeni bir nitelik yaratmaya başlarsınız. O oradadır, sadece hiçbir zaman kullanılmamıştır. Ölüm gelmeden önce, bilinenden bilinmeyene doğru ilerlemeyi sürdürün. Yeninin eskiden daha iyi olduğunu her zaman hatırlayın.

Yaşam küçük şeylerden oluşur ve bütün bu küçük şeyleri farkındalığınız, uyanıklığınız, dikkatiniz aracılığıyla güzel bir edim haline dönüştürmelisiniz. O zaman olağan şeyler olağanüstü olacaktır.

Bhagwan Shree Rajneesh

OSHO

Zen Yolu/Tasavvuf Yolu

Kendi Özüni Görmek/ Cönül Cözünü Açmak

OSHO

Bhagwan Shree Rajneesh

Derleyen ve Çeviren
Sertaç Kartal

OKYANUS YAYINCILIK

Ankara Cad. Konak Han. 34410 Cağaloğlu-İstanbul Tel+Fax: (0212) 513 42 59

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

TÜBA, kültür sektörü projesini hayata geçiriyor

TÜBA - TÜKSEK Projesi' nin belkemiği, ülkemizin maddi kültür varlıklarının envanterini çıkarmak. Sonraki aşamada bu verilerle, her bölge için ayrı ayrı bir zenginlik modeli geliştirilecek. Yani aslında TÜKSEK, bir kalkınma projesi.

Nalân Mahsereci

Türkiye, uygarlıklar beşiği. Salıncaklarında, hamaklarında, beşiklerinde uyuyup büyümüş; gün ışığına çıkmamış olanlar bir yana, kimileri hâlâ bağrında saklı, keşfedilmeyi bekleyen nice uygarlık... Yurdumuz, bu sayısız uygarlığın senteziyle yoğrulmuş, son derece zengin bir kültür ülkesi. Ahmed Arif'in şiirle dediği gibi, "Havva Ana'nın dükkü çocuk sayıldığı" zamanlara uzanıyor kökleri. Yüklü kültürel mirasını, yaklaşık 400 bin yıl öncesinden (Paleolitik Çağ'dan) günümüze süzülüp gelenler oluşturuyor. "Zenginlik" sözcüğünün niceliğini anlatmada yoksul kaldığı doğa ve kültür varlıkları birikimiyle, dünya coğrafyasında ayrıcalıklı bir konumu var. Dünya kültür mirasının çok önemli bir parçası. Konunun bir başka boyutu da, Türkiye halkının kültü-

rel kimliğinin, bu uzun süreli birikimle gerçekleşen "kültürel biresime" yansıyor olması.

Şairin yukarıdaki dizeye devamla "Anadoluyum ben/ Tanıyor musun?" diye sorma gereği duyduğu gibi, ne yazık ki ülkemiz kendini bir kültür ülkesi olarak tanımakta ve tanıtmakta eksik kaldı. Kültürel ve doğal varlık mirasına yeterince sahip çıkamadı; bu zenginliği yeterince değerlendiremedi, ekonomik değere dönüştüremedi bugüne dek. Ama şimdi, umutlu bir projeden söz etmenin zamanı...

TÜKSEK Projesi'nin örgütlenmesi

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), kültür varlıklarının, ülkenin sosyal ve ekonomik yaşamına katkıda bulunabilmesi için, Başkanı Prof. Dr. Engin Bernek'in önerisiy-

le bir girişim başlattı. Türkiye'de Kültür Sektörü (TÜKSEK) Projesi adını alan projenin, 21 Kasım 2000'den bu yana hazırlık ve altyapı çalışmaları yürütülüyor. Projenin ana hedefi, ülkemizdeki kültürel mirasın, kültür sektörü olarak değerlendirilmesini sağlayacak altyapının hazırlanması.

Projenin şekillenmesinde İÜ'den Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, geliştirilmesinde Kültür Bakanlığı'ndan Dr. Alpay Pasinli, Vakıflar Genel Müdürü Dr. Nurettin Yardımcı, İTÜ profesörlerinden Günkut ve Nur Akın, Afife Batur, Ayla Ödekan, Mete Tapan, ODTÜ TAÇDAM Müdürü Prof. Dr. Numan Tuna, Tarih Vakfı Genel Sekreteri Orhan Silier ve *Arkeoloji ve Sanat* dergisi Yayın Yönetmeni Neziha Başgelen'in önemli katkıları oldu.

TÜBA projesi yürütmek için, 3 Mayıs 2001 tarihinde Kültür Bakanlığı'yla bir protokol imzalamış. Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın, "tarihsel ve kültürel mirasın korunması ve yaşatılması konusu ulusal bir görevdir" biçimindeki yaklaşımı, projenin hedefine ulaşması açısından son derece anlamlı.

Proje, yönetsel açıdan TÜBA Arkeoloji Komitesi'nin çalışma alanı kapsamında yürütülüyor. TÜBA Arkeoloji Komitesi Yürütücüsü Prof. Dr. Ufuk Esin'in koordi-

TÜKSEK komisyon toplantılarında çekilmiş bir fotoğraf: Soldan sağa, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Dr. Sabahattin Türkoğlu, Prof. Dr. Afife Batur, Dr. Nurettin Yardımcı, Prof. Dr. Engin Bernek, Neziha Başgelen, Prof. Dr. Mete Tapan, Prof. Dr. Ufuk Esin, Oktay Ekinci, Prof. Dr. Ayla Ödekan, Dr. Orhan Silier, Yrd. Doç. Dr. Aslı Özdoğan, Doç. Dr. Mihran Özbaşaran, Prof. Dr. Numan Tuna.

natörlüğünde, Kültür Bakanlığı ve diğer kamu/özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde çalışmaları yönlendirmek ve ilke kararlarına bağlı uygulamaların yapılmasını sağlamak üzere, TÜBA bünyesinde 15 kişilik bir Eşgüdüm Kurulu, Danışmanlar Grubu ve Sekreteryası oluşturulmuş. Eşgüdüm Kurulu'nda, Kültür Bakanlığı'nı temsilen Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürü, Halk Kültürü Genel Müdürü yer alıyor. Eşgüdüm Kurulu'nun diğer üyeleri, Vakıflar Genel Müdürü ve çeşitli üniversitelerden bilim insanları ve sivil toplum kuruluşlarından birkaç uzman temsilci, Danışman Grubu da bilim insanları ve uzmanlardan oluşuyor.

Yapılan toplantılar da kültür sektörü için gerekli olan çalışma alanları, a) Kültür envanterinin çıkarılması, b) Eğitim sisteminin günün gerçeklerini karşılayacak şekilde geliştirilmesi, c) Çağdaş müzecilik, d) Mimari restorasyon ve düzenlemeler, e) Mevzuat ve kurumların yeniden yapılanması ve çağdaşlaştırılması, f) Kültür turizminin desteklenmesi, g) Kültür sanayii olarak belirlenmiş.

Proje üzerine söylediğimiz, TÜBA-TÜKSEK Proje Koordinatörü Prof. Dr. Ufuk Esin, "Kültür sektörü projesinin başlangıç noktası kültür varlıklarımızı bilmek, öğrenmek ve belgelemek. Ondan sonra en önemli nokta, bu elimizdeki verilerle her bölgeye ne şekilde bir zenginlik getirebiliriz bunun belirlenmesi. Yani ülkenin kültürel mirasına dayalı, her bölgenin koşullarına göre yeni ekonomik üretim modelleri geliştirmek" diyor. "Yani bu aslında bir refah projesi".

Projenin belkemiği: Türkiye'nin kültür envanterini çıkarmak

Kültür sektörü, ülkemiz toprakları üzerinde-altında ve suları altında bulunan, geçmiş dönemlerden beri süregelen birikimi içeren her türlü maddi kalıntının, bunlara zarar vermeden

toplumun yararlanabileceği bir ekonomik değere dönüştürülmesi olarak tanımlanıyor. Kültür mirasının "değere dönüştürülmesi", ekonomik katkı kadar, ülke ve yörelerin kimliğinin zenginleştirilmesini, ülkenin dünya kültür mirasına yaptığı katkının belirlenmesini, geçmişe ait birikimin gelecek kuşaklara aktarılmasını ve toplumsal sermaye kavramını içeriyor. Bunun için öncelikle yapılması gereken, ülkemizin nelere sahip olduğunu çıkarmak; neyimiz var, neyimiz yok saptamak. Yani bir kültür envanteri

Doğu Terası Tanrı Tahtları, Nemrut. Türkiye'nin, zengin doğa ve kültür varlıkları birikimiyle, dünya coğrafyasında ayrıcalıklı bir konumu var.

oluşturmak.

Kültür envanteri, belirli bir bölge içinde hiçbir seçici ayıklama, önemli-önemsiz ayrımı olmaksızın, her döneme, her kültüre ait her türlü kalıntı, bilgi ya da izin belgelenerek, kullanılabilir bir veri tabanına dönüştürülmesi demek.

Dünyada kültür envanterinin ilk örnekleri 16. yüzyılın ortalarına kadar gidiyor. Ancak kültür envanteri kavramının, üzerinde tartışılarak açıklık kazanması, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme ait. O döneme kadar ülkelerin kendi anlayışına göre yaptığı envanter çalışmaları, özellikle 1960'dan sonra uluslararası toplantılarda tartışılarak geliştirilen düşünce ve yöntemler doğrultusunda, belirli ölçütlere bağlanmış. Kültür envanteri çalışmalarını başarıyla yürüten ülkeler arasında Almanya, İngiltere, Macaristan, Danimarka, İtalya ve Portekiz sayılıyor. Bunlardan sadece, 30 yıldan fazla bir süre bu işle uğraşan Macaristan, kültür envanterinin yüzde 98'ini tamamlamış durumda.

Ülkemizde kültür envanteri çıkar-

ılmasıyla ilgili bazı çabalar olmuşsa da, disipline edilmemiş ve kurumsallaşamamış. Birbirinden bağımsız kurum ve kişilerin çabaları ile toplanan bilgi, kullanılabilir bir bütün oluştur-maktan uzak ve dağınık durumda.

Türkiye'nin kimi özgünlükleri, onu başarılı kültür envanteri modeli geliştirmiş ülkelerden ayırıyor. Bir kere, Türkiye'de arkeolojik alanların kapladığı alan çok büyük. Üstelik sayı ve yoğunlukları da çok fazla. Ve bu arkeolojik alanların temsil ettiği kültürel çeşitlilik de çok sayıda. Aynı şe-

kilde, mimari miras da yaygın, çeşitli; fakat yapı tekniği ve malzemesi bakımından korunması çok sorunlu. Ülkemiz etnografik açıdan da çok büyük bir zenginliğe sahip. Ayrıca ülkemizdeki yerleşmelerin çoğu, binlerce yılın tarihi birikimine sahip tarihi kentler. Bütün bunlar, envanter çalışmalarında zorluk olarak karşılaşı-lacak kimi noktalar.

TÜKSEK Projesi'nde ülkemiz kültür envanterinin çıkarılma-sı için gereken çalışma

alanları, doğal çevreyi de içerecek biçimde "arkeolojik belgeleme", "kentsel arkeolojik belgeleme", "kentsel belgeleme", "köy/kırsal belgeleme", "etnografik belgeleme" ve "tarih ve sözlü tarihle belgeleme" olarak belirlenmiş. Ufuk Esin'in belirttiğine göre, TÜBİTAK MAM'da (Mamara Araştırma Merkezi) yapılan Türkiye flora ve faunasını belgelemeye dönük projeye, zaman içinde birleşmek hedefleniyor. Aynı biçimde, Jeoloji Mühendisleri Birliği'nin planladığı, Türkiye'nin madenlerini, çeşitli jeolojik yapılarını, kayaçlarını, fosillerini vs. belgelemeye dönük jeolojik envanter projesini kültür envanteri içine katmak da hedeflenenler arasında. Folklorik unsurlar, örneğin masallar, tekerlemeler gimmeyecek mi kültür envanteri çalışmasına sorumlusu, Esin yanıtıyor: "Maddi varlıkları belgelemek olarak sınırlandırdık, söyledikleriniz çok yapıldı zaten." Ya töreler, adetler? "Etnografyada adetler girecek ama, maddi kalıntı olarak, elle tutulur şeyler olarak girecek. Örneğin kaplarnız, halınız, aletleriniz, araçlarınız önemli." Bütün envanter bilgileri TÜBA

bünyesinde, bir veri tabanı ve bilgi bankasında toplanacak. Bu bilgilerin yayımlanmasını da yine TÜBA üstlenmiş durumda.

Eğitim, müzecilik, restorasyon, mevzuat

Proje kapsamında, envanter dışındaki alanlarda yapılacaklara da kısaca değinelim. Kuşkusuz kültür mirasının korunması konusundaki temel çözüm, eğitimden geçiyor. Bu nedenle projede, eğitim sisteminin günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde geliştirilmesi diye bir alan belirlenmiş. Ancak bunu sağlamak, ilkokul düzeyinden başlayarak eğitim düzeyine yükseltmek gibi uzun erimli bir çözümü gerektiriyor. Projede bu uzun erimli çözüm saptaması yanında, kısa erimde yapılabilecek değişiklik öncelikleri de var. Örneğin, yaygın eğitime ağırlık verilmesi, müzelerin bölgelerindeki okullarla daha yakın bir ilişki kurup, etkinlikler, atölye çalışmaları yapmaya yönelmesi; arkeolojik kazılara ilkokul düzeyinden başlayarak her düzeyde öğrenci ve gönüllünün katılımının sağlanması; kamu yöneticilerinin eğitime önem verilmesi ve kültür sektörü işletmeciliği yapabilecek nitelikli personel yetiştirilmesi gibi.

Müzeler, kültür varlıklarının içerdiği bilgi birikiminin topluma aktarılmasında etkin olması gereken kurumlar. Müzeler yalnızca eserlerin korunup sergilendiği mekânlar olmakla yetinmeyip, toplumu eğiterek bilgilendirme, kimlik bilinci oluşturma, kültür sektörüne "düzeyi olan" bir çekicilik ögesi geliştirerek katkıda bulunma görevini de üstlenmeli; adeta birer kültür fabrikası olmalı. Projede bunların sağlanması için, müzeciliğin ayrı bir uzmanlık alanı olarak görülmesi ve eğitiminin de böyle ele alınması, müze mimarisi kavramının geliştirilmesi, açık hava müzeleri, sanal müzeler gibi çağdaş müzecilik yaklaşımlarından yararlanarak, çekiciliklerinin artırılması gibi öneriler var.

Ülkemizde tarihi yapılar kadar,

ören yerlerinde sürdürülen yanlış restorasyon çalışmalarında, yapılar genellikle "eski" olma niteliğini yitirir. Restorasyonlarla birlikte yapılması gereken belgelenmelere özen gösterilmez; sonuçta kültür mirasımız açısından geri dönülemez tahribatlar oluşur. Bunun yanı sıra, sahiplerinin elindeki sivil mimari örnekleri de, parasal sıkıntılar ve bürokratik işlemlerin güçlükleriyle onarılmaz duruma düşer, çoğu da yıkılır. TÜKSEK Projesi'nin, kentlerimizin kimliğini yitirmesine yol açan bu olumsuz durumlar için de kısa erimli birkaç önerisi var. Örneğin yalnızca restorasyonlarda kullanılmak ve kendi evini onarmak isteyenlere tahsis edilmek üzere, Kültür Bakanlığı-Orman Bakanlığı iş-

İzmir Arkeoloji Müzesi. Müzeler yalnızca eserlerin sergilendiği değil, toplumu bilgilendiren, kültür sektörüne 'düzeyi olan' bir çekicilik ögesi geliştirerek katkıda bulunan mekânlar olmalı.

birliğiyle, ucuz ve nitelikli ahşap elde edilebilecek bir "restorasyon ormanı" kurulması; geleneksel yöntemler ile çalışacak usta yetiştirilmesi gibi.

TÜKSEK Projesi içinde düşünülen bir diğer çalışma alanı da, mevzuat ve kurumların yeniden yapılanması ve çağdaşlaştırılması. Projede, kültür varlıkları ile ilgili yasa ve yönetmeliklerin, 2. Dünya Savaşı öncesi anlayışını yansıttığı, daha çok hırsızlık, kaçakçılık ve casusluğa önlemeyi esas aldığı belirtiliyor. Ancak bilimsel araştırmaların sayı, çeşit ve niteliği değişmiş; kültür varlıklarının ortaya çıkartılması, bulunması kadar, yorumu, incelenmesi ve değerlendirilmesi için yeni teknolojiler gelişmiş; arkeoloji alanı dışındaki değişik dallardan uzmanların katılımını, laboratuvar çalışmasını gerektiren çok yönlü bir çalışma sistemi oluşmuştur deniyor.

Bu nedenlerle, arkeolojide gelişerek değişen kavramların yasal ve yönetmeliklerimiz ile çelişir duruma geldiği belirtiliyor.

Kültür turizmi ve kültür sanayii oluşturmak

Kültür turizminin desteklenmesine gelince, ülkemizin her yerinin tematik kültür turizmi için elverişli koşulları bulunuyor. Bu koşullar değerlendirildiğinde, turizm kıyı bölgelerine yığılmaktan kurtulabilir ve ülke geneline yayılabilir. TÜKSEK Projesi'nde, kültür turizmi için özellikle sempozyum turizmini özendirici önlem ve altyapının kurulması gerekliliği belirtiliyor.

Projenin Ufuk Esin'in de belirttiği gibi son ve en önemli noktası, envanter çalışmasıyla ortaya çıkan verilerle, her bölge için ayrı ayrı zenginlik modellerinin geliştirilmesi. Yani kültür sanayii oluşturmak. Bu modelleri ekonomistler geliştirecek. Bu, yerel el sanatlarının canlandırılmasından, yörelere özgü yemek ve yiyeceklerin sunulması, yerel geleneklerin düzeyli olarak sergilenmesine kadar geniş bir yelpazeyi içeriyor. Bunun bir sanayii haline dönüşmesi, yok olmak üzere olan sanatların da yaşamasına katkı sağlayabilir.

Bu konuda, Ufuk Esin'in haklı olarak vurguladığı bir nokta var. Turizmin canlandığı bazı bölgelerimizde, yerel özelliklerin tümüyle göz ardı edildiği, başka coğrafyaların ürünlerinin pazarlandığı ve bu şekilde bölge kültürünün erozyona uğradığı. "Yozlaşma var biliyorsunuz, çok büyük çapta. Biri geliyor, bir kilimdeki motifi beğeniyor. Sonra bakıyorsunuz o bölgeye hiç uymayan bir motif, orada çıkmış. Halbuki bu olmamalı. Her bölgenin kilim motifinin başka bir anlamı, başka bir geçmişi, başka bir dokunma nedeni var, başka bir duygu saklı içinde. Ama bunu yok ediyorsunuz, ordan alıyorsunuz, burdan alıyorsunuz, yapıyorsunuz. Bu yanlış anlayışlardan, yozlaşmalardan kurtulmak lazım." Bunun için projede, herhangi bir yöreyi, başka bir yerden farklı kılan ayrıcalıklarının doğru olarak tanımlanmasına yönelik bir yön-

lendirmenin, o bölgenin kültürünün ortaya çıkartılmasına ve yaşatılmasına katkıda bulunacağı gibi, o bölge için yeni bir çekicilik ögesi de oluşturacağı ve böylece ayrı bir ekonomik zenginliği de beraberinde getireceği vurgulanıyor.

Pilot bölgeler: Birecik-Suruç ve Denizli-Buldan

TÜKSEK Projesi için on yıllık bir çalışma programı hazırlanmış (Bkz. Tablo). 2001 yılının ilk yarısında kültür envanteri ile ilgili ön hazırlıklar tamamlandı ve Haziran ayından itibaren pilot bölgelerde envanter çalışmaları başladı.

TÜKSEK Projesi ve kültür envanteri belgeleme çalışmaları ile ilgili haberlerin basında yer alması üzerine, bu çalışmaların kendi kent, ilçe ve beldelerinde başlatılması için TÜBA Başkanlığı'na başvurular olmuş. Bunlar da değerlendirilerek, iki pilot bölge seçilmiş. Biri, proje içinde önceden önerilen, Güneydoğu Anadolu'da Şanlıurfa/ Birecik-Suruç Bölgesi, diğeri de İç-Batı Anadolu'da, Buldan Doğal Hayatı Koruma Derneği Başkanı'nın başvurusu üzerine önerilen Denizli-Buldan. Seçimde, daha önce çalışma yapılmamış yerleri seçmek düşüncesi etken olmuş. İki ayrı bölge seçiminin nedeni de karşılaştırma yapmak olanağı sunması.

3 Haziran-30 Ekim 2001 tarihleri arasında yürütülecek Denizli-Buldan çalışmasında, arkeolojik belgeleme, kentsel belgeleme, sözlü tarih ile belgeleme, etnografik belgeleme ve tescil belgeleme programa alınmış. Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü, Buldan Doğal ve Kültürel Hayatı Koruma Derneği ve Denizli Etnografya Müzesi ile işbirliği yapıyor.

Ufuk Esin Buldan'dan şöyle söz ediyor: "Buldan'ın çok ilginç bir kent yapısı var. Çünkü Buldan aslında eski Tripolis'in yeni yerleşmesi, oradan oraya kaymış. Tripolis çok eski bir Roma kenti. Bu bölge çok ilginç, bir tarafta da Hierapolis var, yine Roma kenti. Hierapolis'le Tripolis arasında, yeraltı geçitleri var mesela. Neden burada bu kadar yoğun bir Roma yerleşmesi var? Eski Denizli de, yine bir Roma kenti olan Laodikeia. Burada bir kültür

TABLO: TÜKSEK'in 10 yıllık iş takvimi

TÜKSEK alan listesi

- Türkiye kültür envanterinin çıkarılması/ 2001-2007 (2010)
- Çağdaş müzeciliğe doğru/ 2002-2005 (2010)
- Eğitim/ 2001-2010
- Restorasyon/ 2002-2010
- Mevzuatın irdelenmesi ve çağdaşlaştırılması/ 2002-2005
- Bilgi bankası/ Veri tabanı oluşturma / 2001-2010
- Tanıtım-yayın/ 2002-2010
- Kültür sanayii/Turizm sektörü oluşturma/ 2005-2010

Türkiye kültür envanterinin elde edilmesi

- Pilot bölgelerde tarama çalışması/ 2001-2002 (2003)
- Bölgesel envanterlerin yapılması/ 2001-2010
- Türkiye kültür envanteri/ 2001-2007 (2010)

Türkiye kültür envanteri iş programı

1. Merkezi örgütlenmenin oluşturulması/ 2001
 - 1.1 Merkez örgütünün kurulması/ 2001
 - 1.2 Tanım, ilke ve sistem belirleme/ 2001
 - 1.3 Kaynakça taraması-Bilgi bankası/ 2001
 - 1.4 Merkez örgüte bağlı altyapı ve alet parkı oluşturulması / 2001
 - 1.5 Gerekli nitelikte insan kaynağı yaratacak eğitim programı ve örgütlenmesi/ 2001
 - 1.6 Tanıtım-yayın merkezi kurulması
2. Bölge çalışmalarının örgütlenmesi
 - 2.1 Bölge konaklama merkezlerinin hazırlanması
3. Pilot bölge çalışması/ 2001-2002 (2003)
 - 3.1 Kentsel belgeleme
 - 3.2 Kırsal alan ve köy çalışması
 - 3.3 Arkeolojik belgeleme
 - 3.4 Kentsel arkeoloji belgelemesi
 - 3.5 Etnografik belgeleme
 - 3.6 Sözlü tarih ile belgeleme

var, bu kültür gelişmiş gelişmiş, bugünkü halini almış. Yani her şey yok olmamış. Mesela Germiyanogulları'nın gelişi var. Yıkılmak istenen camiler var. Tek beylik camisi kalmış ortalıkta, onu da yıkacaklar. Yıkma-mahılar." Buldan için önerilecek refah modeli dokumacılık olabilir mi? Esin yanıtlıyor, "Dokumacılık belki ama,

yalnız dokumacılık yok orda. Yan köylerde, Niksar'da terzilik var. Belki bölgesel bir şey düşünülecek, terziyle falan. Bu bölgede tekstil işi MÖ 8. yüzyıla kadar gidiyor. Pamuk yok tabi o zaman, keten var."

Şanlıurfa/Birecik-Suruç çalışması, 1 Ağustos-30 Eylül tarihleri arasında yürütülecek, arkeolojik belgeleme,

kentsel belgeleme ve köy/kırsal belgeleme yapılacak.

Bu iki bölgedeki pilot çalışmalar, deneysel çalışmalar, buradan kazanılan deneyimler, çıkan sonuçlar, bundan sonraki bölgeler için ekiplerin nasıl kurulacağını belirlemesine yarayacak. Söz Ufuk Esin'de. "Gelecek seneden itibaren bütün üniversitelere, bu alanda çalışmak isteyen uzmanlara çağrılar yapılacak. Proje herkes için açık; herkesin katkısı, yardımı isteniyor. Bir eğitim programı yapılacak önümüzdeki sene, birçok genç yetiştirilecek. Sonra alanlara dağılacaklar. Envanter işi geometrik olarak çoğala-

'Her bölgenin kilim motifinin anlamı, geçmişi ve dokunma nedeni farklı; başka bir duygu saklı içinde. Motifleri oradan buradan alıp yapıştırdığınızda, bunu yok ediyorsunuz.'

cak. Denizli'ye belki 20 ekip koyacağız. Yahut yalnız 10 ekip, Denizli'nin kentsel belgemesi için çalışacak aynı anda. Alanlar büyüyecek, Denizli'yi bitirecekler, Aydın'a geçecekler, sonra İzmir'e geçecekler. Yani İç Batı ve Ege Bölgesi yavaş yavaş bitecek. Paralel olarak Güneydoğu Anadolu bitecek. Ekipleri oluşturan çok deneyimli, büyük uzmanlar var. Eğer parasal kaynakla insan kaynağını yeter derecede yaratabilsek, birçok bölgede çalışmalar paralel olarak yürür."

Kültür Envanteri Gönüllüleri Grubu

TÜKSEK Projesi'nde Kültür Envanteri Gönüllüleri Grubu oluşturulması da öngörülmüyor. Bunun amacı, halkta kültür envanteri bilinci uyandırmak, envanter için ön çalışmalar yapmış olmak ve kültür varlıklarının korunmasını halkla bütünleşerek sağlamak, bu zenginliğin doğru algılanmasına yol açmak. Gönüllü Grubu da eğitilecek. Ufuk Esin, gönüllülerin yapabileceklerini şöyle açıyor, "Örneğin Taksim'de oturuyorsunuz. Taksim'in bir bölgesini alın, sizden önce ve sizle beraber ne gibi değişimler olmuş saptayın. Çok önemli. Bize diyebilirsiniz ki, benim görüşüme göre şu rada şu sokak değişti, uzmanlarımızı götürüp belgelemeyi yaptıracağız. Bunların hepsi plan üzerine oturacak, yerleşecek. Ne kaybolmuş, ne değişmiş, bunlar çıkacak. Kimse neyin kaybolduğunu bilmiyor daha. Taksim'de neyin kaybolduğunu biliyor musunuz? Örneğin Taksim'de AKM'nin bulunduğu adada evler vardı, orada çok ünlü aktristler oturdu. Nevin Akkaya'lar, filan. Taksim'in bekçileri onlardı benim gençliğimde."

"Kentsel değişimler de belgelenecek, öyle mi?" diye soruyoruz. Ufuk Esin yanıt veriyor: "Her şey belgelenmeli. Bizim kültürden anladığımız şey o. İstanbul için çok çeşitli haritalar çıkabilir. 19. yüzyıl İstanbul'u, 20. yüzyıl İstanbul'u, 20. yüzyıl 1. yarısı İstanbul'u, 2. yarısı İstanbul'u. 21. yüzyıl, hatta 22. yüzyıl İstanbul'u. Hâlâ değişiyor."

Bolu Göynük'ten bir görüntü. Kültür envanterinde yerleşimlerin tarihi de belgelenecek.

ruz. Bebek Sokağı'nı tanıyamazsınız, ben hep Bebekli'yim. 50 yıl önce bu apartman yoktu örneğin. Hiçbiri yoktu, tamamen değişti. Burada oturanlardan hiçbiri kalmadı, onlara ne oldu? İşte sözlü tarih bunlara girecek. Bütün şehirlerin tarihi çıkacak."

'Benim için vatanseverlik bu proje'

Aslında devletin öntümüzdeki dönem için planlarında öncelikli olarak ele alması gereken bir proje olmalı bu diye düşünüyoruz, hem iş alanları yaratacak olması, hem de bölgelere kalkınma olanakları sunması açısından... Çok büyük bir proje, kapsamı çok geniş. Devlet mutlaka omuz vermeli. Projede de bu talep var zaten. Raporunda, "Kültür envanteri ulusal bir politika olarak görülmelidir. Ülkenin sağlıklı geleceği için 'olmazsa olmaz'

olarak ele alınması, Devlet Planlama Teşkilatı'nın bunu öncelikli projeler kapsamına alması mutlaka gereklidir. Bu nedenle merkezi örgütlenme ve altyapının kurulması devletin öz kaynakları tarafından sağlanmalıdır" deniyor.

Ufuk Esin, "Eğer ülkenizi seviyorsanız, tanımak-bilmek istiyorsanız ve hakkıyla tanıtmak istiyorsanız, bu projenin yapılması lazım. Aslında benim için vatanseverlik bu. Yurdunuzu bilmiyor, tanı-

miyorsanız, neyi seviyorsunuz? Ötekiler hep lafta kalıyor" diyor. Ne diyelim, son derece haklı.

İşin bir başka yönünü de vurguluyor: "Kültür mirasınıza sahip çıkmamız lazım. Mesela hazine arazileri satılıyor. Bilmiyoruz ki, envanteri yapılmamış ki, Türkiye'nin neresi satılıyor? Sonra onu tekrar kamulaştıracaksın. Diyebilirsiniz ki, Kültür Bakanlığı buna izin vermeyebilir, ama Kültür Bakanlığı'nın buna izin vermesine bile vakit kalmadan, o varlık tahrip edilebilir. Gelir alet, bir anda düzler toprağı, bitti gitti. Hiçbir şey bulamazsanız sonra. İşte ormanları nasıl yakıyorlarsa, bu da öyle bir şey."

Son olarak Ufuk Esin'in çağrısına yer verelim; tüm vatanseverlerin içinde bir şeyleri kımıldatacağı bu çağrı: "Burada iki tane kaynağa çok ihtiyaç var, bir tanesi parasal kaynak, diğeri insan. Sponsorların projeye ilgi duymaları çok yerinde olur. Ne kadar kimse katılmak isterse sponsor olarak, proje o kadar çabuk yürür ve o kadar çabuk biter. İnsan kaynağına gelince, insan kaynağı her şeyden önemli. Çünkü genç insanları eğiteceğiz. Bir kere hem kendisi bilgilenen tarihle, kültürle ilgili, hem de ülkesine çok yararlı bir iş yapacak. Gençler bu tür şeyler yapmaktan hoşlanıyor, seve seve girerler ekiplere, çok yararlı iş alanları açılmış olur. Demek ki bizim bu iki kaynağı çok kısa sürede yaratmamız lazım, ülkemiz için."

Arif, Anadolu şiirini noktalar, "Bir umudum sende/ Anlıyor musun?"

Taç kapı, Antalya Evdir Han.

SUTA, tümüyle yerli malı sualtı teknolojisi üretiyor

Boyu 1.92 m. Yan boyu 4.20 m. 3055 kg. 27 lt oksijen, 45 lt hava kapasitesine sahip. Kaptan dahil 3 kişilik. 180 m'ye dalış yapabiliyor. Adı: Curiosus.

Türkiye'nin ilk yerli araştırma ve kurtarma denizaltısı. Curiosus'un yalnız adı yabancı, ama teknik her türlü aksamı yerli malı.

Nazlı Demirel

Boyu 1.92 m. Yan boyu 4.20 m. 3055 kg. 27 lt oksijen, 45 lt hava kapasitesine sahip. Kaptan dahil 3 kişilik. En fazla 180 m'ye dalış yapıyor. Dalış süresi 6 saat. Adı: Curiosus. Türkiye'nin ilk yerli araştırma ve kurtarma denizaltısı. Curiosus'un yalnız adı yabancı, onun da Türkçe anlamı 'meraklı'. Curiosus'un teknik her türlü aksamı yerli malı. Bugüne kadar tam 81 dalış yapmış ve hepsinde başarılı olmuş. Curiosus, Türkiye'de teknoloji üretilmiyor diyenlere, istek ve çabayla nelerin yapılabileceğinin güzel bir göstergesi.

Curiosus'un yaratıcısı SUTA, yani Sualtı Teknolojileri Araştırma Enstitüsü. SUTA 1989'da kurulmuş. 33 kişiden oluşan bu araştırma enstitüsünde, genel çoğunluğu mühendisler, daha sonra elektronikçiler ve endüstriyel dalgıçlar oluşuyor. SUTA'nın kuru-

luş amacı, "memleketimiz deniz ve göllerinde sualtı araştırmaları yapmak, sualtı zenginliklerini incelemek, sualtı teknolojisini geliştirerek, sualtı zenginliklerimizin korunmasını sağlamak". Bu amaç doğrultusunda sualtını araştırabilmek için, bir denizaltı, iki robot, bir sualtı intikal aracı üretilmiş. Aletlerin en önemli özelliği, ol-

dukça gelişmiş olmalarının yanı sıra, tamamen yerli üretimi olmaları. Öyle ki bu durum, kendine yetebildiği alanlarda bile dışarıya bağımlı kılınan ülkemizde, hem de teknoloji gibi hep geri kalmışlığımızın vurgulandığı bir alanda, sadece özveriyle nelerin üstesinden gelinebildiğini gösteriyor. SUTA, kurulduğu günden bu yana, üniversitelerde konferanslar düzenlemiş, üniversitelerarası sualtı teknolojileri bilim konferanslarında bildiriler sunmuş. Kültür Bakanlığı ve MTA ile deniz dibi tarama çalışmaları yürütmüş. Deniz Kuvvetleri ile sıkı bir işbirliği içinde çalışan SUTA, pek çok batık geminin

Türkiye'nin ilk yerli denizaltısı Curiosus.

çıkartılması için çalışmalar yapmış. İsrail ve Fransa gibi ülkelerin, suyu kıt Afrika ülkelerinde uyguladığı denizlerdeki tath su kaynaklarını saptama ve su üstüne çıkarma çalışmalarını Türkiye denizlerinde de uygulamak için başvuran, yine SUTA. Suyun çıkarılması için gerekli aletlerin imalatı yapılmış ve çalışmaya başlanabilmesi için protokollerin aşılması bekleniyor. Enstitünün merkezi Bodrum'da bulunuyor.

SUTA neden kuruldu?

SUTA'nın kurucusu Erkan Ayrıl. 1941'de doğmuş. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra, Viyana'da endüstri eğitimi almış. Batık çıkarma ile ilgili olarak İngiltere'de Clucas Diving'de kurslara gitmiş. Burada sualtı kesme-biçme, kaynak yöntemleri üzerine eğitim görmüş. Ayrıl, daha başka kurslara da katılarak patlayıcı maddeler, gemi parçalama ve gemi kurtarma yöntemleri ile ilgili eğitimler almış. Türkiye'de bir gemi kurtarma ve enkaz kaldırma şirketi kurmuş, bir süre çalışmalar yapmış; fakat daha sonra

SUTA'nın kurucusu Erkan Ayrıl ile İstanbul'da görüştük.

Sualtı robotu Tosun.

şirketi kapatmış. Ayrıca yurtiçinde ve yurtdışında inşaatlar yapan bir şirketi bulunuyor. Bodrum'da yaşayan Ayrıl 1989'da, SUTA'yı kurmaya karar vermiş.

Halen SUTA'nın Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yapan Erkan Ayrıl ile İstanbul'da görüştük. İstanbul'a Karaköy'den parça almak ve sipariş vermek için gelmişti. Önce, SUTA'yı kurarken neyi amaçladığını sorduk. BOTAŞ'ın boru hatlarını yabancılara döşetmesinin sebebini sordu o da. Ya da niye hâlâ bir uçak sanayii, bir silah sanayii olmadığını sordu Türkiye'nin. "Tabii daha bu alanlarda dışa bağımlı olmaktan kurtulamamışken, bir de sualtı ile ilgili hiç çalışma yapılmaması doğal bir durum" diyen Ayrıl, Türkiye'nin teknoloji üretmemek için harcadığı yoğun çabaya işaret ederek "ancak dışarıdan onlarca para döküp almayı biliyoruz" diyor. SUTA'nın kuruluşundaki esas amaç Türkiye'de de teknolojinin üretilebilir olduğunun ispatını yapabilmek. Ondan sonra da hemen hiç çalışma yapılmayan ve dolayısıyla değerlendirilmeyen sualtını araştırmak, zenginliklerimizi ortaya çıkarmak. Bu doğrultuda SUTA'nın yapabileceklerini şöyle özetliyor Ayrıl: "Sualtı film ve fotoğraf çekilmesi, deniz canlılarının hayatının ve çoğalmalarının incelenmesi, deniz kirliliğinin sebeplerinin ve yaygınlaşmasının araştırılması, hidrobiyolojik ve biyolojik etüdler yapılması". Bu maddeleri kısaca açarsak SUTA'nın çalışma sistemine ve kurulduğundan bugüne yaptıklarına da değinmiş oluruz.

Tosun ve Nadir Paşa

1) Sualtı insanlı ve insansız araçlarının geliştirilmesi için araştırma ve imalatların yapılması, 2) Her türlü batığın arama, tespit, tanımlama ve belgelenmesinin yapılması:

SUTA'nın ilk imal ettiği alet bir sualtı robotu. Ekibin Tosun adını verdiği robot, 115 kg ağırlığında ve elektrikle çalışıyor. Bir kablo aracılığıyla üstündeki gemi ile irtibatı sağlanan robot, bu sayede istenildiği şekilde kontrol edilebiliyor. Ön tarafta bulunan kamera deniz dibini tanyor. Bu kamerayla elde edi-

len görüntüler aynı anda gemiden de izleniyor ve kaydediliyor. Gemiye ulaşan bu görüntülere göre, idare eden kişi robotun hareketlerini tayin ediyor; sağa, sola, yukarı veya aşağı hareket etmesini sağlıyor. Tosun'un ön ucunda bulunan kol, rastlanan herhangi bir nesneyi daha iyi görüntüleyebilmek için kullanılıyor. Arka tarafta ise komuta uygun hareket etmeyi sağlayan pervane var. Kameranın hemen üstünde aydınlatma için gerekli olan projektör bulunuyor. Tosun ile hemen hemen aynı özellikleri taşıyan Nadir Paşa adlı sualtı robotu, biraz daha gelişmiş bir alet. Nadir Paşa da 115 kg, arka kısmında bir pervane, önde kamera ve projektör, bir adet kol ve üst tarafta yüzdürme denilen, ağırlığı sıfırlamaya yarayan tüplere sahip. Tosun'a göre daha derli toplu olması biçimsel farkı. İkisi de sualtı taramalarında kullanılıyor. Ayrıca bir de sualtı intikal aracı imal etmiş SUTA. Bu araç daha çok Deniz Kuvvetleri tarafından kullanılıyor. Bir kayığı andıran araç 2 kişilik ve arkada bir pervanesi bulunuyor. Oldukça süratli yol alabiliyor ve bir köpekbalığı biçiminde tasarlanmış.

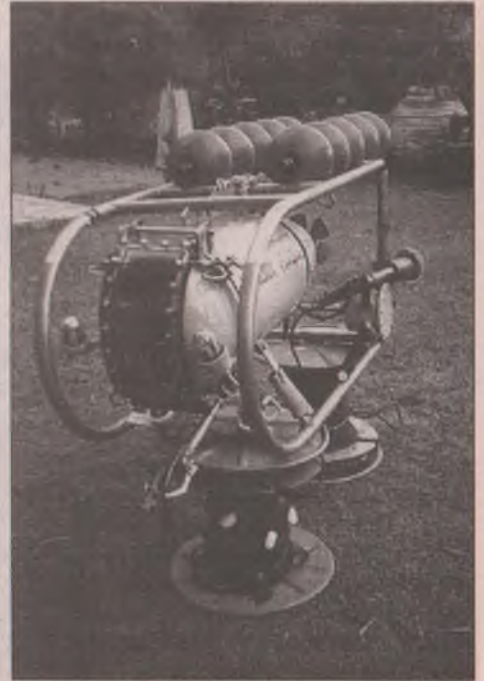
Veri merkezi olarak SUTA

3) Sualtı endüstri projeleri için planlama ve icraatlarda bulunulması, 4) Resmi kuruluş ve üniversiteler ile ilgili bakanlık, daire ve kuruluşlarının sualtı projelerinde müşterek görüşleri değerlendirip, gereğinde ilgililere rapor hazırlanması:

MTA Genel Müdürlüğü'nün talebi üzerine Marmara Denizi'ndeki fay hatlarını gözleyebilecek bir sistemin projelendirilerek, fizibilite ve rantabilite hesapları yapılmış. An-

cak Erkan Ayrıl, bu konuda özellikle gözlem çalışmalarının sismik değil, görsel olduğunu vurguluyor. ALARKO tarafından Türkiye'den Kıbrıs'a çekilecek olan su boru hattının üzerine monte edilecek akustik uyarı sisteminin imalatının fizibilite ve rantabilite hesaplarını yapmış SUTA.

SUTA'nın çalışmaları esas olarak tespit niteliğinde çalışmalar. Yani SUTA, araştırma denizaltısıyla olsun, robotlarıyla olsun; deniz dibini istenilen ölçekte tarayarak kaydediyor ve bu kayıtlardan jeologlar, arkeologlar, deniz biyolojisi ile uğraşanlar ve ilgili diğer pek çok birim, gözlem yapabiliyor. SUTA, bu anlamda bir tespit ve veri merkezi olarak da işlem görüyor. Bunun yanında imal edilen bu aletlerin çalışma prensipleri, teknik donanımı ve kullanımı ile ilgili olarak konferanslar düzenliyor. İstanbul Üniversitesi Sualtı Bölümü SUTER ile bilimsel teknolojik işbirliği anlaşması imzalamış olan SUTA, hem bu üniversitede hem de Marmara Üniversitesi'nde sualtı teknolojisi ile ilgili pek çok konferans vermiş. Ege Üniversitesi'nin Hidrobiyoloji Bölümü'ne sualtını taramaya yarayan bir kapalı devre TV sistemi ürettikten sonra, bunu üniversiteye armağan etmiş. Daha sonra da bu aletlerin kullanımı için üniversitenin öğretim üyelerine kurslar vermiş. Tespit çalışmalarından bir diğeri de Kültür Bakanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda yapılmış olan, Yahkavak ve civarında "pilot görsel" envanter çalış-

Tosun'un biraz daha gelişmiş olan Nadir Paşa.

ması. Bu çalışmanın raporları ve filmleri yine Kültür Bakanlığı'na teslim edilmiş.

Erkan Ayrıl, SUTA'nın Deniz Kuvvetleri'nden manevi olarak büyük destek gördüğünü söylüyor. En çok yakındığı ve kızdığı konu, Türkiye'deki mevcut bürokrasinin, araştırma çalışmalarına koyduğu taş. Yazının başında, SUTA'nın Türkiye denizlerinden kaynak sularının çıkarılabilmesi için gerekli aletleri imal ettiğini, ama çalışmalara başlayabilmek için protokollerin aşılmasını beklediğini belirtmiş. Çünkü, bu çalışmaya başlayabilmek için izin vermesi gereken denizcilik müsteşarlığı, ilgili dosyayı kaybetmiş. Aylarca izin için bekleyen Ayrıl, "hiçbir şey talep etmiyoruz, tek isteğimiz kaynak suyunu çıkarma çalışmalarını yapabilmek, bunun için de sefil oluyoruz. Oysa dünya susuzluğa, çöleşmeye gidiyor, bütün ülkeler denizden kaynak sularını çıkarabilmek için teknoloji üretiyor, biz izin alacağız diye sefil olup bir de dosyamızın kaybolduğunu öğreniyoruz" diyor. SUTA hâlâ bu çalışmalara başlayabilmek için müsteşarlığa verilen yeni dosyanın incelenip, onaylanmasını bekliyor. Bürokrasinin yarattığı şaşılasi engellerin örnekleri bitmiyor.

Bürokrasi, bürokrasi, bürokrasi...

Anayasa'nın 2863. maddesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olarak geçiyor. Kültür ve tabiat varlıklarını araştırmaya ve çıkarmaya kalkan kişiler, Turizm Bakanlığı'ndan izin almak durumundalar. Tabii Ayrıl ile sualtını konuştuğumuz için, bu kültür ve tabiat varlıklarını da sualtında bulunanlar teşkil ediyor. Yine kanuna göre, bu tespit edilmiş alanlara sportif amaçlı dalış yapmak yasak. "Bütün bunlar iyi, güzel" diyor Ayrıl "kültür ve tabiat varlıklarımızı tabii ki koruyalım. Ama bununla bitmiyor iş". Birgün kendilerine bir astsubay, emri getiriyor. Bulundukları bölgede her türlü dalış valilik tarafından yasaklanmış. Neden? Kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu bölge olduğundan. Ancak Ayrıl, önemle şunu belirtiyor: "Kanunda benim dalışımı yasakla-

iki kişilik sualtı intikal aracı.

yan bir hüküm yok ki. Kanun, o bölgelerdeki sportif amaçlı veya kültür ve tabiat varlıklarını araştırma amaçlı dalışları veya delme ve sondalama amaçlı çalışmaları izne bağlı tutuyor. Oysa ne süngerciler izin almak zorundadır, ne de bilimsel çalışma yapan ekipler. Süngercilerin dalış ticaridir, bizimki bilimsel. Neyse efendim, izin istiyoruz, bu sefer izni vermiyorlar. Eee kardeşim var mı böyle bir saçmalık, uçak yaparsan havada denersin, denizaltı yaparsan denizde! Neyse, biz dalışımıza devam ediyoruz. Tabii mahkeme falan ve ben ağır cezadan 5 sene hükümle yargılanıyorum. Ama beraat tabii, kanuna ters bir durum yok ki ortada."

'Teknoloji üretebiliyoruz'

5) İhtiyaç halinde kamu ve özel sektöre ait kurtarma faaliyetlerine yardımcı olunması, 6) Derneğin faaliyeti için gayrimenkul almak, kiralamak, kara ve deniz araçları satın alınması ve

Curiosus'un bir önceki modeli.

satılması. Tüm bu 6 maddede toplanan açıklamalar, SUTA'nın yaptığı, yapmaya devam ettiği ve yapacağı çalışmaları içeriyor.

Erkan Ayrıl'a son olarak, yeni projelerle ilgili soru yöneltiliyor. Şimdilik, Türkiye'yi sarsan ekonomik krizin herkesi olduğu kadar onları da etkilediğini ve biraz işlerin açılmasını beklediklerini belirtiyor. SUTA'nın tüm bu çalışmalarda tek mali kaynağı Erkan Ayrıl. Ayrıl'ın inşaat şirketinin tüm geliri SUTA'ya akıyor. Bir de Deniz Kuvvetleri'nin manevi desteği var tabii. Ayrıl, "zaten onlarla aramızda ayrı gayrı yok, her şeyi ortak kullanıyoruz. Herhangi bir durumda gelip denizaltıyı veya sualtı intikal aracını alıp kullanabiliyorlar."

SUTA'nın son imal ettiği robot, Amiral Güven Erkaya. Henüz ufak tefek eksikleri olan Amiral Güven Erkaya, diğer robotların üstünde bir teknolojiye sahip. Ağırlığı 35 kg, diğerlerine göre daha küçük ve özellikle batık gemilerde dar alanlara rahatça ulaşarak, daha fazla bilgi edinilmesini sağlıyor. "Amiral Güven Erkaya, Nadir Paşa, bu adamlar bilimsel çalışmalara, araştırmalara gönül vermiş ve bize destek olmuş adamlardır. Robotlarımıza bu adları verirken bu insanlara saygımızı da göstermek istedik" diyor Ayrıl, robotların isimlerinin nereden geldiğini sorduğumuzda.

Özellikle Erkan Ayrıl ve ardından SUTA ekibi, maddi manevi tüm birikimlerini daha ileri donanımlı aletleri imal etmeye ve en verimli şekilde kullanılmalarını sağlamaya harcıyorlar. "Türkiye'de de teknoloji yapılabilir, biz bunu kanıtladık; bizim gibi insanlar da mutlaka vardır. Türkiye'de de teknoloji üretilebilir, hem de dışardan bir kibrit çöpü almadan. Yapabiliriz, biz yaptık." diyor Ayrıl.

Kendisine teşekkür edip ayrılırken son bir ekleme yapıyor, "yazın bunu mutlaka" diyor, "bu bürokrasi oldukça, ıvır zıvır bir sürü sorun da çıkacak araştırmacı insanın karşısına, ama artık her şeyi dışardan almaya da bir son vermek gerek. Bunu yapabilecek güçteyiz".

Erkan Ayrıl, Karaköy'e parça almaya ve sipariş vermeye iniyor... SUTA'nın yapacak çok şeyi var.

‘Takma kafaya’ demekle olmuyor!

‘Obsesyon için takıntı, kompulsiyon için de zorlanma diyebiliriz. Bu hastalığa tanı koymakta hiç zorlanmıyoruz; aklımdan bir türlü çıkmayan ve beni çok rahatsız eden düşünceler var diyerek, kitap gibi başlıyor hasta anlatmaya.’

Doç. Dr. Fulya Maner ile söyleşi

(Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Nevroz Birimi)

Söyleşi: Ruken Kıziler

Sayın Maner, öncelikle sizi tanıyabilir miyiz, bize akademik çalışmalarınızdan bahsedebilir misiniz?

- Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde, 2. Nevroz Birimi şef vekilliği görevindeyim. 20 yıllık bir psikiyatri geçmişim var. 1981 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdim. Aynı yıl orada ihtisasa başladım ve 1984'te ihtisasımı bitirdikten sonra, Bakırköy'e geldim. O zamandan beri de buradayım. Son 12 yıldır nevrozik bozukluklarla ilgileniyorum. Çalışma alanlarımı, obsesif kompulsif bozukluklar, panik bozukluklar, depresyon gibi rahatsızlıklar oluşturuyor.

- Sizinde, toplumumuzda sık rastlanan, fakat tam olarak anlaşılmadığını düşündüğümüz obsesif-kompulsif bozukluklar hakkında görüşmek istiyoruz. Öncelikle obsesyon ve kompulsiyon nedir?

- Bu iki kavram için artık Türkçe terimler kullanılmakta. Obsesyon için takıntı, kompulsiyon için de zorlanma diyebiliriz. Obsesyon, kişinin istemediği halde aklına, düşüncesine birtakım fikirlerin gelmesi, bunları kafasından bir türlü atamaması ve atamadığı için de büyük sıkıntı duyması gibi durumları içine alır. Kişinin duyduğu bu büyük sıkıntı, ciddi suçluluk duygularına kadar gidebilir. Çünkü biraz sonra anlatacağımız bazı obsesyon türleri, özellikle suçluluk duygularına neden olabiliyor.

Kompulsiyon da, kişinin kafasına takılan düşünceleri

bertaraf etmek için yaptığı merasim tarzındaki hareketlerdir. Bu iki sorun da kişiye yabancısıdır ve kişi bundan büyük rahatsızlık duyar, memnun değildir ve bir tedavi arayışı içine girebilir. Halbuki diğer psikiyatrik bozukluklarda, kişi tedaviyi kendi içinde bulmaya çalışır. Obsesif-kompulsif bozukluk, kişiye çok sıkıntı verdiği için tedaviye başlaması kolay oluyor.

En sık rastlanan obsesyon, kirlilik fobisi

Burada obsesyonların türlerinden bahsetmek istiyorum. En sık rastladığımız çeşit, kirlenme obsesyonlarıdır. Hasta kendisini ve etrafını kirli olarak kabul edip, örneğin ellerini veya vücudunu dakikalarca, hatta saatlerce yıkamaktadır. Tabii bu temizlik dolayısıyla, elinde veya vücudunda pullanmalar, kızarmalar görülür. Etrafı kirli kabul edenlerde ise, dışarıya çıkama, kirli olduğu düşünülen şeylerin yanından geçememe, evine dışarıdan insanların gelmesini istememe, dola-

yışıyla da kendini bir sosyal yalnızlığa itme ve aileyle birlikte yaşıyorsa, aynı şeyleri eş ve çocuklardan bekleme vb. davranışlar gözlenir. Ailesinden de aynı davranışları bekleyen hasta, sokaktan eve gelen çocuğunu eşyalarını dışarıda bırakıp, ayaklarına poşetler giydirip banyoya alarak, yıkandıktan sonra eve kabul. Evin bazı bölümlerine diğer aile fertleri oturmaz ve aynı şekilde ellerini yıkamaları beklenir. Buna mizofobi de diyoruz, kirlilik korkusu. Tabii bu kişilerin sosyal hayatlarında yüksek bir yeti yitimi ortaya çıkıyor. Tozlandım, kirlendim diye dışarıya çıkamıyorlar, sosyal ilişkileri kısıtlanıyor, temizlikleri saatler aldığı için iş verimleri oldukça düşebiliyor.

Bundan sonra, cinsel ve dini içerikli obsesyonlar gelmektedir. Cinsel içerikli obsesyonların semptomları; kişinin karşısındaki insanlara cinsel birtakım mesajlar vermesidir. Özellikle, rahatsız edici bir biçimde karşısındakinin cinsel organına bakacağı ve bunun anlaşılacağı korkusu yaşama ve bundan da epey bir utanç duyma şeklinde görülebiliyor. Veya kafasındaki cinsel içerikli düşüncelerin herkes tarafından anlaşılacağı korkusu. Bunlar tabii büyük sıkıntılar yaratmaktadır. Bazı kişiler de akrabalarına karşı cinsel duygular beslediklerini düşünüp, yoğun suçluluk duygusu yaşıyorlar. Ardından da ileri derecede depresyona girebiliyorlar. Dini içerikli obsesyonlar ise, daha çok dini konularla aşırı

Doç. Dr. Fulya Maner ile Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ndeki odasında görüştük (Söyleşi fotoğraflarını Emre Oktay çekti).

uğraşı, "din nedir, Tanrı kimdir, dünya nedir?" gibi sorular sorma; bir de Tanrıya, din adamlarına küfür etme gibi aşırı durumlardır. Bu obsesyonlara sahip kişiler, bazı duaları etmezlerse hayatlarında kötü şeyler olabileceği korkusuna kapılırlar, ki bu kompulsiyona girmektedir.

Bazı obsesyonlarda da her şeyin simetrik olmasına dikkat edilir. Kişilerin kafalarında bir plan oluşur ve eşyaları bu plana göre yerleştirmek isterler. Bu planın dışına çıkıldı mı, büyük bir tepki geliştirirler. Bunların dışında yakınlara kötü şeyler olacağı endişesi de, bir obsesyonudur. Obsesyonlar çok sıkıntı verdiklerinden, bu sıkıntıdan kurtulmak için kompulsiyonlar geliştirilir. Kişi kafasına takılan bir fikri bertaraf etmek için, çeşitli davranışlarda bulunur. Örneğin, sevdiklerine kötü bir şey olacağı endişesi taşıyan bir kişi, üç kez bir yere dokunup, bu merasimi tam olarak yaptığına inanmadığı için tekrar aynı hareketi yapabiliyor. Bazen bu sayı kat sayılarına göre arttırılabilir. Bu davranışlar kompulsiyon şeklinde tanımlanmaktadır.

Kirlilik fobisi olan bir kişi, kompulsif tarzda elini sürekli yıkayabilir. Sonuçta kompulsiyonlar obsesyonların sıkıntısından kurtulmak için yapılan birtakım davranışlardır. Bu davranışlar uzun zaman aldıkları için kişide yeti yitimine yol açabiliyor.

Obsesyonlar depresyonu da beraberinde getiriyor

Obsesif kompulsif bozukluk, ağır seyreden zor bir rahatsızlık ve herabesinde birçok psikiyatrik tanı ortaya çıkabiliyor. En başta majör depresyon, yüzde 50'lik bir oranda görülebiliyor. Bu iki şekilde de olabilir; obsesif kompulsif bozukluktan sonra majör depresyon oluşabilir ya da depresyona giren bir kişide daha sonra obsesyonlara rastlanabilir.

- *Majör depresyonu biraz açabilir miyiz?*

- Ruhsal bir çöküntü durumudur. Kişinin ilgi kaybı, hayattan hütün beklentilerinin kaybolması, mutsuzluk, neşesizlik, anlamsızlık, karamsarlık; yemek yeme, cinsel ilişki kurma gibi bedensel faaliyetlerde azalma, dolayısıyla uykusuzluk ve kilo kaybı; kendini eksik, beceriksiz, işe yaramaz hissetme, özgüvenini yitirme; ileri derecede sıkıntı veya durgunluk, sessizlik şeklinde seyretmektedir. Daha ileri dönemlerinde intihara kadar gidebili-

yor. Bir başka rahatsızlıkla, örneğin obsesyonla birlikteyse; bu risk daha da çok artabiliyor. Ben bu hastalıktan kurtulamayacağım düşüncesiyle intihara yönelebiliyor kişi.

- *Obsesif-kompulsif bozukluk taşıyan kişilerin, kişilik özelliklerini anlatabilir misiniz?*

- Obsesif-kompulsif bozukluk başka şey, obsesif-kompulsif kişilik özellikleri daha farklı bir şeydir. Obsesif-kompulsif kişilik özellikleri taşıyan kişilerin, yaklaşık yüzde 25'inde bozukluk ortaya çıkabiliyor. Obsesyon ve kompulsiyonlarda bazı savunma mekanizmaları işin içine girer. Bu hastalık, saldırganlık, öfke veya cinsel çatışmaların ortaya çıkması ve bu çatışmaların bastırılması gibi duygu durumlarına sahip kişilerde birdenbire ortaya çıkabiliyor. Anne ve babasıyla ilişkileri çatışmalı olan genç bir insan düşünün. Çocukluğunda onların soğuk, ilgisiz tavırlarına maruz kalmış ya da kavgalı, huzursuz, baskıcı bir ortamda yetişmiş olabilir. Böyle bir geçmiş, çocukta anne-babasına karşı öfkeye dönüşebilir. Ama bir yandan da kültürümüzde biliniyor ki, anne-babaya öfke kabul edilemez bir şeydir. Tabii ki bu genç, öfke duygusundan dolayı suçluluk duymaya başlayabilir. Burada hem öfke, hem suçluluk duygusu gibi birbirine zıt duyguların kişide ortaya çıkması, obsesyon ve kompulsiyon için uygun zemin oluşturmaktadır. Yine erken yaşlarda cinsellik anlamında kötü kullanımlara maruz kalan, bazı olaylara tanık olan ve cinselliğini yaşaması anlamında baskı altında olan kişilerde, doğal olarak yaş ilerledikçe, bir yandan da vücudun gelişmesi, uyarılması, ortaya çıkması bir çatışma oluşturur. Dolayısıyla da obsesyonlara zemin hazırlanmaktadır.

'Hastalığın hem sosyal, hem organik kökenleri var'

Ama şunu söyleyeyim, artık son yıllarda yapılan organik çalışmalarda beynin gelişimi incelenmiş ve bu bozukluğa sahip kişilerin beyinlerinin bazı bölgelerinde, örneğin bazal ganglion denilen

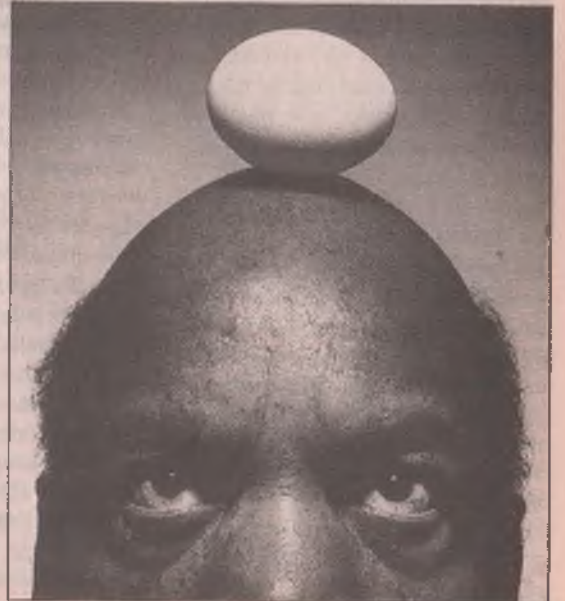
bölgelerde kan akımı ve yapısal bozukluklar saptanmıştır.

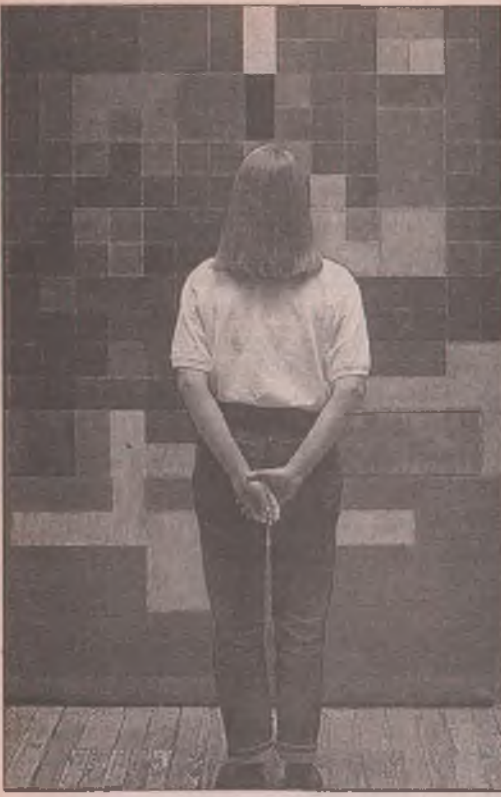
Bir de, beyin hücreleri arasındaki snaps aralığında yer alan nörotransmitter denilen serotonin ve noradrenalin maddelerinin azalması veya hücrelerdeki dengesinin bozulması, bu hastalığa zemin hazırlamaktadır. Yani bu bozukluğun hem sosyal, hem organik kökenleri bulunmaktadır.

Genetik nedenlerine incek olursak, bu hastalığı sahip kişilerin ailelerinde, akrabalarında ya benzer bozukluklar ya da kişilik özellikleri düzeyinde, yani aşırı titizlik, mükemmelli-yetçilik, simetrik takıntılar, ya hep ya hiç şeklinde düşünme gibi birtakım özellikler saptanmıştır.

- *Anne-babanın kişilik özelliklerinden etkilenen bir çocuğun, ilerde obsesyonlara sahip olmasına genetik yatkınlık diyebilir miyiz? Ailesinden bu türlü bir eğitim almış çocuğun, ileride aynı ya da farklı davranış bozuklukları göstermesi kaçınılmaz gibi geliyor bana.*

- Burada her annesi obsesif-kompulsif olanın, çocuğu da öyle olacak diye bir şey yok tabi. Dediğiniz de doğru. Böyle bir anne-baba tarafından yetiştirilmiş çocuk, bir şekilde baskıya maruz kalacaktır. Yani obsesyon olmasa bile, başka nevrotik bozukluklar ortaya çıkacaktır. Bunları görüyoruz. Çocuk, psikiyatriste gece işemesi veya okul başarısızlığı nedeniyle getiriliyor. Ailesini incelediğimizde, annesinde mizofobi (kirlilik obsesyonu), babasında aşırı katı, kuralcı, mükemmeliyetçi bir kişilik olduğunu görüyoruz. Ama önemli olan çocuğun iç

kararak içeri giriyor, vs. Tabi burada önemli olan, hastanın doğru ya da yanlış, kontrolü bir şekilde elinde tutması.

- *Kişinin başından geçen bir travma sonrasında, bu tür bozukluklar yaşaması mümkün mü?*

- Hastalarımızda çeşitli travmalar saptayabiliyoruz. Örnek vereyim, bir kadın hastamda aritmaniye (sayma fobisi) rastlamıştım. Etrafındaki her şeyi, ağaç yapraklarını, odadaki eşyaları sayıyordu. Dolayısıyla da kafası sürekli bununla meşguldü ve hiçbir şey yapamaz hale gelmişti, korkunç şekilde yoruluyordu. İşin ilginç yanı, bu hasta hastaneye yatar yatmaz iyileşti. Tabi imkânsız bir durum, çünkü ilaçların etkisini göstermesi bile en iyi koşulda 20 gün sürer. Bu durum ilimizi çok çekti. Hastayı bırakmak istemedik ve iki aylık bir

dengelelerini sağlam tutup, bu nevroitik belirtileri bir bozukluk haline dönüştürmesini engellemektir. Burada genetik yatkınlık zemininde, birtakım yaşam olayları obsesyonlara neden olabiliyor. Örneğin evlilik çatışması yaşayan birini düşünelim, kişi çatışmalarını kimseye açamıyorsa, bu durum bastırılmış duygu durumu ile yer değiştirebilir ve dışavurumu obsesif şekilde olabilir. Örneğin, cinsel korkuları olan bir kadını ele alalım. Cinselliği pis, ayıp, günah olarak öğrenmiş ve evlenmeden önce hiçbir şekilde cinsel bir deneyimi olmamış. Bu hiç yüzme bilmeyen bir kişinin denize atılması gibidir. Kendi vücudundan, kendine bakmaktan utanan bir durumdayken, bir yabancıyla cinsel ilişkiye nasıl girebilir? Dolayısıyla çok büyük bir baskıyla karşı karşıya kalacaktır. Böyle bir kadında kolaylıkla kirlilik obsesyonları ve el yıkama kompulsiyonu görülebilir. Bu nedenlerle bize gelen hastalarımız var. Bu hastalarımızda ikincil kazanç dediğimiz, ailesinin de bu obsesyonlara ayak uydurması durumu yaşanabiliyor. Aile yavaş yavaş kompulsiyonları kabulleniyor ve ona göre davranmaya başlıyor. Bütün nevroitik hastalıklarda olduğu gibi, obsesif bozuklukta da, çevre tarafından bir süre sonra uyum sağlanıyor. Çocuklar ellerini annelerinin istedikleri gibi yıkamaya başlıyor, baba gelir gelmez üstünü başını kapının önünde çı-

psikoterapinin sonunda, hastanın eşinin cinselliğe çok düşkün olduğunu; anal, oral çok farklı şekillerde cinsel taleplerde bulunduğunu ve mutlaka belli bir zamanda, belli sayıda birleşmeyi istediğini öğrendik. Cinsellikle ilgili eşiyle yaşadığı sayı olayı, hastamızda başka bir şeyleri saymaya dönüşmüştü.

Cinsel çatışmaların, isteksizliklerin, çeşitli obsesyonlara neden olduğunu oldukça sık görüyoruz. Bir başka örnekte de cinsellikten korkuları, iğrenmesi olan bir hastamızı; balıktan, balıkçılardan, balık bulunan her yerden iğrenme, bu yerlere girememesi gibi bir davranış geliştirmişti. Bu hasta da balık şekli, erkek cinsel organıyla sembolize ediliyordu. Tabi hasta da bunu anlayınca, takıntısının kaynağına inince, balık fobisi tamamiyle kaybolmuştu.

'Tanı koymakta zorlanmıyoruz'

- *Bu tip hastalara tanı koymakta zorlanıyor musunuz?*

- Kesinlikle zor olmuyor tanı koymamız. Karışmıyor diğer hastalıklarla. Aklımdan bir türlü çıkmayan ve beni çok rahatsız eden düşünceler var diyerek, kitap gibi başlıyor hasta anlatmaya. Eğer hastanın utanmasına neden olan düşüncelere bunlar, konuşulması için birkaç görüşme geçmesi gerekebiliyor. Ama bazıları da rahat-

lıkla anlatabiliyor. Hastaların hepsinin söylediği şey, bu durumdan kurtulmak istedikleri, büyük sıkıntı çektikleridir. Akıl hastalığı dediğimiz şeylerde, kişi düşüncelerine inanır. Bunun bir hastalık olduğunu kabul etmez. Oysa ki obsesif-kompulsif bozuklukta, hasta kafasındakilere inanmaz, aşırı derecede rahatsız olur ve kurtulmaya çalışır. Bu durum obsesyon için çok tipiktir.

- *Hangi davranış bozuklukları obsesyona girer?*

- Obsesif spektrum çok geniş bir açılıma sahip. Örneğin tınak yeme, aşırı yemek yeme, sürekli aklın fikrin yemekte olması, saç çekme dürtüsü, patolojik kumar oynama, kleptomani (hırsızlık) bunlar hep obsesif spektrum içine giriyor. Bir de herhangi bir bozukluk olmamasına rağmen, vücudun bir bölümünü çirkin olarak algılama. Bu tip insanlar 7-8 kez burun ameliyatı ya da diş protezi yaptırabiliyor. Tabi bu kişilerin estetik cerrahininin, hastadan gelen talebi karşılamadan önce biraz düşünceleri, en azından psikiyatrik konsültasyon yapmaları gerekir.

- *Hasta yakınlarının nasıl bir yaklaşım içine girmeleri gerekiyor? Obsesyonlarla ve dolayısıyla kompulsiyonlarla çatışmaktalar mı, yoksa yokmuş gibi mi davranılmalı?*

- Hastayla çatışmaya girince hiçbir şey sağlanmıyor. Yaptığı şeylerin anlamsızlığını hatırlatmanın etkisi olmuyor. Çünkü o da biliyor davranışlarının takıntı olduğunu, bildiği halde yapmaktan kendini alamıyor. Zaten hastalığın özelliği budur. Bu konuda irade koyamıyor. Bu yüzden çatışmaya girmenin pek faydası olmaz, hatta uyarıcı sözler iki kişi arasındaki ilişkinin bozulmasına neden olabilir. Yapılması gereken şey, hastayı aile içinde kendi kendine tedavi etmek yerine, bir hekime başvurup, tedavisini sağlamak olacaktır.

- *Kadın ve erkekler arasında görülme sıklığında anlamlı farklar var mı?*

- Hayır eşit oranda görülüyor diyebiliriz. Daha çok 20-25 yaşlarında başlıyor. Daha genç yaşlarda da görülebiliyor. Örneğin evlilik yaşamının daha düşük olduğu kesimlerde, kişiler genç yaşta, genellikle kadınlar 16, erkekler 20 yaşında, sorumluluk alıyorlar. Dolayısıyla örneğin cinsel çatışmalar daha erken başlıyor.

- *Obsesif-kompulsif bozukluğu olan kişilerin toplum içindeki profillerini çizer misiniz?*

- Bu bozukluğa sahip kişilerde sosyo-kültürel düzey genelde düşük değildir. Orta, zaman zaman da yüksek seviyededir. Belirli meslek gruplarındaki kişilerde görülebilir şeklinde bir bilgin yok. Ama örneğin yeme bozuklukları, atlet, balet ve güreşçilerde daha sık görülebiliyor. Bu spor dalları ile uğraşan kişilerin beden görüntülerinin ve kondisyonlarının iyi olması gerekir. Bu gereklilik onlarda takıntılı durumlara neden olabilir.

En iyi tedavi, ilaç ve psikoterapi beraberliğinden doğuyor

- *Tedavi yöntemleri hakkında bilgi verir misiniz?*

- Uzun süren bir rahatsızlıktır. İşin ilginç, hastalarda mükemmeliyetçilik ve ya hep ya hiç şeklinde bir beklenti olduğu için, bir an önce tam olarak düzelmede acele ediyorlar. Her şeyi de ona göre planlıyorlar, "düzeleyim sonra işe başlayacağım, sonra evleneceğim, sonra çocuk yapacağım". Hastaların yüzde 25'i tam olarak iyileşebiliyor. Yaklaşık yüzde 40'ı orta derecede düzeliyor. Ama maalesef geri kalan yüzde 35'i düzelemiyor, kronikleşiyor, her türlü tedavi yöntemine rağmen şikayetler devam edebiliyor.

Farklı tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Davranış tedavileri, psikoterapiler ve ilaç tedavisi. İlaç tedavisinde, beyindeki serotonin metabolizmasını düzene sokan ilaçlar verilmekte. Son yıllarda bu konuda hayli yol alındı, hiçbir yan etkisi olmayan - ağız kuruluğu, terleme, vs.- ilaçlar yapılmakta. Psikiyatrik hastalıkların tedavisinde en yüksek randıman, ilaç tedavisiyle psikoterapiyi birlikte kullanınca alınır. Fakat hastaların çok olduğu ve ayrılacak zamanın az olduğu durumlarda, sadece ilaç tedavisine yönelinmektedir.

Davranış tedavisinde, düşüncüyü durdurma ve ayırma teknikleri kullanılmakta. Sık görüldüğü için yine el yıkamayı örnek vereceğim, bu kişilerde önce günde kaç kez el yıkadığı, neden buna ihtiyaç duyduğu derecelendiriliyor. Diyelim ki günde 10 kez, yarım saat el yıkıyor hasta. Ona davranış tedavisinin mantığı da anlatıla-

rak, el yıkama sayısı ve süresi giderek azaltılmaya başlanır. Burada sorun olan davranışlar yanlış öğrenilmiş davranışlardır, bunların yerine doğrusunu koymak ve kavratmak önemlidir. İlk önce 10'dan 8'e, süresi de 30 dakikadan 20 dakikaya indirilir. Bunları yapıp rahatlayana kadar devam edilir. Daha sonra sayı tekrar azaltılır. Giderek normal bir el yıkama sistemi oturana kadar devam edilir. Burada önemli olan el yıkama sıklığı değil, süresidir.

Düşüncüyü durdurma tekniğindeki amaç ise, düşüncelerine odaklanmış hastanın kendi kendine dur diyebilmesini sağlamaktır. Kişi kendisine dur komutu verir ve bu komutla birlikte zihninden düşüncelerini atmaya çalışır. Bu arada da hastaya gevşeme teknikleri öğretilir. Gevşeme, vücuttaki bütün kasların önce kasılması ve sonra gevşetilmesidir. Hastanın aradaki

Doç. Dr. Fulya Maner

farkı kavraması sağlanır. Baştan başlanıp ayaktan topuğa kadar uygulanır. Düşüncesini durduran kişi gevşemeyi sağladığında, kendisine sıkıntı veren, önünü alamadığı düşüncelerinden kurtulmuş olabiliyor.

Düşüncüyü ayırmak ise, dikkatin bir başka şeye odaklanmasını sağlamaktır. Örneğin hastanın kafasında dini bir takıntı var, kendisine şöyle bir şey öneriyoruz; bulunduğu odadaki bütün ayrıntılara dikkat et. Tabi bu öneri kişiden kişiye değişebiliyor ve her zaman başarılı olduğu söylenemez. Bir riski var, bu sefer de o ayrıntıları takıntı yapabilir kişi. Bu yöntemde çok dikkatli olmak gerekiyor.

Bence esas tedavi, analitik, dinamik tedavidir. Obsesyon ve kompulsyonlar, bilinçaltısındaki bastırılmış bir takım dürtülerin yerine geçen davranışlar olduğu için, bu dürtülerle müca-

dele etmeden, uğraşmadan yapılan tedaviler, tam düzelme sağlamamaktadır. Bu sefer, diyelim ki kirlilik fobisi bitiyor da, başka bir takıntı başlıyor. Dolayısıyla da dinamik yönden hastalarla psikoterapötik görüşmeler yapmak gerekir. Bu çok önemlidir.

- *Tedavi ne kadar sürmelidir?*

- Ortalama ilaç tedavisi en az 1-1.5 yıl, psikoterapi de yine o kadar sürmeli. İlk başta haftada bir, sonra 15 günde bir gibi, zaman giderek uzatılır.

- *Fulya Hanım, bu saydığımız takıntılar, çevremde pek çok kişide, belli dönemlerde kendi hayatımda da yaşadığım, rastladığım durumlar. Burada şunu sormak istiyorum; takıntısız kimse var mı?*

- Takıntı bir düşünme biçimidir. İnsan da düşünen varlık olduğu için zaman zaman kafasına birtakım şeyler takılır. Hayatını geliştirmek, daha kaliteli yapmak, daha mutlu olmak veya en basitinden bir problemi çözmek için, küçük takıntılar geliştirilmiş olabilir. Takıntının bizim için bir bozukluk olması demek, kişide sıkıntı yaratması, günlük işlerini bozması ve yeti yitimi dediğimiz, sosyal hayatında bazı işlevsel kayıplara yol açmasıdır. Burada takıntının nicelik ve nitelikleri önemli, yani takıntının süresi, hayatın ne kadarını meş-

gul ettiği... Küçük miktarlarda düşünülen ve bir süre sonra vazgeçilen şeyler takıntı sayılmaz.

Kişinin obsesif-kompulsif bozukluğa genetik olarak bir yatkınlığı yoksa, düşünülen şeyler bozukluk düzeyine gelmeyecek takıntılar şeklinde seyreder ve geçer. Ama kişinin bünyesel yatkınlığı varsa ve bu arada da bazı psikososyal yüklenme-zorlanmalar yaşıyorsa bu, hastalığa dönüşebilir. Örneğin suçluluk duygusunun takıntı olarak dışavurumu kirlilik fobisi şeklinde olabilir. Bir çeşit arınma ihtiyacıdır bu. Hamlet'in *Makbeth* adlı oyunundaki karakterde de aynı el yıkama takıntısı vardır, neden çünkü taht kavgası nedeniyle ailesine zarar vermiştir ve bu suçluluk duygusu onda büyük bir baskıya neden olmuştur.

- *Teşekkür ederiz.*

Hayvandan insana yapılan organ aktarımlarının tehlikeleri

Sahte raporlar, yeteneksizlik, AIDS ve bilinmeyen diğer hastalıklara yol açma ve bir tane bile başarılı deneyin olmaması. Bunlar, bir türün organlarını diğer bir türe aktarma işleminin arkasında yatanlar; buna rağmen biyoteknoloji şirketleri deney yapmayı sürdürüyor.

Alix Fano

İngilizce aslından çeviren: Can Yazgan

21 Eylül 2000'de, *The Daily Express* gazetesi, İngiliz kamuoyunu ve GM endüstrisinin (canlıların genlerini değiştirme endüstrisi) çoğunu yerinden sıçratan ve çok eden bir haber yayımladı. Açıklama, Cynomolgus maymunlarla bir tür vahşi maymun olan Baboonlar dahil yüksek primatlar üzerinde yapılan ksenotransplantasyon (bir türden diğerine yapılan organ aktarımı) deneylerini, şirketten sızan raporlar veri alınarak açıklamaktadır. Bu deneyler, Novartis İlaç Firması'nın İngiliz şubesi Imutran tarafından fonlandırılmakta ve Cambridgeshire'daki, kontratı şüpheli nitelikteki araştırma laboratuvarı Huntingdon Life Sciences tarafından yönetilmektedir.

Pek çok insanın, ksenotransplantasyon deneylerinin yapıldığına dair bilgisi olmasına rağmen,

Okuyacağınız makale *The Ecologist* dergisinden alınmıştır, arabasıklar tarafımızdan konulmuştur. Yazar Alix Fano, yüksek lisans (MA) sahibi ve Sorumlu Transplantasyon Kampanyası'nın (Campaign for Responsible Transplantation/CRT) uygulama direktörüdür. *Redesigning Life? The Worldwide Challenge to Genetic Engineering* (Zed Books, Şubat 2001) adlı kitabın da ksenotransplantasyonla (bir türden diğerine yapılan organ aktarımı) ilgili bölümünün yazarıdır. CRT, doktorlar, bilim insanları ve 90 kamu çıkarı grubundan oluşmuş uluslararası bir koalisyonudur. Ksenotransplantasyonun yasaklanmasını destekler ve daha güvenilir, daha faydalı ve insancıl alternatifleri savunur. Daha fazla bilgi için www.crtonline.org adresine bakabilirsiniz.

bilim adına Huntingdon'da uygulanan dehşete düşürücü suçlardan, yalnız birkaçı haberdardır. Makale, yalnızca laboratuvarlarda yapılan aşırı dozda hayvan zulmünü aydınlatmakla kalmamakta, aynı zamanda, Imutran/Novartis'in önceden süregelen başarı iddialarına rağmen, bu şirket tarafından yönetilen deneylerdeki ilk bakışta göze çarpmak teknik başarısızlıkları da açıklamaktadır. Bu başarısızlıklara

gazetenin dikkatini çeken bir İngiliz savunma grubu olan Uncaged Campaigns'in, 150 sayfalık raporu (*Keder Günceleri: Domuzdan Primatlara Organ Transplantasyonu Deneylerinin Gizli Tarihçesi*), anonim bir kaynaktan sızan tamamıyla gizli belgelere dayanıyordu. Imutran, Uncaged Grubu'nun raporu yaymasını önlemek için yasal yollara başvurmuştur. Mahkeme, Kasım ayının

sonları için gün vermiştir.

Organ aktarımlarının sonuçları ne oranda 'başarılı'?

Bu deneyler sırasındaki yeteneksizliğin derecesi hayrete düşürücüdür: Rapor, çalışmaların yürütüldüğü sırada yapılan en az 520 hata veya ihmalden söz etmektedir. Bunların arasında, kaydedilmeyen organ ağırlıkları, etiketlenmemiş ve eksik yapılmış ilaç tedavileri, uygun olmayan cerrahi kayıtlar, normalin dört katı dozlarda verilen ilaç uygulamaları, hayvanların yasal olmayan bir şekilde yeniden kullanımı, birbirleriyle çelişen patoloji raporları, organ aktarımı ameliyatı sırasında kazayla bir böbreğin dondurulması ve bir primatin içinde yara bezinin unutularak hayvanın ölümüne sebep olunması. Özellikle belirtilmesi gereken bir vaka da, yedi adet Baboon maymununun, insanlar için öldürücü olan "Herpes B virüsü taşıdıklarından dolayı üzerlerinde deney yapılmaması için uyarıda bulunduğu halde" deneye tabi tutulmalarıdır.

Bunlar sadece bir yeteneksizlik olarak değerlendirilebilir mi, yoksa daha ciddi bir suç mu işlenmiştir? Belgeler, beş yıllık bir araştırmadan

Bir Baboon maymunu.

sonra, Imutran'ın, domuz böbrekleri aktarılmış maymunların ortalama yaşam sürelerini iki haftadan yalnızca dört haftaya çıkardığını sergilemektedir. Kalp ksenotransplantasyonunun başarı oranı ise, daha da az akla yatkındır (Belgelere göre yalnızca 11 gün). Bu istatistiklerin sonucunda, 2000 yılının Nisan ayında, Novartis, yaşam sürelerinde büyük gelişmeler elde edebilmek için kendisine 18 aylık bir zaman sınırı tanımıştır. Unca-ged Campaigns, Imutran/Novartis'i, yayımladıkları makalelerde, domuzlardan primatlara yaptıkları organ aktarımı deneylerinin başarısını, "en iyi" verileri kullanıp, primat alıcıların yaşam süreleri ve genel sağlık durumlarıyla ilgili verileri görmezden gelecek, büyük ölçüde abarttıklarından dolayı suçlamaktadır.

Bu deneylerden dışarıya sızan belgelerin ortaya koyduğu manzaranın tamamına dayanarak, Imutran'ın domuzlardan primatlara yaptığı organ aktarımı deneylerinin "başarısı"nın yalan olduğunun ortaya çıkarılması gerekir. Bu bilgilerin bu kadar dikkate değer olması, araştırmanın bu kadar tehlikeli bir alanda yürütülmüş olmasından dolayıdır. Bu, şirketlerin finanse ettiği, hükümetin onayladığı ve insan nesli üzerinde muazzam yankılar olacak bir bilim dalındaki başarısını açıkça abartmakta olan bir laboratuvardır. Imutran/Novartis, domuzlardan primatlara yaptıkları organ aktarımının (domuzlardan insanlara yapılacak olan organ aktarımları için bir adım) bayağı ve aldatıcı çalışmalarının, yasakla karşılaşmasına gerçekten hazır mıdır? Sonuçlar, özellikle de ksenotransplantasyonların fazla bir geçmişi olmadığından, fazlaca rahatsız edicidir. 1905'den beri 82 insana, şempanzelerden, Baboonlar'dan, domuzlardan ve diğer hayvanlardan organ aktarılmıştır. Ve bütün bu insanlar, domuzlarda görülen ve *Streptococcus suis* denilen bir virüsün neden olduğu hastalıklardan ölmüşlerdir. Ayrıca öyle görünmektedir ki, bazı insanlar da hastalığı, domuzdan çi-

kan nefesi soluyarak kapmışlardır.

İngiliz bilim insanlarının 1999'da yapılan bir çalışmada, kansere neden olan retrovirüslerin, vahşi yaşam içindeki farklı türler arasında, eskiden sanıldığı gibi aksine, daha sık ve daha kolay geçtiği bulunmuştur. Bu buluş da domuz organlarının insanlara aktarımı konusundaki endişeleri artırmıştır. Eylül 2000'de, Royal Society of London'da toplanan bilim insanları, şempanze böbreklerinden yapılan ve HIV virüsünün simian (bir çeşit maymun, ÇN) şekliyle kirlenen çocuk felci aşısının, çoğu Afrika'da yaşayan 53 milyon insanda görülen AIDS virüsü epidemisini tetikleme-

rini ve bizimkilere "benzer" ölçüde organlara sahip olduklarını söylemektedirler. Bugün, uluslararası biyoteknoloji şirketleri, insan genlerini kullanarak "mikropsuz" domuzlar yetiştirdiklerini ve bunların organlarının insan vücudu tarafından reddedilmesinin daha az bir olasılık olduğunu iddia etmektedir.

Çok yakında çiftlikler, klonlanmış ve "insanlaştırılmış" domuzlarla dolacaktır. Bunlar, genetik mühendislik uygulanmış ve dünyanın gittikçe artan organ talebini karşılayacak olan canlı fabrikalardır. Çünkü para kazanmak gerekir. ABD'deki insan doku ve organ ba-

ğışlarını koordine eden yarı resmi bir kurum olan United Network for Organ Sharing'e göre, yılda yaklaşık 4 bin Amerikalı, aktarılabili organları beklerken ölmektedir. Kalp hastalığından (726.974), kanserden (539.577), zatürree/gripten (86.449), AIDS'den (16.516) ve intihar (30.535) sebebiyle ölenlerin sayısına kıyasla, bu rakam yüksek görülmeyebilir. Fakat, aktarma bekleyen 60 binden fazla Amerikalı hastanın bulunduğu listelerle (dünya çapında 180 bin), insan organ ve dokularının kronik eksikliğiyle, domuz organlarının potansiyel pazarının var olmasıyla ve de vücudun yabancı dokuyu reddetmesine karşı geli-

Çok yakında çiftlikler, klonlanmış ve "insanlaştırılmış" domuzlarla dolacaktır.

olusluluğunu belirlemeye çalışmışlardır. Bu teoremin doğruluğu ispatlandığı takdirde, başka bir tür hayvandaki potansiyel olarak öldürücü bir mikrobun, ksenotransplantasyon yoluyla kazayla insan topluluklarına da geçirilebileceği ihtimali artmış olacaktır.

Canlı organ fabrikaları piyasası

Bir türden diğerine her organ aktarımında, büyük ölçüde beklenmeyen ve karmaşık tehlike kutularının açılmasına rağmen, bilim insanları, ksenotransplantasyonlarından vazgeçmemekte kararlılar. Domuzların, kaynak hayvan olarak özellikle seçildiklerini, çünkü çabuk ürediklerini, yaygın olarak yetiştirildikle-

tirilen pahalı ilaçların yıllık 6-10 milyar dolar tutarındaki değeriyle, bu pazardan bir fayda temin etme yarışı resmi olarak gündemdedir. Bazı araştırmacılar ve biyoteknoloji şirketleri, domuz organlarının insanlara aktarılmasının, iki yıl gibi bir sürede ticari bir gerçeklik haline gelebileceğini iddia etmektedir. Columbus'daki Ohio State Üniversitesi Tıp Merkezi'nde organ aktarımı şefi Robert Michler, domuz kalpleri aktarılmış Baboonlar'ın yüzde 50'si 3 ay yaşadığı takdirde (bu süre, ABD Gıda ve İlaç Dairesi FDA tarafından saptanan bir hedeftir), en kısa zamanda, insan deneylerinin de başlaması gerektiğine inanmak-

tadır.

Ağustos ayında, Massachusetts'te kurulmuş bir aktarım şirketi olan Bio Transplant'dan bilim insanları, Massachusetts Genel Hastanesi ile işbirliği içinde, "ksenotransplantasyonlar için daha güvenli hücre, doku ve organ kaynakları" sağlayabilecek bir dizi minyatür domuz ürettiklerini açıkladılar ve bunların, insan hücrelerine, potansiyel olarak zararlı virüsleri geçirmeyeceğini iddia ettiler (Bu çeşit sözde kazançlı "buluşları" korumak için, ABD içinde ve dışında patentler verilmektedir. 8 Ekim 2000'de, *The Sunday Times UK* adlı İngiliz gazetesi, Bio Transplant şirketinin Avrupa Patent Bürosu'na, kullanım yeri şirket tarafından belirtilmeyen bir "insan-domuz melezi cenin" üretmek için dilekçeyle başvurduğunu açıklamıştır). Bio Transplant araştırmacıları, bir dizi neslin birbirleriyle çiftleştirilerek üretimini, virüsleri zayıflatacağı ve bunların hastalık yapma yeteneklerini yok edeceğine dair teorileri ileri sürmektedir. Ancak, Porcine Endogenous Retroviruses (PERVs) adlı virüsler -bulunduğu hayvana zararsız olup, başka türlere transfer edildiğinde potansiyel olarak öldürücü olan AIDS benzeri bir virüs familyasıdır-, domuz genomlarında vardır ve domuzlar üretilerek bunlar yok edilemez. Bir hayvanda yüzlerce farklı endogenous retrovirüslerin olabileceği tahmin edilmektedir. Bio Transplant şirketi, ürettikleri küçük domuzların, DNA'larında PERVs virüsleri taşıdığını ve dolayısıyla aktarım yapılacak her organ, hücre

ve dokuda da bunların bulunduğu-
nu itiraf etmektedir.

İnsan bedeni-hayvan organı uyuşmazlıkları

Kan testi yoluyla yalnızca aktif enfeksiyon kapılabilirken; pek çok enfeksiyon (örneğin AIDS veya "deli dana hastalığı"), vücutta yüzeye çıkmaya hazır olana kadar, yıllarca belirti göstermeden kalabilir. Böylece, bir hastanın kan testinin PERVs virüslerini göstermemesi, gerçekte o hastanın PERVs virüslerini taşımadığı anlamına gelmez. Daha da öte, organ aktarımı yapılan hastalar üzerinde yapılan araştırmalar geriye dönük bir özellik taşır, yani kontrollü bir çalışmada yapılması gerektiği gibi tedavinin başladığı andan itibaren hastanın kanı, periyodik olarak, PERVs virüsü bakımından incelenmemiştir.

Çalışmaların çoğu, placebo transplant (yalancı transplant) yapılan bir kontrol grubundan da yoksundur. Avustralya Canberra Hastanesi'nde bulaşıcı hastalıklar doktoru olarak görev yapan Peter Collignon'un gözlemi, bir kontrol grubu olmadan tedavinin etkili olup olmadığını belirlemenin imkânsız olduğu yönündedir. Gerçekten de, bugüne kadar ksenograft hastalarının incelenmesi, bu teknolojinin güvenilirliğini veya etkinliğini garanti etmemektedir. Hatta daha da ileri giderek, testlerin istenmeyen sonuçları gizlemek için yapıldığını söyleyebiliriz.

Diğer pek çok soru ve kaygı yanıtlanılmadan durmaktadır. Bu soruların en önemlilerinden biri, hayvan organlarının, insan yaşamını sürdürmede kullanılıp kullanılmayacağı-

dır. Domuz organları insanlara aktarıldıktan sonra, "domuz hızında" büyümesini sürdürecektir midir? Bu organlar insan hastalıklarına karşı hassas bir seyir mi izleyecektir? İnsanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan fonksiyonları yerine getirebilecekler midir? Örneğin insan organının aksine, domuz böbreği ilaç seviyelerini kontrol etme mekanizmasından yoksundur. Bu durum ise pek çok ilaca gereksinim duyan bir ksenotransplant hastası için ciddi öneme sahiptir.

Domuz böbreği, insan kanında bulunan ve böbrek taşı ve böbrek yetmezliğine yol açabilecek ürik asidin yüksek seviyelerini işleyemez ve insan beyninden salınan bir hormon olan vasopressine normal tepki veremeyebilir. Bu gibi zıtlıklar, tansiyonu, hidrasyonu ve sıvı dengesini etkileyebilir. İnsanın kırmızı kan hücreleri, domuzunkilerden büyüktür; kan pıhtılaşma mekanizmaları bu iki türde birbiriyle uyuşmaz, yani farklıdır. Dolayısıyla aktarılmış domuz organında, kılcal kan damarlarındaki tıkanmadan dolayı pıhtılaşma, organ yetmezliği ve ölüm oluşabilir. Domuz kalbi, normalde, yatay pozisyonundan ötürü, bir dakikada insanların gereksinim duyduğundan daha az miktarda kan pompalar. Kalbin bir dakikada pompaladığı kan çok düşük miktarda ise, bunun sonucunda birden fazla organda yetmezlik ve ölüm oluşur. Organ aktarımı süreçlerinde (1999, C.31, sayfalar 9058), M. E. Breimer, insan ve domuzlar arasındaki fizyolojik uyumsuzlukları şöyle sıralar: Anatomide, fizyolojide (kan dolaşımı, hormon sistemlerinin düzenlenmesi), immünolojide (bağışık-

lık sistemi), tamamlayıcı ve pıhtılaşma sistemlerinde, farmakoloji ve metabolizmada.

Bu başa çıkılamaz olduğu aşikâr problemlere karşın, domuzlar üzerindeki araştırmalar azalmadan sürdürülmektedir. Farklı türler arasında yapılan organ aktarımlarının ticari cephesi, çokuluslu ilaç ve biyoteknoloji şirketlerine muazzam finansal teşvikler sağlamıştır. Novartis (aynı zamanda, vücudun yabancı organı reddetmesine karşı, başı çeken bir ilaç olan cyclosporine'i üretmektedir), Baxter Health Care ve bunların bu alanda hakim pek çok şubesi, araştırmalara şimdiden 100 milyon doların üzerinde yatırım yapmışlardır. Bu kadar büyük para yatırımı, değişik şirketler ve tıp merkezleri arasında, riskleri ve maliyeti paylaşmak üzere araştırmada işbirliği yapma olgusunu çabuklaştırmıştır.

Novartis, kontrat yapma ve araştırma maliyetlerinden tasarruf etmek için, birçok Amerika, Avrupa ve Kanada tıp merkezlerinde, ksenotransplant araştırmalarına sponsorluk yapmaktadır. Novartis, Ohio State (Columbus), Pennsylvania (Philadelphia) ve Wisconsin (Madison) Üniversiteleri'ndeki, ayrıca Stanford Üniversitesi'ndeki, Massachusetts General Hastanesi'ndeki ve Kanada'da Western Ontario, Toronto ve Guelph Üniversiteleri'ndeki domuzdan primatlara ksenotransplantasyon yapma deneylerine para yatırmaktadır. Geçen yıl büyük bir ksenotransplant programı başlatan ve domuz üretim tesisi kuran, Minnesota'nın Rochester kentindeki The Mayo Clinic, yarıştı öne geçerek, New Jersey'deki biyoteknoloji şirketi Baxter Health Care/Nextran ile, organları reddedilme riski taşımayan domuzlar üretmek üzere anlaşma yapmıştır. Mayo'nun, kalp-göğüs aktarımı direktörü Christopher McGregor, Mayo'nun Baxter'den ne kadar para aldığını söylemekten kaçınmıştır.

Bütün bu işbirliklerine rağmen, şirket veya tıp merkezleri arasında, domuz organlarını insanlara aktarmakta kimin ilk başarıyı elde edeceği

konusunda şiddetli bir rekabet vardır.

Klonlanmış hayvanlar, geleneksel olarak üretilmiş benzerlerinden tıp olarak daha zayıftır ve konjenital anormalliklere, kronik organ fonksiyonsuzluklarına, prematür yaşlanmaya (kromozom yapısındaki değişikliğe bağlı olarak), yüksek oranda bebek ve genç ölümlerine ve kansere daha eğilimli olabilirler (bkz. Michael W. Fox, *Beyond Evolution*, Lyons Press, 1999). Daha da öte, domuzları klonlama, klonlanmış hayvanları taşıdıkları sayısız virüs, bakteri ve parazitlerden koruyamayacaktır ve insanlarda da tehlikeli bulaşıcı hastalıklara yol açabilecektir.

Farklı türler arasındaki organ aktarımlarına para desteği

Ancak son birkaç on yıldan beri, ABD federal kuruluşları, üniversite araştırmacıları ve özel şirketlere, klonlama ve buna bağlı olarak ksenotransplantasyon projeleri için onlarca milyon dolar dağıtmıştır. Bush hükümeti tarafından kurulan Ticaret Bakanlığı İleri Teknoloji Programı, Alexion Pharmaceuticals and Organogenesis Inc. ve PPL'ye, domuz klonlama projeleri için milyonlarca dolar bağış yapmıştır. Boston'daki Massachusetts General Hastanesi'nde araştırmacı olarak görev yapan A. B.

cı, "kalp ksenotransplantasyonunun önündeki bağışıklık (immün) engeli"ni açıklamak üzere, domuz kalbini maymunlara ve diğer hayvanlara aktarma girişimleri dolayısıyla, 1997-1998 yılları arasında 2.5 milyon dolara yakın para almışlardır. 1997'de, NIH, internette bir bildiri yayınlayarak, (yerli ve yabancı araştırmacılar-dan), farklı türler arasında ksenotransplantasyon yapılmasını önleyen engelleri aşmalarını ve organ ve doku aktarma yeteneğini artırmak için uygulamalar yapmalarını istemiştir. Hatta NIH, web sitesinde, çocuklar için yazılmış makalelerde bile, "bilim eğitimi" aldatmacası altında ksenotransplantasyonu teşvik etmektedir.

Araştırmalardan vazgeçenler

Fakat ABD şirketlerinin tümü ksenotransplantasyon konusunda hevesli değildir. Ağustos'ta, bir ABD biyoteknoloji firması olan Geron BioMed, İskoç Şubesi Roslin BioMed'in xenotransplant araştırma programını fonlandırmayı, kamuyu maruz bırakacağı sağlık riskinden dolayı durdurduğunu bildirdi. Geron çabalarını, araştırma ve aktarım için insan kök hücrelerini (stem cells) çoğaltmaya yönlendireceğini açıkladı. Roslin bilimcilerinin başı olan Ian Wilmut, Geron'un kararından dolayı düş kırıklığına uğradığını, fakat "bilinmeyen domuz virüslerinin, insan topluluklarına bulaştırılacağı" konusundaki kaygıları da anladığını söyledi. Geron'un açıklamasından hemen sonra, Roslin'in dalı olan PPL Therapeutics, bir basın bildirgesi yayınlayarak ksenotransplantasyon araştırma programını bırakmayacağını bildirdi. Buna gerekçe olarak da, en azından eleştirmenlerin, virüs korkusuyla hareket edip, şirketin ani geri çekilmesinin ardındaki sebepleri sorgulayacaklarını gösterdi.

Nisan 2000'de FDA (ABD Gıda ve İlaç Dairesi), domuz cenini beyin hücrelerinin felçli hastaların beynine enjekte edildiği hücresel ksenotransplantasyon deneylerini askıya aldı.

Charlestown'daki, Massachusetts merkezli Diacrin Şirketi'nin Başkanı Thomas Fraser, bir hastanın organ ak-

Bio Transplant şirketi, ürettikleri küçük domuzların, DNA'larında PERVs virüsleri taşıdığını ve dolayısıyla aktarım yapılacak her organ, hücre ve dokuda da bunların bulunduğunu itiraf etmektedir.

Cosimi, domuzlar ve maymunlar (Baboons) arasında xenograft reddedilmesi olayındaki bağışıklığa bağlı tepkiyi incelemek için, 1992 ve 2000 yılları arasında, Ulusal Sağlık Kurumu'ndan (National Institutes of Health-NIH) 15 milyon doların üstünde para almıştır. Kuzey Carolina Duke Üniversitesi'nden bir grup araştırma-

tarımından bir hafta sonra nöbet geçirdiğini ve diğer bir hastada da minör beyin ödemi ve kas yorgunluğu geliştiğini itiraf etti. Şirket, bu "yan etki"lerden domuz hücrelerinin mi, yoksa bunları beyine aktarırken kullanılan araç-gerecin mi sorumlu olduğunu bulmaya çalışacaklarını söyledi.

17 Ağustos 2000'de, İngiliz *Nature* dergisinde yayımlanan bir çalışma, hücre ksenotransplantasyonunun güvenilirliği konusunda daha öte sorular yöneltilmiştir. Salomon ve arkadaşları, insülin salgılayan domuz pankreası adacık hücrelerinin, yetersiz immün sistemi olan farelere aktarıldığında; PERVs'lerin, alıcı türe has engelleri aşarak, aktarılan hücrenin kenarından, alıcının dalak, karaciğer, tükürükbezi, deri, incebağırsaklar ve akciğer gibi diğer dokularına geçtiğini ve bunları enfekte ettiğini göstermişlerdir. Bu olgular göz önüne alındığında, domuz virüsünün tükürük, gaita, kesilmiş deri ve öksürükle dışarı atılan akciğer salgılarında bulunması kuvvetli olasılıktır. Salomon ve arkadaşlarının vardıkları sonuç, domuzdan insana ksenotransplant edilen adacık hücreleriyle hasta insanların, çoğalma olasılığı yüksek PERVs'e maruz kalabileceğidir.

Ancak büyük olasılıkla, ABD düzenleyici kurumlarında çalışanlar veya ksenotransplantasyona yatırım yapan şirketler, ne Salomon'ununki ne de başka bir çalışmayı dikkate alacaktır. Gene de 1997 ve 1998'deki raporlar, değişik biçimlerde üretilen domuzlarda, değişik türlerde PERVs olduğunu bildirmektedir. Tedaviden 8.5 yıl sonra hastaların vücudunda domuz hücreleri dolaşabilmektedir. Domuz hücreleri verilen dört hastanın PERVs'e karşı antikor üretmesi, yazarların, "PERVs enfeksiyonunun göz ardı edilemeyeceğini" itiraf etmelerine yol açmıştır.

Peki ya bundan sonra ne olacak?

Bütün bunlar göz önüne alındığında sorulacak soru, "şimdi gideceğimiz yerin neresi olacağı?"dır. Ocak 2000 tarihli bir toplantıda, FDA Hücre ve Gen Tedavisi Bölümü Yöneticisi Dr. Phil Noguchi, ksenotransplantasyonun çok tehlikeli olduğunu bildirdi. FDA belgeleri, "ksenotransp-

lantasyonun, bilinen veya henüz tanınmayan unsurların insanlara naklini kolaylaştırabileceğini" açıkça ortaya koymaktadır.

"Nipah" gibi yeni domuz virüsleri ve PERVs'in yeni türleri sürekli keşfedilmektedir. Ksenotransplantasyon yoluyla, bir domuz virüsü fark edilmeden insanlar arasında yayılarak, AIDS benzeri bir musibete neden olabilir.

Yine de, ABD'de şu anda FDA'nın onayladığı 12 klinik ksenotransplantasyon deneyi sürmektedir. Bunlardan hepsi olmasa da çoğunluğu, sponsorluğunu endüstrinin yaptığı deneylerdir. Bu deneylerin içeriğinde şeker hastalığı ve sinirsel hastalıkların tedavisinde domuz hücrelerinin kullanılması ve akut karaciğer yetmezliğinde hastanın kanını süzecek domuz karaciğeri ve hücrelerinin

kullanımı da vardır.

FDA (etiketlenmeden veya testten geçirilmeden genetik değişikliğe uğramış gıdaların satışını da yasaklamıştır), kamu güvenliğini garanti etmek için hastaları yakından izleyeceğini söyleyerek, bu çeşit deneylere geçici bir geciktirme dahi uygulamayı reddetti. Bu size tanıdık geliyor mu? 1980'lerde FDA, binlerce insana HIV virüsü bulaşması ve 10 binin üzerinde hemofili hastasının ölmesine neden olan bir süreçte, binlerce insanın HIV virüsüyle kirlenmiş kan ve kan ürünleri alarak enfekte olmasına seyirci kalmıştır.

Belli ki hükümetler ksenotransplantasyon tartışmasında, "önlem alma prensibi"ni göz ardı etmeyi yeğlemişlerdir. Aynı zamanda, organ aktarımının alternatiflerini, yani hastalığa karşı önlem alma, organ aktarım-

larında insan dokusunu kullanma ve insan organları bağışını artırma gibi olguları da tamamen görmezden gelmişlerdir.

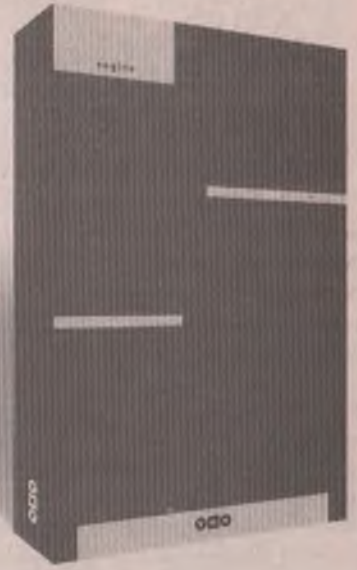
ABD'de her gün insan organlarıyla dolu 6 bin vücut gömülmekte veya yakılmaktadır. Bu, yılda 2 milyon demektir, ki bu sayı, her tipten organ aktarımı için gerekli organ sayısının birkaç katına eşittir. 1998'de General Accounting Office, ABD'nin, organ aktarımı için organ bulmakta başarsız olduğunu söylemiştir. Hollanda, Avusturya, İspanya, Belçika ve Singapur dahil pek çok ülke, vatandaşları aksini beyan etmedikçe, öldükten sonra organlarını bağışlamış sayılacaklarını belirten "ikna olduğunu farzetme" yasasıyla, organ bağışı oranlarını artırmışlardır. Amerikalılar'ın büyük çoğunluğu (yüzde 85'i) organ bağışını desteklediği halde, böyle bir kanunun çıkarılması gündeme getirilmemiştir.

Bu arada, 22 Eylül 2000'de patlak veren Huntingdon skandalının öncesinde, Uncaged Campaigns, deneylerden dışarı sızan belgelerdeki bilgilerin bağımsız bir jüri tarafından soruşturulması ve ayrıca, İngiltere'de hayvanların kullanıldığı ksenotransplantasyon araştırmalarına yasak getirilmesi için çağrıda bulundu. 26 Eylül 2000'de, Novartis, Imutran'daki araştırmaları sona erdireceğini duyurdu. Ancak duyuruda şu da ekleniyordu: Şirket, bir ABD'li firma olan Bi-

oTransplant ile birleşecekti ve belki de bu birleşmeyle operasyonlarını, hayvanlara muamelesi ve biyoteknoloji kurallarına uymaması bakımından kötü ün yapmış ABD'ye devretmeyi umut ediyordu. Böylece bir skandalı da arkasında bırakmış olacaktı.

Bio Transplant şirketiyle, insan geni katılmış bir dizi domuz üretmek üzere bir süredir işbirliği yapan Novartis, şirketin yüzde 67'sine sahip olacak ve araştırmanın ticari haklarını elinde bulunduracaktır. Bunun karşılığında da Bio Transplant, Novartis'in satışlarından işletme payı alacaktır. Bio Transplant'ın Başmüdürü Elliot Lebowitz, ksenotransplantasyonun ticarileşmesinin şirketine yılda 100 milyon dolar kadar gelir getirebileceğini açıklamıştır. Çalışma sürmektedir.

Rengi ne olursa olsun, bu kapakın altında hep 'düşünce' vardır.

Dile Gelen Felsefe Taylan Altug • **Doğu Avrupa'da Özelleştirme** E. Apáthy vd. • **Fizik** Aristoteles • **Retorik** Aristoteles • **Seçimden Koalisyon** Fuad Alekperov • Hasan Ersel • Yavuz Sabuncu • **Yok Felsefesi** Gaston Bachelard • **Göstergebilimsel Serüven** Roland Barthes • **Modernizmin Serüveni** Enis Batur • **Tam Ekran** Jean Baudrillard • **Çüçsüzlük İsteği - Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?** Pascal Boniface • **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza** Tülin Bumin • **Hegel-Bilinç Problemi, Küle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi** Tülin Bumin • **Zamanların Sonu Üstüne** Söyleşiler Jean-Claude Carrière vd. • **İnsan Üstüne Bir Deneme** Ernst Cassirer • **Bir Özyaşamöyküsü** R.G. Collingwood • **Postmodernist Kültür - Çağdaş Olanın Kuramlarını Bir Giriş** Steven Connor • **Gazzali ve Şüphecilik** İbrahim Ağah Çubukçu • **Moda, Kültür ve Kimlik** Fred Davis • **Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında** Sencer Divitçioğlu • **Oğuz'dan Selçuklu'ya** Sencer Divitçioğlu • **Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu** Sencer Divitçioğlu • **Kök Türkler (Kut, Külç, Ülç)** Sencer Divitçioğlu • **Euro İçin Küçük Sözlük** Daniel Cohn • Bendit Olivier Duhamel • **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam** Seyferin Gürsel • Veyael Ulusoy • **Felsefe Nedir?** G. Deleuze • F. Guattari • **Ansiklopedi** Diderot • D'Alembert • **Kurban - Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri** Gürbüz Erginer • **Doğu Avrupa Devrimleri** F. Fehér • Á. Heller • **Ekolojik Yeni Düzen - Ağaç, Hayvan ve İnsan** Luc Ferry • **Ders Özelleri** Michel Foucault • **Değişen Dünya Değişen Dil** Macit Gökberk • **Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları** Macit Gökberk • **Kültürün ABC'si** Bozkurt Güvenç • **Hunlar ve Tatarların Kırkı** Atilla Németh Gyula • **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim** Jürgen Habermas • **Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?** Martin Heidegger ile Söyleşi • **Felsefe Yazıları** Selahattin Hilav • **Edebiyat Yazıları** Selahattin Hilav • **Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe** Edmund Husserl • **Tencere Kapak** Turhan Ilgaz • **Mutlak** Albert Jacquard • Abbé Pierre • **Marksizm ve Biçim** Fredric Jameson • **Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk** Walter Kaufmann • **Pera Peras Poros** Haz. Ferda Keskin • Önay Sözer • **Hegel Felsefesine Giriş** Alexandre Kojeve • **Yalanla Yaşamak - Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları** Timur Kuran • **Yaban Düşünce** Claude Lévi-Strauss • **Hüzünlü Dönenceler** Claude Lévi-Strauss • **Üniter Devlet - Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye** Atilla Nalbant • **Akdeniz'in Kitabı** Predrag Matvejević • **Belirsizin Bilimleri-İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji** Abraham Moles • **Türkiye'de Popüler Kültür** Ahmet Oktay • **"Yıkanmak İstemeyen Çocuklar"** Olalim Ünsal Oskay • **Avcılık Üstüne** José Ortega y Gasset • **Sevgi Üstüne** José Ortega y Gasset • **Üniversitenin Misyonu** José Ortega y Gasset • **Yeni Toplum Görüşü** Robert Owen • **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma** Haz. R. Prendergast • F. Stewart • **Din ile Bilim** Bertrand Russell • **İnsanlığın Yarını** Bertrand Russell • **Düha İyi Bir Dünya Arayışı - Son Otuz Yılın Makaleleri ve Bildirileri** Karl R. Popper • **Sartre Sartre'i Anlatıyor** Jean-Paul Sartre ile Söyleşi • **Beşinci Disiplin** Peter M. Senge • **Doğayla Söleşme** Michel Serres • **Her Şey Türk İşi** Margret Spohn • **Zümrütnâme** A. M. Celâl Şengör • **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku** Bülent Tanör • **Necmi Yüzbaşıoğlu - Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri** Bülent Tanör • **Çokkültürcülük** Charles Taylor • **Yazın Kuramı** Derleyen: Tzvetan Todorov • **Birlikte Yaşayabilecek miyiz?** Alain Touraine • **Demokrasi Nedir?** Alain Touraine • **Modernliğin Eleştirisi** Alain Touraine • **İçimin Sesi** Nermi Uygur • **Denemeli Denemesiz** Nermi Uygur • **İnsan Açısından Edebiyat** Nermi Uygur • **Yaşama Felsefesi** Nermi Uygur • **Salkımlar** Nermi Uygur • **Dilin Gücü** Nermi Uygur • **Güneşle** Nermi Uygur • **Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu** Nermi Uygur • **Bunalımdan Yaşama Kültürü** Nermi Uygur • **Felsefenin Çağrısı** Nermi Uygur • **Kuram-Eylem Bağlamı** Nermi Uygur • **Batının Kültür Dünyası** Nermi Uygur • **Kültür Kuramı** Nermi Uygur • **Tadı Damakda** Nermi Uygur • **Başka-Sevgisi** Nermi Uygur • **Aşk Ahlakı Hilmi Ziya Ülken** • **Kan Davası** Armin Ünsal • **Anlatı Yerlemleri** Tahsin Yücel • **Ahlaki ve Siyasal Hoşgörü** Melih Yürüşen • **Sonsuz Yanılgılar Karşısında** John Waterbury • **Tractatus** Ludwig Wittgenstein • **Gorbaçov Türkiye'de - İstanbul ve Ankara Konferansları** • **İnsan Hakları - Başlangıcından Günümüze** **Medya Tarihi** Jean-Noël Jeanneney • **Televizyon Üzerine** Pierre Bourdieu • **Reklamcılık Yaşamın ve Bilimsel Reklamcılık** Claude C. Hopkins • **Burası Dünya** Polle Radyosul • **Global Medya Eleştirileri** Ragıp Duran • **Tırmık'a Tırmık Aydın Engin** • **Doğrusu** Tülat Halman • **Radio Dersleri** Michael Kaye • Andrew Popperwell • **Televizyon Yazarlığı** Gerald Kelsey • **Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu** [Herbert] Marshall McLuhan • **TV Haberciliğinde Etik** Marilyn J. Matelski • **Yeni İkonalar - Televizyonda Reklam Sanatı** Paul Rutherford • **Siber Uzak Sözlüğü**

Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretimin neresindeyiz?

Uygulamaya geçilmesi için 24 yıl beklenen ve 28 Şubat süreciyle beraber büyük bir eğitim reformu olarak ilan edilen 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasında geline nokta, deyim yerindeyse, tam bir arpa boyudur.

Doç. Dr. Ahmet Duman

(Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi)

Bu yazıda "8 yıllık kesintisiz ilköğretimin neresindeyiz?" sorusuna yanıt aranacaktır. 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin nitel olarak niçin önemli olduğu, toplumda uzun uzun tartışıldı ve sonuçta 4306 sayılı yasa ile Ağustos 1997'de uygulamaya konuldu. 8 yıllık kesintisiz ilköğretim sadece nitel açıdan değil, nicel açıdan da çok önemlidir. Şöyle ki, MEB'in 1999-2000 Öğretim Yılı İstatistiklerine göre 10.053.127 öğrenci, 324.835 öğretmen ve 43.324 okuldan söz edilmektedir. 43.324 okulun 33.121'i köy, 10.202'si kent ilkokuludur; 10.053.127 öğrencinin de 7.287.909'u kentlerdeki, 2.627.371'i köylerdeki okullara gidiyor. Buna paralel olarak da, 324.835 öğretmenin 227.179'u kentlerdeki okullarda, 97.656'sı köylerdeki okullarda görev yapmaktadır (1). Bir ailede ortalama üç kişi olduğunu varsayıp öğrenci ve öğretmen sayısının toplamını üç ile çarpığımızda, toplam nüfusun yarısından biraz fazlasına denk gelen bir

Okuyacağınız bu makale, 7-8 Nisan 2001 tarihlerinde, Eğitim-Sen Muğla Örgütü tarafından Ortaca ilçesi ve Muğla merkezinde düzenlenen panellerde sunulan bildirilere dayalı olarak hazırlanmıştır. Yazarın e-postası: duman@education.ankara.edu.tr

rakam elde ederiz. Bu da, toplam nüfusun yarıdan fazlası doğrudan ilköğretimle ilişkili demektir. Diğer yandan, sadece ilköğretim düzeyindeki öğrencilerimizin sayısı bile, birçok Avrupa ülkesinin toplam nüfusundan daha büyüktür. Bu, işin nicel, yani sayısal yanı. Bu kadar büyük bir eğitim dizgesinin etkili bir şekilde yönetilmesi ve geliştirilmesi de, pek kolay bir iş olmasa gerekir.

Bu gerçeğin altı çizildikten sonra, 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin arkasında bir siyasal desteğin niçin var gibi görünüp de aslında olmadığına ve buna paralel olarak ulaşılamayan hedeflere değinildikten sonra, uygulamada karşılaşılan sorunlardan

bazıları (programlar, ders kitapları, öğretmen yetiştirme ve finansman) kısaca ele alınacaktır.

Yasal düzenlemeler ve siyasal destek yokluğu

Bilindiği üzere, 8 yıllık kesintisiz ilköğretim, ülkemizin 28 Şubat sürecine girmesiyle birdenbire önem kazanmıştır. Kamuoyunda yapılan tartışmalardan sonra, 8 Yıllık Kesintisiz İlköğretim Yasası olarak adlandırılan 4306 sayılı yasanın, 16 Ağustos 1997'de TBMM'de kabul edilmesiyle uygulamaya konulmuştur. O zaman işbaşında olan 55. Hükümet, yani Ecevit-Yılmaz hükümeti (Anasol-D), 8 yıllık kesintisiz ilköğretim tartışmalarını, süre boyutundan içerik boyutuna dönüştüremedi (2). Bu yetmiyormuş gibi, o günden bugüne 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin lafzına ve ruhuna aykırı uygulamalara devam edildi ve edilmektedir.

4306 sayılı yasa çıktıktan sadece 4 gün sonra, 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin lafzı ve ruhu arasındaki bütünlüğü ortadan kaldırma eylemine girildi. 20 Ağustos 1997'de Kur'an Kursları Yönetmeliği değiştirilerek, 5. sınıfta bitiren öğrencilerin hafta sonları ve yaz tatilleri süresince Kur'an kurslarına gitmesi sağlanmaya çalışılmıştı. Ancak bu yönetmelik değişikliği, bir velinin Danıştay'a başvurusu sonucu, 23 Şubat 1998 tarihinde Danıştay tarafından iptal edildi. Bu kez, Diyanet İşleri Başkanlığı aynı amacı gerçekleştirmeye dönük bir genelge yayımlayarak, yaş sınırı aranmaksızın camilerde Kur'an öğretimine devam edilebileceğini belirtmiş; ancak Ege Çağdaş Eğitim Vakfı'nın başvurusu üzerine Danıştay, 2 Aralık 1998'de Diyanet İşleri Baş-

Ülke nüfusunun yarıdan fazlası doğrudan ilköğretimle ilişkili.

kanlığı'nın genelgesini Anayasa'ya aykırı bularak bir kez daha iptal etmiştir (3).

8 yıllık kesintisiz ilköğretimi sekteye uğratma eylemlerine girişenler bıkmadan usanmadan çabalarını sürdürmeye devam ettiler. 18 Nisan seçimlerinden sonra kurulan 57. Hükümet tarafından, 22 Temmuz 1999 tarih ve 4415 sayılı yasa ile, 22-06-1965 tarih ve 663 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki yasaya bir madde eklenilerek değişiklik yapıldı (4). Bu değişikliğe göre; Diyanet İşleri Başkanlığı, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, 5. sınıfı bitirmiş ilköğretim öğrencilerine tatillerde Kuran kursu açabilecektir.

Bu yasa değişikliğine dayanılarak, daha önce Danıştay tarafından iptal edilen yönetmelik yeniden hazırlandı ve "Diyanet İşleri Başkanlığı, Kuran Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği" adı altında, 3 Mart 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı (5). Bu yönetmeliğe göre, ilköğretimin 5. sınıfını bitiren öğrenciler, yaz aylarında haftada 3 günü geçmeyecek şekilde Kuran kurslarına devam edebileceklerdi. Bu yönetmeliğin Resmi gazetede yayımlandığı tarih, Anayasa'nın 174. maddesinde yer alan ve korunması gereken 8 devrim yasasından birisi olan, 1924 yıl ve 430 sayılı Öğretimin Birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) Yasası'nın kabul edildiği güne rastlamaktadır. Ne dersiniz; bu bir raslantı mı, yoksa planlı bir kafa tutma ya da rövanşı alma çabası mıdır?

Daha sonra, ilköğretimi bile tamamlamamış çocuklara, yaz tatillerinde haftada 3 gün Kuran kursu düzenlenmesi yetersiz görülmüş olmalı ki, bu yönetmeliğin 32. maddesinin birinci fıkrası 27 Ağustos 2000 tarihinde değiştirilerek, 5. sınıfı bitirenlerin kuran kurslarına devam etme süresi 3 günden 5 güne çıkarılmıştır (6).

Din dersinin, 1982 Anayasası'nın 24. maddesi gereği, ilköğretimin 4-8. sınıfları arasında zorunlu ders olarak okutulduğu bir ülkede, yukarıdaki yasa ve yönetmelik değişikliklerinin anlamı nedir? Buyrun beraberce bu soruyu yanıtlamaya çalışalım: Bu soru, "insanların dinini öğrenmesi", "dinsel gereksinim", "ana-babanın çocuğu üzerindeki hakkı", "yanlış ve eksik dinsel bilgiler edinmeyi engel-

leme" vb. söylemlerle geçiştirilebilir mi? Amaç 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin lafzı ve ruhunu birbirinden ayırmaktır ya da 4306 sayılı yasanın lafzı ve ruhu arasındaki uyumu/bütünlüğü ortadan kaldırarak, eğitimin dinselleştirilmesidir. 8 yıllık kesintisiz ilköğretimi kesintiye uğratarak, imam hatip liselerini ayakta tutabilmek de, bir diğer amaç olsa gerek. Yapılan iş, Anayasa'da korunması gereken devrim kanunları arasında geçen 430 sayılı Öğretim Birliği Yasası'na, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası'na ve 4306 sayılı Sekiz Yıllık İlköğretim Yasası'na açıkça aykırıdır.

Ya 28 Şubat sürecinin ve sivil toplumun desteği?

8 yıllık kesintisiz ilköğretimi dayatan (iyi ki dayattılar) 28 Şubat sürecine acaba ne oldu? 18 Ağustos 1997 tarihinden bu yana, MGK (Milli Güvenlik Kurulu) acaba 8 yıllık ilköğretimi kaç kez gündemine aldı? 8 yıllık ilköğretim, 28 Şubat sürecinde eğitimin hızla dinselleştirilmesinin durdurulması için bir araç olarak kullanılmıştır. Asıl amaç, Türkiye'de rejimi sarsmaya başlayan şeriatçı örgütlenmenin ve gelişmelerin arka bahçesi işlevi yüklenen imam hatip liselerinin kapatılmasıydı. Bu kapatmanın doğru- dan yapılması yerine, bazı araçlar kullanılarak yapılması gerekiyordu. Bunlardan ilki, kesintisiz olmak koşuluyla 8 yıllık ilköğretim; ikincisi yükseköğretime geçişin yeniden düzenlenmesiydi. 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının başlatılmasıyla, tüm meslek liseleriyle beraber imam-hatiplerin de orta kısımları kapatılarak işin kaynağına doğrudan müdahale edilmiştir. Yükseköğretime giriş yeniden düzenlenerek, imam-hatip lisesi mezunlarının sadece ilahiyat fakültelerine girmeleri, eğer başka bir programa girmek isterse, diğer lise mezunlarıyla aralarına 40-50 puanlık bir fark koyulması gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, lise mezunlarına tanınan, ilgili ya da en yakın, meslek yüksekokullarına sınavsız geçiş hakkı, imam hatip lisesi mezunlarına tanınmamıştır. Sonuç olarak, bu araçların kullanılmasıyla, imam-hatipler gerçekten büyük oranda öğrenci kaybetmişlerdir. İki-

Henüz ilköğretimini tamamlamamış çocukların yaz tatillerinde Kuran kurslarına gitme süresi haftada 5 güne çıkarıldı, 27 Ağustos 2000.

uç yıl sonra da kapanma noktasına gelecektir. Şu an bir çok imam-hatip lisesinin 1. sınıfında, sadece bir şube vardır. 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasının arkasındaki 28 Şubat süreci desteğinin ortadan kalkma ya da zayıflama nedeni budur.

8 yıllık ilköğretimle ilgili yukarıdaki saptama ve değerlendirmeyi yaptığım için bir kısım zevat, bu satırların yazarını 28 Şubatçılık ve hatta din düşmanlığı ile itham etmekte tereddüt etmeyeceklerdir. Oysa, 8 yıllık ilköğretim tartışmalarının başlayıp sonuçlandığı bir dönemde yazılmış olan bir makalede de ifade edildiği gibi (7), 1973 yılından 1997 yılına kadar 8 yıllık ilköğretim sürekli engellenmiş, siyasetçiler ve darbeciler imam-hatip lisesi açma yarışına girmişlerdir. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, zorunlu din derslerini ilk ve ortaöğretim programlarına Anayasa maddesi (8) ile sokan 12 Eylül askeri darbesinin askeri hükümeti (Bülent Ulusu Hükümeti), 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun yükseköğretime girişi düzenleyen 31. maddesini 16. 06. 1983 tarih ve 2842 sayılı yasa ile değiştirerek, imam hatip lisesi mezunlarının alanlarıyla ilgili olmayan, istedikleri yükseköğretim programlarına girmelerine olanak sağlamış (9) ve bu durumu adeta teşvik etmiştir. Gelinek noktada, 28 Şubat süreciyle bu gidişe dur denilmiş-

tir. Askerler, yasalaştığı halde 24 yıl uygulamaya geçirilmeyi bekleyen 8 yıllık ilköğretim konusunda, inisiyatif kullandılar diye 8 yıllık ilköğretimi karşı mı duralım?

Bir kısım zevat da tabii ki, yukarıdaki saptama ve değerlendirmelerden başka türlü rahatsız olacak ve bu satırların yazarını 28 Şubat karşıtı olarak değerlendirecektir. Çünkü o grup, eğitimin ideolojik bir araç olduğu gerçeğini asla görememekte ya da görmezlikten gelmektedir. Eğitimin ideolojik bir araç olduğu gerçeği kabul edilip göz önüne alındığında, 8 yıllık kesintisiz ilköğretimle ilgili yukarıdaki değerlendirmeyi yadırgatacak bir durumun söz konusu olmadığı görülecektir. Ülkenin karanlığa gidişini algılayıp buna dur diyebilecek bir iktidar, elbette 28 Şubat süreciyle beraber eğitim alanında yapılmaya çalışılardan farklı bir politika izleyemeyecekti.

Türkiye'deki yaklaşık 114.000 eğitim çalışanını temsil eden Eğitim-Sen, acaba 1997 yılından bu yana 8 yıllık ilköğretimle ilgili herhangi bir çalışma yapmış mıdır? Bu soruya olumlu yanıt vermek keşke olanaklı olsaydı. Eğitim-Sen ve eğitimle doğrudan ilgili diğer sivil toplum örgütleri, 8 yıllık kesintisiz ilköğretime sahip çıkarak bu konuda bilimsel araştırmalar ve toplantılar düzenleyebilir, yerel ve ulusal düzeyde uygulamaları yakından izleyebilirlerdi. Eğitim sorunuyla ve 8 yıllık kesintisiz ilköğretimle belki de en yakından ilgilenmesi gereken sivil toplum örgütü Eğitim-Sen bile, böylesi tutum içindeyken; "Diğer sivil toplum örgütleri kesintisiz eğitimle niçin ilgili değil?" sorusunu sormanın pek anlamlı olmayacağı açıktır. 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin arkasındaki sivil toplum örgütlerinin desteği de yetersizdir.

Şimdi sormak gerekir; ne siyasal iktidar, ne gerçek iktidar, ne de sivil toplumun yeterli desteğini arkasına alabilen 8 yıllık kesintisiz ilköğretim gibi yaşamsal önemde bir eğitim politikası, başarıya ulaşabilir mi? Bu koşullarda önceden belirlenen ve açıklanan hedeflere ulaşılabilir mi?

Hedefler

8 yıllık kesintisiz ilköğretimle ilgili hedeflerden (10) birkaçı üzerinde

kısaca duralım. Bu hedeflerden belki de en önemlisi "ikili öğretime, yani sabahçı-öğlenci uygulamasına son verilmesi ve 2000 yılına kadar 147.000 derslik yapılarak sınıf mevcutlarının 30 rakamına çekilmesi"dir. Bu hedefler tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır. 4306 sayılı yasa ile halktan özel olarak ilköğretim için toplanan vergilerden (Şubat 2001'e kadar), toplam 1 katrilyon 88 trilyon 855 milyar TL elde edilmiştir (11). Bu kadar büyük miktarda gelir elde edilmesine karşın, MEB ancak 83.843 derslik yaptırabilmiştir. 147.000 nerede, 83.843 nerede? MEB'in kendi yayımladığı istatistiklere göre, 1999-2000 öğretim yılında 4659 kent ilkokulunda 5.156.552 öğrenci ve 2788 köy ilkokulunda 610.563 öğrenci olmak üzere, toplam 7447 ilköğretim okulunda 5.767.115 öğrenci ikili öğretime devam etmektedir (12). Bu şu demektir: İlköğretimdeki öğrencilerimizin yüzde

8 yıllık kesintisiz eğitimin bir hedefi de öğrencilerin 'iklim, ulaşım, güvenlik durumuna göre evden okula, okuldan eve taşınması'ydı.

57,3'ü ikili öğretime devam etmek zorundadır. Sınıf mevcutlarının 30'a çekilmesi hedefine ne demeli? Yine MEB'in verilerine göre, 1999-2000 öğretim yılında Hakkari'de derslik başına düşen öğrenci sayısı 70, Şırnak ve Şanlıurfa'da 67, İstanbul'da 64, Gaziantep'de 62 iken; Burdur'da 18, Gümüşhane ve Rize'de 20, Isparta ve Giresun'da 22'dir (13). Ancak soruyorum size, 6., 7. ve 8. sınıftaki çocukların yüzde kaç 30 ya da daha az mevcutlu sınıfta ve tam gün olarak devlet okuluna devam edebiliyor?

Bir diğer hedef, "iklim, ulaşım ve güvenlik durumuna göre, öğrencilerin evlerinden okula, okuldan evleri-

ne taşınması ve öğle yemeği verilmesi, böylelikle yarınlarımızı emanet edeceğimiz çocuklarımızın ilköğretim olanağından yoksun bırakılmaması"dır. Öğrencileri okullara taşıyan ve onlara yemek verilmesini üstlenmek isteyenler arasında, müthiş bir rekabet yaşanmış ve deyim yerindeyse bu işin "mafyası" türemiştir. Konuyla ilgili olarak basına yansıyan haberlerden anlaşılacağı üzere, mafya grupları arasında silahlı çatışmalar bile yaşanmıştır. Okullarda verilen yemeklerin kalitesi son derece düşük ve o çağıdaki çocukların beslenme gereksinimini karşılamaktan uzaktır. Üstelik devlet, sadece başka yerleşim biriminden gelen ve tam gün okula devam eden öğrencilere yemek olanağı tanıyıp, okulun bulunduğu yerleşim yerinde oturan öğrencileri bu olanaktan yoksun bırakarak, ilköğretim öğrencileri arasında ayrım yapılmasına neden olmuştur. İkili öğretim yapılan okullarda ise, taşınan öğrencilere herhangi bir yemek olanağı tanınmamıştır. Taşıma sisteminde ciddi aksaklıklar yaşanmış, eşek sırtında ya da traktör römorkunda, sabahın dondurucu soğukunda okula gitmeye çalışan çocuklar, gazetelerde ve haber programlarında sık sık konu edilmiştir.

Bir diğer hedef ise, "çocuklarımızın bilgisayar ve en az bir yabancı dili zorunlu, ikinci bir yabancı dili de seçmeli olarak öğrenmeleri ve bunun için gerekli yatırımın yapılması, öğretmenlerin yetiştirilmesi"dir. Bunları hedefleyen Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), var olan yabancı dil öğretmenlerinin nicel olarak yetersiz olduğunu anlayıp, YÖK ile işbirliği içine girerek uzaktan eğitim yoluyla İngilizce öğretmeni yetiştirilmesi projesini geçtiğimiz yıl uygulamaya koymuştur. Ben bunu Nasrettin Hoca'nın fıkrasına benzetiyorum: Hoca'ya borç veren köylü, bir gün Hoca'dan alacağını istemiş. Hoca demiş ki, "Bir gün olur öderiz". Aradan zaman geçmiş, hiç ses yok Hoca'dan. Ortalıkta da pek görünmüyor. Alacaklı komşu, Hoca'yı bir gün yolun kenarına dikenli tel çekerken görmüş ve hemen yanına gidip yeniden alacağını istemiş. Hoca, "Görmüyör musun, borcunu ödemek için çalışıyorum işte" demiş. Köylü şaşır- mış, "Yahu bu dikenli telle, borcunu

nasıl ödeyeceksin, anlayamadım". Hoca yanıtlamış, "Ne var bunda anlamayacak? Ben dikenli telleri bura-ya çekeceğim. Koyunlar buradan geçerken yünleri tellere takılacak. Ben o yünleri toplayıp, eğirip, çorap ve fes öreceğim; onları satacağım; kazandığım parayla da borcunu ödeyeceğim". MEB uzaktan öğretim yoluyla yabancı dil öğretmenleri yetiştirecek, o öğretmenlere iş verecek, o öğretmenler 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin 4-8. sınıfları arasındaki çocuklara, en az bir yabancı dili zorunlu, ikinci yabancı dili de seçmeli olarak öğretecekler.

Sorunlar

Ulaşılamayan hedeflerden bir kaçının altını çizdikten sonra, programlar, ders kitapları ve finansman gibi konulara da kısaca değinmekte yarar görüyorum. Daha önce de ifade edildiği gibi, 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamaları süre boyutundan içerik boyutuna bir türlü geçirilemedi. Bu nedenle de, buna uygun amaçlar, programlar, öğretmenler ve yönetim anlayışı geliştirilemedi. 8 yıllık kesintisiz ilköğretim programları denilince, öncelikle 5 yıllık ilköğretim ve 3 yıllık ortaokul programlarının birleştirilmesi anlaşıldı. MEB'in yayımladığı belgelerde de (14) ifade edildiği gibi, ilköğretim programı açısından yapılan; 1., 2. ve 3. sınıflara bireysel ve toplu etkinlikler, 4. ve 5. sınıflara yabancı dil, 6. ve 8. sınıflara trafik ve ilkyardım, 7. ve 8. sınıflara vatandaşlık ve insan hakları ve 4.-8. sınıflara bazı seçmeli dersleri koymaktan ibarettir. Oysa yapılması gereken, yeni amaçlar belirlemek ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak içerikli donatılmış bir ilköğretim programı geliştirmek olmalıydı.

Programlar açısından durum böyle olunca, bir yandan bazı ders kitaplarının yazımı ve yeniden yazımı çalışmaları başlatılmıştır. Diğer yandan, öğretmen, yönetici ve denetçilerin (müfettiş) 8 yıllık kesintisiz ilköğretimin amaç, hedef ve programlarına göre yetiştirilme sürecinden geçirilmesine gerek görülmemiştir.

1982 Anayasası'nın 42. maddesinde, "kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır" denilmesine karşın, 8 yıllık kesintisiz ilköğretim

Sınıf mevcutlarının kalabalıklığı, eğitim sisteminin sorunu olmaya devam ediyor.

için öğrencilerden "eğitime katkı payı" adı altında zorla para toplanılmasına (çoğu zaman öğretmenlerin de zorlama sürecine katılmasıyla) devam edilmektedir. Bu paralar acaba nerelere ve nasıl harcanmaktadır? Okul-Aile İşbirliği Dernekleri'nin, velilerden Anayasa'ya aykırı olduğu halde toplanan bu paraların nerelere ve nasıl harcadıkları konusunda herhangi bir çalışması, ilgisi veya bilgisi var mıdır? Bu paraların ne kadarı doğrudan okul için, ne kadarı il ya da ilçeye aktararak kullanılmaktadır? Özel olarak toplanan vergiler ve ana-babalardan zorla alınan katkıların toplamının, acaba ilköğretim bütçesi içerisinde ne kadarlık bir payı vardır?

Sonsöz

Sonuç olarak, uygulamaya geçilmesi için 24 yıl beklenen ve 28 Şubat süreciyle beraber büyük bir eğitim reformu olarak ilan edilen 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulamasında geline nokta, deyim yerindeyse, tam bir arpa boyudur. Durum böyle olunca, 8 yıllık kesintisiz ilköğretim yasası önce siyasal iktidar tarafından delinmiş, doğal olarak aynı siyasal iktidarın kontrolünde olan Bakanlık, gerekli değişme ve gelişmeleri gerçekleştirememiş ve belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Yine eğitimle doğrudan ilgili olan sivil toplum örgütleri, bu konuda sessiz ve etkisiz kalarak üzerine düşen sorumlulukları yerine getirememiştir. Umut edilen; toplumdaki tüm yetkili, ilgili ve bilgili kesimler tarafından, "8 yıllık kesinti-

siz ilköğretimin neresindeyiz?" sorusunun güçlü bir şekilde sorulması ve bu konunun toplumda hak ettiği şekliyle tartışılmasıdır.

DİPNOTLAR

- 1) MEB (2000a), Milli Eğitim Sayısal Veriler 2000, MEB APKK Başkanlığı, Ankara.
- 2) Duman, A. (1998), "Türkiye'nin 8 Yıllık İlköğretime Saplanan Eğitim Gündemi ve Sorunsalına Farklı Bir Yaklaşım", Eğitim ve Yaşam, Kış 97-98, S.8, s.69-71.
- 3) Gazalci, M. (2000), "8 Yıl Delik Deşik", Cumhuriyet, 8 Eylül 2000, s.2.
- 4) 22 Temmuz 1999 tarihinde kabul edilen, 5 Ağustos 1999 tarih ve 23777 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4415 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun".
- 5) 3 Mart 2000 tarih ve 23982 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği".
- 6) 27 Ağustos 2000 tarih ve 24153 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik".
- 7) Duman (1998), A.g.e.
- 8) T.C.1982 Anayasası, Madde 24.
- 9) 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair, 16.06.1983 tarih ve 2842 Sayılı Yasa.
- 10) MEB (1997), Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu İlköğretim Uygulaması ile İlgili Sorular ve Cevaplar, Ankara.
- 11) Sekiz Yıllık Eğitim Gelirleriyle Dört Yılda 83 Bin 843 Derslik Yapıldı, <http://www.meb.gov.tr/> Nisan 2001
- 12) MEB (2000a), A.g.e.
- 13) Adem, M. (2000), "Zorunlu Eğitim Amacına Ulaştırılmadı", Cumhuriyet, 4 Eylül 2000, s.2.
- 14) MEB (2000b), 2001 Yılı Başında Milli Eğitim, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Türkiye Türkçesi

Bir dili en iyi kullanmak o dilde düşünmekle olası. Türkçe düşünmek Türkçe'nin gizemine giden incelikleri bilmekle başlar, soyut kurallar öğrenmekle değil. Türkçe'ye yanlış giysi giydirilmiş. Bilinç hep eski bilginin tutsağı. Özellikle dil ve din konusunda bu tutsaklık köleliğe dönüşmüş.

Prof. Dr. Fuat Bozkurt

(Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)

Türkçe'nin uyumlu ve kurallı yapısı, birçok bilim adamının, sanatçının dikkatini çekmiş. Sözel Alman dilcisi Max Müller Türkçe'yi şöyle anlatır:

"Kişi, Türkçe dilbilgisini tat alarak okur. İnsan bilincinin büyük bir beceri ve ustalığı ile biçimlenmiştir, Türkçe'nin dil kuralları. Ad ve eylem türetme düzeni, olağanüstü kurallıdır. Kurallar yalındır, saydamdır. İnsan bilinci, en usta biçimde sese, söze yansımıştır. Kök sözler en gerekli ilişkiyi sağlayacak ölçüdedir. Bu sayılı köklerden, duygu ve düşünceyi en ince ayrıntılarına dek anlatan sözcükler yapılır. Anlamı belirsiz bir eyleme, kip ve zaman ekleri eklenip tümce oluşturulur. Birbirini tutmayan ses birimlerinden dört başı bayındır sözcükler yaratılır. Yeni yaratım kurallıdır, ezgilidir. Türkçe, insan bilincinin yontup düzelttiği, anıt değerinde bir düşünce aracıdır. İlk yaratılıştaki gibi arı ve durudur. Türkçe'de dilbilgisi düzeninde, düşüncenin oluşumunu birim birim izleriz. O anda billur bir kovanda bal peteklerinin oluşumunu seyrederek gibiyizdir. Türkçe, bir bilim kurumunun uzun tartışmaları sonucu yaratılmış gibidir. Ancak bir başına kalmış insanın Türkistan bozkırlarında yaratılıştan kaynaklanan yasalarla yarattığı anıtı, hiçbir bilim kurumu yaratamaz! Türkçe dilbilgisi, görev gereği değil; bulmaca çözer gibi, öğrenilmeli. Kişi, kuralların uygulanışını doğrudan kendi deneyimleri ile kazanmalı. Türkçe konuşma ve yazma gibi bir isteği olmayan için bile, Türkçe dilbilgisini okumak gerçekten bir zevktir."

Ama dilbilgisi okullarda korkulu düş. En sevilmeyen derslerden biri. Türkçe'yi en iyi kullanan yazar bile bir dizi yanlış yapıyor. "Ne... ne..." bağlacını doğru kullanan kaç yazar,

kaç aydın var?

Bunca çabaya karşın neden Türkçe dilbilgisi öğretilmiyor?

Bir süredir dilbilimciler arasında bir tartışma sürüyor. Bunca çabaya karşın neden dilbilgisi öğretilmiyor? 1988'de *Bildirişim* adlı kitabında Özcan Başkan şöyle diyor: "Türkçe dilbilgisi ilkokul sıralarından başlayarak, üniversite düzeyinde de sürdürüldüğü halde, sonuç bir türlü olumlu olmamaktadır. Öğretmenler her zaman için öğrencileri suçlayarak, onların dilbilgisi yönünden zayıf olduklarını yineleyip durmaktadırlar. Fakat şurası da düşünülmelidir ki, eğer bu kadar çok öğrenci, bunca yıl boyunca, bu kadar basit birşeyi öğrenemiyorsa o zaman belki de aksaklığı başka bir yerde aramak gerekmektedir. (...) O zaman iki olasılık kalıyor: Birincisi, Türkçe dilbilgisinin anlaşılabilirliği. Bir yerde, en iyi Türkçe öğretmeni bile, gerçek anlamda başarılı olamadığına göre, demek ki, bütün sorun 'dilbilgisi' denilen şeyin kendisinde düğümlenmektedir. (...) Bu bakımdan, Türkçe dilbilgisini doğru dürist anlama açısından, kimsenin kimsesi suçlamaması gerekir. (...) Bütün bozukluk, başka Avrupa dillerinde olduğu gibi Türkçe'de de, dilbilgisi kitaplarının, dilin kendi içinden çıkarılan ölçütlere göre değil de, başka yerlerden ödünç alınmış modellere göre yazılmış olmasındadır."

Tüm bunlardan bir sonuç çıkıyor: Türkçe'ye yanlış giysi giydirilmiş. Bilinç hep eski bilginin tutsağı. Özellikle dil ve din konusunda bu tutsaklık köleliğe dönüşmüş. İnsanlar kendine sunulan kuralların doğruluğunu tartışma gereği duymuyorlar.

Türk dilinin yazgısı da dinin yazgısı gibi. Önce Arapça'nın dil yapısı-

na göre ele alınmış. Yüzyıldır da Latince dilbilgisi yapıtaslağına göre yerleştirilmek isteniyor kurallar ve yüz yıldır yazılan dilbilgisi kitapları birbirinin gölgesini andırıyor. Ses, yapı, tümce bilgisine göre sıralanıyor konular. Sözcükler sekiz türe ayrılıyor.

Oysa Türkçe'nin dil yapısı tümüyle ayrı. Son ağırlıklı bir dil Türkçe. Sondan başa doğru giden bir mantık örgüsü ile anlam bütünü oluşuyor.

Dilimiz sözcüklere göre değil, eklerle göre ele alınmalı. Ekler, dil yapısını ayakta tutan kolonları, kirişleri andırıyor. Sondan başa doğru örülen bu mini birimleri kavramadan Türkçe'yi çözmek olanaksız.

En belirleyici iki ek iyelik ve kişi eki. İyelik bir kavramın başka kavrama ait olduğunu belirliyor; kişi eki ise bir işi eylemi kimin yaptığını. Kişi eki, düşüncenin sözcüklerle devinime girmesinin ölçütü. Yüklem oluyor kişi eki alan sözcük. İyelik ise duraganlığın göstergesi. Böylece sözcük türleri kargaşası ortadan kalkıyor.

Buradan yola çıkarak, Türkçe'nin bir özelliği ortaya çıkıyor: Türkçe'de anlam bütününe geçiş üç yöntemle oluyor. Dizim, örgü, ilgi.

Sözcük sözcüğe anlam bütününe geçiş, dizim ya da **dizgi** yöntemi ile oluyor: "Taş yol, sessiz ev, uzun yol". Bu bileşim yöntemi, klasik dilbilgisinin sıfat tamlaması / takısız tamlama tartışmasını ortadan kaldırıyor. Takısız tamlama / sıfat tamlaması tartışmasının tek nedeni, ikinci sözcüğün iyelik eki alması ya da almaması.

Ekler aracılığı ile anlam bütününe geçiş, **örgü** yöntemi ile oluyor. En önemli örgü eki iyelik eki. İyelik eki alan sözcük, kendinden önce gelen bir sözcükle doğrudan ilişki kuruyor: "komşunun tavuğu, bizim evimiz". Durum ekleri de örgü işlevi gören birimler: "alundan kalem, minare bo-

yunda apatman, bardaktaki su”.

Ek işlevli bağımsız birimler aracı-
lığı ile anlam bütününe geçiş ilgi
yöntemini oluşturuyor. Klasik dilbil-
gisinin bağlaçlar ve ilgeçler diye
ayırıldığı sözcük türleri bunlar. Bu bi-
rimler bağımsız olmaları bakımından
eklerden ayrılıyorlar, yalnızca işlevli
birimler olmak bakımından eki andı-
rıyorlar: “komşuya göre iş, çocuk ile
annesi, yol için hazırlık”.

Türkçe'nin bu yapısal özellikleri
kavrandığında, bir dizi kargaşa orta-
dan kalkıyor. Sözelimi “kelime
grupları”, “sözcük öbekleri” adı al-
tında ele alınan, binmez tükenmez ör-
neklerle öğretilmek istenen, anlam
bütününe geçiş aradan çıkıyor. An-
lam bütününe gidişteki üç yöntem
onlarca başlığı, yüzlerce örneği sili-
yor.

Türkçe'nin gizemine doğru yolculuk

Sekiz başlıkta incelenen sözcük
türü kargaşası bitiyor. Çünkü dilbilgi-
si, birimlerin ilişkisi, işlevi üzerinde
yoğunlaşıyor. Bu ilişkiler sonucunda
işlev doğuyor. Klasik dilbilgisinin
“evin sarısı” örneği için
“sarı sıfattır, ama bura-
da ad yerine kullanıl-
mış” ya da “belirteçler
ek almazlar, ama yer
yön belirteçleri durum
eki alabilirler” türünden
çelişkili açıklamaları or-
tadan kalkıyor.

Tümcede öğeleri se-
çip belirleyen ise eyle-
min çatısı. Özne ve
tümleçleri çatı ile birlik-
te ele almak gerekiyor.
Tümleç kullanımındaki
yanlışlar, çatıya uygun
durum ekinin seçilme-
mesinden kaynaklanı-
yor.

Türkçe'de yapı ve ses birimlerini,
tümceden ayrı ele almak olanaksız.
Sesbilgisi, yapıbilgisi, tümcebilgisi
ayrımı hem çelişkilere neden oluyor,
hem de aynı bilgilerin ayrı bölümler-
de yinelenmesine. Türkçe'nin ses dü-
zenini, kim yazımdan ayrı ele alıp in-
celebilir? Türkçe'nin tüm özellik-
lerini tümce içinde düşünmek gereki-
yor. Bu nedenle “koşum” diye bir
sözcükten oluşan tümce ile girip, en
karmaşık tümcelere doğru ilerlenme-
si en doğru yol. Tek sözcükle başla-
yan Türkçe'nin gizemine yolculuk;
ortaç, ulaç, eylemliliklerle kurulan yo-

ğun tümcelere doğru ilerliyor.

Bir dili en iyi kullanmak o dilde
düşünmekle olası. Türkçe düşünmek
Türkçe'nin gizemine giden incelikler-
i bilmekle başlar, soyut kurallar öğ-
renmekle değil. Bu işi en iyi başaran-
lar son dönem yazarları. Nurullah
Ataç'ın yıllar önce söylediği şu söz-
lerin doğruluğu bugün daha iyi anla-
şılıyor:

“Dilbilgisi öğretmenlerinden biri,
bir bayan, ‘Türkçe bilmez’ demiş be-
nim için. Üzülmeydim bu söze. İn-
anmadım o yargının doğru olduğuna da
onun için. O bayanın benim için
‘Türkçe bilmez’ demesi, kendisinin
öğrencilerine öğrettiği kurallara uy-
madığım için. ‘Büyükleri’ bir yol
söylemişler kendilerine: ‘Türkçe’de
eylem, tümcenin sonunda gelir’, sımsıkı
inandırılmışlar buna. Doğru olma-
sa, ‘büyükleri’ öyle söylerler miydi
hiç? Doğruyu, bilgiyi dinlemişler o
‘büyükler’den, şimdi kendileri de bi-
rer ‘büyük’ olmuş, gençlere, yeni ye-
tişenlere öğretecekler. Sürüp gidecek
bu böyle. Türkçe'nin dilbilgisi, deyip
duruyorlar. Hangisi biliyor Türk-
çe'nin dil kurallarını? Dilimiz, yüz-

linin sözdizimi ile ilgilenmemiş olan-
lar, yazılarında halkın kullandığı söz-
lerden de, tümce yapılarından da ka-
çınmışlar, cansız bir dil uydurmuşlar.
Ben de, dilbilgisi öğretmenlerinin
gözüne gireceğim, onlara ‘Ataç
Türkçe bilir’ dedirteceğim diye, o uy-
durma kurallara boyun mu eğece-
ğim?

“Ben biliyor muyum, bulabildim
mi Türkçe'nin gerçek kurallarını?
Öyle bir şey dediğim yok. Benim ya-
zılarımda da, benim gibi yazan birkaç
kişi daha var; onların yazılarında da,
tam Türkçe'nin sesini, halkın konu-
şmasının sesini bulamıyorum, daha
çok çok çalışacağız onu elde etmek
için.

“Biz daha başaramadık o işi, ko-
lay kolay da başaramayacağız. Ama
bizim yazarlarımız Türkçe'ye, ger-
çek Türkçe'ye bizden öncekilerin
Türkçesi'nden, dilbilgisi öğretmenle-
rinin istedikleri Türkçe'den daha ya-
kın. Elbette öyle olacak. Biz arıyo-
ruz, yazı diline konuşma dilinin sı-
caklığı, sesini vermeye çalışıyoruz.
Bizden öncekiler istemezlerdi bunu,
yazılarında konuşma dilinin, canlı di-

lin bir yankısı olmasına
özenmezlerdi. Hele yüz
yıl, yüz elli yıl geçsin,
bizim tuttuğumuz yol
genişlesin, güzel eserler
versin, dilbilgisi araştı-
rıcıları Türkçe'nin im-
kânlarını işte o zaman
anlayacaklar, gerçek ku-
ralları o zaman bulup
görecekler.”

Günümüz yazarları
sanki, Nurullah Ataç'ın
çağrısının muştucuları.
Türkiye Türkçesi'nin
anlatım bölümünde bu
çağdaş yazarlardan ör-
nekler veriliyor. Kim-
ler yok bu yazalar ara-

sında? Günümüz Başbakanı Bülent
Ecevit'ten yasaklı ozan Nazım Hik-
met'e, bir dönemler “Gardrop Ata-
türkü” diye tanınan Falih Rif-
kî'dan, *Atatürkçülüğün Alfabeti*'nin
yazarı İlhan Selçuk'a ve Bağımsız-
lık Güllü Ceyhan Atuf Kansu'ya.
Zaman zaman birbirine karşıt gibi
gözükən yeni kuşak yazarlar, en
seçme yazıları ile yer alıyorlar. Bir
anlatım kitabı için bundan doğal ne
olabilir? Hani boşuna mı derler;
“Cümle şair dost bağının bülbülü”.
Tüm bülbüller şakırdıyor Türkiye
Türkçesi'nin bağında.

yıllar boyunca, incelenmemiş. Arap-
ça'nın yapısını, sözdizimini belle-
mişler, sonra da o dillerin yapı düze-
ninin, sözdiziminin ışığı altında
Türkçe için birtakım kurallar uydur-
muşlar. Bir dilin kuralları uydurul-
maz, o dilden çıkarılır. Bizim dilbil-
gisi kurallarında ise, en çok sözdizi-
mi kuralları, uydurmadır.

“Kitaplardan, yazı dilinden çıkar-
mak istiyorlar dilin kurallarını. İyi
ama yüzyıllardan beri, bizim yazı di-
limizi, Türkçe'yi sevmeyen, beğen-
meyen, bayağı sayan yazarlar kur-
muşlar. Halkın konuşmasına, halk di-

Mistik tarikatlar Ortaçağ cadılarını hortlattı:

Yeni cadılar

Hamburg Etnik Kültür Müzesi'nin etkinlikleri çerçevesinde, 'Yeni Cadı' Frauke König, cadıları ve Şamanlar'ı tanıtacak, resimde renkleri duyumsamanın ve çeşitli atraksiyonlarla 'öbür tarafa' gitmenin yolunu gösterecek; ayrıca öteki boyutta olup biteni yorumlamayı da öğretecek. Hepsi parayla tabii ki.

Sadık Usta

Bugün Batı'da ve özellikle de Amerika'da kurumlaşmış mistik tarikatlar, devlet ricalinin yüksek katlarında kabul görmeyen ötesinde, her türlü olanaklarla örgütleniyor ve dünyanın dört bir yanına "yeni misyonerler" olarak salınıyorlar. Bütün etkinlikleri, bu örgütlenmenin mimarları tarafından "Amerikan tarzı yaşam"ın yaygınlaştırılması olarak yürütülüyor.

Darwin öğretisine (evrim kuramına) karşı yürütülen kampanya da dünya çapında Amerika'nın siyasi merkezlerinden örgütleniyor. Etkinlikleri "yaratılış teorisiyle"

sınırlı değil, aynı zamanda tüm bilim dışı etkinlikler "materyalizm" karşılığı olarak planlanıyor ve toplumsal yapılarda idealist-ruhsal bir iklim yaratmak için devreye sokuluyor.

18. yüzyılda, henüz Amerika Birleşik Devletleri kurulma aşamasındayken, Kuzey Amerika kıtasında pıtrak gibi çoğalan mistik tarikatlar, o dönem kendi içine kapalıydı ve müritlerle sınırlı küçük bir azınlığa "ruhsal arınma" vaat ediyordu.

Bugün durum çok farklı. Tüm bu tarikatlar medya dünyasını da arkalarına alarak kampanyalar ör-

gütüyor ve "insan hakları" söylemiyle bu tarikatları yaygınlaştırmayı hedefliyorlar. Bu amaç doğrultusunda örgütlenen etkinlikler, müzelerde sergiler, üniversitelerde konferanslar ve "sihirli mekânlar-da" kutlamalar şeklinde sürüyor.

Almanya'da 'cadılar' yeniden keşfediliyor

Almanya'nın önemli turizm şirketleri, tur seferlerine birkaç bin "büyülü mekândan" 400'ünü eklemiş durumda. Loreley, Kyffhäuser veya Brocken'un kitlesel akına uğradığını belirten tanıtım şirketleri, bu mekânların bir kısmını ve özel-

Alman Geo dergisinde, bir yeni cadıyla söyleşi

Ünlü Alman Geo dergisinin son sayısında yer alan, Batı dünyasında hızla yayılan "yeni cadıcılığın" bir temsilcisiyle, Bayan Bayn'la yapılan söyleşi, ilginç olması dolayısıyla çevirdik. Manevi değerlerini yitiren Batı sistemini, bir hastalık gibi saran bu ideolojik ve toplumsal etkinliği anlamak açısından, söyleşinin yararlı olduğunu düşünüyorum.

Cadı tanımı klişelerle dolu ve çoğu kez sihirli içecekler ve başka dünyalara uçmak olarak algılanıyor. Gündelik yaşamınız nasıl geçiyor?

- Çoğu zaman sanıldığı gibi gösterişli değildir. Ben de alışveriş yapmak ve temizlikle uğraşmak zorundayım. Tabii ki talima bakıyorum, tek başıma veya cadı arkadaşlarımla kutlamalar da yapıyoruz.

- Dinsel dünyanız ne türden bir kültürel gelenekten besleniyor?

- Kendimi Orta Avrupalı bir Şaman olarak görüyorum. Ne var ki, kültürümüzdeki Şamanist etki kırılmış durumda. Ortaçağ'ın cadı avı döneminde yok edilen bu geleneği, yeniden yaşatmayı umuyorum.

- Engizisyon mahkemelerinden sorumlu olan Hristiyanlıkla aranız nasıl?

- Hristiyanlık tek yönlüdür, erkeksidir, çok katıdır ve

tarihte çok zararlı gelişmelere neden olmuştur. Ben de çok sayıda kilise mensubuyla sorunlar yaşadım, ancak gelinek noktada onların büyük bir kısmının biz cadılara daha özenli yaklaştığını görüyorum. Tabii ki ben de, bu süreçte daha hoşgörülü oldum.

- Cadılar örgütü gibi bir organizasyona üye misiniz?

- Hayır, fakat gevşek de olsa, dünya çapında örgütlenen bir çevreyle ilişkim var. Biz kilise değiliz. Özgür, kişisel ve hi-reyarsiziz.

'Yeni cadıların çoğu kadın hareketinden geliyor'

- Cadı imajı, bu ülkede kadın hareketi cadıyı kadınsı gücün ve bağımsızlığın sembolü haline getirene, yani 1970'li yıllara kadar, Haensel ve Graetel'den tanıdığımız gibi, çirkin ve kötüydü. Feminizmle ilişkiniz nasıldır?

- Feministim, benim de köklerim oradadır. Cadı avı, kadın politikasının bir sonucuydu. Ataerkil sistem bilgiyi tekelinde tutmak niyetindeydi. Bu nedenle kadın hareketi bu soruna yeniden el attı, bu yönelimi "Titreyin, cadılar yeniden döndü" sloganıyla ifade ettiler.

- "Yeni cadı" kavramını, kadın hareketi yerleştirdi. Tüm yeni cadılar feminist mi?

Bayan Bayn: Kerametle Attis adını alan bir yeni cadı.

likle de Detmold yakınlarındaki Externsteine'i, Eselsburger Tal'i, Nördlingen civarındaki Ofnet Mağarası'nı, Buer Dağı'nı, Harz'daki Cadı Merdivenleri'ni vs. kataloglarıyla, "şeytanın kol gezdiği yerleri biliyor musunuz?" diye tanıtmaktadırlar.

Bu mekânlar internet üzerinden sunuluyor ve onlardan söz eden el kitapları bile hazırlanmış durumda. Gisela Graichen'in, Bechtermünz Verlag'tan çıkmış olan kitabı, atalarının 10 bin senelik kültürlerini tanıtmayı vaat ediyor. Yine Kara Rehber adıyla sunulan ve Eulen Verlag'tan çıkmış kitap, Almanya'nın 10 önemli "ilginç ve büyüklü figürlerin kol gezdiği" mekânını tanıtmayı amaçlıyor.

Bununla da kalınmıyor, üniversitelerin "Ortaçağ ve yakın tarih" enstitüleri, çeşitli etkinliklerle Ortaçağ'ın cadı katliamlarına ilişkin araştırmalar yayımlıyorlar. Ne var ki bu etkinlikler, bilimsellik adı altında, çeşitli "yeni cadı" çevreleriyle kol kola katarılıyor. Olay, bilimin ötesinde, bir "cadı" propagandasına dönüşmüş durumda. Buralardaki çalışma atölyeleri,

Cadı çalışma atölyelerinde kullanılan, bir cadıyı tasvir eden illüstrasyon.

cadı kültürü, Şamanizm, tarot, transhali, "keramet resimciliği", astroloji kursları ve iyileştirme törenlerinin ötesinde; "bilimsel" bildiriler, araştırma raporları, el kitapları ve ansiklopediler sunuyor.

Şu sıralar Hamburg Müzesi'nde "Cadı Dünyası" adıyla kotarılan

sergi ve etkinlikler, çok sayıda ziyaretçinin ilgi odağı oldu. Hamburg 1 Nisan 2002 yılına kadar sürecek olan "Yeni Cadı" etkinliklerine ev sahipliği yapacak. Etnik Kültür Müzesi katalogunda, Temmuz / Ağustos ayında şunları sunduğunu ilan ediyor: Çocuk müzesi-oyunarak keşif, filmler, konserler ve çeşitli tanıtım toplantıları, sempozyumlar, okuma saatleri, gençlere ve yetişkinlere "kafa ve ruh sağlığı" kursları, bedenini haz alacağı etkinlikler, "cadı yemekleri", danslar-tango vs. ve bedensel temaslar, pazarlar ve kermesler.

Bu program çerçevesinde, "Yeni Cadı" Frauke König, özel olarak "cadıları ve şamanları" tanıtacak, resimde renkleri duyumsamanın ve çeşitli atraksiyonlarla "öbür tarafa" gitmenin yolunu gösterecek; ayrıca katılımcılara öteki boyutta olup biteni yorumlamayı da öğretecek. Hepsi parayla tabii ki.

Büyünün ve mistizmin edebiyatta da bir rönesans yaşadığını, Harry Potter serisinin dünya çapında "bestseller" olmasıyla da görüyoruz. Bu bir rastlantı olamaz.

- Yeni cadıların büyük bir kısmı, kadın hareketinden geliyor. Genel anlamda böyle bilinmekle birlikte, İngiltere'deki Wicca Hareketi taraftarlarının bununla ilişkisi yok.

- Cadı olarak çeşitli alanlarda hizmet veriyorsunuz. Müşterilerinize neler sunuyorsunuz?

- Benim esas uğraşım, astroloji ve tarottur. Geriye götürme, trans yaratma ve rütel. Bunların yanında bir yıl süren cadı seminerleri.

- Müşterilerinizin size geliş nedenleri ne, sorunları neler?

- En başta duygusal ilişkiler ve meslek hayatıyla ilgili sorunlar. Bunun dışında, barınmadan mirasa kadar bir dizi sorunla ilgili olarak geliyor. Kimisi yaşamsal bir bunalım içindeyken gelirken, kimisi de geleceğindeki gelişmeleri öğrenmek için geliyor.

- Sayın Bayn kendinizi cadı olarak tanımlıyorsunuz; sizi "normal" bir kadından farklı kılan şey nedir? Ne türden farklı yeteneklere sahipsiniz?

- Aslında bütün kadınlarda cadı gücü içkindir, fakat her kadın bu enerjiyi uyandıramaz ve yaşayamaz. Bir cadı bu güce olağanüstü miktarda sahiptir ve dünyalar arasında gezinmeyi bildiğinden, öbür boyuttan bu boyuta mesajlar taşıyabilir.

- Kendinize Attis diyorsunuz. Bu isme nereden vardınız?

- Bu isim bana bir anlamda, "kehanet tahtası" üzerinden geldi. Cam kavanoz oynatmak olarak da bilinen bir törende, Attis ismi bana keramet tarafından kozmik bir isim olarak verildi.

- Nereden geliyor bu isim?

- Bunun nereden geldiğini bulabilmek için araştırma

yapmam gerekti. Antik Yunan'dan gelme. Ayrıca ünlü şair Sappho'nun sevgilisinin adı da Attis.

Cadı çalışma grupları

- Ne zaman ve nasıl cadı oldunuz?

- Sanırım bu iş raslantıyla olamaz, şöyle oldu: Ben daha 20'lerimdeyken bir kız arkadaşım beni Westewald'daki üç kişilik bir cadı çalışma grubuyla tanıştırdı. Önceleri ürküntü içinde izlediğim olayları, zamanla kavradım ve bu sırada astroloji, tarot, trans, geçmiş yaşama geri dönüşler vs. üzerine bilgiler edindim.

- İnsanları geçmiş yaşamlarına götürmeyi mi öğrendiniz? Bu nasıl oluyor?

- Geri götürme işleminde cadı, müşterisine hafif bir hipnoz uygular. Bu sırada müşteri cadıya önceki yaşamını diktik eder. Ardından da yazıya dökülmüş olanı birlikte değerlendirir ve yorumlar.

- Westewald'ta başka neler öğrendiniz?

- Bunların dışında yıllık kutlamalarla ilgili bilgiler de edindim. Bunlar, bazıları Hristiyanlıkça da sahiplenilen, fakat kökü daha eskilere giden, yıllık 8 önemli kutlamadır. Yaz ve kış mevsiminin dönüm günleri ve Walpurgisnacht Karnavalı da bunun içindedir.

- Başka herhangi bir yerde de eğitim gördünüz mü?

- Sonradan Şamanizm konusunda da eğitim aldım. Bunu, başka dünyalara kanallar açmak, oralara gitmek ya da "uçmak" olarak düşünebiliriz. Bu eğitim döneminde, doğa enerjisiyle başka dünyaların ruhları ve varlıklarıyla ilişkiye girebileceğim, önemli sihirli ve büyüklü kültür mekânlarıyla tanıştım.

Akıl-duygu birliği ve 'Descartes'in Yanılgısı' üzerine

Aynı organik yapının içinde biri olmazsa diğeri olmaz şeklinde bir arada var olan 'akıl-mantık' ve 'his-duygu' kavramları hep birbirinden kopartıldı.

Son yüzyılda bu konudaki yanlış tutum, vaka gözlemlerinden elde edilen bulgulara ve deneysel verilere dayanarak yıkılmaya başladı.

H. Tuğrul Atasoy

(Tıp Doktoru, Nöroloji Uzmanı)

Size çok basit bir soru sorulduğunu düşünün. Örneğin, bir arkadaşınız önümüzdeki hafta içinde buluşmayı teklif ediyor, kabul ediyorsunuz ve "Salı mı olsun, Çarşamba mı?" diye soruyor. Bu soruya net ve kesin bir yanıt verebilmeniz ne kadar sürenizi alır? Çok kısa değil mi? Ancak bu soruyu sizin iş durumunuz, ulaşım imkânlarınız, günlük yaşam aktiviteleriniz ve bu aktivitelerin tuttukları süreler gibi sizinle ilişkili değişkenlerin çok az bir kısmının dahi yüklendiği bir bilgisayara sorarsanız, yanıt almanız çok ama çok uzun bir süre alacaktır.

İşinizi iyi biliyorsunuz ve oldukça deneyim sahibisiniz. Çok iyi tanımadığınızı ancak birkaç kez, değişik vesilerle ortak iş yapma deneyiminiz olan bir kişi ile, olası sonuçları sizin için oldukça önem taşıyacak ortak bir iş yapmanın hemen öncesindesiniz ve karar vermek için az bir süreniz var. Bu durumda, bu kısa sürede bile oldukça yerinde kararlar verebilirsiniz. Benzer şekilde sizinle, ortak iş yapacağınız kişiyle ve yapılacak işle ilgili verileri bir bilgisayara yüklerseniz; gerekli olan kısa sürede değil doğru bir yanıt almak, yanıt bile alamazsınız. Verilen kararlar kimi zaman yanlıştır, ancak en azından gereken sürede doğru çıkma olasılığı yüksek bir karar alabilirsiniz; bu da hiç karar alamayıp kitlenmekten her bakımdan daha iyi bir sonuçtur.

Beynimiz bu gibi durumlarda tüm olasılıkları çok hızlı bir şekilde olası olumlu ya da olumsuz sonuçlarını da dikkate alarak gözden geçirir. Yukarıdaki örnekler ilk bakışta önemsiz gibi görünebilir. Bir sistem ya da döngü sessizce size hissettirmeden

doğru bir şekilde çalışırken çoğunlukla, değerini ve önemini takdir edemeyiz, ancak o sistem devreden çıktığında ne kadar önemli olduğunu anlayıveririz.

Duygulardan bağımsız, salt akıl diye bir şeyin olamayacağını artık kesin olarak biliyoruz. Nörolog Antonio Damasio'nun *'Descartes'in Yanılgısı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni'* (1) adlı ünlü kitabının ana temasını bu konu oluşturur. Damasio, kitabının ilk sayfalarında; "Duygu ve his yokluğunun, bizi insan yapan ve kişisel gelecek, sosyal uyum ve ahlak ilkelerine uygun kararlar vermemizi sağlayan ussallığı (rasyonaliteyi) daha fazla tehlikeye attığı ise, çok daha şaşırtıcı ve yeni bir bulgudur... En iyi haliyle, hisle bize doğru yönü gösterir, bir karar verme ortamında bizi uygun yere götürürler ve biz burada mantık araçlarımızı iyi kullanabiliriz" diyor (s.8). Ve yüzlerce vakadan

elde edilen bulgular ve deneysel veriler ışığında konuyu genişletiyor.

Gage ve Elliot örnekleri

Damasio, önce tıp tarihine geçmiş ünlü bir vakanın takdimi ile işe başlıyor. 1848 yılında Phineas Gage isimli inşaat ustabaşı bir iş kazası geçirir. Bir dikkatsizlik anı sonrası patlama olur ve o sırada elinde kullanmakta olduğu 6 kg ağırlığında, 3 cm çapında ve 1 m uzunluğundaki demir sopa Gage'nin sol yanağından girer, beynin ön kısmından geçer ve kafatasının tam üstünden dışarı çıkar. Olay sonrası Gage biraz şaşkındır, ama bilinci açıktır. Sol gözü artık yoktur, ancak olay sonrası Gage'in başka hiçbir ek şikayeti olmaz. Bu esnada 25 yaşında olan Gage, öldüğü 41 yaşına dek yalnızca epileptik nöbetlerden mustarip olur. Ancak Gage sol gözünü kaybetmenin ve artık epilepsi hastası olmanın ötesinde tamamen sağlıklı ve normal görünmesine karşın, bir daha asla eski Gage olmaz. Kazadan önce "ılımlı alışkanlıklara ve hayli enerjik bir karaktere" sahipken, kazadan sonra "düzensiz, düşüncesiz, kaba küfürlere düşkün, adamlarına karşı saygısız ve kaba, istekleri çakıştığında sınırlara ve öğütlere tahammülü olmayan, kaprisli, kararsız, gelecekle ilgili planlar kurup hemen ardından bu planlardan vazgeçen" birisi olup çıkar. Bir daha asla iş hayatında başarılı olamaz ve sosyal hayatı bir kâbusa dönüşür. Sorun fiziksel yetenek ve becerilerinde değildir, sorun karakterindeki değişimdedir. Bu değişim Gage'in beynindeki bir zedelenmeden kaynaklanmaktadır; bu zedelenme beynin ön bölgesinde her iki yarıkürenin or-

'Descartes'in Yanılgısı' kitabının yazarı, nöroloji uzmanı Antonio R. Damasio.

ta ve içyüzeylerindeki prefrontal gri cevheri içine almaktadır. Ancak prefrontal kortekslerin yan ve dış kesimleri korunmuştur.

Elliot, iyi bir koca ve baba, iyi bir şirkette işi olan, çevresindeki insanların örnek aldığı, kişisel, sosyal ve mesleki açılardan herkesin imrendiği birisidir. Başağrıları gittikçe sıklaşır, sorumluluk duygusu zayıflar, işlerini bitiremez olur ve aile doktoruna başvurur. İncelemeler sonunda ön beyin lobunun orta alt kesiminde gelişmekte olan bir beyin uru saptanır. Ur, nöks riski az olan, iyi huylu bir urdur. Ameliyatla ur ve çevresinde zarar verdiği beyin alanı başarı ile çıkartılır. Ameliyat sonrası fiziksel olarak her şey iyiye gitmesine karşın, Elliot artık eski Elliot değildir. İşine

karşı konsantrasyonunu yitirmiştir, sabah kalkıp işe gitmesi için bile dışarıdan uyarılması gerekmektedir, zamanını iyi yönetememektedir. Sonunda işinden atılır. Yeni alındığı tüm işlerde de başarısız olur. Gage vakasına birçok açıdan çok benzemesine karşın arada farklılıklar da mevcuttur, Gage'e göre Elliot daha az gergindir ve daha az küfürlü konuşmaktadır. Yapılan ayrıntılı nörolojik incelemeler sonucu, Elliot'un beyninin yalnızca prefrontal ön-iç kısımlarının, sağda biraz daha ağır olmak üzere zedelendiği bulunur. İleri incelemelerde Elliot, standart zekâ testlerinde başarılı olur. Algılama yeteneği, geçmiş belleği, kısa süreli belleği, yeni öğrenme, dil, aritmetik becerileri, dikkati yönlendirmesi test edilir ve bu testlerin hepsinde de istenen performansı gösterir. Elliot ön beyin -frontal- lobuna ait zedelenmeleri göstermeye yarayan diğer tüm testlerden de (Wisconsin Kart Sınıflandırma Testi gibi) başarı ile geçer. En son Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri -MMPI- gibi kişilik testlerinde de başarılı olur. Tüm bunlar normal olmasına karşın, yanlış ya da eksik olan bir şey vardır. Damasio bu çetin soruya yanıt ararken bu noktada gözlemlerini şöyle aktarıyor: "Yine de daha

derine inen bir incelemede eksik olan bir şey açığa çıkıyordu ve ben bunun en belli başlı delillerini gözden kaçırmıştım: Elliot başına gelen trajediyi, olayların büyüklüğüyle bağdaştıran bir mesafe koyarak anlatabiliyordu. Her zaman çok kontrollüydü, olayları hep heyecansız ve ilgisiz bir dinleyiciymiş gibi aktarıyordu. Ola-

Frontal loblarda meydana gelen hasar, duygulanımları da etkiliyor.

yın mağduru olmasına rağmen çektiği sıkıntıya dair hiçbir belirti göstermiyordu... Elliot duyguları üzerinde hiçbir baskı uygulamıyordu. Sakindi. Rahattı. Anlatımı kendiliğinden akıyordu. İçindeki duygusal titreşimleri ya da çalkantıların dışavurumunu bastırmıyordu. Sadece bastırarak bir iç çalkantısı yoktu. Bu, kültürel olarak edinilmiş bir soğukluk değildi. Tuhaf ve farkında olmaksızın kendini koruyan bir biçimde, kendi trajedisinden acı duymuyordu." (s.55). Duygular ile düşüncelerin bağı kopmuştu sanki.

Damasio'nun bu noktadan başlayıp ilerleyen araştırma ve yorumlarına tekrar dönmek üzere, frontal lobun prefrontal bölgesinde zedelenmesi olan hastalarla ilgili diğer gözlemlere kısaca bir göz atalım. Nörolog Oliver Sacks, *Mars'ta Bir Antropolog* (2) adlı kitabında şu örnekleri veriyor: "Bir başka hastam, beyin kanaması sonucu frontal loblarında büyük hasar meydana gelen bir mühendis, uzun yıllar *Scientific American* dergisinin sadık okurlarından biri olmuştu. Dergiyi hâlâ okuyor, makalelerin çoğunu anlayabiliyordu, ama artık bu yazılar onda hiçbir merak duygusu uyandırmıyordu; oysa eskiden bilimsel araştırmaları

tutkuyla izlemesine neden olan şey, bu merak duygusuydu.

Başka bir hastam, beyindeki kabuk fregmantasyonundan ötürü frontal loblarında hasar meydana gelen ve bu hastalığıyla nöroloji literatürüne geçen eski bir hakim, total duygu yoksunluğundan şikayetçiydi. Duygu yoksunluğunun ve bu bozukluğa

eşlik eden başka nedenlerin, bir hakim olarak işini kolaylaştırması beklenirdi. Ama kendisi büyük bir olgunluk ve öngörüyle istifa etmeyi tercih etti; bundan böyle tarafların savlarına sempati ile yaklaşamayacağını, adalet mekanizmasında yalnız düşüncenin değil, duyguların rol oynadığını, duygu yoksunluğunun görevini layıkıyla yapmasını engelleyeceğini düşünüyordu." (s.321-

322). Sacks'ın gözlemleri ve anlatımları Damasio'nun vakasına dair gözlemledikleri ile uyum içinde.

'Somatik işaretleyiciler hipotezi' ve 'sanki döngüsü'

Damasio, bu gibi prefrontal hastalarda görülen durumları açıklayabilmek için "somatik işaretleyiciler hipotezi" ve "sanki döngüsü" kavramlarını ortaya atar ve sınır. Beynimiz, verili kısa zaman içinde çoğunlukla iyi kararlar verebiliyorsa, akıl ötesinde bir şeyler kullanıyor olmalıdır sorusuna yanıt arayan Damasio, alternatif bir görüşe gerek duyulduğunu düşünerek işe başlıyor. Damasio, "Belli bir tepki seçeneğiyle bağlantılı kötü bir sonuç aklınıza geldiğinde, belli belirsiz de olsa, içinde hoş olmayan bir şey hissedersiniz. Söz konusu his bedenle ilgili olduğu için, teknik bir terim kullanarak bu olguya somatik hal diyorum (soma, Yunanca beden demektir) ve bir imgeyi 'işaretlediği' için işaretleyici olarak adlandırıyorum. Burada somatik terimini en genel anlamında (bedenle ilgili olan) kullandığımı ve somatik işaretleyicilerden söz ederken, iç organlarla ilgili olan ve olmayan duyuların kastettiğimi tekrar hatırlata-

yım. Somatik işaretleyici ne yapar? Dikkatimizi belirli bir eylemin yol açabileceği olumsuz sonuca yönelmeye zorlar ve otomatik bir alarm gibi çalışarak şu sinyali verir: Eğer bu sonucu verecek seçeneği yeğleyecek olursan, tehlikeye karşı dikkatli ol... Somatik işaretleyicinin varlığı, büyük olasılıkla karar sürecinin isabetlilik oranını ve verimliliğini artırmaktadır; yokluğu ise bunları azaltır. Bu ayrım önemlidir ve kolaylıkla gözden kaçabilir. Hipotez, somatik işaretleyicinin eylemini izleyen akıl yürütme aşamalarıyla ilgili değildir" (s.178) sözleriyle somatik işaretleyiciler hipotezini tanımlamaktadır.

Damasio, somatik işaretleyicilerin nereden geldiği sorusuna; "Sonuçta, somatik işaretleyiciler deneyimlerle, içsel bir tercih sisteminin denetimi ve hem organizmanın etkileşmek zorunda olduğu varlıkları ve olayları, hem de sosyal töreleri ve etik kuralları kapsayan bir dizi dış koşulun etkisi altında ediniliyor" (s.183) yanıtını verdikten sonra, hipotezinin sinirsel ağının temelini açıklıyor:

"Somatik işaretleyici sinyallerinin edinimi için kritik olan sinir sistemi prefrontal kortekstedir ve burada ikincil duygular için kritik olan sistemle birlikte var olur. Prefrontal kortekslerin konumu, aşağıda sözünü edeceğim nedenlerden ötürü bu amaç için idealdir. Birincisi, prefrontal korteks bölgeleri, düşüncelerimizi oluşturan imgelerin kaynaklandığı bütün duyuşal bölgelerden, vücut hallerinin sürekli temsil edildiği somatik-duyuşal korteksler dahil, sinyaller alır... İkincisi, prefrontal korteksler, beynin çeşitli biyodüzenleyici kesimlerinden gelen sinyalleri alır... Üçüncüsü, prefrontal kortekslerin kendileri, organizmanın katıldığı durumların; gerçek yaşam deneyiminin koşula bağlı olaylarının sınıflandırılmasını temsil ederler... Prefrontal kortekslerin akıl yürütme ve karar verme işlerine katılmaya çok uygun olma-

larının dördüncü nedeni ise, beynin erişebildiği tüm motor ve kimyasal tepki yollarıyla doğrudan bağlantılı olmalarıdır." (s.185-187).

Damasio, daha sonra olayın beyinde mi yoksa vücutta mı yer aldığı konusuna değinerek "sanki döngüsü" kavramına uzanıyor; şöyle ki:

"Duyguların fizyolojisi hakkında daha önce söylediklerimden yola çıkarsak, somatik işaretleyici sürecinin bir değil, iki mekanizması olması gerekir. Temel mekanizma sayesinde, vücut hali prefrontal korteks ve amigdala tarafından belirli bir profil almaya zorlanır ve hemen ardından bu vücut hali profilinin

Yapılan deneyler, 'somatik işaretleyiciler hipotezi' ve 'sanki döngüsü'nü destekler nitelikte.

sonucu somatik-duyuşal kortekslerle giden sinyallerle dikkate alınıp bilinçüstüne çıkartılır. Alternatif mekanizmada ise, vücut es geçilir ve prefrontal korteks ile amigdala, somatik-duyuşal kortekse, vücut istenen hale sokulmuş ve bu hal yukarıya sinyallerle iletilmiş olsaydı gireceği etkinlik modeline göre kendisine çekidüzen vermesini bildirmekle yetinirler. Somatik-duyuşal korteks de, sanki belirli bir vücut hali hakkında sinyaller alıyor gibi çalışır ve bu 'sanki' etkinlik modeli, gerçek bir vücut halinin yarattığı etkinlik modelinin tam aynısı olmasa da, karar verme sürecini etkileyebilir." (s.188).

Bu hipotezin sınanmasına gelince; tek tek hastalar incelendiğinde hipotez hastalar bazında büyük oranda kendini doğrulamaktadır.

Hipotezi doğrulayan deneyler

Damasio'nun kitabında yer alan, deneysel ortamda yapılan sınamalara şimdi kısaca değinelim. Psikofizyolojik incelemelerde deri yanıtları sıkça kullanılmaktadır ve deri yanıtları prefrontal korteks zedelenmesi olan hastaların ileri incelenmesi için de kullanılmış. Bir algı ya da düşüncenin sonrasında, vücudumuz bununla ilgili somatik yeni düzenlenmeye başladığında, kendini bu yeni duruma adapte etmeye başlar ve bu sırada otonom sinir sistemi ile derideki ter bezlerindeki sıvı salgısı artar, bu arada derinin iletkenlik tepkisinde bir değişim olur ve ölçülebilir. Çalışmaya üç grup insan alınmış: normaller, prefrontal zedelenmesi olan hastalar ve prefrontal dışında başka beyin bölgesinde hasar olan hastalar. Her üç grupta da ilk basamak deneyler sonrasında basit uyaranlarla deri yanıtlarında benzer değişimlerin olduğu saptanmış. Sonraki aşamada bu üç gruba da benzer, yoğunluğu sıkıcı manzaralardan oluşan, arada bir de huzursuz ve rahatsız edici dialar gösterilmiş. Sonuçlar çok net olarak elde edilmiş,

deri yanıtları karşılaştırıldığında bu üç gruptan ikisine ait denekler -normaller ve frontal zedelenmesi olmayan beyin hastaları- rahatsız edici dialara tepki verirken frontal zedelenmesi olan grupta hiçbir deri yanıtı değişkenliği ölçülememiş. Farklı zamanlarda farklı dia bataryaları deney tekrarlanmış ancak hep aynı sonuç alınmış. Frontal zedelenmesi olan denekler, resimlerin hangilerinde ne hissetmeleri gerektiğini ve de eskiden böyle bir resim gördüklerinde hissettiklerini deney sonrası çok net ve olabildiğince doğru tanımlayabilmelerine rağmen şimdi hiçbir şey hissetmediklerini belirtmişler.

Bir başka deneyde ise önceden tahmin olasılığının en aza indirildiği her kart açımından sonra bir

ceza ya da ödül puanı aldıkları özel bir iskambil oyunu tasarımı ve bu oyun sırasında ölçümler yapılmış. Hem normaller hem de prefrontal zedelenmesi olan hasta grubu bir kart sonrası ceza ya da ödül puanı aldıklarında deri yanıtı elde edilebiliyorken, oyun ilerledikçe kötü kart çekme olasılığı olan normalde giderek artan deri yanıtları elde edilirken, prefrontal zedelenmeli hastalarda hiçbir tepki artışı değişimi izlenememiştir. Deneyler bu aşamada hipotezi ve sanki döngüsü kavramını destekler sonuçlar vermektedir.

Diğer araştırmacıların görüşleri

Damasio'nun hipotezine ilişkin, hipotezi destekler nitelikte gözlem ve yorumların miktarı dilimize yeni çevrilen değişik kitaplarda gün geçtikçe çoğalmaktadır. Nobel ödüllü matematikçi **Roger Penrose**'un *Us Nerede III. Kitap Kralın Yeni Usu* adlı kitabında şu satırları okuyabiliyoruz:

"Belki bilinç, oyunun 'yeniden-gösterimini' izleyen bir izleyiciden farksızdır. Elimizdeki bulgulara bakarak, örneğin tenis oynarken -masa tenisi değil kuşkusuz- topa vuruş anında bilincin harekete geçmeye yeterli zamanı olmayabilir. Bu gibi uğraşlarda ustalaşmış kişiler elbette hareketlerinin her ayrıntısını, beyinciğin kontrolünde önceden ve mükemmel şekilde programlayacaklardır. Fakat böylesi bilinçliliğin, oyun anında ne tür vuruş yapılması gerektiğine ilişkin bir kararda rol alacağına pek inanmıyorum. Rakibin olası hamlelerine karşı önceden programlanmış hamlelerin yeterli olacağına ve oyun anında tümüyle bilinçsizliğe inanmak zor. Basit konularda sohbetlerimizde dahi, karşıımızdaki ne söyleyeceğini kısmen tahmin etmek dahi, çoğu kez beklediğimiz bir düşüncenin ifade edildiğine tanık oluruz. Aksi halde karşılıklı konuşmak hiç de gerekli olmazdı! Böyle bir normal sohbet sırasında karşıımızdaki beklenmedik fikrine karşı vereceğimiz yanıtı karar vermemiz kuşkusuz birkaç saniyeden fazla sürmez." (s.174).

Penrose'un satırları dolaylı bir sezinlemenin işaretlerini vermek-

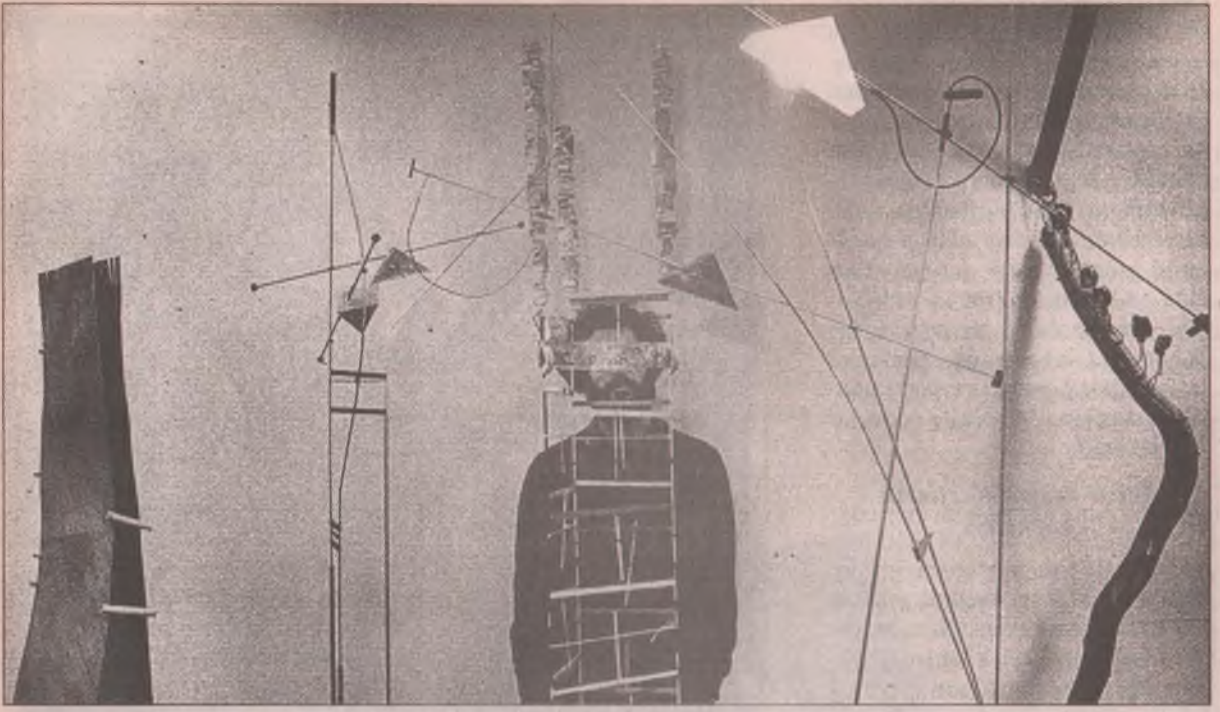
tedir bize; ancak fizikçi **Susan Greenfield**, *İnsan Beyni* adlı kitabında konumuz ile doğrudan ilgili olarak şunları yazmış:

"1. bölümde de gördüğümüz gibi prefrontal korteks, gelen bilgilerin ve sürüp giden davranışların, bazı içselleştirilmiş ve bireysel fikirler, algılar ya da kurallardan, yani kendine özgü bir zihni oluşturmuş içsel kaynaklardan etkilendiği yer olan işleyen bellek açısından önemlidir. Bu içsel kaynaklar, müthiş bir duyuşsal bilgi akışıyla beyinde oluşan bombardımana karşı bir çeşit denge gücü sağlar. Prefrontal kortekste oluşan hasarlar, sıklıkla şizofreniyle karşılaştırılmış, şizofreni ise kısmen, prefrontal korteksin işleyişindeki bir bozulmaya atfedilmiştir. Şizofreninin yaygın ve göze çarpan bir özelliği, dış dünyaya karşı aşırı dikkattir ve bu çoğunlukla, ciddi bir perspektiften ve içsel kaynakların deneyime dayalı yorumundan yoksun, son derece parlak ve tiz bir görünüme sahiptir. Belki de hayalperestler, şizofrenler ve insan dışındaki hayvanlar, geçmiş olaylara

ilişkin zayıf bir belleğe ve genel olguların baskın olduğu, burası ve şu an üzerinde yoğunlaşan benzer bir bilinç türüne sahiptirler. Eğer öyleyse, bu tip bir bilinç profili, prefrontal korteksinin ciddi bir biçimde zedelenmesinden sonra Phineas Gage'de görülen karakter değişikliğine de katkıda bulunmuş olabilir." (s.136-137).

Nöropsikiyatrist **Ditfurth**, *Di-nozorların Sessiz Gecesi* adlı serisinin IV. cildinde Damasio'nun hipotezini doğrulayan satırlara yer vermiştir. Ditfurth burada prefrontal korteksin yoğun bağlarının bulunduğu ve duyu ve dürtülerimizin ana merkezi kabul edilen kabaca ortabeyin diye adlandırılan alandan ve öneminden söz ederken şunları yazıyor:

"Ortabeynin biyolojik bakımdan vazgeçilmezliği, sürekli faal durumda olmasının bizim için hayati bir zorunluk taşıması, herhangi bir şekilde, farklı yoğunluklarda da olsa, ruhsal-duyuşsal dünyamızın sürekli olarak bu etkilere açık olmasına yol açmaktadır. Elbette çok farklı derecelerde ortaya çıkar bu etki-

Artık biliyoruz ki, akıl-mantık, duygu-his aynı organik yapı içinde varolabilen kavramlar. Oysa yüzyıllarca ayrı tutulmaya çalışılmıştır.

ler. Bilincimiz, örnek verdiğimiz açlık duygusunda olduğu gibi, ender olarak pusulayı tümünden şaşırır. Özellikle yaşlanmaya paralel olarak, ruhsal dalgalanmaların etkileri de çoğu insanda geri düzleme kaymaya başlar. Ancak, zihince sağlıklı hiçbir insan, hayatının hiçbir safhasında herhangi bir ruhsal durumun etkisinden tamamen kurtulamaz. Bu nedenle bilinçli yaşantımızın her anında, ortabeynimizde depolanmış programların etkisiyle çevremizle ilintilenir, onunla ilişki içine gireriz. Böylelikle duygularımızın etkisiyle, çok özgün bir tarzda, bu duygulara karşılık gelen, daha doğrusu bu duyguların seçtiği bir dış dünya özelliğine karşı duyarlılaşırız. Belli bir duygu, belli bir dış dünya özelliğini bizim için öne çıkartırken, ötekilerini geri düzleme iter. Elbette dış dünyanın öteki özelliklerinin geri düzleme itilmesi, yoğun açlık duygusunun ağır basması gibi, ancak çok uç durumlarda söz konusudur. İstedikimiz kadar bu türden uç duyguların denetimini altında olalım, gene de dış dünyanın öteki özelliklerini, onca çeşitliliğini ve zenginliğini de iyi kötlü algılarız. Ama işte bu zengin dünya, çoğunlukla biz farkında olmasak da, böyle yoğun duygular karşısında, karakterini değiştirir.” (s.201-202).

Descartes’in yanılgısı

Kimi yanılgılar insanlığın belleğinde öyle derin bir iz bırakırlar ki, yıllarca yanılgının ilgili olduğu konuda yapılan tüm çalışmaların yorumlarını çarpıtabilirler. Akıl-mantık ile duygu-his ayrımı bunun en tipik örneklerindendir. Hem akıl-mantık hem de his-duygu yüzyıllarca havada asılı kalmıştır. Aynı organik yapının içinde biri olmazsa diğeri olmaz şeklinde bir arada var olabilen bu kavramlar yüzyıllarca birbirlerinden kopartılmaya, ayrı tutulmaya çalışılmıştır. Son yüzyıl içinde bu konudaki yanlış tutum, vaka gözlemlerinden elde edilen bulgulara ve deneysel verilere dayanarak yıkılmaya başlayabilmiştir. Damasio’nun dilimize 1999’da çevrilen kitabı, vaka gözlemlerine ve deney sonuçlarına dayanan bilimsel içeriği nedeniyle çok önemlidir. Son söz yerine yine bu güzel kitabın satırlarına dönelim:

“Descartes’in yanılgısı işte budur: Vücut ile zihnin bir uçurumla birbirinden ayrılması.” (s.248) cümlesi ile Descartes’in kendisini ve uzunca bir dönem insanlığı yanılttığı noktanın altını çizen Damasio, son olarak deneyim ve bilgi birikimi doğrultusunda kanıtlamaya çalıştığı ve davranış biliminin gelecek sürecinde yapılması gerektiğine inan-

dıklarını şu sözlerle ifade ediyor:

“Beyinle ana vücudun etkileşimiyle ilgili olguların yanı sıra, hisler ve akıl hakkında sunduğum olgular, kitabı takdim ederken belirttiğim en genel fikri destekliyor: İnsan zihninin kapsamlı olarak anlaşılabilmesi, organizmacı bir bakış açısı gerektirir; zihnin fiziksel olmayan bir coğitum’dan biyolojik dokuların alemine geçmesi gerektiği gibi, ana vücutla beynin bütünleştiği ve fiziksel ve sosyal çevreyle tamamen etkileşim halindeki bir organizmayla ilgisinin kurulması da gerekmektedir.” (s.250).

KAYNAKLAR

- 1) Antonio R. Damasio, Descartes’in Yanılgısı: Duygu Akıl ve İnsan Beyni, Çev. Bahar Atılamaz, Varlık/Bilim Yayınları, 1. Basım 1999.
- 2) Olivers Sacks, Mars’ta Bir Antropolog, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, 1. Basım 1997.
- 3) Roger Penrose, Us Nerede? III Kralın Yeni Usu, Çev. Tekin Dereli, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1. Basım Ekim 1999.
- 4) Susan Greenfield, İnsan Beyni, Çev. Burcu Çekmece, Varlık Yayınları Bilimin Ustaları Dizisi, 1. Basım 2000.
- 5) Hoimar Von Ditfurth, Dinozorların Sessiz Gecesi 4. Kitap, Çev. Veysel Atayman, Alan Yayınları, 1. Baskı Ekim 1995.

Kemalist Devrim'in Tarih Tezi

TARİH

4 CİLT

Kitapçılarda...

1931-1941 yılları arasında liselerde okutulan temel eser...

1931 yılında ilk basımı yapılan ve 1941'e kadar liselerde okutulan dört ciltlik *Tarih* kitapları, Atatürk'ün Avrupamerkezci tarih tezlerine karşı ulusal-devrimci teorisini inşa etme amacıyla başlattığı tarih çalışmalarının en önemli ürünlerinden biridir. Lise *Tarih* kitapları, devrimci kuşakların ideolojisini belirleyen temel eser olmakla birlikte, Kemalist Devrim'in ideolojisini incelemek isteyenler için de, eşi bulunmayan bir kaynaktır. *Tarih* kitapları, evrenin ve insanın yaratılış teorisini çürütüyor ve bu süreçleri bütünüyle bilimsel verilerle açıklıyor. Cumhuriyet'in lise öğretimi, İslamiyetin dışından yazılmış bir İslam tarihini içeriyor. İslam, doğaüstü bir kuvvetin değil, fakat tarihsel-sosyolojik gelişmelerin ürünü olarak inceleniyor..

KAYNAK **YAYINLARI**

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beşiktaş - İSTANBUL
Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 249 28 92

Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri

I. Cilt'te: İnsanlık tarihine giriş... Kâinatın ve tabiatın oluşumu... İnsanın evrimi... Türk tarihi ve medeniyeti... Çin, Hun, İskit, Hint, Kalde, Etam, Asur, Mısır, Anadolu, Fenike, İbrani, İran, Ege, Etrüsk medeniyetleri...

II. Cilt'te: İslam tarihi... Ortaçağ Asya ve Avrupa'sında Türk medeniyetleri... İlk Müslüman Türk devletleri... Ortaçağda Anadolu'da Türk devletleri...

III. Cilt'te: Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, yükselişi ve gerilemesi... 14. asırdan 19. asrın sonuna kadar Avrupa... Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve yıkılışı...

IV. Cilt'te: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu... İstiklal Harbi... Devrimler ve reformlar...

- Tıpkı basım
- Bez cilt • İplik dikiş
- Renkli haritalar

İSTEK İÇİN:

Peşinat: 15.000.000 x 4 Cilt= 60.000.000. TL.

Taksitle: 72.000.000. TL.

Peşinat 12.000.000 + 5 ay x 12.000.000. TL.

Siparişlerinizi, faksla veya mektupla
bize ulaştırabilirsiniz...

Halk sağığının hizmetinde bir yaşam

Andriya Stampar

Stampar'ın başarıları bir ideolojinin zaferine de işaret eder. Stampar'ın ideolojisi, tüm insanlığa sağık hizmeti götürmeye, sağığın toplumsal rolüne, sağığın toplum hekimliğı önlemleriyle geliştirilebileceğıne inancından ibarettir.

Andriya Stampar, 1 Eylül 1888'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırındaki Drenovac Köyü'nde doğar. İlk eğitimini, babasının öğretmeni olduğı köy okulunda alır, Vinkovci'deki lise yıllarında parlak bir öğrenci olarak kendini gösterir. Hırvat köylülerinin hekime gereksinimi olduğı düşüncesiyle tıp tahsiline yönelir.

Halk sağığına ilğısi öğrenciliğinde başlar

1906 yılında Viyana Tıp Fakültesi'ne kaydolar. Zorunlu derslerin yanı sıra, toplum hekimliğı konularında çalışır. Tıp tarihi, halk sağığı ve işçi sağığı konularındaki derslerden etkilenir. Halk üniversitesinin derslerini izler. Kent emekçilerinin ve kentte sağık hizmetlerinin durumuyla ilğilenir. Tatil aylarında köylülerin yaşam ve sağık koşullarını inceler. Öğrencilik yıllarında verem, alkolizm ve zührevi hastalıklar, trahom, beslenme, frengi üzerine yazılmış ve çevirilmiş halk eğitimi broşürleri yayımlar. Broşürlerinde, hekim sayısı az olmakla birlikte, mevcut hekimlerin bile Hırvatistan'ın sağık sorunlarını çözmeye yetebileceğini, ancak bunların bir kısmının yabancı, çoğunun da hastane veya muayenehanelerinde çalışan zengin sınıftan hekimler olması nedeniyle sonuç alınamadığını belirtir. Halkın sağık eğitimi amacıyla, ilerici dergilerde makaleler yazar. 1911'de tıp doktoru olur.

Meslek hayatına Ocak 1912'de Karlovac Hastanesi'nde başlar. Ağustos 1913'te Nova Gradiska'ya bölge sağık yöneticisi olarak atanır. Bu görevinde köylük bölgelerdeki sağık sorunları ve hekimlerin bu bölgelerde çalışma koşulları hakkında ilk deneyimlerini edinir. 1916'da askere alınarak muayene komisyonlarında görevlendirilir. Ancak, çalıştığı komisyon-

Yüzyılımızın ilk yarısında yaşamış ve toplum hekimliğı alanında önemli katkılar yapmış Andriya Stampar'ı tanıtan dosyayı okurlarımıza sunuyoruz. Doç. Dr. H. Zafer Kars'ın hazırladığı dosyada, Stampar'ın yaşamöyküsü, Türkiye'yi ziyaretleri anlatılıyor ve henüz öğrenciyken kaleme aldığı bir makalesi yer alıyor. Dosya hazırlanırken, M. D. Grmek'in editörlüğünü yaptığı, *Halk Sağığı Davasının Hizmetinde Andriya Stampar'ın Seçme Eserleri* (Zagreb, 1966) adlı yapıttan yararlanılmıştır. Aşağıda, bu yapıtta yer alan ve M. Grmek'in kaleme aldığı, Stampar'ın yaşamöyküsünün bir özetini bulacaksınız.

Stampar öğrencilik yıllarında, 1900 - 1910 arası.

larda çok sayıda çürük karar verildiğinden, ceza olarak esir kampı hekimliğine atanır. Kasım 1918'de terhis edilir ve görevine döner.

Sağık alanında yönetsel görevler alır

1919'da Hırvatistan Toplumsal Refah Komisyonu'nun sağık danışmanlığına atanır. Sağık Yönetimi ve Tıp Birliğı'nde yoğun bir çalışmaya girer. Koruyucu hekimliğı öncelleyen, yeni ve demokratik bir sağık sistemi kurulması için çabalar. Yayınları, onun ülkede kurulacak sağık sistemi hakkında açık ve kesin fikirlere sahip az sayıda hekimden biri olduğunu gösterir. Mayıs 1919'da Belgrad'daki Yugoslav Sağık Servisi'nin başına getirilir, 1931'de emekli olana kadar bu

görevde kalır. Bu süre içinde 250 sağık kuruluşundan oluşan bir örgüt kurar, önemli sağık yasalarını hazırlayıp yürürlüğe koydurur, uzman hijyen hekimlerinin sayısını artırır, genel mortalite oranını düşürür, bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığını önemli oranda azaltır.

Halk Sağığı Bakanlığı dergisinde yayımlanan bazı yazılarındaki görüşleri dikkat çekicidir. Halk sağığında iyileşmenin ancak etik alanda iyileşme ile mümkün olacağını, hekimin görevinin insanların ekonomik durumları ve kendi kişisel çıkarlarından bağımsız olarak insan sağığına hizmet etmek olduğunu belirtir. Tıp mesleğinin sosyalizasyonunun tarihsel bir gereklilik olduğunu, bu amaca ancak hekimler ve halkın eğitilmesi, gerekli koşulların yaratılmasından sonra ulaşabileceğini yazar.

Tıp fakültelerinin müfredatına toplum hekimliğı derslerinin koyulması için mücadele eder. Zagreb Tıp Fakültesi'nde toplumsal hijyen dersleri verir. Ekim 1922'de doçent unvanını alır. Çabaları sonucunda Zagreb Tıp Fakültesi'nde bir Toplum Hekimliği Enstitüsü kurulur.

Onun halka hizmet anlayışıyla yürüttüğü ileri hekimlik uygulaması, her türlü ticari hekimlik uygulamasıyla etkin bir mücadele içinde el ele gider. Bu ilkeleri nedeniyle, Hırvatistan Tıp Birliğı Tabip Odası tarafından eleştirilmesi üzerine, Birlik üyeliğinden ayrılır.

Yöneticiliğı sırasında yarattığı ku-

Andriya Stampar Türkiye'de

Stampar 1930'lu yıllarda iki kez Türkiye'ye gelmiştir. İlk olarak 1932 yılında, Milletler Cemiyeti Sağlık Teşkilatı'nın uzmanı ve misafir profesör sıfatıyla, Orta ve Doğu Avrupa gezisi çerçevesinde Türkiye'ye gelmiş, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Hıfzıssıhha (hiyyen) Enstitüsü'nde (şimdiki adıyla Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü) dersler vermiştir. Stampar'ın bu ziyareti Sağlık Bakanlığı'nın yayın organı *Sıhhiye* dergisinde yer almaktadır:

"Milletler Cemiyeti Hıfzıssıhha Komisyonu azasından Profesör Stampar geçen kanunuevvel (Ekim) ortasında memleketimize gelerek ayın onsekizinde Ankara Halkevi konferans salonunda köy hıfzıssıhhasına dair çok istifadeyi bir konferans vermiştir. Mumaileyh (adı geçen kişi) bütün dünyada köy ve şehir sıhhati vaziyetlerini mukayese eden birçok kıymetli istatistik ve projeksiyonları gösterdikten sonra hıfzıssıhha ilminin son senelerdeki terakkiyatını (ilerlemesini) takip eden şehirlerde hastalık ve ölüm nisbetlerinin nasıl azaldığını, bu tatbikattan mahrum kalan köylerde gerek bakımsızlık gerek salgın hastalıklar yüzünden vefiyatın (ölümlerin) nasıl büyük yekun tuttuğunu, köy hekimlerinin psikoloji ve idare noktası nazarından ne gibi meziyetlere malik olması icab edeceğini veciz, bir ifade ve birçok ameli misallerle izah etmiştir.

"Bundan sonra Yugoslavya'da kendi idaresi altında yapılan köy teşkilatına dair bir film göstererek köy sıhhati için hekim, baytar, mühendis, muallim ve iktisatçı'nın elbirliği ile hangi vazifeleri başarmaları lazım geldiğini anlatmıştır.

"Profesör Stampar Ankara'dan dönerken İstan-

bul'da Tıp Fakültesi ile Gülhane Mektep ve Seririyatında da (kliniklerinde de) konferanslar vermiştir."

Stampar, 1937 yılında Türkiye'ye bir kez daha gelmiş, Ankara'daki Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Okulu'nu ziyaret etmiştir. Hijyen uzmanları Prof. W.W. Jameson ve Prof. G. Pittagula ile birlikte gerçekleştirdiği bu ziyaret sonucunda Stampar, Ankara'dakinin yanı sıra, Atina, Sofya, Bükreş ve Roma'daki halk sağlığı okulları hakkında ortak bir resmi rapor hazırlamıştır.

Stampar'ın 1. Dünya Savaşı'nı izleyen yaklaşık 10 yılda Yugoslavya'da halk sağlığı alanında gerçekleştirdikleri Refik Saydam'ın Türkiye'de gerçekleştirdikleri arasında gözlenen benzerlik çarpıcıdır. Hijyen, koruyucu hekimlik, halk sağlığına öncelik verilmesi, hekimliğin öncelikle bir kamu hizmeti olarak kabul edilmesi, toplumda yaygın ve en çok ölüme/sakatlığa yol açan hastalıkların tedavisine öncelik veren bir örgütlenmeye gidilmesi, çağdaş bir sağlık mevzuatının yaratılması, tıp eğitiminin bu amaçlara uyulanması için çalışılması Stampar ve Saydam'ın programlarının ortak noktalarıdır. Bu amaçlara hizmet için kurulan merkezi örgütlerin isimleri bile benzerdir: Belgrad Merkez Hijyen Enstitüsü/ Ankara Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü, Zagreb (sonradan Andriya Stampar) Halk Sağlığı Okulu/ Ankara (sonradan Refik Saydam) Merkez Hıfzıssıhha Okulu.

2. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'nın sosyalizme geçmesi, Türkiye'nin ise ABD önderliğindeki emperyalist kampa girmesiyle bu benzer kurumların kaderleri birbirine karşı yönde ilerlemiştir. Belgrad ve Zagreb'deki kurumlar en verimli, etkin ve saygın dönemlerini yaşarken, Ankara'daki enstitü ve okul Batıcı liberal tıp uygulamasının yaygınlaşmasıyla işlevlerini yitirmiş, hayalet kurumlara dönüşmüştür.

rumların en önemlisi Zagreb Halk Sağlığı Okulu'nun da bünyesinde olduğu Belgrad Merkez Hijyen Enstitüsü'dür.

Kral Aleksandr'ın diktatörlüğü Stampar'ın yöneticilik görevinin sonu olur. Mayıs 1931'de emekli edilir. Herhangi bir partiye üye olmayan Stampar, öğrencilik yıllarından beri ilerici düşüncelere sahip insanlara yakınlık duymuştur. Sahip olduğu sosyalist demokratik ideoloji, dönemin siyasi rejimi tarafından görevden alınmasında etken olur.

Dünyanın birçok bölgesinde çalışır

1939 yılına kadar davetli olarak veya Milletler Cemiyeti Sağlık Teşkilatı'nın görevlisi sıfatıyla, dünyanın birçok bölge ve ülkesinde çalışır, eğitici, danışmanlık yapar, sağlık sorunlarıyla toplum hekimliği ve halk sağlığı konularının uluslararası düzlemde ele alınması için çaba gösterir. Bu görevlerin en uzun sürelisi Çin'deki görevidir (1933-1936). Çin'in kırsal bölgelerindeki sağlık sorunlarının çözülebilemesi için toprak reformu yapılmasını

önermesi, Çin hükümeti tarafından hoşnutsuzlukla karşılanır. 1936-1938 yılları arasında Milletler Cemiyeti Sağlık Teşkilatı'nda uzman olarak çalışır.

1939'da profesörlük unvanı onaylanır, Zagreb Üniversitesi'ne döner. Yugoslavya'nın Nisan 1941'de Nazi orduları tarafından işgalinden

birkaç gün sonra Ustaşa (faşist Hırvat yönetimi) polisi tarafından tutuklanarak Graz'da göz hapsine gönderilir. Graz'ın Sovyet Ordusu tarafından kurtarılmasına kadar burada kalır.

Savaş sonrasında, gene Zagreb Üniversitesi'ndeki görevinin başındadır. 1957 yılına kadar Zagreb Halk Sağlığı Okulu'nun başkanlığını yapar. Bu sürede okulda 15 binden fazla öğrenci eğitilir. Gene bu dönemde aralıklı olarak Yugoslav Bilim ve Sanat Akademisi'nin başkanlığını yapar, Birleşmiş Milletler'e bağlı Dünya

Stampar çalışırken, 1950'li yıllar.

Sağlık Örgütü'nün kuruluş çalışmalarına katılır ve ilk toplantısına başkanlık eder.

26 Haziran 1958'de Zagreb'de beyin kanaması sonucu ölür. Ölümünden sonra Zagreb'deki Halk Sağlığı Okulu'nun adı Andriya Stampar Halk Sağlığı Okulu olarak değiştirilir.

Stampar'ın tüm başarıları kendi özgücünün, sağlam ve etkileyici kişiliğinin eseridir. Ama bu başarılar bir ideolojinin zaferine de işaret eder. Stampar'ın ideolojisi onun tüm insanlığa sağlık hizmeti götürmeye, sağlığın toplumsal rolüne, sağlığın toplum hekimliği önlemleriyle geliştirilebileceğine olan inancından ibarettir. Dar anlamda siyaset dışı sayılmasına rağmen bu ideoloji, mevcut toplumsal yapıları derinden etkilemiş, amacı itibarıyla -hastalıkların toplumsal nedenlerinin saptanıp giderilmesi- geleneksel tıbbın sınırları dışına taşmıştır.

Toplum hekimliği

Andriya Stampar bu makaleyi Viyana'da tıp öğrencisiyken yazmıştır. Makalede hayatı boyunca bağlı kaldığı tüm toplum hekimliği ideolojisi ve amaçları açıklanmıştır. Makale 1911 yılında yayımlanmıştır (Zora, Sayı:3, s.126-131).

Andriya Stampar

1. Ülkümüz

Geçmişte, kısmen de günümüzde uygulamalı bilimlerin başan ve faydalarından yalnızca zenginler yararlanmakla birlikte, yaşadığımız çağın amacı, bilimi ve pratik uygulamalarını toplumun bütün üyelerinin ortak mülkiyeti haline getirmektir. Bazıları, yaşadığımız çağı demokratik olarak nitelleyen birçok kişi bulunması nedeniyle, bu amacın aslında gerçekleşmiş olduğunu iddia edebilir. Oysa aşağıdaki çözümleme gerçek durumunun bunun tam tersi olduğuna bizi ikna edecektir; çünkü bu çözümlemenin hemen her aşamasında, bugün haklı olarak utanç duyduğumuz bir geçmişin kalıntılarıyla yüz yüze geleceğiz. Bugün, toplumun sıradan ortalama gereksinimlere sahip hiçbir üyesinin, hayatını eksiksiz olarak sürdürmesi henüz olası değildir. Bunların çoğunun, yeni yaşam tarzı hakkında hiçbir fikri yoktur ve gene çoğu, varlıklarını en alt düzeyde sürdürebilmeleri için vazgeçilmez olan şeylerden bile tasarruf etmek zorundadır. Mevcut toplumsal düzende insanlar hastalıktan korunma ve sağlıklarını geliştirme olanaklarından yararlanma hakkından yoksundur.

Yoksullar tek bir odada yemek pişirip beslenmek, uyumak ve çocuklarını doğurmak zorundadır; hatta daha yoksullar bu tek odayı bir başka aileyle paylaşmak, çocuklarını (bu ortamda) yetiştirmek zorundadır.

İşçiler, temel hijyenik önlemlerin bile alınmadığı fabrikalarda tozlu, kirli hava soluyarak, yan yana yerleştirilmiş makinelerin çevresinde sürekli yaralanma korkusuyla çalışmak zorundadır. Ve bu koşullarda ölesiye çalışan işçiler, genellikle evde kuru bir ekmek parçasına talim etmekte, hatta bazen bunu bile bulamamaktadır.

Köylüler de, işçiler gibi ufaklık top rak parçaları üzerindeki evlerinde sıkışık tepiş yaşamaktadır; onların sanayi işçilerinden tek farkı temiz havada çalışmalarıdır, yoksa diğer koşulların hepsi aynıdır.

Bu basit örneklerden, günümüz toplumunun büyük çoğunluğunun, yaşamın kendilerine sağlaması gereken asgari koşullardan, yani sağlıklarını korumaları için gerekli olanaklardan, yararlanmaktan çok uzak olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Yaşamın bu yeni ülkeleri için her çabayı göstermek haklı bir davranıştır, çünkü bunların bir kısmının gerçekleşmesi bile çok zaman alacaktır.

Çalışabilen bir insanın sağlıklı olduğu ve dolayısıyla hastalığın, ilerlemenin antitezi olduğu söylenir. Tüm çabalarımızda vurgulanması gereken büyük gerçek budur. İnsanın ruhsal ve bedensel yaşamının her yönüyle özgülleştirilmesi, yaşadığımız çağın birinci ülküsü kabul edilirse, ikincisi de sağlık ve güçlü beden ülküsü olmalıdır.

Toplumda sağlığın ve beden gücünün eksikliğini her yerde hissetmek mümkündür.

İnsanın, bütün modern yaşam boyunca birleşik ve güçlü bir dine, karşı konulmaz bir özlem duyması gibi, yakın zamanda sağlık ve beden gücü için de giderek daha fazla hissedilen bir özlem doğmuştur. İnsanlık, hızlı olmasa bile, emin adımlarla ilerleyen bir yozlaşma, en kötü türden bir yozlaşma, karşısında güçsüz kaldığını hissetmektedir.

Dolayısıyla sağlığa ve beden gücüne mutlaka ihtiyacımız vardır. Tıp, sağlığın bekçisidir. Bu nedenle tıbbi modern yaşamda çok önem verilmelidir; ama üzüntüyle itiraf edelim ki, durum böyle değildir. Modern tıbbi, günümüz toplumunun diğer modern talepleri gibi, gerici sistemler tarafından pek de önem verilmez. Bazı ülkelerde meslekten olmayanların ellerine terk edilmiştir. İlk bakışta çelişkili görünse de, bu doğrudur.

Tıbbın yarar ve başarılarından ancak varlıklı toplumsal katmanlara mensup olanlar yararlanabilmektedir. Bu, tıbbın çoğunluğa değil azınlığa hizmet ettiği anlamına gelir. Oysa bu

en büyük yanlıştır. Tıp, yüzlerce hasta insandan sadece on tanesini tedavi ettiğinde elde edeceği sonuçlar kötü olacaktır. Ödeyecek paraları olmadığı için, çok sayıda hasta insanın tedavi olamadığı gerçektir. Bununla birlikte tıp, yalnız hastalarla değil, aksine sağlıklı insanlarla da ilgilenmelidir. En geniş alanda en büyük faydayı bu şekilde gösterebilir. Hekim için sağlıklı bir insanı hastalanmaktan korumak onu tedavi etmekten daha iyidir. Toplum sağlığının korunmasını sağlamak için çok sayıda hijyenik düzenleme gereklidir. Bu düzenlemeleri hayata geçirmek için, devlet tarafından sağlanan kamu kaynaklarına gerek vardır. Bilimsel ve uygulamalı tıbbın temsilcileri olan hekimler, çoğunlukla yönetim organlarında görev almazlar ve bu nedenle birçok ülkede hekimlik ve halk sağlığı ülküleri hükümsüz yasalar halindedir. Sağlık meslekten olmayanlar tarafından yönetilir... Doğru değil mi?

Toplum hekimliği (yani sosyalleştirilmiş, bilimsel ve uygulamalı hekimlik) yalnızca akademik bir ülküdür. Evet, her yerde akademik olmakla, hayata geçirildiği yerler bulunmakla birlikte, bu akademik tanımı, korkarım bize pek uymaktadır. Bu nedenle tartışmamda ileri süreceğim düşünceler, ancak ülküler olarak tanımlanabilir.

2. Çalışma süresi

Günümüzde toplumun çoğunluğunu işçiler oluşturduğuna göre, toplum hekimliği işçilere ve onların yaptıkları işe, en çok ihmal edilen grup oldukları ve çok sayıda insan onların alın teri sayesinde yaşadığı için, en üst düzeyde önem vermelidir. İşçi derken, yalnızca sanayi işçilerini değil, en geniş anlamıyla işçileri kastediyorum. Bazan zengin sanayiciler işçilere çok düşük ücret verir. Yalnızca kendi kârlarını düşündüklerinden, çalışma saatini mümkün olduğu kadar, bazen gece-yansına kadar, uzatırlar. Dengeli bir organizmaya sahip olunmak isteniyor-

sa, normal bir insan normal koşullarda günde ancak belirli bir süre çalışabilir. Gücünün ötesinde çalışan bir insan zayıf düşer ve bu da hastalığa davetiye çıkarır. Çalışma, sağlık ve hastalık birbirleriyle sıkıca ilişki halindedir ve bu nedenle çalışma süresinin ne olacağına ancak tıp mesleği karar verebilir. Oysa hekimlik konuları, işverenin isteklerine göre karar alan meslekten olmayan kişilerin yetkisine devredilmiştir. Toplum hekimliği, işçilerin çalışma süresinin kısıtlanması için yürüttükleri mücadeleyi desteklemektedir. Toplum hekimliği, işçileri bu hususta korumalıdır, çünkü ancak böylelikle onları hastalıktan koruyabilir ve sağlığını geliştirebilir.

3. Sanayi ve hijyen

Günümüz fabrikalarının çoğunda, işçi sağlığını korumaya yönelik hiçbir düzenleme yoktur. Sanayi işçiliğinin çoğu durumda sağlığa zararlı olduğunu söylemek bile gereksizdir. Hijyenik binalar yapıp yeterli havalandırma sağlanarak havadaki tozun giderilmesine katkıda bulunmak mümkündür. Birçok fabrikada, özellikle eski fabrikalarda, binalar o kadar kötüdür ki, bunlar insan sağlığını tahrip kurumları sayılsa yeridir. Devlet, fabrikaları denetlemeli, ancak tıbbi ve hijyenik kurallara uyanlarını da üretime izin vermelidir.

4. Ana ve çocuk

Kadınlar, çocuk doğurup ümidimiz olan evlatlarımızı yetiştirir. Mevcut toplumsal koşullar, kadını çocuk sahibi olmaktan vazgeçirmekte veya daha kötüsü ekmek parası için kadını beğinden vahşice ayırıp fabrikaya işbaşına sürüklemektedir. Ellen Key, çağımızı "çocukların çağı" olarak tanımlamıştır. Bu koşullar altında ne kadar doğrudur bilinmez. Kadın işçilerin çocukları, doktorların önerdiği bakımı alamamaktadır. Sanayi işçiliği, bebek bekleyen kadın işçilerin hamileliklerinin son ayları için de zararlıdır. Bu nedenlerle toplum hekimliği, kadın işçilerin hamileliğin son aylarında ve doğumdan sonraki aylarda kendilerinin veya bebeklerinin sağlıklarına zarar verecek işlerde çalışmamalarını gerektirir. Bu tıbbi kurallar uygulanmadığı için, ilk yaş içinde kitleler halinde bebek ölümü olmakta, çok sayıda kadın da lohusalıkta kaybedilmektedir. Bu kadınlar, sosyal güvenlik sistemi içinde olmalıdır, oysa bu sistem de çok yetersizdir.

5. Barınma ve hijyen

Barınmanın insan sağlığındaki önemi çok büyüktür. Çoğumuz evlerimizde hem çalışır hem dinleniriz, buraları ise yalnızca dinlenir. İstirahat sırasında organizmamız bir sonraki çalışma dönemi için gerekli gücü biriktirir, bu nedenle istirahat düzenli ve kesintisiz olmalıdır. Tam bir istirahat,

Kadın işçilerin sanayide çalışmanın tüm zorlukları yanında, yaşadıkları önemli bir zorluk da annelik (Sebastiao Salgado'nun 'Workers' isimli albümünden).

ancak hijyenik koşullara sahip bir evde mümkündür. Günümüzde bu koşulları gerçekleştirmek ne dereceye kadar olasıdır? Kiraların çok yüksek olması nedeniyle işçiler ve yoksul memurlar ancak sağlığa zararlı küçük barınaklarda yaşayabilmektedir. Öte yandan, köylüler de tutuculuk veya cehalet nedeniyle hijyenik olmayan uygunsuz evler yapmaktadır. Bu nedenle toplum hekimliği, düzenli eğitim aracılığıyla köylüleri şimdi harcadıklarına eşit parayla daha güzel, daha hijyenik ve daha rahat evler yapmaya ikna etmelidir. Şehirlerde de konut alanları ayrılarak işçilere ve memur kesimine sağlıklı evler sağlanmalıdır. Mümkün olan yerlerde sağlıklı ve ucuz besin maddesi satan kantinler kurulmalıdır.

6. Toplumsal hastalıklar

Toplumdan ayrılamayacak kadar kök salmış hastalıklar, toplumsal hastalık olarak tanımlanır. Bunlar, tüm hastalıkların en yaygın ve en tehlikeli olanlarıdır. Verem, alkolizm ve zührevi hastalıklar günümüz toplumundaki

en ağır felaketlerdir. Toplum hekimliğinin bunlarla mücadelesi, yoğun ve çok yönlü olmalıdır. Yalnızca fabrika ve evlerde hijyen kurallarına uymakla, verem hiç de azımsanmayacak derecede azaltılabilir, çünkü verem havasız ve loş yerlerde gelişen bir hastalıktır. Toplumun vereme yakalanmış üyelerini kurtarmanın en iyi yolu, onları düzenli tedaviye almak, veremli hastalar için sanatoryumlar yapıp işletmek, tedavi ve sağlıklı insanların hastalıktan korunma yollarını araştıran "dispensaires antituberculeux" kurmaktır.

Zührevi hastalıklar, yalnızca beden sağlığına zarar vermekle kalmaz; çeşitli ve çok sayıda akıl hastalığına neden olarak akıl sağlığını da yıkıma uğratar. Bu hastalıklar cinsel sapıklık ve fahişelikle el ele gider. Burada da gene toplum hekimliğinin önünde geniş bir çalışma alanı vardır.

Alkolizm, çeşitli hastalıkların yanı sıra, toplumsal yozlaşmaya neden olur. Buna karşı da çok geniş bir temelde harekete geçmeliyiz. Özel yasalarla alkolizmin kökü kurutulmalıdır.

7. Tıbbın halka indirilmesi

Toplum hekimliğinin kural ve ülkülerinin başarıyla uygulanması, yalnızca devlet veya toplumun elinde olan bir şey değildir. Bunların gerçekleştirilmesi için, her birey katkıda bulunmalıdır. İnsanlar ancak anladıkları, özellikle yararlı ve başarılı olacağına kanaat getirdikleri şeyler için çaba harcar. Toplum hekimliği uygulaması, ancak hijyen bilgisi yaygınlaştığı oranda en yüksek başarıya ulaşacaktır. Tıbbın halka indirilmesi, toplum hekimliği hareketinde güçlü bir unsurdur. Genel eğitimin yaygınlaştırılması sağlık eğitiminin yaygınlaştırılmasıyla birlikte yürütülmelidir. Güzel, eğitici, halk diliyle yazılmış tıbbi broşürlerin yayımlanması, benzer konuşmalar düzenlenmesi, benzer amaçlarla dernekler kurulması yoluyla toplum hekimliği alanında iyi ve yararlı çok şey yapılabilir.

Toplum hekimliğinin bütün ülkelerde olmasa bile bazılarında gerçekleştirilmiş ülküleri bunlardır. Halkımız bu açıdan henüz çok düşük bir düzeydedir. İleri, modern ülkülerin gerçekleştirilmesi daima genç kuşaklara bırakılır. Dolayısıyla bu ülküleri gerçekleştirmek, toplumda, yani halkın içinde bir hayata hazırlanan, geliştirmeye çalışan bizlerin görevidir.

Tarım sektöründe neler oluyor?

1980 öncesi tarımsal üretim açısından, kendine yeterli yedi ülkeden biri olduğu söylenen Türkiye, bugün, buğday, pamuk, mısır, yağ, hayvansal ürünler açısından tamamen dışa bağımlı, yani ithal etmezse karnını doyuramaz hale gelmiş veya getirilmiştir.

Güven Burma

(Ziraat Yüksek Mühendisi)

Kasım ayından bu yana yaşanan krizle birlikte gündeme gelen, finans sektörü, reel sektör, turizm sektörü gibi halkın yüzde 70'ini ilgilendirmeyen sektörlerin sorunları ile uğraşmaktan, halkın yüzde 70'ini doğrudan ilgilendiren tarım sektöründe nelerin olup bittiğinin kimse farkında değil.

Ne yazık ki, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizin en önemli unsurlarından birinin Türkiye tarımının bitmişliği olabileceği kimsenin aklına gelmemektedir. 2001 yılı itibarıyla, bir tarım ülkesi olan Türkiye'de tarımsal üretim büyük ölçüde bitmiştir.

1980 öncesi tarımsal üretim açısından kendine yeterli yedi ülkeden biri olduğu söylenen Türkiye, bugün buğday, pamuk, mısır, yağ, hayvansal ürünler açısından tamamen dışa bağımlı, yani ithal etmezse karnını doyuramaz hale gelmiş veya getirilmiştir. Çok değil, 5 sene önce, televizyonların "Ne olur günde üç öğün yiyin de, stoklarımız bitsin" dediği mercimeği bile dışardan ithal etmezsek, mercimek çorbasına hasret kalacak bir ülke durumuna düşürüldük.

Tarımsal üretim neden bitti, nasıl bitirildi? Bitirilmesi gerekir miydi? Ekonomiyi nasıl etkiledi? Ne yapılması gerekiyor, ne yapılıyor? Kitaplara sığmayacak kadar geniş yanıtları olan bu sorulara, bilimsel yaklaşımlarla değil, yaşadığımız somut olaylarla yanıt aramanın daha gerçekçi olacağı kanusındayım.

Dünya Bankası'nın 'tarımı göçerten' projeleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulduğundan 1980'li yılların başına kadar, gelmiş geçmiş hiçbir hükümetinin, Atatürk dönemi hariç, köklü bir tarım politikası olmamıştır.

İlke olarak, genellikle seçim zamanlarında, yüksek taban fiyatı, peşin

alım, sübvansiyon, bol kredi ve borç erteleme, iktidardaki bütün siyasi partilerin uyguladığı bir sistem olarak benimsenmiştir. Zaman zaman, iklim şartları dolayısıyla birtakım sıkıntılar yaşansa da, genel olarak tarım ürünleri, üretim, tarz ve miktar olarak yeterli, hatta en yüksek ihracat kalemlerini oluşturmuştur.

Çukurova'nın değerli pamuğu.

1965 yılına kadar, Atatürk tarafından kurulan sisteme ve tarımsal kurullara birkaç ilave ile yetinilmiş, ancak ne ihmal edilmiş ne de iyi bir gelişme göstermesi için gayret sarfedilmiştir.

Ancak 1965 yılında, gerek Çukurova, gerek Ege Bölgesi'nde, tarımsal üretim, tarz ve verimlilik üzerine yoğun çalışmalar başlamış ve buna paralel olarak yeni tarımsal üniteler oluşturulmuştur.

Çok iyi niyetlerle hazırlanan ve uygulanan bu projeler, bugün gündeme gelen "alternatif ürünler"i temelinin oluşturmakta ve alternatif ürünlerin ülkeye ne getirip ne götüreceğini bil-

mek açısından canlı bir örnek teşkil etmektedir:

Proje 1: Çukurova ve Ege bölgesi için yüksek verimli ve erkenci buğday tohumu ithalatı, yıl 1966.

Proje finansörü: Dünya Bankası AID Fonu.

Devletin amacı: 1) Birim alandan alınan buğday verimini artırmak, 2) Buğdaydan sonra ikinci bir ürün ektilererek üreticinin gelirini artırmak.

Dünya Bankası'nın gizli amacı: 1) Yine Dünya Bankası tarafından finanse edilen Meksika'daki tohumluk stokları eritmek, 2) Türkiye'nin en önemli gelir kaynağı olan Ege ve Çukurova pamuğunu yok etmek, 3) Birinci ürün, ikinci ürün sarmalı ile toprağa dinlenme fırsatı vermeyerek, Ege ve Çukurova'nın altın değerindeki toprağını bitirmek.

Uygulama ve sonuçları: 1966 yılında Meksika'dan getirilen 18 çeşit buğday tohumundan sadece 1 tanesi bölgeye uyum sağlamış, diğer çeşitleri eken çiftçi mağdur olmuştur. Buğdaydan sonra ikinci ürün olarak sorgum darısı tavsiye edilmiş, yetiştirilmiş; fakat pazarı olmadığı için tarlada kalmış, üretici bir darbe de buradan yemiştir.

Sonuçta Dünya Bankası'nın uzun vadeli düşü gerçekleşmiş, Çukurova'dan pamuk kalkmış, toprak yorulmuş, üretici fakirleşmiştir.

Proje 2: Çukurova ve Ege'de hayvancılığı geliştirme projesi, yıl 1969.

Proje finansörü: Dünya Bankası.

Devletin amacı: 1) Bölgede süt verimi yüksek sığır ırkını geliştirmek, 2) Toprağa münavebe (almaş) bitkisi sokmak, 3) Üreticinin gelirini artırmak.

Dünya Bankası'nın gizli amacı: Hollanda ve Almanya'da tüketim fazlası süt ve süt ürünleri stoğu dağlar oluşturmuş, değerlendirme şansı olmadığı için denize dökülmekte; diğer

yandan verimli süt sığırları, süt üretmeye devam etmektedir. Çözüm olarak ya bu değerli damızlık sığırlar kesilecek veya başka türlü değerlendirilecek. Bu sığırlara pazar bulmak Dünya Bankası'nın işidir.

Uygulama ve sonuçları: 1967 yılında bu ülkelerden gelen sığırlar Dünya Bankası'nın verdiği kredilerle yapılan, en küçüğü 20 başlık lüks ahırlarda konuk edilmişler; ancak hiç kimse Çukurova'nın sarı sıcağını hesap etmediği için hayvanlar telef olmuş, çiftçi iflas etmiş, Çukurova'nın o güzelim yerli, güney kırmızı sığırları yok olmuştur.

Proje 3: Akdeniz Bölgesi meyve sebze projesi, yıl 1971.

Proje finansörü: Dünya Bankası.

Devletin amacı: 1) İhtiyaç duyulan meyve ve sebze türlerinin, toprak ve iklim yapısı son derece uygun olan Çukurova'dan sağlanması, 2) İhracata yönelik meyve ve sebze üretimini artırmak, 3) Aile ziraati yoluyla gizli işsizliği yok etmek.

Dünya Bankası'nın gizli amacı: Sadece Çukurova gibi belli iklim kuşaklarında yetiştirilen ve giderek dünya piyasalarında egemen olmaya başlayan narenciye tarımını engellemek.

Uygulama ve sonuçları: Yıl 1971. Her zamanki taktikle, yani düşük faiz, uzun vadeli Dünya Bankası kredisi ile, İtalya'dan getirilen erkenci şeftali fideleri, kimi zaman tarla bozularak, kimi zaman narenciye bahçesinin arasına, kimi zaman da narenciye bahçesi sökülerek dikildi. Beşinci senenin sonunda, kasa parasına dahi satılamayan şeftalilerin bahçeleri söküldü, ama olan yine üretici ile sökülün narenciye bahçelerine oldu.

Bu tür projeler, özellikle Dünya Bankası kaynaklı dayatma projeler, daha sonraları da devam etti. Örneğin, 1980 sonrası, soya projesi gibi. Ama ne yazık ki bunların hepsi, Türkiye'de hem tarımı daha geniyeye götürdü, hem de tarım üreticisini bitirdi.

Tütün yerine ne ekilebilir, ya da bu tartışma anlamlı mı?

Yukarıda örneklerini verdiğim projeler, bugün "tütün yerine neyi

eksem, fındık yerine neyi diksem, koyun yerine devekuşu mu beslessem" gibi düşüncelerin, boş ve anlamsız bir tartışma ortamı yaratması açısından çok önemlidir.

Dikkat edilirse, hep aynı kurumlar ve hep aynı yaklaşımlarla kıyıda köşede kalmış son tarımsal çırpınısları da bitirmeye çalışıyorlar. Oyunun eski adı emperyalizm, yeni adı küreselleşme. Baş aktörleri ise, Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF.

Şeker pancarını da, tütünü, çayı, fındığı da kaldıran bunlar, yerine ikâme ürün diye dayatanlar da bunlar. En önemli gelir kaynaklarımızı, pamuğu, narenciye, şimdi İsrail'in sahiplendiği güney kırmızı sığırını kaldıran da bunlar...

Verilerin ve dayatılan projelerin Türkiye tarımını yok etmeye yöne-

ortada dururken; tütün yerine arpa, çay yerine kivi gibi alternatif ürünleri tartışmak komiktir.

Türkiye'nin tarımsal üretim yapmasına gerek yok mu?

Bir görüşe göre, dünyada her türlü tarım ürünü bol ve maliyeti bizden daha ucuz. O halde, Türkiye'nin tarımsal üretim yapmasına gerek yok.

Gerçekten böyle mi? Bu soruyu öncelikle, "Şikago borsasında buğday 100 sent, ben çiftçiye niye 150 sent ödeyecek miyim" veya "pamuk Liverpool borsasında 85 sent, ben çiftçiye niye 125 sent ödeyecek miyim" diyen aklı evvel ekonomistlerle, her nasılsa bir gazetenin bir köşesini kapmış, ahkâm kesen köşe yazarlarına sormak gerekir. Bu yıl, bütün tarımsal ürün açıklarına bir de buğday eklendi. İthal edince, baka-lım bedelini neyle ödetti-recekler?

Bana göre, bugün ekonomik krizin tek nedeni, tarım sektörünün bimişliğidir. Zira nüfusun yüzde 45'i köylüdür, yüzde 30'u da köylüden mal alan veya ona mal satandır. Dolayısıyla nüfusun yüzde 75'i doğrudan tarıma bağlıdır. Bu yüzde 75, hem en büyük üretici hem de en büyük tüketici kitlesidir.

Ülkenin sanayisi de, ticareti de, hizmet sektörü de, tarım sektörüne göbekten bağlıdır. Bir örnek vermek gerekirse, 1994 yılında pamuk üretimi yapan

3000 haneli bir köyde ürün iyi, fiyatlar iyi, alımlar peşin para olduğu için, bu köye giren motorlu taşıt sayısı 62; aynı köyün 2000 yılında satmak zorunda kaldığı traktör sayısı 84. Bu olay, Türkiye ekonomisinin bütün sektörleri ile tarıma ne kadar bağlı olduğunu açık ve net olarak anlatıyor aslında.

Ortada bir gerçek var: Türkiye hâlâ bir tarım ülkesidir. Bu gerçek kabul edilerek, öncelikle tarımın ve tarım ülkesinin sorunlarının çözülmesi gerekir. Oysa yapılanlar bunun tersidir.

Toprak bir nimet olarak değil, bir külfet olarak görülüyor. Bütün çabalara, çiftçiye toprağına küstürmek; küskün toprağı da holdinglere, tekellere, yabancı sermayeye peşkeş çekmek olanların tezgâhına düşmüşüz gibime geliyor. Sonumuz hayırlı olsun.

Çukurova'nın güzelim güney kırmızı sığırları artık yok.

lik olduğunu anlamamız gerekiyor.

Hangi ürünü yetiştirirseniz yetiştirin, tarımsal üretimde iki temel faktör vardır: 1) Toprak, 2) İklim.

Bunları değiştirme şansız olmadı için, doğa her bölgenin birki desenini kendi tayin eder. Bunun dışındaki zorlamalar ya çok uzun zamana bağlı bilimsel araştırmalar ister, ki buna bizim gücümüzün yetmesi mümkün değil veya ikâme deyip de zorlamayla yetiştirmeye kalktığınız bitki, sizi ve toprağınızı bitirir.

Yukandaki örnekler; çok güçlü bir toprağına sahip Çukurova ve Ege Bölgesi'nin, dünya piyasalarını titreten pamuğunun, narenciyesinin; hepsinden önemlisi bir tarım ülkesinde üreticinin ve toprağın nasıl bitirildiğinin somut örnekleri olarak

42. Uluslararası Matematik Olimpiyatı sorularının çözümleri

Geçen sayı yayımladığımız, 42. Uluslararası Matematik Olimpiyatı sorularının yanıtlarını milli takım kaptanımız Prof. Dr. Semih Koray hazırladı.

Soru 1) ABC, çevrel çemberinin merkezi O olan dar açılı bir üçgen olsun. P ile A'dan çizilen yüksekliğin BC üstündeki ayağını gösterelim.

$\angle BCA \geq \angle ABC + 30^\circ$ olduğunu kabul ediyoruz.

$\angle CAB + \angle COP < 90^\circ$ olduğunu gösteriniz.

Cevap 1) K ve Q noktaları, sırasıyla A ve P noktalarının, BC kenarının orta dikmesine göre yansımaları olsun. R, ABC üçgeninin çevrel çemberinin yarıçapını göstermek üzere, OA = OB = OC = OK = R olur. Ayrıca KQPA bir diktörgen olduğundan QP = KA'dır. Yine $\angle AOK = \angle AOB - \angle KOB = \angle AOB - \angle AOC = 2\angle BCA - 2\angle ABC \geq 60^\circ$ olduğu kolaylıkla görülür.

Şimdi $\angle AOK \geq 60^\circ$ ve OA = OK = R olduğundan, KA $\geq$ R ve QP $\geq$ R elde edilir. Bu yüzden Üçgen Eşitsizliği'ni de kullanarak, OP + R = OQ + OC > QC = QP + PC $\geq$ R + PC, dolayısıyla da OP > PC olduğu bulunur. Bu nedenle, COP üçgeninde $\angle PCO > \angle COP$ olur. Bu eşitsizlik ile $\angle CAB = 1/2 \angle BOC = 1/2 (180^\circ - 2\angle PCO) = 90^\circ - \angle PCO$ sonucu birleştirildiğinde, istenen $\angle CAB + \angle COP < 90^\circ$ eşitsizliği elde edilmiş olur.

Soru 2) Tüm a, b ve c pozitif gerçel sayıları için $a/\sqrt{a^2+8bc} + b/\sqrt{b^2+8ca} + c/\sqrt{c^2+8ab} \geq 1$ olduğunu gösteriniz.

Cevap 2) a, b, c pozitif gerçel sayılar olmak üzere, Aritmetik-Geometrik Ortalama Eşitsizliği kullanılarak

$$\begin{aligned} & (a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3})^2 - (a^{4/3})^2 = \\ & (b^{4/3} + c^{4/3})(a^{4/3} + a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3}) = \\ & e^{4/3} \geq (2b^{2/3}c^{2/3})(4a^{2/3}b^{1/3}c^{1/3}) = 8a^{2/3}bc \end{aligned}$$

Ağustos 2001 tarihli sayımızda sorularını verdiğimiz 42. Uluslararası Matematik Olimpiyatı'nın cevaplarını, okurlarımızı bu problemleri kendi başlarına çözme zevkinden yoksun bırakmamak için bu sayı yayımlamayı uygun bulduk. Soruların yanıtlarını, olimpiyatta ülkemizi temsil eden milli takımımızın kaptanı Prof. Dr. Semih Koray hazırladı.

elde edilir. Dolayısıyla

$$(a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3})^2 \geq (a^{4/3})^2 + 8a^{2/3}bc = a^{2/3}(a^2 + 8bc) \text{ olur ve buradan da}$$

$$[a/\sqrt{a^2 + 8bc}] \geq [a^{4/3}/(a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3})] \text{ çıkar. Benzer biçimde } [b/\sqrt{b^2 + 8ca}] \geq [b^{4/3}/(a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3})] \text{ ve}$$

$$[c/\sqrt{c^2 + 8ab}] \geq [c^{4/3}/(a^{4/3} + b^{4/3} + c^{4/3})] \text{ elde edilir. Bu üç eşitsizliğin taraf tarafa toplanmasından, istenen eşitsizlik çıkar.}$$

Soru 3) 21 kız ve 21 erkek yarışmacı, bir matematik yarışması-na katılıyor.

- Her yarışmacı en çok altı problem çözüyor.

- Herhangi bir kız ve bir erkek yarışmacı için, bunların her ikisinin birden çözdüğü en az bir ortak problem bulunuyor.

En az üç kız en az üç erkek yarışmacının birden çözdüğü ortak bir problemin bulunduğunu gösteriniz.

Cevap 3) Her p problemi için, K(p) ile p'yi çözen kızların, E(p) ile de p'yi çözen erkeklerin kümesini gösterelim. Problemden gösterilmesi istenen önermenin yanlış olduğunu varsayalım. O zaman, her p problemi için, ya $|K(p)| \leq 2$, ya da $|E(p)| \leq 2$ olur. Herhangi bir p problemi verildiğinde, eğer $|K(p)| \leq 2$ ise, p'ye kırmızı, aksi halde ise siyah diyelim. Dolayısıyla, p kırmızı ise $|K(p)| \leq 2$; siyah ise de, $|E(p)| \leq 2$ olur.

Şimdi de, her sırası bir kız, her sütunu da bir erkek yarışmacıya

karşılık gelmek üzere 21 x 21 bir "satranç" tahtasını ele alalım. Verilen her kız ve her erkek yarışmacı için, bunların ikisinin birden çözdüğü problemlerden birini seçelim ve bu problemin rengini, söz konusu kızın sırası ile erkeğin sütununun belirlediği kareye verelim. Tahtada toplam 441 kare olduğu için, ya siyah ya da kırmızı, en az 221 kareye verilmiş olacaktır. Bu renk siyahsa, en az bir sırada en az 11 siyah kare; kırmızıysa da, en az bir sütunda en az 11 kırmızı kare bulunur.

Şimdi en az 11 siyah kare içeren bir sıranın bulunduğu duruma bakalım ve bu sıranın karşılık geldiği kız yarışmacıya k diyelim. Bu 11 karenin renginin belirlenmesinde kullanılan problemlerden her biri, en çok iki erkek öğrenci tarafından çözülmüştür. O zaman, bu 11 karede en az altı değişik problemin kullanılmış olması gerekir. Her yarışmacı en çok altı problem çözdüğünden, k tam olarak bu altı problemi çözmüştür. Ancak bu problemlerden her biri, en çok iki erkek yarışmacı tarafından çözüldüğünden, k'nin kendisiyle en az bir ortak problem çözmüş olduğu en fazla 12 erkek vardır. k'nin geri kalan dokuz erkek yarışmacıyla çözdüğü ortak bir problemin bulunmaması, problemin verileriyle çelişir.

En az bir sütunda en az 11 kırmızı karenin bulunduğu durum, kız ve erkek yarışmacıların rolleri değiştirilerek, benzer biçimde

ele alınır. Dolayısıyla, hem $|K(p)| \geq 3$, hem $|E(p)| \geq 3$ koşulunun sağlandığı en az bir p problemi vardır.

Soru 4) n , 1'den büyük bir tek sayı ve $k_1, k_2, \dots, k_n$ de verilmiş tam sayılar olsun. 1, 2, ..., n sayılarının $n!$ permütasyonundan oluşan kümeye ait her $a = (a_1, a_2, \dots, a_n)$ permütasyonu için

$S(a) = \sum_{i=1}^n k_i a_i$ diyelim. $n!$, $S(b) - S(c)$ sayısını bölecek şekilde ve $b \neq c$ olmak üzere, b ve c permütasyonlarının bulunduğunu gösteriniz.

Cevap 4) Farklı hangi b ve c permütasyonlarını alırsak alalım, $S(b) - S(c)$ sayısının $n!$ ile bölünmediğini farzedelim. O zaman, her a permütasyonu, $n!$ sayısının farklı bir kalan sınıfına ait olacak ve aşağıdaki toplam tüm permütasyonlar üstünden alınmak üzere,

$\sum S(a) \equiv 0 + 1 + 2 + \dots + (n! - 1) \equiv 1/2 (n! - 1) n! \pmod{n!}$ olacaktır.

Öte yandan, $\sum S(a)$ toplamında, k_i ($i = 1, 2, \dots, n$) katsayısı, her $t \in \{1, 2, \dots, n\}$ ile, $a_i = t$ koşulunu sağlayan her a permütasyonu için birer kez olmak üzere, toplam $(n - 1)!$ ile çarpılmaktadır. Dolayısıyla k_i 'nin $\sum S(a)$ toplamındaki katsayısı $(n - 1)!(1 + 2 + \dots + n) = 1/2 (n + 1)!$ 'dir. Bu yüzden de,

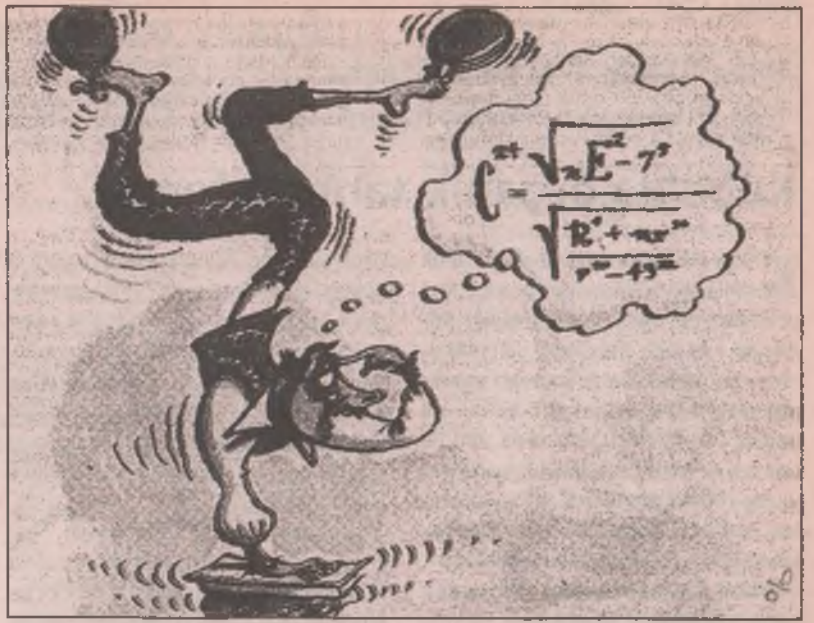
$\sum S(a) = 1/2 (n + 1)! \sum_{i=1}^n k_i$ olur.

Bulduğumuz iki sonucu birleştirerek,

$1/2 (n + 1)! \sum_{i=1}^n k_i \equiv 1/2 (n! - 1)n! \pmod{n!}$

elde edilir. Ancak n tek sayı olduğundan, bu bağıntının sol tarafı $n!$ moduna göre 0'a denk olurken, sağ tarafı değildir; çünkü $n! - 1$, tek sayıdır. Bu çelişme nedeniyle, baştaki varsayımın yanlış olması gerekir. Bu şekilde istenen sonuç kanıtlanmış olur.

Soru 5) Bir ABC üçgeninde, P noktası BC üstünde olmak üzere, AP, BAC açısının açıortayı ve Q noktası CA üstünde olmak üzere, BQ, ABC açısının açıortayı olsun. $\angle BAC = 60^\circ$ ve $AB + BP = AQ + QB$ olduğu bilinmektedir.

ABC üçgeninin açıları neler olabilir?

Cevap 5) Verilen üçgenin açıları için, $\angle BAC = \alpha$, $\angle CBA = \beta$ ve $\angle ACB = \gamma$ diyelim. AB kenarını B üstünden uzatarak, AB doğrusunun bu bölümü üstünde, $BP' = BP$ olacak şekilde bir P' noktası alalım. [AQ ışını üstünde de, $AP'' = AP'$ koşulunu sağlayan P'' noktasını bulalım. O zaman, $BP'P$ eşit açılarının ölçümü $\beta/2$ olan bir ikizkenar üçgen oluşturur. Öte yandan, $AQ + QP'' = AB + BP' = AB + BP = AQ + QB$ olduğundan, $QP'' = QB$ elde edilir. Ayrıca $AP'P''$ eşkenar bir üçgen olup, AP bu üçgenin A köşesindeki açısının ortayı olduğu için; $PP' = PP''$ dür.

Şimdi yukarıdaki gözlemleri de kullanarak, B, P ve P'' noktalarının doğrudan olduklarını gösterecek ve dolayısıyla $P'' = C$ sonucunu elde edeceğiz. B, P ve P'' noktalarının doğrudan olmadıklarını farzedelim. O zaman, BPP'' (dejenere olmayan) bir üçgen olur. $\angle PBQ = \angle PP'B = \angle PP''Q = \beta/2$ olduğunu biliyoruz. Bu durum, P noktası, BP'' nün hangi tarafında olursa olsun, $BP = PP''$ olmasını gerektirir. Ayrıca $PP'' = PP'$ olduğundan, BPP' eşkenar bir üçgendir. Ama o zaman da, $\beta/2 = 60^\circ$ ve dolayısıyla $\alpha + \beta = 60^\circ + 120^\circ = 180^\circ$, yani $\gamma = 0^\circ$ olur ki, bu da olanaksızdır. Dolayısıyla, $P'' = C$ dir.

$QP'' = QB$ olduğunu anımsar-

sak, BCQ üçgeninin ikizkenar olduğunu görürüz. Buradan da $120^\circ - \beta = \gamma = \beta/2$, yani $\beta = 80^\circ$ ve $\gamma = 40^\circ$ bulunur.

Soru 6) a, b, c, d ; $a > b > c > d > 0$ koşulunu sağlayan tam sayılar olsun.

$ac + bd = (b + d + a - c)(b + d - a + c)$ olduğunu kabul ediyoruz.

$ab + cd$ sayısının asal olmadığıni gösteriniz.

Cevap 6) a, b, c, d sayılarının sağladığı verilen eşitliği, eşdeğer biçimde

$$a^2 - ac + c^2 = b^2 + bd + d^2$$

olarak yazabiliriz. $ab + cd = p$ sayısının asal olduğunu farzedelim. Yukarıdaki eşitliği ve $ab \equiv -cd \pmod{p}$ bağıntısını kullanarak, $(b^2 + bd + d^2)b^2 = a^2b^2 - ab^2c + b^2c^2 \equiv c^2d^2 + c^2bd + b^2c^2 \pmod{p}$ elde edilir. Dolayısıyla

$(b^2 - c^2)(b^2 + bd + d^2) \equiv 0 \pmod{p}$ olur. Ayrıca $0 < b^2 - c^2 < b^2 < p$ olduğundan, buradan da $b^2 + bd + d^2 \equiv 0 \pmod{p}$ çıkar. Aynı zamanda $b^2 + bd + d^2 < 2ab + cd < 2p$ olması nedeniyle, $b^2 + bd + d^2 = p$ olur. O zaman da,

$b^2 + bd + d^2 = ab + cd$, dolayısıyla da, $b(b + d - a) = d(c - d)$ olur.

$ab + cd$ 'nin asal olması nedeniyle $(b, d) = 1$ 'dir ve bu yüzden de, $b, c - d$ sayısını böler. Oysa $0 < c - d < b$ olduğundan, bu olanaksızdır. Dolayısıyla $ab + cd$ sayısı asal olamaz.

Bilim Gündemi'ni hazırlayanlar

Sadık Usta, Ebru Oktay, Kerem Cıgızoğlu, Canan Topaloğlu, Kağan Güner.

Küba'da organik tarım reformu

Küba, ABD'nin uyguladığı 40 yıllık Kambargo ablukasını organik tarım politikası ile aşarak, ekonomisini düzeltmeye başladı. Food First adlı uluslararası tarım örgütünün Temmuz ayı raporunda, Küba'daki yıllık sebze ve meyve üretiminin yılda yüzde 250'lik bir artış gösterdiği ve üstelik bu artışın yüzde 100 doğal/organik tarım yöntemleri ile hiçbir kimyasal ilaçlama uygulanmadan gerçekleştiği vurgulanıyor.

Küba Hükümeti, dünyada organik tarım politikasını anayasasına geçiren ilk ülke olmak gibi öncü bir tavra da imzasını atmış oldu. Küba, organik/doğal tarım yöntemlerini bir devlet politikası olarak uygulamaya sokarak, sosyalist ekonomi politik ile ekoloji bilimini sentezledi ve emperyalist kuşatmanın köylü hareketine yaslanarak nasıl kırılabileceğini de dostuna düşmanına ispatlamış oldu.

Haurulanacağı gibi Küba, 1993 ve 1994 yılları arasında ağır bir yiyecek krizi yaşamış ve ülke açlık sınırına gelmişti. Küba ekonomisinin yaşadığı her krizde, emperyalist güçlerin "Tamam işte, Küba yıkılıyor" propogandaları 2000'li yıllarda kursaklarında kaldı. Üstelik tüm dünya, Küba'nın turizm gelirleri ile ekonomik krizi aşmasını umut ederken, Küba'nın köylü hareketine yaslanarak ve organik tarım yöntemleri ile krizden çıkması açıkçası herkesi şaşırttı.

Küba Tarım ve Orman Teknisyenleri Sendikası (ACTAF) Başkanı Dr. Fer-

nando Funes, Küba tarımının geldiği noktayı şöyle özetliyor: "1990'ların başında başarılı olacağımıza kimse inanmıyordu. Fakat ben ve arkadaşlarım, bilimsel çalışmalarımız sonucunda başladık. Şu anda Küba, organik tarımda tüm Latin Amerika ülkelerinin önüne geçmiş durumda. Devlet politikası organik tarımı destekliyor."

Başarının altında yatan model, "huertos" adı verilen Havana çevresindeki şehir tarlaları. 8-10 kişilik kolektifler tarafından çalıştırılan bu tarlalara, devlet sulama, ulaşım, elektrik gibi her türlü altyapıyı sağlamış durumda. 3 yıl önce bu tarlalarda, metrekaşe başına 18 kilogram ürün alınırken bu, geçtiğimiz yıl 27 kilografa çıkmış. Bu yıl ise, en az 30 kilogram ürün alınması bekleniyor. Üstelik tarlalarda çalışan kişilerin yıllık gelirleri, ülkedeki doktor ve mühendislerin yüzde 10 önüne geçmiş durumda.

ACTAF'ın bilim insanlarından Nil-da Perez, başarılarının sırrını "Bilim, bilim ve bilim" diye özetleyerek, ACTAF'daki gıda mühendislerinin sayesinde, artık Küba'daki tüm tarım üretiminin organik olduğunu belirtiyor.

Küba'da şu anda sıkıntısı çekilen tek gıda ürünü taze süt. Zira Küba'da 7 yaşın altındaki her çocuğa parasız süt dağıtılıyor ve bu yüzden Küba Hükümeti ülkede üretilen süte el koyuyor. Çocuklara kreşlerde ve okullarda günlük parasız süt veriliyor.

(www.bbc.co.uk)

Küba Pinar Del Rio'daki tatlı patates tarlaları.

Cinsiyet beden ısıısıyla belirleniyor

Bir kertenkele türü olan "skink", beden ısıısı yoluyla yavrusunun cinsiyetini belirleyebiliyor. Çok sayıda kertenkele ve timsah yavrularının cinsiyetlerini, yumurtaların bulunduğu kuluçka ısıısı belirliyor. Burada ilginç olan skinkin, diğer kertenkelelerin aksine yavrularını canlı doğurması ve cinsiyette etkili olan aynı ısı sisteminin burada da etkin olması. Çünkü, kertenkelelerin ısılarını normalde sabit tuttukları biliniyordu.

Sidney Üniversitesi'nde araştırmalar yapan Kylie Robert ve Michael Thompson, laboratuvarlarında barındırdıkları ve yalnız dişi olan kertenkelelerin, 32 derecelik beden ısılarını sabit tutarak hep erkek yavru doğurduklarını şaşıracak gözlemlemişler. Halbuki skinkler, doğada cinsiyetleri eşit oranda dağılımı gösteren yavrular dünyaya getiriyorlar. Dağılık bölgede yaşayan *E. Tympanum*'un, doğanın göreceli olarak soğuk olduğu bu bölgede bu sistemi uyguladığını açıklayan Robert ve Thompson, sıcak bir bölgede bu yeteneğin kaybolacağını belirtiyorlar.

(Nature, 16 Ağustos 2001)

Küf ve çürük MIR'in başını ağrıttıyor

MIR uzay aracında görülen küf ve çürükler, Rus astronotların başını derde sokuyor. Anlaşılır, insan ve malzemelerle birlikte uzay aracına çeşitli mantar ve bakteriler de sızmış. Uzay aracının çeşitli yerleri daha şimdiden çürüyor ve küfleniyor. İşler böyle giderse, gerçekleşmesi beklenen Mars ve Ay seferlerinin "minik yaramazlar" tarafından sabotaj edilmesi gündemde.

(Bild der Wissenschaft, Ağustos 2001)

Biyoçeşitliliğin korunması yüzyılın en temel sorunu mu olacak?

Biyoçeşitlilik ve sorunları üzerine standart bir eser olarak görülen *Life Counts-Eine globale Bilanz des Lebens*'in (Yaşam Çeşitliliği) yazarları Michael Miersch ve Dirk Maxeiner'le *Nature&Kosmos*'un yaptığı söyleşiyi ilginç bulduğumuz için çevirdik. Michael Miersch, 1989-93 yılları arasında *Nature* dergisinde çalıştı. bugün yazarlığın yanında film senaristliği de yapmaktadır. Dirk Maxeiner, 1989-93 yılları arasında *Nature* dergisinin Genel Yayın Yönetmenliği'ni yaptı. Michael Miersch'le birlikte yazdığı *Eko İyimserlik* kitabı, 1996 yılında "yılın bilimsel kitabı" ödülünü kazandı. Biyoçeşitlilik üzerine, standart bir eserin yazarlarıyla yapılan görüşme bir muhasebe oldu. Sonuç: Türlerin çeşitliliğini korumak, aynı zamanda ekonomik yarar da sağlıyor.

- Hayvan ve bitki türlerinin sayısını, tamı tamına çıkarmak olanaklı mıdır?

- Michael Miersch: Hayır. Biz de bundan dolayı türleri saymanın zorlukları üzerine bir bölüm yazdık.

- Dark Maxeiner: Kitapta, herkesin mutabık olduğu bir durumu tespit ettik. Ne de olsa, kitapta herhangi bir bilgi kullanmadık, bilgilerin neredeyse tamamı "World Conservation Monitoring Center"e ait. Onlar da bu bilgileri, tüm dünyadaki farklı kaynakların verdikleri bilgileri birleştirerek oluşturuyor. Kim bilir belki bu envanterler, 20 veya 50 yıl sonraki bir araştırmaya referans olur ve böylece neyin değişime uğradığını tespit ederiz.

- Bir okur olarak bu bilanço ne işime yarayabilir?

- M. M.: Bu kitap, özellikle tür çeşitleriyle ilgilenenlere daha fazla uğraş için aracı olur. Okurun sorunu kavramasına yardımcı olur ve bu alanda önemli bir görevin olduğunu hatırlatır. Biyoçeşitlilik 21. yüzyılın

konusu olacaktır.

- Türlerin korunması çevrenin korunmasından daha mı önemlidir?

- D. M.: Gelecek yıllarda evrenin kirlilikten arındırılması teknik açıdan olanaklı olacaktır. Suyun kalitesi düzelecek, kirlenen hava temizlenecektir. Ama türün yokoluşunu geri çeviremezsiniz. Burada önemli olan farklı tercihlere kapının açık tutulmasıdır. Bugüne kadar, biyoçeşitliliğin insanlık için bu derece önemli olanaklar sunduğunu fark etmemiş-tik. Doğa ölçülemez bir değere sahiptir, çünkü bağrında sonsuz bilgi

barındırmaktadır. Bu bilgiye herhangi bir zamanda sahip olmak için, tür çeşitliliğini olabildiğince korumamız gerekir. Yalnız biyolojik alan için değil, aynı zamanda çok sayıda sosyolog da ekosistemi örnek alarak, yönetme tarzına ilişkin teori üretiyor. Biz de gelecekte en önemli çevre sorununun enerji ve çöp sorunu değil, tersine biyoçeşitlilik olduğunu anlatmaya çalışıyoruz.

- Tür çeşitliliğine yönelik küresel etkinlik çoktan kurumlaşmış durumda. "World Wildlife Fund" 1986 yılında "Worldwide Fund for Nature" ve Almanya'daki "Bund für Vogelschutz" da 1989 yılında "Naturschutzbund Deutschland" adlarını aldı. Türlerin çeşitliliği böylece

koruma altına alınmış oldu mu?

- M. M.: Ben de kimi zaman doğanın korunmasının doğayı koruyan demeklerce terk edildiğini düşünmüş ve endişemi dile getirmiştim. Hayvan ve bitkilerle uğraşanlar, hemen tutucu damgası yer ve biraz zorlu insanlar oldukları düşünülürdü. Hatta kimileri kimyevi maddelerin taşınması sorununu, türlerin korunmasından daha ilginç ve siyasi bulmaktadır. Tersi doğrudur ve kitabımızda bunu da gösteriyoruz.

- D. M.: Ayrıca sadece doğayı koruyan demekler, türlerin korunmasıyla görevli değildir. Eğitim kurumları da görevlerini yeterince yapmamaktadır ve bu alanda açıkları vardır. Okullar, türlerle ilgili bilgiyi neredeyse ihmal etmiştir. Bu da doğanın yeterince ilgi görmemesine yol açmaktadır. Doğanın bizler için önemi göz ardı edilmektedir.

- Sizce bizim için doğa ne kadar önemli olmalıdır?

- M. M.: Zengin endüstri ülkeleriyle gelişmekte olan yoksul ülkeler bir tutulmamalıdır. Gelişmekte olan bir yoksul ülke insanının dikkatini keleşin estetiğiyle çekemezsiniz. Buralardaki sorunların sırası şöyledir: Önce yemek, sonra etik. Biz de kitabımızda yoksul ülke insanına, ülkelerinin biyoçeşitliliğiyle ne kadar ekonomik birikime sahip olduklarını göstermeye çalışıyoruz.

Turizm ve ilaç sektörü buna örnek verilebilir. Hesaplarımıza göre biyoçeşitliliğin barındırdığı ekonomik potansiyel, dünya çapındaki çip üretimine eşittir. Kim bundan 30 yıl önce, balina gözlem yerlerinden balina avcılığına oranla daha fazla para kazanılacağını iddia edebilirdi.

- Yani tür çeşitliliği insan hakışı bir perspektifle ve ekonomik yarar açısından mı ele alınmalıdır?

- D. M.: Sorun biyoçeşitliliğin en çok nasıl korunabileceğidir. Bu nedenle de biyoçeşitliliğin korunması, en fazla, ekonomik yarar gösterilerle başlatılabilir.

(*Nature&Kosmos*, Şubat 2001)

Geleneklerimiz, DNA'larımızı etkiliyor mu?

Geleneklerimiz, DNA'larımızı etkiliyor olabilir. Thai kabileleri üzerinde yapılan çalışmalar, evlilik pratiklerinin, erkek ve kadının gen diziliminde farklı modeller oluşturabileceğini göstermiş.

Almanya'da Max Planck Enstitüsü'nde evrimsel antropoloji konusunda araştırmalar yapan Mark Stoneking, genetik çeşitliliğin uzun süreli evrimsel dönüşüm sonucu oluştuğunu kabul etmekle beraber; yaptığı çalışmaları bazıları, kültürel farklılığın da genetik çeşitliliği etkileyebileceğini ortaya çıkardığını belirtiyor.

Her bir cinsiyet kendine ait genetik depo içerir. Kadınların öyküsü mitokondri DNA'sında saklıdır ve bu, hücresel yapı içindeki genomla anneden kız çocuğa aktarılır. Erkek soyu ise Y kromozomunda yazılıdır.

Araştırmacılar Tayland, Laos ve Myanmar dağlarında yaşayan altı kabilenin DNA yapılarını incelediler. Bunlardan üçünde kadınlar, evlendikten sonra erkeğin köyüne; diğer üçünde ise erkekler kadınların köyüne yerleşmişlerdi.

Evlerinde kalan erkeklerin Y kromozomları tamamen birbirine benzerken, yeni gelen karıların DNA'ları farklı temellerini yansıtı-

yordu. Göç eden kadın gruplarının mitokondriyal DNA'ları tek tür (homojen) bir farklılaşma gösterdi. İzolasyon, gruplar arasında Y kromozomları yönünden farklılık yarattı. Bu model, göç eden erkek gruplarında ise tamamen ters işlemedir.

Londra Üniversitesi'nden genetik uzmanı David Goldstein, avcılık-toplayıcılık dönemindeki yaşama ait gen araştırmalarında, mutlaka izole grupların kültürel geçmişlerinin de göz önünde bulundurulmasını öneriyor.

Daha önce bu konuda yapılan araştırmalar, benzer gruplar ve parametreler karşılaştırılmadığı için eleştirilmişti. Etnik gruplar arasında Y kromozom farklılaşmasının, mitokondridekinden daha fazla olduğu gösterilmişti. Ancak mutasyon oranlarında olduğu gibi, Y kromozomu ile mitokondri DNA'sı arasında zaten belirgin farklılıklar vardı. Stoneking'in çalışması ise, farklı kültürlerde DNA'nın aynı sahalarını incelediği için, bu gizli tehlikeden uzak gibi görünmektedir.

Dünya üzerindeki toplulukların üçte ikisinden fazlasında kadınlar, evlendikleri erkeklerin doğup yaşadıkları yere göç ediyor. Avcılık-toplayıcılıktan tarıma geçişte savunma sistemlerinin ortaya çıkışı ve devamı da, erkek soylu bir geçişle kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Fakat bizler, henüz tam olarak kadın ve erkekte göçleri zorlayan doğal çevre koşullarının neler olduğunu bilmiyoruz.

Liverpool Üniversitesi'nde insan evrimi konusunda çalışan Robin Dunbar, erkeğin toprağa yerleşip onu tekeline aldığını, kadınlarınsa ticaretle ve diğer topluluk kadınlarıyla ilişkiye geçerek yeni topraklara yol açtıklarını belirtiyor. Ancak kadınlar aynı zamanda tarımsal emeği en çok veren grup ve Batı Afrika'da bazı bölgelerde olduğu gibi, toprakları hep birlikte kontrol ediyorlar.

(Nature, Ağustos 2001)

Diyabetik sorununa köklü çözüm mü geliyor?

Kalp krizi, inme, böbrek iflası, göz sorunları; bunların hepsi diyabetiklerde 2. tip diye adlandırılan ve zamanında tedavi edilmezse felakete sonlanan sorunlar. Hekimlerin, glitazon adı verdikleri yeni bir ilaçla, hastalığın erken döneminde etkin müdahale olanağı doğuyor. Bu tedavinin uygulanması durumunda hastalık kökten çözülebilmek olanağına kavuşuyor.

(Bild der Wissenschaft, Ağustos 2001)

Erkeklerin yeni beden kültürü: Kas düşkünlüğü

Erkekler arasında vücut geliştirme (body-building) yeniden revaçta. Erkeklerin ideal formu şu sıralar "havaç" biçimiyken, kadınlar "kürdan" biçiminde ısrar ediyor.

Hollywood starları, pop şarkıcıları, fotomodeler ve televizyon sunucularının en gözde konusu "six-pack", yani kas paketi olmak.

Kısa bir süre öncesine kadar vücut geliştirenlere yukarıdan bakılırken, artık onlar medyanın güzellik idolleri oldular. Amerika'da "adonis kompleksi" olarak adlandırılan bir araştırma, bir zamanlar kadınlara has bir hastalık olan "anoreksi"nin, şu sıralar erkekleri de sarmış olduğunu gösteriyor. Onların hastalığının adı "muscle-dysmorphia" bir başka adla "bigoreksi". Yani "anoreksi"nin karşısı.

Bigoreksi hastaları kendilerini yeterince kaslı bulmuyor ve bedenini geniş tişörtlerin ve pantolonların altında gizliyorlar. Çeşitli jimnastik salonlarını düzenli ziyaret eden 160 erkek arasında yapılan bir Adonis-kompleks araştırması, erkeklerin en az yüzde 10'unun bu hastalıktan etkilendiğini tespit etmiş. Araştırmayı yöneten Roberto Olivardia'ya göre, bu sayı gelişmiş ülkelerde en az iki kat daha fazla.

(Der Spiegel, Ağustos 2001)

Kadınlar en çok tarımsal emek veren grup.

Sağanak olmasına karşın güneşli

Uzayın derinliklerinden gelen yüksek-enerji partiküllerinin gizli bir kullanımı olabilir: Hava tahmini. Atmosfere girdiklerinde, bu "kozmetik ışınlar", diğer partiküllerin dünya üzerine sağanak gibi yağmasına neden olurlar. Ne kadar olduklarının ölçülmesi, bize hava sıcaklığının yükseklikle nasıl değiştiği hakkında bilgi verebilir ve bu da hava tahminçileri için oldukça önemli bir bilgidir.

Meteorologlar halen, sıcaklık profillerini sensör taşıyan balonlar yardımıyla ölçüyorlar. Reading Üniversitesi'nden David Stephenson, "Hava alanları onları, her 1 ile 6 saat arasında gökyüzüne gönderiyor ve her birinin maliyeti yaklaşık 210 dolar" şeklinde bilgi veriyor. Sensörler geri alınamıyor ve bu da yıllık maliyetin toplam 310 bin doları bulmasına sebep oluyor. Ayrıca şiddetli rüzgârlarda bu sensörlerden çok fazla verim alınamıyor.

Hong Kong'taki Radyasyon Sağlık Birimi'nden Joseph Mok ve Clement Cheng, daha ucuz bir alternatif olabileceğini ileri sürüyorlar. Onlara göre kozmik ışınlar nedeni ile dünya üzerine düşen partiküllerin sayısı atmosferdeki sıcaklığa bağlı olarak değişiyor. Örneğin "muon"lar, "pion"lar ve "kaon"lar, atmosferin üst kısmına geldiğinde oluşuyor; atmosferin bu kısmında

basınç, su seviyesinin yaklaşık onda biri kadar. Bu basınçın olduğu yükseklik, hava ısındığında ve genişlediğinde artıyor. Sıcak bir günde muonlar daha yüksekte oluşup, dünyaya gelmeleri daha uzun sürüyor ve iniş sırasındaki kayıpları ar-

tıyor.

Araştırmacılar, muon sayısının mevsimlerle birlikte değiştiğini daha önce fark etmişler. Kışın yaza oranla daha fazla muon yere düşüyor. Bu nedenle Joseph Mok, kısa dönemde de değişiklik olup olmadığını araştırmış.

Mok ve Cheng, bir hava istasyonuna iki dedektör yerleştirerek, gündüz ve gece 5'er saat içinde ne kadar muon düştüğünü 10 ay bo-

yunca ölçmeye çalışmışlar. Bulgulara göre, beklendiği gibi, muon sayısı geceleri gündüze oranla yüzde birkaç mertebesinde daha fazla olmuş. Ancak bu trend, hava değiştiğinde tersine dönüyor. Örneğin, yağmurlu düşük-basınçlı bir cephe ilerlediğinde muon sayısı gündüz artıyor.

Mok'a göre bu bulgular, havadaki değişkenliğin izlenebilmesi ve tahmin edilebilmesinde metodun kullanışlı olabileceğini gösteriyor. Ancak yine Mok'a göre, dünyanın manyetik alanını etkileyen güneş ışınları gibi, kozmik ışınların yönünü değiştiren etkenlerin de ölçülmesi gerekmektedir.

Britanya Meteoroloji Bürosu'ndan Sean Clarke'a göre, muonlardan gelen bilgiler yeterince ayrıntılandırılmıyor. Muonların gözlenmesi daha ucuz gelebilir, ancak hava balonları atmosferdeki sıcaklık profilini güzel bir şekilde sunmaktadır. Colorado Boulder'daki Milli Oseonografi Atmosfer İdaresi'nden Rodney Viereck'e göre "Öne sürülen fikir çok ilginç", ancak ona göre araştırma bağlantıyı göstermekte yetersiz kalıyor. "Başkalarına göre kozmik ışın akışındaki değişiklik havayı değiştiren etkenler ve bunun tersi söz konusu değildir. Dolayısıyla öne sürülen iddia, oldukça ters bir görüş içermektedir".

(New Scientist, 2 Haziran 2001)

Elektronik araçlarda akıllı çip dönemi

Farklı kullanım alanlarına uyum sağlayan mikroçiplerin üretilmesi, bilgisayar üreticilerinin ezeli hayalidir. Bugüne kadarki çipler, zayıf bellekleriyle ün saldılar. Görünen o ki, yeni bir umut doğuyor.

Kendi kendilerini üretmeleri hâlâ bir hayal olsa da, artık çiplerin sabit bir devreye bağlı kalmalarına gerek yok. Gelişmeler bu yönde devam ederse, yakında görevlerini istenilen amaca yönelik yeniden belirleyen mikroçiplerin üretimine geçilebilecek.

Bugünkü çip nesli, evde istenilen göreve uygun davranıyor; ancak istenilen diğer alanlara uyumlarında mükemmel değil-

ler. Örneğin oyun; bilgisayarın kalbine, normal bir yazı programından daha kapsamlı görevler yüklü-

yor. Kim ki internette gezinmekten hoşlanıyor, onun bilgisayarının kapasitesi de ona göre olmak zorunda. Şimdilik çipler, fabrikalarda üretiliyor ve kablolarla bağlı çalışıyorlar.

Field Programmable Gate Arrays, kısaca FPGA diye adlandırılan çipler ise, tüm bilgisayarın işlevini dikkate alarak esnek bir özellik taşıyorlar. Nature Science Update'in bildirdiğine göre FPGA çipleri, karışık elektrik düzenekleri sayesinde kendi yollarını kendileri bulan elektronların işlev gördüğü, çok sayıda akıllı parçadan oluşuyor.

(Der Spiegel, 21 Ağustos)

Küresel ısınma sivrisineklerin çoğalmasına yol açıyor

Küresel ısınma yaşanırken yeryüzünde, sahillerin kaybolması ne yazık ki bizleri tehdit eden tek tehlike değil. Geçen ay yayımlanan yeni bir araştırma sonucuna göre, hastalık taşıyan Asya kaplan sivrisinekleri, artan hava sıcaklıklarıyla birlikte daha önce hiç görülmedikleri ortamlarda da boy göstermeye başlamış.

Tıbbi Entomoloji dergisinin son sayısında yayımlanan ve entomoloji doktora öğrencisi Barry Alto ile bir yardımcı yazarın hazırladıkları makalede, şu sonuçlar yer alıyor: "Araştırmalarımız gösteriyor ki, birçok sivrisinek gibi, bu türler de sıcaklık arttıkça daha hızlı üriyor. Eğer küresel ısınma devam ederse, genelde rastlanmadıkları ortamlarda da Asya kaplan sivrisineklerinin görülmesi olağan olacak. Bu türlerin çoğalması sadece bir başlangıç olabilir. Bazı araştırmalar, küresel ısınmanın diğer sivrisinek türlerinin de halihazırdaki dağılımını değiştirebileceğini gösteriyor. Doğum yerleri, Doğu Asya olan Asya kaplan sivrisinekleri, özellikle son 20 yılda çok fazla yayıldı. Genelde yumurtaları, kullanılmış otomobil lastiklerinin içinde bulunuyor; bu yolla taşıyorlar. Bilimsel adı *Aedes albopictus* olan bu türler Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa ve Afrika'nın ısınmış bölgelerinde ortaya çıktı. Birleşik Devletler'de ilk olarak 1985'te ortaya çıktılar ve şimdiye kadar özellikle Doğu ve Güney'de 25 eyalete kadar yayıldılar. Bu sivrisinekler, Güney'de çok hızlı yayılırken, Ortadoğu'da ilk kez 80'lerde gelmelerine rağmen çok daha seyrektiler".

Asya kaplan sivrisineğine bu ad, siyah renkli oluşu ve üzerindeki gümüş-beyaz şeritlerden dolayı verilmiştir. Küçük olmalarına karşı bu cins, özellikle gün içindeki saatlerde insanlara, yiyeceklere ve hayvanlara saldırılmaktadır.

Bir UF entomoloji profesörü olan ve Asya kaplan sivrisineği üzerinde çalışan Phil Lounibos, sıtmanın kuzey ve güneydoğu Brezilya'da bir sal-

Aedes aegypti ve *Aedes albopictus*

gın olduğunu ifade ediyor. "Şimdi bunu durdurmaya çalışıyoruz. Şiddetli sıtma hastalığını yayan bir başka haşere olan sarı sıtma sivrisineği ve Asya kaplan sivrisineği arasındaki rekabet krizde önemli bir oynayabilmektedir" diyor.

Alto yapılan çalışmada, Asya kaplan sivrisineklerinin 79, 75 veya 72° Fahrenheit'ta çoğalmalarının incelendiğini belirtiyor. "Düşük ve yüksek sıcaklıklar arasındaki farkın 70° Fahrenheit olacağı, önümüzdeki 100 yılda küresel sıcaklık artışı tahminidir." Çalışmaya göre yalnızca sıcaklık artışları dikkate alındığında, sivrisineklerin daha kuzeye doğru yayılacakları ve kış buzlanmasının az olduğu yerlerde yıl boyunca yaşayabilecekleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Illinois Devlet Üniversitesi biyoloji profesörü Steven Juliano bu çalışmanın diğer yazarı. Juliano global ısınmanın aynı zamanda yağışı ve nem oranını etkilediği tahmin etmektedir. Juliano'ya göre haşere popülasyon dinamiğini etkileyen birçok dinamik bulunmaktadır: "Bu çalışma bizim geleceğe yönelik bir plan için, ne bilmemiz gerektiği hakkında bilgi verecektir."

Juliano ve Alto, Vero Sahili'ndeki Florida Tıp Entomoloji Laboratuvarı'nda, Asya kaplan sivrisineğinin yayılma biyolojisiyle ilgili devam niteliği taşıyan bir araştırma yapmaktadırlar. Juliano, projenin Milli Sağlık Enstitüleri tarafından finanse edildiğini ve UF Gıda ve Ziraat Bilimler Enstitüsü, Illinois Devlet Üniversitesi, Yale Üniversitesi ve Brezilya Sağlık Bakanlığı'ndan araştırmacıların da projede yer aldıklarını belirtmiştir.

(www.uf.edu, Temmuz 2001)

Doku yapısını açığa çıkaran yeni bir teknik

Bern Üniversitesi'nden Martin Frenz ve ekibinin geliştirdiği ışık-ses yöntemiyle, doku yapısı etrafıca ortaya çıkarılıyor. Bu yolla, hem deri yüzeyindeki değişimler, hem de daha derinde bulunan tümörlerin varlığı ve yeri tam olarak ortaya çıkarılabiliyor. Hatta bu yöntemle kan damarlarının bile resmi çekilebiliyor.

Uygulamada dokuya, lazer aracılığıyla kısa ışık sinyalleri gönderiliyor. Taranan bölge, ışık enerjisini emerek doku yüzeyine basınç dalgasından oluşan bir ses dalgası gönderiyor. Ses dalgası her geçtiği dokunun yapısına göre, farklı sinyaller gönderiyor. Yan etkisi olmayan bu yöntemle, hem dokunun derinliğine nüfuz ediliyor, hem de dokudan ayrıntılı optik tomografi alınabiliyor.

(Nature, Ağustos 2001)

Kalınbağırsak kanserinin sonu

Dirençli besin maddeleri olarak bilinen çiğ sebze, fasulye, ekmek ve kahverengi pirincin bağırsak kanserini önlediği yapılan bir araştırmayla saptandı. İncebağırsakta sindirilemeyen bu maddelerin, kalınbağırsakta çözülerek, bünyesindeki kimi maddeleri serbest bıraktığı ve böylece kanseri engellediği, Avustralya Bilim Örgütü "CSIRO" tarafından açıklandı.

Bu maddelerin kanser önleyici özelliğini, Afrika ve Asya'daki kimi bölgelerde yaşayan insanların, ağırlık maddeleri tüketmedikleri halde, bağırsak kanserine yakalanmamalarının dikkat çekmesi üzerine keşfeden bilim insanları; bunun bölge insanların yukarıda sayılan besin maddelerinden çok miktarda tüketmelerinden kaynaklandığını belirtiyorlar.

(Bild der Wissenschaft, Ağustos 2001)

'Büyük Patlama'nın isim babası Fred Hoyle öldü

Büyük Patlama Kuramı'nın isim babası Sir Fred Hoyle, 86 yaşında öldü. Fred Hoyle "Big Bang" Kuramı'na karşı olduğu halde, bu kavramı 50'li yıllarda yerleşik hale getirmişti. İngiliz bilim adamı zamanının en etkili astronomu olarak tanınıyordu.

Aynı zamanda ünlü bir bilim-kurgu yazarı olan Hoyle, başlangıcından beri, evrenin 14 milyar önce hiçlikten büyük bir patlama yoluyla oluştuğu biçimindeki kuramı şüpheyle karşılamıştı. Hoyle "yerleşik düşüncenin yozlaştırılması amacıyla ortaya atıldığı" söylediği Büyük Patlama Kuramı'nı, ilk kez 50'li yıllarda kendi seminerlerinde dile getirdi.

1915 yılında Kuzey İngiltere'de Yorkshire Kenti'nde doğan Hoyle, 10 yaşından itibaren bu-

lunduğu noktayı yıldızların konumundan hareketle belirliyordu. Hoyle, evrenin başlangıçsız olduğunu ileri süren teorinin taraftarı olarak bilinir. Hoyle'a göre yıldızların ve galaksilerin bir başlangıcı olabilir, ancak evrenin bir başlangıcı olamazdı. 50'li yıllarda radyoastronomlar, evrenin Hoyle'un öngörüsünden daha hızlı genişlediğini kanıtladıktan sonra da, İngiliz bi-

limci kendi anlayışını terk etmedi. Son dönemdeki araştırmaların sonuçları Hoyle'un teorisini tartışılabilir hale getirse de, o, yıldızlar, galaksiler, çekim kuvveti ve atomlar üzerine yaptığı araştırmalarla bilim dünyasında büyük bir saygınlığa sahipti.

Hoyle'un yalnız evrenle ilgili düşünceleri değil, aynı zamanda ekibiyle birlikte geliştirdiği "evrendeki tüm canlıların dünyaya ulaştığı" teorisi de büyük tartışmalara neden oldu, AIDS gibi hastalıklara neden olan kimi virüslerin de, mavi gezegenimize bu yolla geldiğini iddia etti.

Diğer yakın bilim alanlarında da çalışmaları olan Hoyle, iş arkadaşı William Fowler'le birlikte, helyumdan daha ağır elementlerin, yıldızların merkezinde

atom reaksiyonu yoluyla oluştuğu teorisini kanıtladı. 1983 yılında Fowler, Hindistanlı astronom Subrahmanyan'la birlikte kimyasal elementlerin oluşumuyla ilgili çalışmasından dolayı Nobel Ödülü alırken Hoyle, ödüllendirilmedi.

(Der Spiegel, 24 Ağustos 2001)

İnternet oscarları sahiplerini buldu

1 8 Temmuz'da Uluslararası Dijital Sanatlar ve Bilimler Akademisi 5. En İyi İnternet Siteleri (Webby Awards) Ödüllerini dağıttı.

Birçok kategoride ödül veren akademi, en iyi bilim sitesi olarak plus maths adlı matematik sitesini seçti. Cambridge Üniversitesi'ndeki Isaac Newton Enstitüsü'nün yardımcı direktörü ve bu matematik sitesinin editörü Dr. Robert Hunt ödülü alırken "Matematik şık, ilginç ve yararlıdır" dedi.

En iyi bilim sitesi seçilen www.plus.maths.org adresli plus maths, gerçekten de çok renkli ve ilgi çekici bir site. İçerisinde yeni haberler, bulmacalar ve doyurucu makaleler barındıran site, matematiği anlaşılabilir ve soyut bulanları bile, kendine çekecek kadar eğlenceli. Frizbinin arkasındaki matematik teorilerinden matematik müzik ilişkisine, tavladaki olasılık hesaplarından sinemada matematiğin kullanılmasına kadar uzanan birçok yazıyla matematik dünyasında yolculuğa çıkarken, matematiğin aslında hayatımızla ne denli iç içe geçmiş olduğunu kavırıyoruz. Örneğin, tavlanın Avrupa'da ve ABD'de oynanan bir türü olan backgammon oyunuyla ilgili bir yazıda, çift getirme kübüyle ilgili stratejiler sunuluyor site ziyaretçisine. Çeşitli kazanma ve yenilme po-

zisyonlarındaki olasılıklar, formüllerle verilmesine rağmen, okuyanı sıkımsıyor.

Sitede ayrıca matematikle ilgili kitap tanıtımlarına ulaşmak da mümkün. Düşünceler ve mektuplar bölümleri de bulunan site, ziyaretçileriyle iletişimi de unutmuyor. Matematikseverlerin yanı sıra, tesadüfen girenleri de birer matematiksever yapabilecek bir site.

Halk jürisinin oylarıyla seçilen en iyi bilim sitesi ise www.micro.magnet.fsu.edu adresli, micro magnet adlı site oldu.

Micro magnet, ziyaretçiyi görsel açıdan tatmin anlamıyla tatmin ediyor. Samanyolu Galaksisi'ne 10 milyon ışık yılı uzaklıktan bakıyor, ardından bir yaprak hücresinin kısımlarını, DNA'sını görabiliyorsunuz bu sitede. İlginç hayvanların veya bir kırmızı şarap molekülünün renkli fotoğraflarını da görmek mümkün. Her gün elimizi yıkadığımız sabunun köpükleri nasıl mı gözüküyor? Defalarca büyütülmüş haliyle işte bir sabun köpüğü. Sitede her fotoğraf ile ilgili kısa açıklayıcı bilgiler de yer alıyor. Florida Eyalet Üniversitesi'nden Michael Davidson'un hazırladığı siteyi mutlaka görmeyi öneriyoruz.

Osmanlı'nın son dönemini analiz eden iktisatçı Parvus Efendi

'Geleceği henüz parlamakta olan milletler, Batı'nın güçlerinden yararlanarak, dünya uygarlığına yeni bir amaç, yeni bir renk ve yeni bir güç sunacaktır. Doğacak Doğu uygarlığı, Avrupa uygarlığı üzerine çıkacaktır.'

Firdevs Gümüsoğlu

Doğu ve Batı uygarlığı bir-biriyle çatışmaktadır. Avrupa uygarlığı daha pek gençtir. Eğer bu uygarlığa, belli renk katan özelliklerin ortaya çıktığı zaman dikkate alınırsa, Avrupa uygarlığının geçirdiği yüzyılların sayısı, Asya uygarlığının geçirdiği yüzyılların sayısından daha az çıkar. Doğu uygarlığı, Avrupa'da daha yakından araştırılıp incelendikçe; Avrupa'nın doğu felsefe, din ve edebiyatından çok sayıda düşünce aldığı ve bugün Avrupa'da tasarlanmakta olan şeylerin, Doğu'da çoktan bilindiği anlaşılmaktadır... Bugün bir Avrupalı, bir Asyalı'ya yüksekten bakmaktadır. Bir Doğulu da, kendisinin bir Avrupalı yönünden küçümsendiğini sanmaktadır. Fakat, geleceği henüz parlamakta olan ve hiçten, koca bir uygarlık yaratıp onu çok yüksek bir felsefe aşamasına çıkaran milletler, Batı'nın güçlerinden yararlanarak, dünya uygarlığına yeni bir amaç, yeni bir renk ve yeni bir güç sunacaktır. Doğacak Doğu uygarlığı, Avrupa uygarlığı üzerine çıkacaktır. (...) Sözlerimin, ilerde tarihsel bir gerçek olacağı düşüncesiyle övünç duymaktayım" (1).

Bu saptama; günümüz siyasal bilimcilerinin, dünyanın içinde bulunduğu alaca karanlıktan çıkışına ilişkin, iyi niyetli bir öngörüsü değil. Bu sözler, umutsuzluk koşullarında özgüvenini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olan bir millete, kendisini ve tarihini anımsatma çabası. Hem de yaklaşık yüzyıl önce, Parvus Efendi (1867-1923) tarafından.

Kimdir Parvus Efendi? Yaşam öyküsüne ilişkin pek çok söylence olmakla birlikte, hakkındaki kesin bilgi oldukça sınırlı. Gerçek adı Alexander İzrail Helphand. 1867 Berezin doğumlu bir Rus sosyalist ve sanayici. 1891'de yerleştiği Alma-

ya'da, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne üye olur ve bu partinin yayın organında yazdığı makaleleriyle ilgi çeker. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yayın organının Münih'te yayımlanmasına yardım eder. Trocki ve Lenin ile yakın ilişkisi olduğu bilinen Alexander İzrail Helphand, 1905'te Petesburg Sovyeti'nde de yer alır ve tutuklanır (2). Daha sonra Viyana'ya, ondan sonra da İstanbul'a yerleşir. Helphand, 1910 yılının sonlarından 1915'in başına kadar yaşadığı İstanbul'da, Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal çıkmazı analiz eden makaleleriyle, Parvus Efendi adıyla tanınır (3).

Parvus Efendi; *Tanin*, *Jeune Turc* ve *Türk Yurdu* dergilerinde yazdığı makalelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi analizini yapan ilk ve en yetkin kişi olarak kabul edilir.

Türklere "milli bir amaç" edindirmek, "milli ekonomiyi geliştirmek", onları "onurlu bir millet olarak yaşamının araçlarından biri olan eğitim hakkından yararlandırmak" isteyen *Türk Yurdu* dergisi (4), Osmanlı'nın içinde bulunduğu sorunlara karşı çözüm üretme politikası güder. Milli ekonominin oluşturulması için sayfalarını bu doğrultudaki yazılara da açar. İşte Parvus Efendi, bu sayfaların en cesur, uzak görüşlü, bilimsel verileri toplayan-paylaşan ve çözümler üreten kalemi olarak karşımıza çıkar. Esas olarak, Türk yazarların görüşlerine yer veren bu dergide, yabancı yazarlara çok az rastlanır. Türklere kendi düşünce atmosferini yaratması gerektiğine inanan *Türk Yurdu*'nda, Parvus Efendi'nin yazılarına yer verilmesinin nedeni şöyle gerekçelendirilir:

"*Türk Yurdu*"nun en çok önem vermek istediği konulardan birisi, ülkenin ekonomik durumunu ortaya

sermek, çeşitli çözüm yolları önermektir. Bununla birlikte dergimiz, şimdiye dek, ancak esnafın durumundan söz eden bir makale yayımlayabilmiştir... *Türk Yurdu*, bu eksikliği gidermek amacıyla, ülkenin tanınmış iktisatçılarına başvurmuş, ancak onlardan vaatten başka bir şey alamamıştır. Bu bakımdan Türk değilse de, Türklere sempati duyan ve ülkemizin ekonomik durumunu sağlam bir yöntem ve etkin bir bakışla inceleyen birinin, sayın Parvus Efendi'nin yardımını sağlamıştır... Parvus Efendi'nin ekonomik ve toplumsal görüşlerinin kimi önemli noktalarına *Türk Yurdu* katılmasa da, halkı sevmek ve elinden geldiğince yoksul halka yardımcı olmak gibi önemli bir temelde, yazarla anlaşmazlığımız yoktur" (5).

Bu açıklamanın ardından Parvus Efendi, iki yıl boyunca dergide yazdı.

Parvus Efendi'nin makalelerinin ana izleğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun boğazına kadar borca girmesinin iç ve dış nedenlerini araştırmak, çözümler üretmek ve ülkeyi düşünen herkesi uyarmak oluşturur. Bu amaçla; "Köylüler ve Devlet", "Türkiye Avrupa'nın Mali Boyunduruğu Altındadır", "Mali Tutsaklıktan Kurtulmanın Yolları", "Türklerin Borç Almakta Hakkı Oldukları Para", "Devlet ve Millet", "Demiryollarının Ekonomiye Katkısı", "İş İşten Geçmeden Gözlerinizi Açınız", "Türk Gençlerine Mektup" başlıklı makalelerinin yanı sıra, 1911, 1913 Mali Yılları analizlerine ilişkin çok sayıda yazısı yayımlanır.

Parvus Efendi'nin makalelerinde dikkat çeken en temel vurgu "iki Avrupa" olduğudur. Bunlardan birincisi; "... Kendisiyle ilişkisi olan ülkeleri, sermayesiyle tutsak eden kapitalist Avrupa'dır". İkincisi ise; "Av-

rupa kapitalizmine karşı mücadele eden bütün halk külesidir." Bu düşüncesi Parvus Efendi'yi, 20. yüzyılın, "Büyük sanayi ülkelerinin iç mücadeleleri ve Avrupa-Asya mücadelesi"ne tanıklık edeceği sonucuna götürür.

Parvus Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, kapitülasyonlarla birlikte yok olma noktasına geldiğini hem gözlemleriyle, hem de sayısal verilerle ortaya koyar. "Köylüler ve Devlet" adlı makalesinde, Osmanlı'da "siyasal ve ekonomik" olmak üzere "iki tür tutsaklığın" altını çizer. Kapitülasyonlar sonucu mali denetimi yitiren devletin, bazı vilayetlerin gelirlerini bile toplama hakkından mahrum kaldığına dikkat çeker. Ve bu durumda devletin bütünlüğünü koruma kaygısının yanı sıra, bağımsızlığı için de çaba harcamak zorunda olduğunu belirtir:

"Örneğin hükümet, Avrupa ülkelerinin iznini almaksızın, gümrük vergisini azaltıp çoğaltamaz. Gümrük gelirlerinin önemli bir kısmı, Düyun-ı Umumiye denen bir yabancı kuruluş tarafından toplanıp harcanır. Türkiye Avrupa sermayesine, Avrupa mallarına, Avrupa teknik ve sanatına gereksinme duyduğundan, Avrupa bankalarının ve büyük sermayesinin tutsaklığı altına girmiştir. Bu tutsaklık gittikçe güçlenmektedir... Osmanlı hükümeti, borç almak, demiryolu yaptırmak istedi mi, yabancı ülkeler nüfuz alanlarını daha da genişletmeğe çalışmaktadır. Bu bakımdan Türkiye, kendisini siyasal tutsaklıktan kurtarabilmek için, önce ekonomik tutsaklıktan kurtarmalıdır. Türkiye için bundan başka bir çare yoktur. Bin türlü diplomat inceliği işe yaramaz. Devlet ekonomik açıdan güçsüz oldukça, dostları onu incitecek, düşmanları soyacaktır. Bağımsız yaşamının tek koşulu, kendi işini kendi görececek konuma gelmektir" (6).

Parvus Efendi, bağımsızlığın yitirilme tehlikesinin bu denli kapıda olduğu bir durumda, yine de umutsuz görünmez. Onun umudu, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının zenginliğini çok açık bir şekilde görmesinden kaynaklanır. Yapılacak şey çok basittir. Bir an önce irade koymak ve köylülüğü her açıdan geliştirmek, soru-

Amedeo Preziosi'nin 'Yeni Cami' adlı tablosu.

nun ilk çözümüdür. İkincisi ise, her alanda sanayileşmeye ağırlık vermektir.

'Devlet kime hizmet eder?'

"Türk halkının büyük çoğunluğu köylüdür. Dolayısıyla onları düşünmek lazımdır." diyor Parvus Efendi. Osmanlı devletinin geleceğindeki tek umudun köylülere verilecek önemde gizli olduğunu saptar. "Devlet kime hizmet eder? Devletin asıl görevi nedir?" sorularıyla köylü sorunlarına yaklaşan düşünür, yanıtını da bütün açıklığıyla ortaya koyar: Devlet halkı düşünmeli, hele de bu halkın çoğunluğunu köylü oluştuyorsa öncelikle onu düşünmelidir. Osmanlı toplumunun belkemiğini köylünün oluşturduğunu savunan Parvus Efendi, o güne dek köylü için hiçbir şey yapılmadığını net olarak ortaya koyar. O, unuttulan ve terk edilen bir kesim olarak tanımladığı köylünün Osmanlı'daki yerini şöyle anlatır:

"... Köylü hakkında bildiklerimiz, onların durmadan vergi ve asker verdikleridir. Başka konuda köylüyü anımsayan olmamıştır. En çok ihmal edileni de Türk asıllı köylülerdir. Makedonya ve Ermeni köylülerini savunacaklar çıkmıştır. Ermeni, Bulgar, Sırp ve Rum aydınları kendi ırkdaşları olan köylüleri düşünmüşlerdir. Fakat Türk köylüsünü arayıp soran olmamıştır. (...) Türk aydınları Türk köylüsüyle ilişki kurduğu ve halkın çıkarını dile getirdiği zaman durumun değişeceğine kuşku yoktur" (7).

Osmanlı ordusunun yüzyıllar bo-

yunca esas olarak Türkler'den oluşturulmasının, Türk köylüsünü üreten insan gücünden yoksun kıldığına inanan yazar, bedelli askerlik uygulamasının; parası olan müslüman olmayan cemaatin ve zenginlerin yararına işlediğini söyler. Askerlikte reform amacıyla yapılan bedelli uygulamasının, Türk köylüsünün daha da çok asker vermesine yol açtığına dikkat çeker. Üç yıllık askerlik için ödenmesi gereken miktarı, günlük olarak hesaplayan Parvus Efendi, "zenginler için askerlik, gündeliği beş para eden bir hizmettir" der.

Parvus Efendi, bölgelere göre köylünün ödediği vergi oranlarını da inceler. Bunun sonucu olarak Anadolu köylüsünün nüfus başına ödediği vergi miktarının; Ermenistanlı'dan yüzde 35, Rumelili'den yüzde 50, Manastır Vilayeti'ndekilerden yüzde 65 daha fazla vergi ödediğini saptar. Buradan şu sonucu çıkarır: Yoksul köylü memleketinde açlık sınırında yaşarken, çocukları yabancı topraklarda ölmektedir.

'Türkiye'nin mali tutsaklığı'

Parvus Efendi, yabancı sermayenin Osmanlı topraklarına girmesinin yarattığı sonuçlar üzerine, bugünkü Türkiye koşullarını da çağınıştıran konulara dikkat çeker. O, yabancı sermayenin bir ülkeye gelmesine ilke olarak karşı değildir. Karşı olduğu nokta, borçlanmanın bağımlılık ilişkilerine yol açacak anlaşmalar temelinde gerçekleşmesidir. Osmanlı gelirlerinin, borçların faizi olarak ya-

bancı bankalara "akıp gitmesi" onun için en büyük endişe kaynağıdır ve bu durumdan şöyle yakınır:

"Herkes, yabancı sermayenin Osmanlı ülkesine çekilmesinden söz ediyor. Halbuki, borç ödemek amacıyla yabancı ülkelere akıtılan paranın, dışardan yabancı sermaye olarak gelenden çok olduğunu görüyoruz... Avrupa'nın Türkiye'ye para vermesi, insanca duygu ve düşüncelerin ürünü değil, yine bu paralar aracıyla, servet ve güçlerini artırma isteği sonucudur... Avrupalı sermayedarlar, verdikleri borçla, Osmanlı devletinin yararına çalışıyor görünürken, onu kendi nüfuz alanı içine almaktadır. Türkiye'nin mali tutsaklığı, onun gelişmesine engel olacak noktaya gelmiştir" (8).

"... Müzmin bütçe açığının kapatılması için sürekli borç alınıyor" (9).

Parvus Efendi, Osmanlı yönetiminin ülkeyi uçurumun eşiğine getirdiğini sıklıkla tekrarlar. Aynı zamanda yönetimin, yüksek vergilendirme sistemiyle sözde gelirleri artırma yoluna gittiğini, oysa asıl marifetin "tüm halkın ekonomik gücünü arttırmak" olduğunu söyler. Kaldı ki yaptığı hesaplara göre, en zengin semt olan Beyoğlu'nun devlete olan vergi borcu, geri kalan semtlerden daha yüksektir. Üstelik de buradaki binaların büyük çoğunluğu vergiden muaf olan yabancılar aittir.

"Göçmenler, Avrupa 'uygarlığından' kaçmaktadır"

Parvus Efendi, bütün yazılarında Avrupa'nın Osmanlı'yı borçlandırma yöntemi dışında başka yollar bulduğunu da söyler. O, Balkan devletlerinin hem kendi içinde çatışmalarına, hem de Osmanlı devletine karşı savaşmalarına Batı'nın yol açtığını düşünür. Böylece "Avrupa emperyalizmi" halklarının kanının dökerek, kendine daha da fazla bağımlı yapacaktır. Bu bağımlılığın sonucunda da; "güvence isteme, denetim, ayrıcalık ve ülke gelirlerine el koyma" gerçekleşecektir. Bir yandan da Avrupa, Osmanlı hükümetinden "ıslahat yapılmasını" talep eder, hatta hükümeti reformlarda başarısızlıkla suçlar. Reformlar için harcanan paranın hesabını bile Avrupa'nın sorduğunu anlatan Parvus Efendi, bunu Avrupa'nın "iki yüzlülüğü" olarak değerlendirir (10). Avrupa'nın geçmişteki bu talepleri, günümüzde IMF'nin ve Dünya Bankası'nın, yasalarımızı değiştirmemiz için

baskı yapmasına ne kadar benziyor!

Parvus Efendi, demiryollarının yapılması sürecinin hiçbir ülkede, Osmanlı'da olduğu kadar politikasının-sömürünün konusu olmadığını hayretle söyler. Osmanlı'nın demiryolu politikasının, bağımlılık yolunda önemli bir kilometre taşı oluşturduğu gerçeğini sıklıkla dile getirir. Almanya'nın yaptığı her demiryoluyla, ulaştığı her vagonla Türkiye'nin bir bölgesini kendine benzetme, bağımlı kılma amacı güttüğünü anlatır. O, bu durumu ekonomik bağımlılıktan daha da tehlikeli bulur.

Parvus Efendi "İş İşten Geçmeden Gözlerinizi Açınız" başlıklı makalesinde, Osmanlı'ya, izlediği politikasının ülkeyi parçalanmanın eşiğine getirdiği uyarısını yapar ve milletin kanının son damlasını bile akıttığını haykırır:

Parvus Efendi, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve ekonomik analizini başarılı bir biçimde yapar. O, Sevr'e giden süreci bütün çıplaklığıyla görerek, devleti ve aydınları uyarır.

"Payitahtın kapısı önünde gürleyen top sesleri kalplerinizi sarsmıyorsa, eğer siz, düşmanlar tarafından çevrilmiş bir av hayvanı gibi sıkıştırılmış olduğunuzu fark etmiyorsanız size bir makale hacmi içinde ne söylenebilir? Amerika'da mahvedilen yerli halk gibi ortadan kaldırılmak isteniyorsunuz. Bu karşılaştırmayı edebi bir benzetme saymayınız. Bu çok acı bir gerçektir... Köyleriniz yakılıp yıkılmakta, her köşede insanlar kütle halinde öldürülmekte, işkenceye alınmakta, böylece halka dehşet salınmaktadır. Bir zamanlar, Amerika yerlilerinin Avrupalılar'dan kaçması gibi, bugün de Türk köylüsü, hiç denemek denli mal ve servetini sırtına vurarak Avrupa 'uygarlığından' kaçmaktadır. İşte yurttaşlarımız göçüyor. Zavallı göçmenler. Artık, Boğaz'ın öte yakasına geçip, Anadolu çölünün yolunu tuttular... Göçmenlerin, eski yurtlarına dönmeleri ve ellerindeki

toprakları korumaları için çok çalışmalısınız. Tersi durumda Avrupa'yı bütünüyle bırakıp, Anadolu'ya sıkışmak zorunda kalacaksınız" (11).

Parvus Efendi, dört yıllık bu kısa zaman diliminde Osmanlı Devleti'nin siyasal ve ekonomik analizini başarılı bir biçimde yapar. O, Sevr'e giden süreci bütün çıplaklığıyla görerek, hem devleti, hem de aydınları uyarır.

Onun Osmanlı Devleti'ne en önemli uyarısı; millî ekonomiyi geliştirme yönünde kararlar alınması ve bağımlı olmayan bir sanayi atılımının yapılmasıdır. Düyun-ı Umumiye'nin kasasındaki paranın, devletin hazinesinden daha fazla olduğuna dikkat çekerek, devlet içinde devlet olgusunu hatırlatmakla kalmaz, aslında bu parayı yeniden elde edecek bir irade olması gerektiğini anımsatır.

Parvus Efendi'nin aydınları uyarısı da dikkat çekicidir. Aydınların köylüyü, ya "kahramanlık heyulası" olarak görüp göklere çıkardığını, ya da cehaleti ve tutuculuğu yüzünden yerden yere vurduğunu söyler.

Parvus Efendi, 20. yüzyılın başlarında, niçin yerleştiğini bilmediğimiz İstanbul'da; Türkiye iktisadi tarihine ilişkin verdiği bilgiler, ülkenin bağımsızlığı için yaptığı önerileri ve Türkiye halkına duyduğu sevgisi nedeniyle anımsanmayı, daha da iyi araştırılmayı hak ediyor (12).

Not: *Türk Yurdu Dergisi*'ndeki Parvus Efendi'nin makaleleri, günümüzde kullanılmayan sözcüklerden oluşmaktadır. Makaleler kolay anlaşılmaları için sadeleştirilmiştir.

DİPNOTLAR

- 1) Türk Yurdu Dergisi Cilt 1 (1911-1912), Editör: Murat Şevkatli, Tutibay Yayınları, Cilt 1, Ankara, 1999, s.262.
- 2) Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt 18, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s. 9205
- 3) Türkiye'nin Mali Tutsaklığı-Parvus Efendi, Muammer Sencer, May Yayınları, İstanbul, 1977, s.7
- 4) Ayrıntılı bilgi için, Bkz. "Türk Yurdu dergisi yurduna kavuşuyor", Firdavs Gümmüşoğlu, Bilim Ütopya Dergisi, Mayıs 1999.
- 5) Türk Yurdu, Cilt 1, s.146
- 6) A.g.e., Cilt 1, s.146
- 7) A.g.e., Cilt 1, s.147
- 8) A.g.e., Cilt 2, s. 221
- 9) A.g.e., Cilt 2, s.265
- 10) A.g.e., Cilt 2, s.24
- 11) A.g.e., Cilt 2, s. 200
- 12) Parvus Efendi'nin makaleleri Türk Yurdu'nun 3. cildinde de (1913-1914) yer almaktadır.

Marksist edebiyat eleştirisinde bir köşetaşı: Christopher Caudwell

Marksist edebiyat eleştirisinde önemli tartışmalar başlatan, İngiliz edebiyat eleştirmeni ve estetikçi.

Asıl adı Christopher St. John Sprigg'dir. Yazarlık soyadını annesinden almıştır. 20 Ekim 1907'de Londra'da doğar. St. Benet's Katolik okulunda ortaöğrenim görür. On altı yaşında okulu bırakarak, babasının da editörlerinden olduğu *Yorkshire Post* gazetesinde muhabirliğe başlar. İki yıl sonra kardeşiyle birlikte havacılık konusunda yayın yapan bir yayınevi kurarak, teknik bir dergi çıkarır. Havacılık üzerine beş kitap yazar; uçak ve otomobil motorlarıyla ilgili buluşlarıyla dikkat çeker. Buluşlarından biri, devamlı değiştirilebilen bir vitestir. Bir yandan da şiir ve polisiye romanlar yazar. Bunca yoğun şeyi, daha 25'ine varmadan yapmıştır.

Caudwell 1935 Mayıs'ında ilk cildi romanı, *Bu Benim Elim'i* (This My Hand) yayımlar. George Thomson'un dediği gibi, "bu kitap onun psikoloji üzerine sıkı bir çalışma yaptığını, ama bilgisini yaşamla birleştirmeyi henüz başaramadığını gösterir."

1934'ün sonunda

Marksist klasiklerden bazılarıyla tanışır; ertesi yazı bunları incelemekle geçirir. Bu yaz, yaşamı için bir dönüm noktası olacaktır. Bir süre sonra Londra Komünist Partisi'ne üye olur. *Yanılsama ve Gerçeklik*'in (Illusion and Reality) ilk taslağını bitirdiği sıralarda, Komünist Parti'nin Poplar yöresindeki şubesinde etkin görev alır. Poplar'daki arkadaşlarının çoğu dok işçileridir. İşçiler, yaşamını kitap yazarak kazanan, iyi konuşan, bu sessiz, sakın genç adamdan kuşulanırlar; ama çok geçmeden, panyına düşen işleri duraksamadan yapan delikanlıyı kendilerinden biri olarak kabul ederler.

Caudwell birkaç ay sonra Paris'e gider, taptaze bir güç ve heyecanla döner geriye. Para için yazdığı romanların yanı sıra, *Yanılsama ve Gerçeklik*'i yeniden ele alır. Sonradan

Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler (Studies in a Dying Culture) adlı yapıtında yayımlanacak olan denemelerini yazar. *Fizikte Buhran* (The Crisis in Physics) adlı yapıtını yazmaya başlar. Gündüzleri daktilo başında geçirdikten sonra, akşam 17.00'de evden çıkar; sokaklarda *Daily Worker* satar ve propaganda konuşmaları yapar.

Bu arada İspanya İç Savaşı patlamıştır. Caudwell, Poplar örgütünün başlattığı, Cumhuriyetçilere destek kampanyasını yürütenlerden biridir. Biriktirdikleri paralarla, Cumhuriyetçiler için bir cankurtaran arabası satın alırlar. Cankurtaranı Fransa üzerinden İspanya'ya götürmek üzere Caudwell görevlendirilir. Caudwell, cankurtaranı İspanya Hükümeti'ne teslim ettikten sonra, Uluslararası Tugay'a katılır. Jarama Irmağı Çarpışması'nda geri çekilen birliğine zaman kazandırmak için bir tepeyi tutarken, vurularak öldürülür. Takvimler 12 Şubat 1937'yi göstermektedir ve Caudwell henüz 30 yaşındadır.

Romanları ve havacılık üzerine yazdığı ders kitapları dışında Caudwell'in kitaplarının hepsi, ölümünden sonra yayımlanır. *Yanılsama ve Gerçeklik*, İspanya'ya doğru yola çıktığında baskıdadır. *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*'in ilk cildi 1938'de, *Şiirler* (Poems) ve *Fizikte Buhran*

1939'da, *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*'in ikinci cildi 1949'da yayımlanır.

Caudwell Marksist estetik kuramına yenilikler getirmiştir. George Thomson, *Yanılsama ve Gerçeklik* için şunları söylüyor: "Bu kitap, temel estetik sorunları, burjuva psikolojisini Marksçı eleştiri temelinde sistematik bir biçimde araştırarak, bunlara kapsamlı bir çözüm bulma konusunda bir ilk girişim olmuş, edebiyat eleştirisinde yeni bir çıkış yaratmıştır. Bu, yapıtın yanılsalardan uzak olduğu

anlamına gelmemeli. Tam tersine yazar, karşı çıktığı kuramların etkisinden tam olarak kendini kurtarmamıştır daha. Ama yaşasaydı, bunun farkına ilk varan da kendisi olacaktı."

Bir grup eleştirmen, burjuva ideolojisinin kapsamlı bir eleştirisini yaptığı *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler*'i asıl katkısı olarak değerlendirir. 1950'lerde Maurice Cornforth, Caudwell'e karşı bir tartışma başlatarak onun Marksizm dışı bir yazar olduğunu öne sürer. Yaptıkları, başta D. N. Margolies'in *Edebiyatın İşlevi* (1969; The Function of Literature) adlı yapıtı olmak üzere, birçok incelemeye konu olur.

Türkçe'deki yapıtları

Caudwell'in Türkçe'ye iki temel kitabı çevrildi. *Yanılsama ve Gerçeklik* (Payel Yayınevi, Çev. Mehmet H. Doğan, 2. Basım Ocak 1988, 319 s.) Şiirin Kaynakları Üzerine Bir İnceleme altbaşlığıyla yayımlandı. Eleştirmenlerin asıl katkısı olarak değerlendirildiği, iki ciltlik *Ölen Bir Kültür Üzerine İncelemeler* (Metis Yayınları, Çev. Mehmet Gökçen; 1. Cilt Ekim 1982, 228 s.; 2. Cilt, Mayıs 1983, 244 s.) adlı çalışması ise, Türkçe'de ne yazık ki 1. baskıda kaldı. Yayıllar yayınevi yeniden basmayı düşünmediğinden, ancak sahaflardan bulunabiliyor.

Kısa ömrüne inanılmaz şeyler sığdıran Caudwell'le ilgili bu yazıyı, George Thomson'un onun hakkındaki değerlendirmesiyle bitirelim: "Caudwell deha sahibi bir insandı, ama böyle bile olsa o kısacık ömrü içinde bu kadar çok şey yapmayabilirdi. Doğuştan bir düşünce adamıydı o, bir eylemci oldu. Yazarlığının en verimli döneminin Poplar'daki siyasal çalışmasıyla aynı zamana denk gelmesi hiç de rastlantı değildi. Ölümü ise tam anlamıyla bir trajedi, kendisine yaraşır bir ölümle öldü."

Kitapçı rafı

Mazhar Osman -Kapalı Kutudaki Fırtına-, Liz Behmoaras, Remzi Kitabevi, Ağustos 2001, 432 s.: Ünü tüm Türkiye'ye yayılmış, hatta Avrupa'ya da sıçramış Türk psikiyatristi Mazhar Osman Uzman'ın yaşamöyküsünü anlatan kitap; Liza Behmoaras'ın iki yıllık yoğun çalışmasının ürünü. Mazhar Osman'ın dergilerde yayımlanmış yazıları ve yakın dostları olan zamanın tanınmış kişilerinin anı yazıları incelenerek; hâlâ hayatta olan çocukları ve asistanları ile görüşmeler yapılarak edinilmiş bilgiler, etkin bir biçimde harmanlanmış. Uzman'ın özel hayatını fazlaca ön plana çıkarmadan; kişiliğini de yetkin biçimde tanıtabilmesi kitabın niteliğini artırıyor. Mazhar Osman Uzman, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin ve Yeşilay'ın kurucusu. Onun Türk psikiyatrisinin gelişmesi ve ilerlemesi için yaptığı çalışmalar, adının da bir halk deyişi gibi kullanılmasına yol açmıştır. "Mazhar Osmanlık olmak" saçmalamak veya delirmek anlamlarında kullanılarak günlük dile girer. Kitabın, 31 Ağustos 1951'de ölen ve bu yıl 50. ölüm yıldönümü olan Mazhar Osman'ın anısına hem bir saygı olmasının, hem de gittikçe unutulmuş adını genç kuşaklara aktarılma işlevi görebilmesini umuyoruz.

Tv Haberlerinde İdeoloji, Çiler Dursun, İmge Kitabevi Yayıncılık, Mayıs 2001, 289 s.: Televizyon haberlerinde nesnel gerçekliğin tarafsızca sunulduğu iddiası, ticari televizyonların haberciliğinin mesruluk zemininin kurucu ögesidir. Her akşam ekran aracılığıyla karşı karşıya bıraktığımız dünyanın aşın- da hiç de "tarafsızca" yansıtılan bir dünya" olmadığının ve olamayacağının kanıtları bu kitapta sergileniyor. Çiler Dursun, güç ilişkilerinin kuruluş mekanizmalarını, fikirleri ve yaklaşımları bir örneklemenin, tek tipleştirme- nin stratejilerini televizyon haberleri aracılığıyla açığa çıkarıyor. İdeoloji-

nin haber metinlerinde nasıl uılır uılır işlediğinin çarpıcı bir örneği olan yapıt, medyayla hesaplaşan herkesin kılavuzu olmaya aday.

Evrım Adamı, Roy Lewis, Çev. Şükran Yücel, Dost Yayınevi, Temmuz 2001, 167 s.: İnsan ırkının elinin değdiği en güçlü ve korkutucu şeylerin -ateş, tekerlek, evlilik, vb.- bir ilk insanlar ailesi tarafından keşfinin ve kullanılışının komik öyküsü. Yüzyıllar öncesinin bilgilerinden asırlar sonrasının meraklılarına bir mesel. Yeni bir çağın eşliğinde, ateşin sırtıyla ısınıp, gecenin gözleriyle görmeyi unutmayanlar için. Tersine dönmüş bir dünyada avcı-av, sahip-köle, maymun-insan gösterileri. Dala tüneyen Kolomb, posta sarıyan Darwin...

Marmara'da Deprem Riski, Şener Üşümezsoy, İnkilâp Kitabevi, Temmuz

2001, 384 s.: İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Şener Üşümezsoy'un kitabı, kamuoyunda 17 Ağustos Depremi'nden bu yana tartışılan bazı deprem senaryoları ve fay modellerinin eleştirildiği bölümlerle başlıyor. Ardından Marmara Denizi'nin ve İzmit Körfezi'nin sismik veriler ışığında aktif tektoniğinin işlendiği bölümler geliyor. 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinin dinamiğini ele alan bölümü, Marmara'nın tektoniğinin ve depremselliğinin Ege ve KAF ile ilişkisini işleyen bölüm izliyor. Sonra, sırasıyla Batı Anadolu, Doğu Anadolu ve Marmara'nın tektoniği ve depremselliği inceleniyor.

Türkiye'de depremselliğin tektonik iskeletini veren bölümü, 'Marmara'da Deprem Riski' adlı sonsöz izliyor.

İletişimin Dünyasallaşması, Armand Mattelart, Çev. Halime Yücel, İletişim Yayınevi, Temmuz 2001, 144 s.: Uluslararası iletişim, çağdaş ulusçulukla birlikte doğmuştur. Ama uluslararası

iletişim, bugün ulus-devletleri yıkmaya yönelik küreselleşme ideolojisinin en önemli aracı olmuştur. Dünyanın ekonomi, kültür, sanat, haber, reklam gibi alanlarda tek tip biçimlenmesi, küreselleşmenin ihtiyacıdır. Mattelart, yapıtında bu süreci anlatmaktadır. Kitabın anabölüm başlıkları şö-

le: "Evrenselleşme Ağları", "Kültür Fabrikası", "Propagandanın Gücü", "Teknolojinin İki Kutuplu Jeopolitikası", "Uluslararasılaşma ve Jeo-Ekonomik Anlayış", "Küreselleşme: Ulusçuluk Sonrası Ekonomik Ağlar", "Kırılma: Bir Küreselcilik Eleştirisi İçin."

Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet: Dünyü, bugünü, yarını anlamaya ve açıklamaya yarayan bir dünya görüşü olarak Marksizm ile ahlakın ilişkisi nedir? Sosyalizm kapitalizme tercih edilebilir ise, bu tercih ahlaki bir bakış açısı içerir mi, yoksa tarihsel bir zorunluluk olarak mı bakı-

lıyor? İşte bu soru çerçevesinde şekillenen kitap, ilginç bir tartışmayı da gündeme getiriyor. Althusser gibi, ahlakın bir çeşit ideoloji olduğunu söyleyenler olduğu kadar, Marksizm'in bilimsel bir metod olarak tarihin yasalarını ortaya koyduğunu söyleyenler de var. Bu noktada Pfeffer, Marx'ın eserlerinde-

ki örtük ahlaki damarı açığa çıkararak, Marksizm'in ahlakla bağdaştığını savunuyor ve bir Marksist ahlaki ve toplumsal teorinin ana hatlarını geliştiriyor.

Enrico Fermi -Atom Çağının Öncüsü-, Ted Gottfried, Çev. Cela! Kapkın, Evrim Yayınevi, Ağustos 1999, 197 s.: Çalışmaları doğrudan doğruya ilk nükleer zincir reaksiyonuna ve atom bombasının yaratılmasına yol açan, İtalyan kökenli Nobel Fizik Ödülü sahibi fizikçinin yaşamöyküsü. Anı defterleri, anılar, mektuplar, haberler gibi birincil kaynaklara da dayanan Gottfried'in bu yaşamöyküsü çalışması, aynı zamanda bilimsel araştırmanın insanca dramını, heye-

can ve gerilimini de resmediyor.

İkili Anlaşmaların İçyüzü, Haydar Tunçkanat, Kaynak Yayınları, 3. Basım Mayıs 2001, 263 s.: Kitap başta ABD olmak üzere, emperyalist devletlerle 1945'te başlayan iktisadi, 1947'de başlayan askeri ve 1954'de

başlayan siyasi anlaşmaların içyüzünü somut örneklerle, belgelerle ortaya koyuyor. Günümüz Türkiye'si'nin nasıl dışa bağımlı hale getirildiğinin tarihsel süreçte ele alınmış olan bu belgeler, önemli bir kaynak niteliğinde. Yazar Haydar Tunçkanat, Kurtuluş Savaşı'yla bağımsızlığını kazanan Türkiye'nin ikili anlaşmalar yoluyla yeniden boyunduruk altına alındığını gözler önüne seriyor. İlk basımı 1970'de yapılan kitabın, Kaynak Yayınları 3. basımını yaptı.

Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'ye Yansımaları, Ülker Mavral, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, 2001, 295 s.: Kapitalizm mafya ekonomisine dönüşmüş durumda. Bu olgu, yalnız Türkiye gibi sistemin kenarındaki ülkeler için geçerli değil; asıl sistemin merkezleri kara paranın diktası altında. IMF, bütün dünyadaki üretimi 39 trilyon dolar olarak hesaplıyor. Bu 39 trilyonun 9 trilyon doları yeraltı ekonomisinden elde edilmektedir. OECD'nin yaptığı araştırmalarda, dünyada aklanan uyuşturucu gelirinin 1995 yılında 1 trilyon 100 milyar olduğu belirlenmiş. Bir de aklanmayan kısmı olduğu düşünülürse, dünya uyuşturucu cirosunun

1,5 trilyona yaklaştığı saptanabilir. Türkiye'de ise yeraltı faaliyetinden uyuşturucu dahil, 39-59 milyar dolar elde edilmektedir. Bu ve benzeri verileri, Ülker Mavral'ın kara para ekonomisi konusunda etraflı bilgiler içeren kitabında bulmak mümkün.

Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik, Yayınlayan. Dietrich v. Engelhardt, Türkçesi Arın Namal, Nobel Tıp Kitabevleri, 2. Baskı 2001, 382 s.: Almanya'da tıp etiği alanındaki güçlü etkilerinin önemli ismi, Dietrich v. Engelhardt'ın editörlüğünü yaptığı kitabın bu yeni baskısında, "Yeni Bir Biyo-

etiği Doğru -Alman Üreme Tıbbı Krizde mi?-", "Sağken Organ Bağışlamanın Etik ve Sosyopolitik Yönleri", "Yoğun Bakım Tıbbı ve Hasta Bakımı", "İncitilebilir Şahıslar Üzerinde Araştırma Yürütülmesi Hakkında Tarihi ve Felsefi Düşünceler" ve "Anatomide Etik" başlıklı, beş yeni makale bulunuyor. Kitapta, Almanya'da yaygın bir sosyal güvenlik ağı zemininde uygu-

lanan modern tıbbın, tedaviden araştırmaya uzanan geniş yelpazesinde; uzman, deneyimli bilim insanları, alanlarındaki uygulamaları etik açıdan sorguluyorlar.

Hawking ve Tanrı'nın Aklından Geçenler, Peter Coles, Çev. Adil Baktıaya, Everest Yayınları, Haziran 2001, 90 s.: Yazar Peter Coles, Nottingham Üniversitesi'nde galaksilerin doğuşu ve evrendeki büyük çaplı yapılar üzerine araştırmalar sürdüren astrofizik profesörü. Coles, kitabın adını Hawking'in çalışmalarındaki, "Tanrı'nın aklından geçenleri bilme" tutkusunu dile getirmek için koyduğunu söylüyor.

Yeryüzündeki Tanrı Devlet, Şemsettin Orhan, Berfin Yayınları, Temmuz 2001, 310 s.: Yazar, "Bir çeşit tarihin sorgulaması olan bu çalışmamla; soyut anlatımlar yerine, var olan gerçek devleti tanımlamaya, öz yapısını ortaya koyup, ne zaman, ne şekilde ve hangi ihtiyaçtan ortaya çıktığını açıklamaya; kökenini irdeleyip, tarih içindeki uygulamalarını gözler önüne sermeye; tüm ekonomik, sosyal, siyasal, sınıfsal, hu-

kuksal, dinsel ve metafizik konulardaki yanlışları inceleyip, sorgulamaya ve bunların üstünü örten sis perdesini aralamaya çalıştım" diyor.

Madenin Esrarı, Jules Verne, Çev. Kerem Eksen, İthaki Yayınları, Temmuz 2001, 307 s.: 150 yıl işletildikten sonra, en ince damarlarına kadar tüketilen zengin Aberfoyle kömür ocaklarından geriye, terk

edilmiş kuyular, ıssız galeriler kalmıştır. Bütün hayatını bu madenlerde çalışmaya adanmış İskoçya'nın en önemli bilim adamlarından mühendis James Starr, işletmenin kapanmasından 10 yıl sonra Aberfoyle Postanesi'nin damgasını taşıyan esrarengiz bir mektup alır. Mektup, Aberfoyle kömür ocaklarında hayatını geçirmiş ve orayı terk etmeye, derinliklerindeki kulübede yaşamaya devam eden eski ustabaşı Simon Ford'dan gelmektedir. Ve her şey Starr'ın, sıradan gibi görünen bu daveti kabul etmesiyle değişir. Starr'ın kömür ocaklarına ziyareti, gizemli bir serüvenin başlangıcı olacaktır.

Karagöz, -Topkapı Sarayı'ndaki Tasvirleriyle-, Dürrişehvar Duyuran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 46 s.+23 resim: Karagöz ile ilgili bu çalışma, Dürrişehvar Duyuran'ın (1924-1993) Topkapı Sarayı'ndaki Karagöz tasvirlerine dayanarak 1957 yılında tamamladığı bir eserdir. Adını başkışısının

den alan Karagöz oyunu, Türk temâşa sanatının karakteristik örneklerinden biridir. Osmanlı döneminde seyircilerin önüne konulan gergin bir beyaz perde üzerinde (yağ kandili ya da mum ışığı yardımıyla), deve derisinden kesilmiş, şeffaflaştırılmış ve boyanmış figürlerin perdeye dik sopalarla hareketine dayanan bir gölge oyunudur. Karagözcü hem sopalarla bu figürleri bir kurgulama ile hareket ettirirken; hem sesini, hem şivesini, hem de figürü değiştirerek kendisine özgü konuşturur. Genellikle bir metne dayanmadan doğaçlama söyleşmelerle, daha çok yanlış ve ters anlamlarla gelişen güldürmelerdir.

Buradan Böyle, -Hayatın psikososyopolitiği-, Erol Göka, Okyanus Yayınları, Temmuz 2001, 237 s.: Yazar Erol Göka bu yapıtında, hayatın "psikososyopolitiğine" baktığını söylüyor. Kitapta hayatın çok farklı alanlarına bakan denemeler var. Bu denemelerden bazılarının başlıkları: "Modernliğin duygu devrimcileri; kadınlar", "Nazan Öncel ve Türk modernleşmesi", "Vahset gruplarının psikolojisi", "Felsefesiz dünyanın bekçisi: medya", "internet aşkları", "hepimiz biraz fanatiziz"...

Doğum Travması

Nazlı Demirel

İnsana ait tüm kaygı ve korkuların kaynağı, ana rahminden ayrılışın yarattığı ilksel kaygıdan mı kaynaklanmaktadır? Peki ya, neden ve nasıl ortaya çıktıklarına dair pek çok teori üretilen sanat, felsefe, mitoloji, din; aslında, hep o atılmaya çalışılan ilksel kaygı durumunun ve özlenen ilksel hazzı ulaşma isteğinin bilinç dışından gelen sembolleri olabilir mi?

1884'te Viyana'da doğan Otto Rank, teknik meslek okulunda okurken Freud'un *Düşlerin Yorumu* adlı kitabından etkilenir ve sanatsal yaratıcılığı psikanalitik ilkelerle açıkladığı *Sanatçı* adlı metni kaleme alır. Metni okuyan Freud, "alışılmadık bir kavrayışı (psikanaliz konusunda) yansıtan bir yazıydı bu" dediği Rank'ı yanına alır. Freud, Rank'ı psikanalizin kültürel alanlara doğru oluşturduğu uzantıların öncüsü sayar. Nitekim, bu kitapta da, özellikle ön planda olan sanat, felsefe, mitoloji ve dinin ortaya çıkış nedenlerinin somut örneklerle açıklandığı bölümlerde, Rank'ın bu konulardaki derin bilgisine hayran kalmamak mümkün değil.

Rank, 1922'lerde bir süre ABD'ye gider ve orada dersler verir. İşte bu sıralarda *Doğum Travması*'ni yazmakla meşguldür. Kitap, 1924'te yayımlandı-

ğında bomba etkisi yaratır. Psikanalizin temel kavramlarıyla çeliştiği gerekçesiyle Freud ve Viyana Psikanaliz Derneği üyeleriyle arası açılır. Sonunda Rank, Freud'un tüm ısrarlarına rağmen, Amerika'ya yerleşme kararı alır.

Peki, *Doğum Travması* neden böylesine tepki çekmiştir? Kitapta Rank, insana özgü bütün ruhsal hallerin doğum travmasıyla başatma girişiminden kaynaklandığını belirtir. Ona göre, her nevroz doğumla birlikte oluşmaya başlar. Bu açıklamalar, o zamana kadar ki nevroz kuramında merkezi önemi bulunan babanın yerini sarsmakta ve anneyi merkeze koymaktadır.

Freud, doğum travmasını insanın yaşadığı ilk kaygı olarak tanımlar, ancak sonraki yaşamın kaygılarını genellikle cinsel nitelikte nedenlerle açıklar. Rank ise, insanın yaşamındaki kaygıların çoğunu doğum anında yaşanan aynılık kaygısının tekrarı olarak açıklar. Freud ve Rank arasındaki temel fark budur. Döl yatağındaki çabası varoluş dönemi, doğumla birlikte değişir ve çevreyle birlikte olma durumu biçimine girer.

İnsan bilinç dışı olarak hep bir "geri dönüş" umudunu taşır. Burada önemli bir noktaya geliyoruz: Çocuğun ana rahmine dönüş isteği karşısında, en önem-

li engel babadır. Kaygının babaya kaydırılması, anneye geri dönüşü engelleyen unsur olarak babayı görmektir. Burada Otto Rank'ın anneyi birincil plana alıp, babayı korku nesnesi haline getirmesi ve anneye dönüşü engellediği için rakip olan babayla bir iktidar savaşı kurması, kendi nevroitik durumuyla ilgili olarak psikanalizin bazı esaslarından uzaklaşmasıyla ilgilidir.

Ancak Rank, son kırk yıldır üzerine yoğun bir biçimde eğilinen "doğum", "doğum öncesi ruhsal yapı" gibi konuların kuramsal temellerini atmış ve bu konularda önemli bir kapı açmıştır. Tüm bunlara rağmen yaklaşık 60 yıl Avrupa'da tamamen literatür dışı bırakılmış, 80'lerde yeniden keşfedilmiştir.

Metis Yayınları'nın Ötekini Dinlemek dizisinin on birinci kitabı olarak Sabir Yücesoy tarafından oldukça başarılı bir biçimde çevrilmiş olan bu kitap; hayatımıza ve içine girdiğimiz tüm duygu durumlarına, toplumsal yaratımların değerlendirilmesini yaparken bireyden topluma, toplumdan bireye dönüşümlü süreçlerine, farklı bir gözle bakabilmek için okumaya ve üzerine düşünmeye değer.

Doğum Travması, Otto Rank, Çev. Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Temmuz 2001, 183 s.

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

Bu ay, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. İrfan Erdoğan'ı konuk ettik.

- Sayın Erdoğan, bu aralar neler okuyorsunuz?

- Çalışmalarım gereği çok şey okuyorum; ama Türkçe kitap pek okumuyorum, genelde İngilizce kaynaklar okuyorum. Türkçe olarak daha önce okuduğum birkaç kitaptan söz edebilirim, öneri de olur. Nazife Güngör'ün derlediği *Popüler Kültür ve İktidar* (Vadi Yayınları, Ekim 1999, 471 s.) adlı güzel bir kitap. Bir diğeri de Korkmaz Alemdar'ın derlemesi. Adı *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* (Afa Yayınları, Ekim 1999, 260 s.). Yine iletişim alanında klasik bir kitap var, herhalde çoğu kişi bunu bilir. Korkmaz Alemdar'la birlikte yazdığımız, *Popüler Kültür ve İletişim* (Ümit Yayıncılık, Güz 1994, 287 s.) adlı kitap. Benim bir web sayfam var; sosyabilimlerle, özellikle iletişim, kültür, ideoloji ve ekonomiyle ilgili güncel makalelere, kaynaklara ulaşmak isteyenler için, iyi bir sayfa. İnternette arama motorlarında adım-soyadım yazıldığında, ulaşılabilir.

- Öneri olarak neden bu kitapları söylediniz?

- Alışlagelmişin dışında kitaplar. Nazife Güngör'ün

derlediği kitap, adından da anlaşılacağı üzere, 15-20 yaşının popüler kültür ile iktidar ilişkileri üzerinde duran makalesinden oluşuyor. Popüler kültürün anlamı, toplumda rolü, ekonomisi, ideolojiyle-bilinç üretimiyle ilişkisi gibi konular açısından, oldukça zengin bir yapıt. Korkmaz Alemdar'ın derlediği *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*, medyayla ve medyanın demokratik düzende oynadığı rolle ilişkili makalelerden oluşuyor. Medyanın gücü, gücüyle ilişkili olan düşünce tarzları ve ideolojisiyle, kültürü üzerinde duruyor. *Popüler Kültür ve İletişim* de, aynı biçimde popüler kültürü ele alıyor ve iletişimle ilişkilendiriyor. Bu kitabın ilginç yanı, popüler kültürle ilişkilendirilen örneklerin, günlük olarak yediğimiz, içtiğimiz, yaptığımız şeylerden alınması.

DÜZELTME: Geçen sayımızdaki "Ne Okuyorlar? Ne Öneriyorlar?" bölümünde, aşağıdaki yanlışlıklar olmuştur; düzeltilir, Sayın Yaman Örs ve okurlarımızdan özür dileriz.

- İlk paragrafın 7. satırında yer alan, "Odile Jacob Education" yazımı, "Editions Odile Jacob" olacaktır.

- İkinci paragrafın ortalarında, matematik temel bilimler arasında sayılmıştır; oysa matematik temel bilim değil, kendi başına bir akademik alandır.

- Dördüncü paragrafta sözü edilen, Hüseyin Batuhan'ın kitabının adı *Bilimde Şarlatanlık* değil; *Bilim ve Şarlatanlık* olacaktır.

Pertev Naili Boratav Arşivi'nden Masallar

Canan Topaloğlu

Pertev Naili Boratav'ın daha lise yıllarında giriştiği çalışmalarla başladı *Masallar*'ın yolculuğu.

Boratav'ın büyük bir emek ve aşk ürünü araştırmalarından, halkbilimin birçok alanına ait derleme ve incelemelerinden biri olan masallar, Tarih Vakfı'nın çalışmalarıyla beyaz sayfalara kavuşuyor, halkbilimcilerin ve ilgililerin raftarındaki yerini alıyor.

Boratav, "nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlatıklarına inan-dırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı" olarak tanımlıyor masalı. Masalların ne zaman, niçin ortaya çıktığı soruları, masaldaki yer, zaman, kişi belirsizliği nedeniyle kesin olarak belirlenemese de, araştırmacılar masalın kökeni üzerine çeşitli çalışmalar yapmışlar ve bu konuya farklı yorumlar getirmişler. Kimi araştırmacılar masalların kökenini ayin ve törenlerde ararken, kimileri insanların evrensel korku ve arzularının ifadesi olarak yorumlamış masalları.

Batıda 19. yüzyılda başlayan masal araştırmaları Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yoğunlaşmış. Bu çalışmaların başkışilerinden olan Pertev Naili Boratav'm arşivinde bulunan 2629 masal, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Kültür Bakanlığı'yla birlikte yürüttüğü Pertev Naili Boratav Arşivi Projesi çerçevesinde, halkbilimci-yazar Muhsine Helimoğlu Yavuz tarafından yayıma hazırlanıyor. Bu masalların 70 tane *Uçar Leyli* adıyla, Boratav Arşivi'nden Masallar serisinin birinci cildi olarak yayımlandı.

Masallar okuyucuyu cin, peri gibi olağanüstülüklerle karşı karşıya bırakırken, aynı zamanda gündelik sorunlarını, gelenek-göreneklerini, sıkıntılarını, hayallerini masallar yoluyla dışavuran Türkiye halkının geniş kültürüyle de tanıştırıyor. Sıradan, yoksul bir kimseyken cesaretiyle ve aklıyla padişah, sultan olan kahramanlar halkın hayallerini bizlere taşıırken, Osmanlı toplum düzenine ait ipuçları da veriyor: Osmanlı toplumunda Batı'daki anlamıyla bir aristokrasi yoktu ve sıradan kimseler de devlet yönetiminin çeşitli düzeylerine ulaşabiliyordu. İşte, masallardaki büyük çabalar sonucu yüksek makamlara gelen kahramanlar, bu gerçeği bize gösteriyor.

Muhsine Helimoğlu Yavuz'a göre "her masalın bir gerçeği vardır". Türkiye halkı masallarına ne kadar hayallerini koymuş olsa da, yaşam felsefesi itibarıyla bu anlatıları gerçeğe yaklaştırma ihtiyacı da duymuştur. Yani, masallar sayesinde bir yandan olağanüstü öğelerle karşılaşp hayal alemine yolculuk yapan okuyucu, diğer yandan Türk toplumunun gelenek-görenekleriyle, sosyokültürel şartlarıyla da buluşma olanağına kavuşuyor.

Türkiye masalları okuyucuya sadece ülkemiz insanını değil, evrensel insanı, onun arzularını, korkularını, gerçeklerini de getiriyor. Çünkü, Türkiye masalları dünya masallarından, mitolojilerden, destanlardan da oldukça etkilanmiş. Örneğin, kurbağaya dönüştürülmüş bir prensin güzel bir kızın öpücüğüyle eski haline dönmesi gibi evrensel motiflere, Türkiye masallarında da rastlamak mümkün. Türkiye masalları, bu anlamda, evrensel ve yerel motifleri biraraya getirerek farklı bir lezzet sunuyor okuyucuya. Muhsine Helimoğlu Yavuz, Boratav Arşivi'nde yer alan masalların anlatımındaki birçok özgün kullanımın değiştirilmediğini; ancak anlatım bozukluğu, eksikliği olan cümlelerin anlaşılır hale getirildiğini belirtiyor. Halkbilimi araştırmacılarına ve meraklılarına kaynaklık edecek bu değerli arşivin bir parçası olan masallar, insana yolculukta da önemli bir araç. *Masallar* ermiş muradına, biz çıkalım kervetine...

Masallar -1- Uçar Leyli, Pertev Naili Boratav, Yayıma Hazırlayan Muhsine Helimoğlu Yavuz, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Mayıs 2001, 180 s.

METİN AYDOĞAN

YENİ DÜNYA DÜZENİ KEMALİZM VE TÜRKİYE

20. Yüzyılın Sorgulanması

-2-

ISBN 975-8410-02-4 (1. cilt)

ISBN 975-8410-03-2 (2. cilt)

ISBN 975-8410-01-6 (takım)

otopsi

Bu köşemizde her ay, bilim, düşün, sanat, politika ve spor alanlarının ünlülerinden beş kişiyi tanımanızı istiyoruz. Beşini de doğru olarak yanıtlayan okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz beş kişiye İzdüşüm Yayınları'ndan çıkan, W. M. O'neil'in *Zaman ve Takvimler* adlı kitabını armağan edeceğiz. Yanıtların en geç 21 Eylül'e kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize geçmesi gerekmektedir.

1) Miletli doğa filozofu

Yunanistan'ın bir kolonisi olan Milet'te MÖ 624'te doğan ve MÖ 554-548 yılları arası bir zamanda ölen matematikçi, astronom ve felsefecidir. İlk Batı felsefecisi olarak tanınır.

Batı felsefesinin ilk filozofu olarak onu önemli kılan şey, dünyanın ilkesinin ve kaynağının ne olduğunu sormuş olmasıdır. Ona göre dünyanın ilkesi sudur. Suyun, katı, sıvı ve gaz hallerine dönüşme yeterliliği vardır. Su, güneş ısı ile buharlaşır, yağmur biçiminde yenden aşağıya iner ve toprak tarafından emilir. Sonuç olarak su yaşam için gereklidir. Her şeyin sudan geldiğini söyler, ancak bunun nasıl gerçekleştiğini söylemez. Ona göre bir maddenin diğer bir maddeye dönüşümü deney aracılığı ile kabul edilebilir. Bu sebeple, bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği onun için bir sorun oluşturmaz. Bilgini, her şeyin sudan geldiği sonucuna, Akdeniz'i aşarak Mısır'a yapmış olduğu seyahatlerde, suyun insan yaşamı için ne kadar önemli olduğunu anlamış olması götürmüş olabilir. Felsefesi hakkındaki bilgiler, çoğunlukla varsayımlara dayanan bilginin üç temel görüşü şunlardır: Her şey tanımlarla doludur, dünya su üzerinde yüzer ve su her şeyin özdeksel nedenidir.

Aynı zamanda astronom ve fizikçi olan bilginin, Mısırlı keşiflerin yanında geometrinin temel bilgilerini öğrendiği ve bunları Yunanistan'a götürdüğü sanılır. Geometri alanında, daire içine üçgen çizme problemini çözdüğü, bir cismin yüksekliğini gölgesi yardımıyla belirlediği, ters açılar eşitliğini kanıtladığı ve açıların ait ol-

dukları üçgenlerle bağıntılarını açıkladığı ileri sürülür. Bilgine ün kazandıran ise, 585'te Anadolu kıyılarından görülen güneş tutulması- nı önceden haber vermesi olur.

Her şeyi suya bağlayan ve felsefenin başlangıcı sayılan bu bilgin kimdir?

2) Mikrobiyolojinin kurucusu

1822-1895 yılları arasında yaşamış ünlü Fransız kimyacı ve biyoloji bilginidir.

Küçük yaşlarda sanata ilgi duyan bilim adamı, liseden sonra bilime yönelir. Dericilikle geçimini sağlayan ailesi çocuklarının eğitimi için tüm sıkıntıları göze alır. 1843'de Ecole Normale Supérieure Fen Fakültesi'ne girer. Matematik, fizik ve kimya alanında eğitim alır. Öğrencisinin özgün düşünme ve kavrayış yetisini seven kimya profesörü olan hocası tarafından laboratuvara araştırma asistanı olarak alınır ve burada bilimsel araştırmaların büyüşüne kapılır. 1847'de fizik ve kimyadan doktora tezini verir ve kristalografideki çalışmalarıyla bilim dünyasında adını duyurmaya başlar. 1848'de profesör olur. Kristalografi, kimyayı ve optiği bir araya getirerek uzun çalışmalar yapar ve stereokimyanın temelini atar. 1852'de Lille Fen Fakültesi'ne dekan olur. Kristaller üzerine yaptığı çalışmalar, onu farklı alanlara yöneltir ve mayalanma ile ilgilenmeye başlar. 1857 ile 1863 arası sütte, tereyağında ve alkolde meydana gelen mayalanmalar üzerine araştırmalar yapar ve yazılar yazar. Araştırmalarının sonucunda mayalanmanın mikroorganizmalar tarafından gerçekleştiği sonucuna

varır. Bu mikroorganizmaların ısıyla kontrol altına alınabileceğini göstererek, şarap ve süt endüstrisine kendi adını taşıyan bir yöntem getirir. 1870'den 1886'ya kadar bulaşıcı hastalıklar üzerinde yoğun araştırmalar yapar. Şarbon, kangren, kan zehirlenmesi, loğusa humması gibi hastalıkların kaynağı olan mikropları bulur. Mikroorganizmaların, bulaşıcı hastalıklar ve intaların yayılmasının sebebi olduğunu, köhnemiş teorilerde ayak direyenlere göstermeye çalışır.

1879'da tavuk kolerasını incelerken, etkileri azaltılmış mikropları şırınga etmekle, önleyici aşı elde edilebileceği ilkesine ulaşır. 1881'de çalışma arkadaşı Roux ile kuduz üzerine çalışmalara başlarlar. 1852'de kuduzlu bir hayvanın ısırıldığı insana uygulanabilecek aşı elde edilir. 1888'de adına kurulan enstitünün başına gelir.

Hekimlik, veterinerlik, cerrahi, ebelik ve sağlık bilgisi onun buluşlarıyla çok önemli değişikliklere uğramıştır. Biyolojinin en büyük kurucularından olan bu bilim adamını tanıdınız mı?

3) Alamut Kalesi'nin hakimi

11. yüzyıl sonu, 12. yüzyıl başları yaşamış, Rey doğumlu devlet adamıdır.

Önceleri Şii'lerin Oniki İmam mezhebindeyken, daha sonraları İsmailiye inancını benimser. 1070'de Mısır'a gider ve Fatimi halifesi Mustansır'ın yanında görev alır. Mustansır'ın oğulları Nizar ile Mustari arasındaki taht kavgasında Nizar'ın yanında olup, onun propagandasını yapınca, Mısır'dan ayrılmak zorunda kalır. 1081'de İsfahan'a gider. 1090 yılında Kazvin'in kuzeybatısındaki Alamut kalesini ele geçi-

rir. Alamut kalesinin ele geçirilmesi İsmailiye Devleti'nin ve Haşhaşi tarikatının başlangıcı olur. Bu dönem İran için oldukça kanlı bir dönem olur. Birçok Moğol hakanı ve ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk öldürülür. 1256'da Hulagu emrindeki Moğollar tarafından Haşhaşi tarikatı ortadan kaldırılır ve tarikata ait değerli kitaplar Nasiruddin Tusî'nin eline geçer. Yeni propaganda yöntemleri bulan devlet adamı, düşüncelerini *Fusul' al Arba* adlı kitapçıkta dile getirmiştir.

Güçlü örgütlenme sistemleri kuran ve Doğu'da özgür düşünceyi savunan Haşhaşi tarikatının kurucusu olan bu devlet adamı kimdir?

4) Kurtlar Sofrası'ndaki şair

1925 doğumlu şair ve romancıdır. Menemen'de dünyaya gelen yazar, çeşitli devlet görevlerinde bulunan ve avukatlık yapan bir babanın oğludur. Karşıyaka Ortaokulu'nu bitirdikten sonra, İzmir Atatürk Lisesi'ne girer. Burada gizli örgüt kurmakla suçlanıp gözaltına alınır. 1941'de hakkında "Türkiye'de okuyamaz" kararı alınır; ancak babasının çabalarıyla okuma hakkını geri kazanır. 1946'da İstanbul Işık Lisesi'ni bitirerek ortaöğrenimini tamamlar. Yükseköğrenim için İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girer. 1949'da Nazım Hikmet'i Kurtarma Komitesine girmek için öğrenimini yarıda bırakarak Paris'e gider. 1950'de geri döner ve Türkiye Sosyalist Partisi'ne katılır. *Gerçek* gazetesindeki bir çevirisi yüzünden kovuşturmayla uğrar ve tekrar Paris'e gider. Yurda dönüşte (1951) yeni tasarılarını gerçekleştirmeye koyulur. Garipçilere karşı Mavi hareketini başlatır, *Vatan* gazetesinde sinema eleştirileri yazar. 1962-65 arası Paris'te bulunur ve gazeteciliği sürdürür.

İlk şiiri *Yeni Edebiyat*'ta çıkan yazar, Beteroğlu takma adıyla *Yücel* ve *Gün* dergilerine 1944-1946 arası denemeler yazar. Şiirlerinde insan sevgisi, barış, özgürlük gibi konuların yanında umutsuzluk, aşk gibi temaları da işleyen yazar,

Ağustos sayısının yanıtları ve kazananlar

- 1) "Ünlü İngiliz idealist filozof": George Berkeley
- 2) "Cebir biliminin babası": El Harezmi
- 3) "Kanuni Esasının hazırlayıcılarından ünlü Jön Türk": Midhat Paşa
- 4) "Paris'in sıkıntılı şairi": Charles Baudelaire
- 5) "Uçan Etiyopyalı": Abebe Bikila

Kura sonucu belirlenen beş şanslı okuyucumuzun isimleri şöyle: **Seda Yıldırım** (Ankara), **Hatice Karabulut** (Konya), **Sevinç Ödül** (Hatay), **Onur Araz** (Nevşehir), **Haşim Sarısoy** (Antalya).

Bu okuyucularımız İzdüşüm Yayınları'ndan çıkan, H. G. Wells'in *Dünyalar Savaşı* adlı kitabı kazandılar.

Doğru yanıt veren diğer okuyucularımızın isimleri şöyle: **Naciye Ay-muk** (Karabük), **Dani Bahar** (İstanbul), **Burhan Baykara** (Balıkesir), **Damla Bezer** (İstanbul), **Kayihan Bezer** (İstanbul), **Necip Cebecioglu** (Giresun), **Muhammet Dalkıran** (Çanakkale), **Zekeriya Güneş** (Denizli), **Erdinç İşbilir** (Karabük), **Hamdi İşbilir** (Karabük), **Azad Kev-ser** (İstanbul).

halk şiiri söyleyişinden divan geleneğinin yeni şiir estetiğiyle yoğunlaşmasına uzanan geniş bir yelpazede eserler vermiştir. *Duvar* (1948), *Yasak Sevişmek* (1968) adlı şiir kitapları, *Kurtlar Sofrası* (1963-64), *Sırtlan Payı* (1974) adlı romanları, *Hangi Sol* (1970), *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975) adlı denemeleri yazarın yapıtlarından bazılarıdır.

Toplumsal şiire olduğu kadar, bireysel şiire de yeni bir boyut kazandıran bu ünlü şairimizi tanıdınız mı?

5) Rekorlar kralı basketbolcu

1936-1999 yılları arasında yaşamış ünlü Amerikalı basketbolcudur. Filadelfiyalı orta halli bir ailenin çocuğudur. Aile değerlerine ve çalışkanlığa çok önem veren ailesi tarafından bu prensiplerle yetiştirilen sporcu, çocukluğunda cam yıkama, kar temizleme, gazete dağıtma gibi işler yaparak çalışma disiplini kazanır.

Basketbola ilgisi ve yeteneği ortaokulda ortaya çıkan sporcu, 1951'de Overbrook Ortaokulu'nda oynamaya başlar. Daha bu yıllarda kolej takımları ve profesyonel takımlar sporcuyla izlemeye başlar.

1955'de basketbolcu bursuyla

Kansas Üniversitesi'ne girer. İlk kolej maçında 42 sayı, 29 reboundla zirveye tırmanacağına sinyallerini verir. 1958'de Harlem Globetrotters'a geçer. Kansas'taki kirli oyun taktiklerinden bıkan sporcu burada basketbol aşkını yeniden kazanır. 1959'da Philadelphia Warriors ile anlaşır ve NBA kariyeri başlar. İlk NBA sezonu sonunda en yüksek sayı ve rebound ortalamasına ulaşır (37.6 sayı, 26.9 rebound). Bu başarısıyla tarihe aynı anda hem En İyi Çaylak hem de En Değerli Oyuncu (1959-60 sezonu) ödülünü alan ilk kişi olarak geçer. Beş sezon boyunca "rekorlar kırılmak içindir" sözüne göre yaşar. 2 Mart 1962'de New York Knicks'e karşı 100 sayı atarak tüm dünyayı şok eder. 1966-67 sezonunda Philadelphia 76ers'da şampiyonluk yaşar. 1968'de Los Angeles Lakers'a geçer ve kariyerinin son beş yılını burada geçirir. NBA rekorlarını altüst etmeye devam eder. 1973'de basketbolu bırakır.

NBA'nın yıldızı olduğu 13 yıl boyunca, kimsenin ulaşamadığı kariyer istatistiklerine ulaşmıştır. 18 Mart 1991'de Philadelphia 76ers, sporcunun başarıları şerefine onun numarası olan "13"ü emekli eder. Sporcu 1999'da kalp krizi

sonucu hayatını kaybeder.

1966-68 arası En Değerli Oyuncu ödülü ile onurlandırılan bu efsanevi basketbolcuyla tanıdınız mı?

Göçmen kuşlar her yıl yollarını nasıl bulurlar?

Göçmen kuşların uzun mesafeler boyunca yollarını nasıl olup da bulabildikleri hâlâ tam olarak anlaşılabilmemiş değil. Ancak yapılan geniş çaplı deneyler sayesinde göçmen kuşlar hakkında birçok özellik keşfedildi. Bir deney sırasında, birkaç göçmen kuş, özel olarak yapılmış karanlık bir kutunun içine konulur. Kutuya, pencereler ve kutunun içine giren ışığın yönünün değişmesini sağlayan aynalar yerleştirilir. Deney sonucunda, kuşların Güneş'in doğduğu yönü esas alarak harekete geçtikleri saptanır.

Güneş ışığının yönü değiştiğinde onlar da uçuş yönlerini değiştirirler. Ayrıca gün sona erdiğinde de bu yönü koruyabilme gibi bir kabiliyete sahiptirler.

Başka bir deneyde de göçmen kuşlar bir planetariuma (gökcisimlerinin, Dünya'dan göründükleri şekliyle yarı küresel bir kubbe ekran üzerinde gösterildiği geniş salon) konur ve gökyüzü akşamın ilk saatlerinde olduğu şekliyle gösterilir. Kubbe üzerinde yıl-

dızların konumları değiştiğinde, kuşlar da yönlerini buna uygun biçimde değiştirmeye başlarlar.

Göçmen kuşların yumurtalarının alınıp kuluçka makinesine konmasına ve yumurtalardan çıkan yavruların büyütülmesine dayanan bazı deneyler de yapılır. Sonuçta bu yavruların da genetik kökenlerini belli eden bazı özellikler geliştirdikleri görülür. Uçuş rotalarıyla ilgili bilgiler genlerinde kodlanmıştır.

Ayrıca bu kuşlar göç mevsimi başlamadan önce bazı bariz fiziksel değişimler (bazı özel hormonların salgılanması, fazladan yağ biriktirilmesi gibi) geçirirler. Uzmanlar bunlardan başka, Dünya'nın manyetik alanının yönü, Dünya'nın günlük dönüşü ve barometrik basınçta meydana gelen farklılıklar gibi birçok başka etkenin de kuşların uçuş rotalarını izlemelerine yardımcı olan bazı ipuçları sağladığını düşünüyorlar.

Ünsüz sesleri çıkarma yeteneği yalnızca insan da mı var?

Okuyucularımızdan Hasan Birson'un sorusunu, Beykent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Yusuf Çonuksöken yanıtladı.

İletişim türleri arasında, uzmanlara göre en yetkin örnek insan dilidir. Gerçek iletişim türü yaratmış tek canlı türü insandır. İnsanın sesletimi (söyleyiş) organları öbür canlı türlerinkinden çok farklı ve çok gelişkindir. İnsan değişik ünlü ve ünsüz sesler çıkarabilmektedir. Hayvandan ayrılan bir başka özelliği de çıkardığı seslerle bir iletişim dizgesi kurmuş olmasıdır.

Hayvanlar arasında da değişik bir iletişim türü vardır. Özellikle de ses üretime organları olan hayvanların, belirli bağlamlarda iletişimi sağlamak üzere çıkardığı birtakım sesler vardır. Ancak bu sesler insan dilinde olduğu gibi sözcüğe dönüştürmemiştir. Bu nedenle hayvanların insanlar gibi ünsüz sesler çıkardığı düşünülemez, ileri sürülemez. Kimi hayvanların (örneğin papağan, muhabbet kuşu gibi) abırtımlarla kimi sözcükleri/tümceciği öğrenip yinlediği gözlenmektedir. Ancak bunu dil olarak algılamamak gerekir. Kısacası hayvanlar eğitilseler bile insan diline benzer bir iletişim türüne geçememektedirler.

Bu konuya ilgili okurlar için değişik kaynaklar önerilebilir: Bkz. Özcan Başkan: *Bildirişim İnsan-Dili ve Öresi*, İstanbul:1988.

Cerrahlar neden yeşil önlük giyer?

Soruyu okuyucularımızdan Dilek Kişioğlu yöneltti.

Cerrahların yeşil önlük giymesi gelenekselleşmiş bir durumdur. Yeni kuşak cerrahların belki de büyük bir kısmı, bunun nedeni konusunda bir fikre sahip değiller. Oysa, yeşil veya mavi renkli önlük, ya da steril örtülerin kullanılmasının işlevsel bir nedeni vardır; o da yeşil rengin kontrastlığından yararlanmak. Doku alanı bu türden renklerle daha net görünmektedir.

Zar sayısı

Tek bir zar atıldığında altı sonuçtan biri elde edilir: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Ya iki zar atıldığında kaç sonuç elde edilir? 36 değil, çünkü, örneğin, 5-3'le 3-5 arasında bir ayrım yapılmaz, bu zarlar bir sayılır (pencüse). 21 sonuç elde edilir. İnanmazsanız sayın:

1-1, 1-2, 1-3, 1-4, 1-5, 1-6, 2-2, 2-3, 2-4, 2-5, 2-6, 3-3, 3-4, 3-5, 3-6, 4-4, 4-5, 4-6, 5-5, 5-6, 6-6.

Ya üç zar atıldığında kaç sonuç elde edilir? Bu birinci soru. Ama bu soru çok kolay. Bu kadar kolay soruya ödül veremem.

Dört zar atıldığında ne olur?

Ya beş zar atıldığında?

Ya n zar atıldığında?

"Bulabildiğiniz kadarını bulun. Matematiksel açıdan en iyi yanıtlar arasından kazananları seçeceğim," diye sormuştum iki ay önceki yazımda.

Cevap günü geldi çattı. Ben de pek düşüncememişim soruyu sorduğumda...

Önce yanıtı vereyim:

$(n+1)(n+2)(n+3)(n+4)(n+5)/120$ türlü zar gelebilir.

Sıra kanıtla geldi...

Tabii yanıt bilmiyordum kanıttan önce... Dolayısıyla yanıtı bilmediğimi varsayarak yanıtı bulacağım, yoksa sizden geçeceğim bir bölümünü saklamış olurum.

n tane zar atacağız. Diyelim a_1 tane 1 geldi, a_2 tane 2 geldi... a_6 tane 6 geldi. Gelen zarları $(a_1, \dots, a_6)$ biçiminde gösterebiliriz. Demek ki,

$$\{a_1, \dots, a_6\} : a_1 + \dots + a_6 = n$$

kümesinin eleman sayısını hesaplayacağız.

Şimdi bir numara yapacağım. Yukarıdaki 6 yerine k yazacağım ve

$$\{a_1, \dots, a_k\} : a_1 + \dots + a_k = n$$

kümesinin eleman sayısını hesaplayacağım. Daha kolay olacak! Daha sonra $k=6$ alacağım. Bu birinci numara. Ve aslında en büyük numara bu, n 'yi değiştireceğimize, yani zar sayısını değiştireceğimize zarın yüz sayısını değiştiriyoruz!

Bu kümeye bir ad verelim: $A(k, n)$. Demek ki,

$$A(k, n) = \{(a_1, \dots, a_k) : a_1 + \dots + a_k = n\}.$$

$A(k, n)$ kümesinin eleman sayısı, k yüzlü n zar atıldığında elde edilen olay (yani sonuç) sayısıdır. Bu sayıya da $f(k, n)$ diyelim. Asıl amacımız $f(6, n)$ sayısını hesaplamak...

$A(k, n)$ kümeleriyle $A(k+1, n)$ kümeleri arasında bir ilişki vardır, o da şudur: İkinci kümede birinci kümeden bir fazla sayı vardır, a_{k+1} sayısı, o sayı da 0'la n arasında değişir! Daha biçimsel bir yazılımla:

$$A(k+1, n) = \{(a_1, \dots, a_k, a_{k+1}) : a_1 + \dots + a_k + a_{k+1} = n\} = \bigcup_{r=0}^n \{(a_1, \dots, a_k, r) : a_1 + \dots + a_k = n-r\}$$

Eşitliğin sonundaki kümeler kesişmiyorlar ve herbirinin eleman sayısı $A(k, n-r)$ kümesinin eleman sayısı kadar. Demek ki,

$$f(k+1, n) = \sum_{r=0}^n f(k, n-r) = \sum_{r=0}^n f(k, s)$$

(En sağdaki eşitlik için, $s = n-r$ yapın.) Bu eşitliği aklınızda tutun.

İkinci numaraya geldi sıra: $f(k, n)$ 'ler arasında şöyle bir ilişki var:

$$f(k+1, n+1) = f(k, n+1) + f(k+1, n).$$

Kanıtlayalım. Biraz önce kanıtladığımız eşitliği (iki kez) kullanacağız.

$$f(k+1, n+1) = \sum_{s=0}^{n+1} f(k, s) + \sum_{s=0}^n f(k+1, s)$$

$$f(k, s) = f(k, n+1) + f(k+1, n).$$

Eşitliğimiz kanıtlandı. Şimdi bir önceki eşitliği unutun ve sadece bunu aklınızda tutun...

Nihayet son numara... Diyorum ki

$f(k, n)$ sayısı $\binom{n+k-1}{k-1}$ sayısına,

yani $\frac{(n+k-1)!}{n!(k-1)!}$ sayısına eşittir...

Önce $k=1$ için kanıtlayalım. Bir yandan $f(1, n)$ sayısı bir yüzlü bir zar n kez attığımızda elde edeceğimiz olay sayısıdır, ki bu da 1'dir. Öte

yandan, $\binom{n+k-1}{k-1}$ sayısı

$(k=1$ iken), $\binom{n}{0}$ sayısına, yani

$$\frac{n!}{n!0!} = \frac{n!}{n!} = 1 \text{ 'e eşittir...}$$

Demek ki iddia ettiğim eşitlik $k=1$ için doğru.

Şimdi $n=1$ için kanıtlayayım. Bir yandan $f(k, 1)$ sayısı k yüzlü bir zarı 1 kez attığımızda elde edeceğimiz olay sayısıdır, ki bu da k 'dir.

Öte yandan, $\binom{n+k-1}{k-1}$ sayısı

$(n=1$ iken), $\binom{k}{k-1}$ sayısına, yani

$$\frac{k!}{(k-1)!0!} = \frac{k!}{(k-1)!} = k \text{ 'ye eşit...}$$

Demek ki iddia ettiğim eşitlik $n=1$

Özel bir mesaj

Ösümüzdeki akademik yıl biraz olsun boşunu sorumluluklarımdan kaldırıp araştırma yapabilmek için yurtdışına çıkacağım. Bir yıl boyunca yazılarıma ara vermek zorundayım. Bu süre zarfında umarım yerimi bir başkası alır, yoksa eski yazılarıma tekrar okursunuz. Hiç görmediğim okurlarım, sizleri özleyeceğim!

için de doğru.

Dolayısıyla $n+k=1$ iken eşitlik doğru.

Şimdi eşitliğin $n+k$ sayıları için doğru olduğunu varsayıp, $n+k+1$ için kanıtlayalım. Daha doğrusu,

$$f(k, n) = \binom{n+k-1}{k-1} \text{ ve}$$

$$f(k+1, n-1) = \binom{n+k-1}{k-1}$$

eşitliklerini (tümevarım varsayımı) varsayıp,

$$f(k+1, n) = \binom{n+k}{k}$$

eşitliğini kanıtlayalım. Bu kanıt yöntemine " $n+k$ üzerinden tümevarımla kanıt" denir. Biraz önce unutmamanız gerektiğini söylediğim eşitliği ve tümevarım varsayımını kullanarak kanıtlayacağız:

$$f(k+1, n) = f(k, n) + f(k+1, n-1)$$

$$= \binom{n+k-1}{k-1} + \binom{n+k-1}{k}$$

$$= \frac{(n+k-1)!}{n!(k-1)!} + \frac{(n+k-1)!}{(n-1)!k!}$$

$$= \frac{k(n+k-1)! + n(n+k-1)!}{n!k!}$$

$$= (n+k-1)! \frac{k+n}{n!k!} = \frac{(n+k)!}{n!k!} = \binom{n+k}{k}$$

Böylece istediğimiz eşitliği kanıtlamış olduk. Eğer $k=6$ alırsak, altı yüzlü bir zar n defa attığımızda olay sayısının $(n+1)(n+2)(n+3)(n+4)(n+5)/120$ olduğunu görürüz.

Gelen yanıtlar:

Yankı Lekili dışında kimse genel bir formül bulamamış, ama belli ki her yanıt yazan zevkle ve seikle çalışmış. Önemli olan da bu. Hüseyin Salık, İlkan Evrim Karataş, Yeliz Erbücü, Evren Şengül, Muzaffer Cengiz Atay, kısmi de olsa doğru yanıt verenlerden. Kendilerini kullandım.

* İstanbul Bülgi Üniversitesi
Matematik Bölüm Başkanı

Bir kitap

Bu ay Broy Yayınları'ndan ikinci basımı yapılan *Satrançta Büyük Ustalar ve Modern Görüşler* (Richard Reti, Çev. Ali Karatay, 2. basım Ağustos 2001) kitabını tanıtıyoruz. Birinci basımı 1983 yılında yapılmıştı, yayımevi belirtilmemiş. Kitap 340 sayfadan ibaret.

Richard Reti 1889-1929 yılları arasında yaşadı. Bu kitap, *Modern Ideas in Chess* (1923 yılında ilk basımı yapıldı) ve *Masters of the Chess Board* (İlk basımı 1933 yılında yapıldı) kitaplarının kaynaştırılmış çevirisidir. Çevirmen Ali Karatay'ın dili çok hoş.

Eksik olduğunu düşündüğümüz bazı noktaları belirtmek istiyoruz.

Kitaptaki diyagramlar yeterli büyüklükte; ancak satranç şekilleri daha düzgün olabilirdi. Diyagramların çevresinde koordinatların bulunması, şu an ülkemizdeki satrancın yaygın olmayan durumuna göre gereklidir; ayrıca çok eğitici olmaktadır. Dipnotların sayfa altlarında değil, bölüm sonlarında aynı büyüklükteki harflerle verilmesi daha yerinde olurdu. Kitapta fotoğrafların bulunması harika bir olay, ancak boyutlar çok küçük ve yeterli netlik yok. Fotoğraflar konusunda yeterli özen gösterilmeliydi. Aynı basımda "kitap kapaklarının" birbirinden farklı olması, bizce hiç doğru değil. Aynı basımdaki bütün kitap kapakları aynı olmalıdır. Başka bir basımdaki kitap kapağı farklı olabilir.

Kitabın sonunda, "Oyunlar Dizini", "Konumlar Dizini" ve "Adlar Dizini" bulunuyor olması çok güzel. Önceki basımda "Açılışlar Dizini" ve "Stratejiler Dizini" de vardı.

Kitabı Türk satrançseverlere mutlaka öneriyoruz ve Broy Yayınevi'nin adresini veriyoruz: Mis sok. No: 17/1, Be-yoğlu-İstanbul. Tel-fax: (0212) 243 67 78. Ayrıca bu kitapların kaynaştırılmış şekilde değil de, ayrı ayrı yayımlanması uygun olabilir. Bizce her basımdaki "kitap tirajını" belirtmek gerekir.

Kitaptan, bizce herkesin okuması gerektiğine inandığımız, çok güzel bir bölümü yayımlıyoruz.

Eski bir soru: Satranç nedir?

Satranç... En ciddi insanların tüm yaşamlarını adadıkları, hakkında kalın ciltler yazılan oyun... Şimdi buna gerçekten oyun mu diyeceğiz, yoksa

bilim mi? Satrancın tarihçesine baka-cak olursak, bu oyunun daha çok, kültürece önde olan ülkelerde yaygın-laştığını görürüz. Nitekim Ortaçağ'ın sonlarında, zamanın kültür önderi Araplar, satrançı Avrupa'ya tanıtmış-lardır. Avrupa'nın en eski satranç ya-zarlarının 1500'lerde İspanya ve Por-tekiz'de yaşadıklarını görüyoruz; bu ülkeler de maddi ve zihinsel buluşlar-da çağlarının önderleriydi. Rönesans döneminde İtalya'dan Pulerio ve Greco'nun adları dünya satrancında önde geliyordu. On sekizinci yüzyıl-da ve Napolyon döneminde politika ve beğeni sorunlarında Avrupa'nın önde gelen ülkesi Fransa'ydı; Philidor ile Labourdonnaise de bu dönem-de ün yapmışlardır. Napolyon kendi-si de boş zamanlarını bu oyuna veri-yordu.

On dokuzuncu yüzyılda satrancın yaygın olduğu ülkeler, İngiltere daha sonra Almanya, Rusya ve Ameri-ka'ydı. Büyük Savaş'tan (1914-1918) sonra sat-rancın ve satranç turnu-valarının yaygınlaşma-sı, eski düşman uluslar arasında bir köprü ku-rarak uluslararası ger-ginliklerin giderilme-sinde kendine düşen görevi bilim ve sanat-tan daha çabuk başa-rmıştır.

En büyük kültür aş-a-masındaki insanların oyn-nadığı bu oyunun değe-rini açıklamaya çalışacak olursak bunu belki şu gö-rüşte bulabiliriz: Satranç bir mücadele oyunudur ve Lasker'in belirtmiş oldu-ğu gibi, masabaşı türünden olsun, insan-ların bir mücadele oyununa içgüdüsel gereksinimi vardır. Bu, özellikle mo-dern çağlarda, makineleşmiş bir or-tamda dizginlenen, dolayısıyla eş tempoyu tutturmak zorunda kalan in-sanların, bir yolunu bulup bireysel güçlerini sinama ve kendilerini gös-terme tutkularından gelmektedir. An-cak, yüksek kültürlerin insanların gelişi-güzel bir oyunla yetinememekte-dirler. Uzun dönemde, ne bedensel beceriler ne de şansa bağlı oyunlar bu insanları doyurmaktadır. Ama sat-rançta, şansı dışlayan, salt zihinsel bir oyun bulmaktayız. Kazanılsa da yiti-

rilse de satranç yalnızca zihnin müca-dele gücüne dayanmaktadır; ona taşı-dığı derinliği veren de işte budur.

Mutlu olduğumuz zaman başka türlü, üzüntülü olduğumuz zaman başka türlü mücadele ederiz. Satrançta yalnızca geçici eğilimlerimiz değil, tüm kişiliğimiz de yansır. Aşırı tem-kinli, mızımız, kurnaz, içine kapanık, döne-k, fırsatçı...; bütün bu mizaçlar açıkça belli olur. Ne var ki, uzun dö-nemde başarılı olan mizaç, her güçlü-ğe karşın belki de bilinçsizce doğru-yu arayandır.

Bu gözlemler, bize satrançı sanat-ın ta yanına getirecek anlatım ola-nakları sunmaktadır. Bir oyun aynı zamanda sanat olabilir mi diye sora-biliriz. Bu soruyu, oyunla sanatın birbirinden sandığımız kadar ayrı olmadıklarını söyleyerek kısmen yanıtlatabiliriz. Her ikisinde de or-tak yan çoktur ("Sana-tı tarif etmeye mecbur olsam, oyundur de-rim..." Bedri Rahmi Eyüboğlu-Çev. no-tu).

Bir kez maddi açıdan her ikisi de kesinlikle amaçsızdır. Ayrıca oyun oynayan kimse de tıpkı sanatçı gibi kendi dünyası-nı kurar ve gün-lük yaşantının tekdüzeliğinden, ken-disine kurdu-ğu masal ülkesine uçar gider.

Kaldı ki, her sanat başlan-gıçta bir oyun ve boş zaman eğlence-si idi. Tarih öncesi insanın duvar re-simleri, eski Yunan çobanlarının şarkı-ları ya da komedileri sanattan çok uzakta değillerdi. Talihsiz aşığın, çektiklerini sazına dökmeye başladı-ğı an, sanatın doğduğu andır. Sanatın özü, sanatçının, kendi ruhunu elinde-ki gerece yansıtabilme yeteneğinde saklıdır.

Yüzyıl önce satranç kuşkusuz yal-nızca bir oyundu. Ancak, örneğin Rubinstein'in oyunlarını saran, o der-in kendini adama duygusunu algıla-yan bir kimse, artık bilir ki, satranç yeni ve sürekli gelişmekte olan bir sanattır.

Problem

R. Cheney,
Süddeutsche Schachzeitung,
1959,

5 hamlede mat

Etüd

A. Kubel, 1935

Beyaz kazanır

Kombinezon

Karpov-Korcnov,
Bagio (Filipinler), 1978,
Dünya Birinciliği Maçı (m/8)

Beyaz kazanır

Geçen sayının çözümleri:

Problem: Diyagramdaki "g3" karesinde Beyaz at değil Beyaz kale olacaktır.

1. e4! Şxh1 2. f4 Şg1 3. Kf3 Şh1 4. Kf1 mat ya da 1. ... Şf1 2. Ke3 ve 3. Ke1 mat.

Etüd: 1. Ka8!! Va2 2. Kxa4 Vg8 3. Ka8 Vh7 4. Fg6! Vxg6 5. Ka6!+ ve 6. Kxg6 ile Beyaz kazanır.

Kombinezon: 1. Vxe5!! Axe5 2. Fg5+ Ve7 3. Kxd6+ Şc7 4. Fxe7 ve Beyaz kazanır.

Beyaz: Timman – Siyah: Pomar
Las Palmas (İspanya), 1977 yılı,

Hollandalı M. Euwe, 1935 yılında Rus A. Alehin'i yenerek Dünya Brincisi oldu. Daha sonra FİDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) başkanlığı yaptı. M. Euwe ülkesinin satranç yazınına çok büyük katkıda bulundu. Bunun sonucunda Hollanda'da çok yetenekli oyuncular ortaya çıktı. Bunların en güçlüsü Jan Timman'dır. Timman, uzun süre Dünya Aday Maçları'nda oynadı.

Bu ay ki sorumuzda Beyazın nasıl kazandığını bulmanızı istiyoruz.

Yanıtlarınızı 18 Eylül 2001 tarihine kadar, İstanbul dergi adresine posta, faks ya da e-posta yoluyla gönderebilirsiniz. Doğru yanıt gönderenler arasında çekilecek kurada bir kişi FİDE (Ulus-

Ödüllü Soru

lararası Satranç Federasyonu) normunda satranç takımı, bir kişi de Julien Dupuis'in *Satrançta Kombinezon Sanatına Giriş* (Broy Yayınları, 2. Basım, Mart 2001) adlı satranç kitabını kazanacaktır. Ayrıca bir kişiye de eski sayılardan *Satranç ve Hayat* dergisi ödül olarak verilecektir.

Ağustos ayı ödüllü sorusunun çözümü:

1. Kxd2! 2. Fxd2 Ag5!! 3. Vxe2 Ah3 mat.

Ağustos sorusuna 12 tane yanıt geldi. Doğru yanıt gönderen 8 okur arasından (Hüseyin Emiroğlu-Sivas, Mehmet Zobu-Uşak, Ferdi Sert-Uşak, Defne Kaya, Ayhan Çakır-Eskişehir, Cevdet Nacar-İstanbul, Sifa Serdar Özen-Ankara, Deniz Okumuş-Kocaeli) satranç takımı kazanan Defne Kaya, satranç kitabını kazanan Eskişehir'den Ayhan Çakır, satranç dergisini kazanan Kocaeli'nden Deniz Okumuş adlı okurlarımızdır.

DSM

DÜŞÜN

SATRANÇ MERKEZİ

dusunsatranc@superonline.com

www.dusunsatrancmerkezi.com

Ağustos ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayanlar okurlarımızdan Efcan Selek (Balıkesir), Sabriye Zümrüt (Balıkesir), Kudret Tanrıgüden (Ankara) bizden kitap kazandılar. Eylül ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında çekilecek kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Kaynak Yayınları'ndan çıkan A. A. Jdanov'un *Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, 20 Eylül tarihine dek posta, faks ya da e-posta yoluyla dergimize ulaşması gerekmektedir. Derginizi kesmek istemiyorsanız, bulmaca sayfasının fotokopisini çektirebilirsiniz. Başarılar...

Soldan sağa

1) *Üç Medeniyet* adlı kitabında, "Batı medeniyeti dinin bir vicdan işi olduğunu görmüş, kutsal kitabı ana dillerine çevirmiş, teokratik zihniyetten kurtulmuştur. Bunu yüzyıllarca süren mücadele sonunda elde etmiştir. Biz henüz bu mücadelenin eşliğinde bulunuyoruz. Ahlak bakımından da çağdaş medeni cemiyetlerden geri kaldığımızı itiraf etmeliyiz. Vakıa bazı görenekler bir yana, ahlakın ilkele-ri bakımından bu cemiyetlerle aramızda büyük fark yoktur. Fakat söz-deki bu birliğe karşı fiilde onlardan ayrılıyoruz. Yalanın, hırsızlığın, sadakatsizliğin en kötü şeyler olduğunu biliriz. Fakat kamu vicdanında bu fiillerin ahlaki yaptırıncılığı gevşemiştir. Bu fiilleri yapan insanları kötüler, fakat yine de onların ellerini sıkıdırız." diyen *İslam ve Ahund, Serbest İnsanlar Ülkesinden, Etrüsk Medeniyet* gibi yapıtları da üretmiş, 1869-1939 yılları arasında yaşamış, siyasi hayatımızda rol oynamış fikir adamımız.- Görgü.

2) Japon şiir türlerinden biri.- *Kalay*'ın simgesi.- "Bekar ...sı ne olacak/ Bir masa iki sandalye." (Necati Cumalı).

3) Temiz ve güzel kokulu.- Dış ticarete, iki ülke arasında yapılan alış-verişin karşılıklı olarak malla ödenmesi, takas.- *Uçurum*.

4) Sınavdan geçirilerek seçilmek.- Yeni Kaledonya ormanlarında yaşayan, külrengi tüylü, iri gagalı ve ayaklı kırmızı kuş.- Anadolu halkının en eski tanrıçası.

5) Yakup peygamberin karısı.- Güney Anadolu'da bir ırnak.- Doğru yolu gösterme, uyarma.

6) Bakır'ın simgesi.- Kayak.- Gerçek olmayan şeyleri gerçekmiş gibi söyleme.- Telefon sözü.

7) Kültür.- Divan edebiyatında sevgilinin eteği.- Toryum'un simgesi.

8) Kendisine gü-venilen, inanılan kimse.- Afrika'da bir devlet.

9) El, yurt, ülke.- Bir nota.- Halk dilinde "tencere".

10) Çıkar, yarar.- Silisyum'un simgesi.- Koşuk, nazım.- Bir ülkenin yöneticisi.

11) Gerekli olan şeyler.- Bir elektirik kablosunun ucunu oluşturan ve onu yapının bir kısmına dayandıran parça.

12) Lokal.- İran'da bir kent.- Bir nota.- "Benden geçti mi demek istiyorsun/ ... iki kolunu iki yana/ Korkuluk ol." (Rıfat Ilgaz).

Yukarıdan aşağıya

1) Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanında duyarlılık, düşü, kararsız bir genç olarak be-timlenen ana karakter.

2) Eski dilde "korkunç".- Havai Adaları'na özgü, gitara benzer dört telli bir çalgı.

3) Koloit iyonlarında, molekül yığılması nedeniyle oluşan ve tek başına koloidin tüm özelliğini taşıdığı kabul edilen bölüm.- ... *Kuyruğu* (Aziz Nesin'in bir yapıtı).- "Görmesem gül yüzünü gece ey mâh-ı cenân/ ... dakikam geliyor kalbime bir sâl-i hazân." (Tahir pü-selik-Muallim Kazım Uz).

4) Ulanmış parça.- Bir konuda yan tutmayan (kimse ya da görüş).- Bir bağlaç.

5) Argoda "borç para alıp geri ödememek".- Uydurma, yalan söz.

6) Halk dilinde "karı, eş".- Fi-kir.- Yeşim Ustaoglu'nun bir filmi.

7) İşleme, yapma.- Belçika'da bir kent.- Şarkı, türkü.

8) "İnanç, iyilik, doğruluk, katlanma" gibi erdemlerin müslüman-lar için gerekli olduğu belirtilen *Kuran*'ın 103. suresi.- *Şehname*'de adı geçen İranlı efsane kahramanı.-

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1															
2															
3															
4															
5															
6															
7															
8															
9															
10															
11															
12															

Uşak'ın bir ilçesi.

9) Kısa ve kalın saplı bağlama türü.

10) Sodyum'un simgesi.- Güneş tanrıyı cisimleştiren Heliopolis kut-sal boğasının Mısır dilindeki adı.

11) Genellikle üst katta yer alan ve bir revakla, sıra kemerlerle ya da düz açitlarla dışa doğru açılan gale-ri.- Gelibolu yarımadasının kuzeyinde bir körfez.

12) Bir çalgı.- Tümör.- Bir ağır-lık ölçüsü.- İlgi edatı.

13) "Bu ağaç bilmece/ İçine ... vurur/ Gün doğar her gece." (Sela-hattin Batu).- Parçalı yapraklı, tür-lere göre değişik renklerde, küçük, düzensiz çiçekli, mavi-yeşil otsu bitki.

14) Uygulamalar, işlemler.- "... Mağarası" (Türk mitolojisinin yay-gın motiflerinden biri).

15) Garip, acayip görünümlü şeyleri inceleyen bilim dalı.

Not: Dergi okuyucularımızın bulmaca yanıtlarını gönderirken, dergi adresinin ve telefonlarının Temmuz ayından itibaren değişmiş olduğunu tekrar hatırlatıyoruz.

Ağustos bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	D	E	N	I	S	D	I	D	E	R	O	T		Y	O
2	I	K	I	L	E	M		E	L	E	N	I	K	A	
3	N	L		M	A	D	R		N	U	M	A	R	A	
4	Ç	E	C	E	N	K	I	Z	I		R	Ü	N		R
5	E	M	E	K	S	I	Z		R	E	I	S	L	I	K
6	R	E	G	L		T	M	O	L	O	S		I	R	A
7	S		A	I	T		A	R	A	S		A	C	A	M
8	Ü	Z	N		U	K	N	U	M		A	R	A	D	A
9	M	A	E	S	T	A		Ç	A	K	R	A		E	H
10	E	M		O	K	A	Y	A		O	K	K	A		M
11	K	A	B	R	A	N	I	Y	U	M		L	A	Y	U
12	N	O	E	L		N	I	S	A	D	I	R		Z	

[illegible]

DATE _____
PAGE _____
BY _____
NO. _____

Literatür - Könnemann İşbirliği

Dünyaca Ünlü Kitaplar Şimdi Türkçe

MUTFAK KÜLTÜRÜ DİZİSİ

En Lezzetli Vejetaryen Yemekleri

“Alternatif mutfaklar daima ilgi çekicidir, hele sağlıklı olursa. Mutfağınızda bulundurulması gereken bir yemek kitabı.”

Doğan Hızlan
Hürriyet Gazetesi

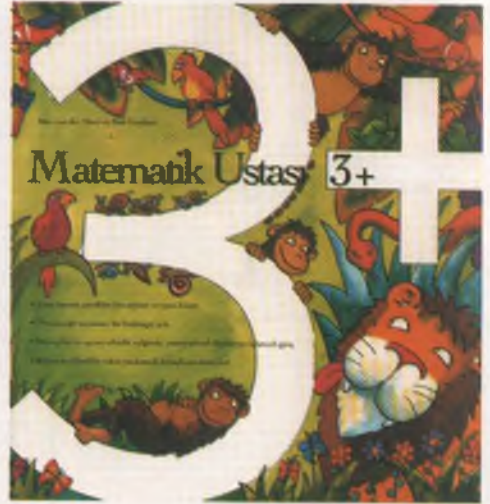
304 sayfa, 4 renk - Kıy
21 x 28 cm. Sert kapak, şömlü
15.000.000 (KDV dahil)
ISBN: 3-8290-5134-4

OKUL ÖNCESİ DİZİSİ

Matematik Ustası 3+

Çocukların anne babalarıyla birlikte
matematiği eğlenceye ve keyife
dönüştürecekleri, deneyimli pedagoglarca
özel tasarlanmış bir oyun kitabı...

Yazarlar : Bob Gardner - Sue Webb, İllüstrasyon : Guy Parker-Rees
“Sihirli Kalem” Armağanlı, hareketli sayfa ve şekiller
15.000.000 (KDV dahil)
ISBN: 3-8290-5168-9

AYRINTILI BİLGİ İÇİN 0.212.292.41.20/120

www.literaturkitabevi.com.tr

Literatür: Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama, Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. Merkez: İstiklal Caddesi, No:133 Kat:1-2 Beyoğlu 80071 İstanbul T+90.212.292.41.20
İstanbul LİTERA: Beker Sokak, No:17 Beyoğlu-İstanbul T+90.212.249.15.35 Ankara Şube: Mithatpaşa Caddesi No:65 Kat:3 Kızılay-Ankara
T+90.312.430.53.70 Literatür Konur: Konur Sokak, No:15/B Kızılay-Ankara T+90.312.418.91.63 İzmir Şube: Kıbrıs Şehitleri Caddesi, 1453 Sokak,
No:32 Kat:1/01 Alsancak-İzmir T+90.232.464.51.50-464.18.85 Antalya Şube: Şubeşu Caddesi, İ. Savcı Han No:12 Antalya T+90.242.248.94.70
ADANA NOBEL TIP KİTAPBEVİ, İNKILAP KİTAPBEVİ, KİTAPSAK ANKARA LİTERATÜR KONUR, DOST KİTAPBEVİLERİ, TURHAN KİTAPBEVİ, İMGE KİTAPBEVİ, NOBEL YAYIN DAĞITIM
AYDIN-KUŞADASI KUYUŞ KİTAPBEVİ, BURSA ADIM KİTAPBEVİ, DENİZLİ YAPRAK KİTAPBEVİ ERZURUM KİTAP SARIYI G. ANTEP CEVİZLİ KİTAP KIRTASIYE, İSPARTA FAKÜLTE KİTAPBEVİ
İSTANBUL ADA MÜZİK, ALFA DAĞITIM, ALKİM KİTAPBEVİ, ARKADAŞ DAĞITIM, ARKADAŞ KİTAPBEVİ BOĞAZİÇİ KİTAPBEVİ, EREN KİTAPBEVİ GENÇLİK KİTAPBEVİ, GERMİNAL, İNKILAP
KİTAPBEVİ, İSTAVRIT, KABALCI KİTAPBEVİ, KİRPİ KİTAPBEVİ, LİTERA KİTAPBEVİ, MEFİSTO, NET KİTAPBEVİLERİ, NİL, TUNA MAĞAZALARI, PANDORA KİTAPBEVİ, PERA KİTAPBEVİ, REMZİ
KİTAPBEVİLERİ, SAY DAĞITIM, SİMURG, YORUM SANAT İZMİR DERELİ BOOKSTORE, İLETİŞİM KİTAPBEVİ, İNKILAP KİTAPBEVİ, KELEPİR, NET KİTAPBEVİLERİ, PAH KİTAPBEVİ, KAYSERİ UFLUK
KİTAPBEVİ KOCAELİ İNKILAP KİTAPBEVİ KÜTAHYA ÜNİVERSİTE KİTAPBEVİ MERSİN KİTAPSAK, MARTI KİTAPBEVİ SAMSUN DENİZ KÜLTÜR MERKEZİ SİVAS UFLUK KİTAPBEVİ ŞANLIURFA
MARS KİTAPBEVİ TRABZON DERYA KİTAPBEVİ www.genclik.com.tr | www.idealize.com.tr | www.pandora.com.tr | www.sanalmagaza.com.tr

LİTERATÜR